

Cetatea Moldovei

Revistă lunară de probleme actuale, literatură și critică

Director: GH. A. CUZA

ÎNCHINARE DUHULUI ȘI SLOVEI NAȚIONALISTE

S U M A R

A. C. CUZA	Dela „Junimea” la „Cetatea Moldovei”
PETRE STATI	Pastel. Fiu risipitor.
G. BEZVICONI	Romancierul Dimitrie Moruzi
G. TUTOVEANU	Siretule, străjer Moldovei
VASILE ȚIGĂNESCU	Cărarea mutului
ION BUZDUGAN	Ctitorie de țară
D. FURTUNĂ	Episcopul Melchisedec și Transnistria
ARTUR GOROVEI	Singur
I. M. MARINESCU	Despărțire
V. I. CATARAMĂ	Sufletul Junimii: Vasile Pogor
SERGIU MATEI NICA	Noi, țărani de aici. Acalist
CORNELIU DABIJA	Crenguță de smirnă
CONST. NONEA	Mitropolitul Varlaam și ideea națională
GEORGE URSU	Cantemir
N. GRIGORAȘ	Naționalismul antisemit al lui A.D. Xenopol
RONSARDA CASTRO	Salomeea
SPERANȚA PASCU	Sindrofie la duca Tinca
SERGIU GROSU	Psalm
GH. A. CUZA	Neculai Iorga
A. M. FRIMU	Viața la Iași
I. FR. BOTEZ	Cronica externă
I. FR. BOTEZ (traducere)	Cronica iudaică

ÎNSEMNĂRI: Pierderea lui Horia Teculescu. — Asociația „Amicilor Germaniei”. — D-1 I. Petrovici și Iașul. — Un an dela moartea lui Alexandru Pogonat. — Însemnări economice interne. — Dela jidani la jidoviți. — Poetul G. Tutoveanu, colaborator permanent al revistei noastre. — D-1 Artur Gorovei și poezia. — D-1 Toma Vlădescu și „Biologia Statului”. — Lașitatea jidovească rămâne veșnic aceeași. — Societatea muzicală „Armonia” din Cernăuți. — D-1 Eusebiu Camilar, secretar de redacție la „Cetatea Moldovei”.

RECENZII. — BIBLIOGRAFIE.

CETATEA MOLDOVEI

REVISTĂ LUNARĂ DE PROBLEME ACTUALE, LITERATURĂ ȘI CRITICĂ

Inscrisă sub Nr. 1108 din 7 Martie 1941, la Tribunalul Iași, Secția III-a

APARE LA 1 A FIECĂREI LUNI

REDACTIA :

Iași, str. Codrescu 5,
la D-l Profesor *Gh. A. Cuza*
Telefon Nr. 1664

ADMINISTRAȚIA :

Iași, str. L. Catargiu 32,
la Prof. *Speranța Pascu*
Telefon Nr. 1432

Delegat cu controlul pe țară

Dr. Jean I. Ghiulea

București, str. Răspântiilor 9 — Telefon 2.73.07

ABONAMENTE

IN ȚARĂ :

Pe un an	lei 600
Pe 6 luni	lei 350
Pe 3 luni	lei 200
Pentru instituții	lei 1000
Abonament de sprijin	lei 2000

IN STRĂINĂTATE :

Pe un an	lei 1000
--------------------	----------

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

CETATEA MOLDOVEI

REVISTĂ LUNARĂ DE PROBLEME ACTUALE, LITERATURĂ ȘI CRITICĂ

Director: GH. A. CUZA

DELA „JUNIMEA” LA „CETATEA MOLDOVEI”

Înflorind către sfârșitul veacului trecut și născută pe pragul României moderne, societatea „Junimea” din Iași trebuia să fie ceea ce de fapt a și fost: numai un cenaclu literar, indiferent însă față de problemele sociale și naționale ce de abia mișeau la orizontul societății românești. E zadarnic să căutăm în „Convorbiri Literare” zbuciumul ideii naționale care e cu totul altceva decât patriotismul. Până și elementul de exprimare al ideilor, limba, a interesat societatea numai în latura combaterii exagerărilor latiniste. Maiorescu, Carp, Pogor, oricât ar părea de curios, au suferit impulsul umanitarismului din afară, problema națională lăsându-i nepăsători. Iar un Eminescu, un Creangă, un Conta, au fost prețuiți nu pentru năzuințele lor naționale, ci doar pentru opera lor literară. În sânul „Junimei”, ei rămân niște excepții neînțelese.

Cum însă nimica nu stă locului, „Junimea” s'a modificat și ea. Carp și-a desprins de acolo acțiunea sa politică de care noi ne-am despărțit curând pentru că era întemeiată pe aceeași concepție umanitaristă, iudaizantă, deși partidul său se pretindea conservator. O serie de alți colaboratori mai proaspeți ai „Convorbirilor”, i-au părăsit albia învechită, pentru a îmbrățișa alte formule literare. „Convorbirile” au fost depășite odată cu veacul al XIX-lea. Alături de ele, debutează dimpreună cu noul veac, „Sămănătorul”, reprezentând o tendință constructivă față de criticismul Junimei, de esență filosofică. El clădește cu accente pasionale o arhitectonică proprie, autohtonă.

Inițiat de Vlahuță și Cojbuț la 1901, sufletul Sămănă-

torului" a fost Neculai Iorga. Numele spune totul. Imbrățișarea țărănimii 'ca bază a ființei neamului, reîntoarcerea la graiul țării desbărat de toate influențele străine, au fost ale „Sămănătorului" fiindcă au fost ale lui Neculai Iorga. Revista nu s'a mărginit la o estetică pur literară, ci a actualizat problema etnicității și permanentului românesc, printr'o susținută atenție acordată păturii rurale.

Dar, „Sămănătorul" n'a fost decât debutul pe tărâm literar al preocupărilor naționale și sociale ce au urmat. În 1905 când Iorga a preluat direcția revistei, ne-am întâlnit la Iași și am pregătit acea înțelegere ce trebuia să ne ducă dela colaborarea „Neamului Românesc", din 1906, la redactarea celor 49 de puncte ale Partidului Naționalist-Democrat, în 1910. Căci din „Sămănătorul" s'au rupt, la 1906, cele două curente: în latura națională „Neamul Românesc"; în cea socială, „Viața Românească". Dar pe când „Viața Românească" a trebuit să se restrângă cu timpul la o activitate mai ales literară, „poporanismul" ei dovedindu-se inutil și inadaptabil țării, „Neamul Românesc" a sburat peste decenii, încetățenind tot mai mult în scrisul nostru, profunda vibrație a însușirilor naționale. Zădarnice au fost zvârcolirile jidovești cari au căutat să înăbușe în fașă această retrezire. Așa dar, dela literatură, lupta pentru cucerirea sufletului românesc a trecut la politică. Aici, în Iașul generoaselor inițiative, de unde a luat ființă prima societate a României moderne, a răsunat și cea dintâi lozincă a dezrobirii naționale: *România a Românilor*. Treizeci de ani în șir ea a păstrat trează conștiința neamului, pregătind zorile înnoitoare ale prezentului.

În clipa de față, unda primenirilor curge mai repede ca oricând. Sfârșitul apropiat al războiului va ridica o serie întreagă de noi probleme — sociale și politice — de astădată încadrate definitiv în concepția naționalistă.

Iașul nu poate fi absent dela acest moment hotărîtor.

De curând apăruta revistă „Cetatea Moldovei", la rândul ei, a venit să-și împlinească menirea de urmașă devotată a vechilor tradiții ieșene.

„Convorbiri Literare", „Sămănătorul", „Cetatea Moldovei", trei publicații caracterizând trei epoce diferite și tustrele tot atât de bine cunoscute subsemnatului. Căci cel care scrie astăzi la revista condusă de fiul său, d. Gh. A. Cuza, și-a început acti-

vitătea publicistică la „Convorbiri“, iar cu Iorga a colaborat politicește timp de un deceniu.

Am convingerea că „Cetatea Moldovei“ vine să completeze nu numai un gol literar, dar că e pătrunsă de tot importantul rol ce-l are în a asigura: *continuitatea doctrinei naționaliste*. Cu deosebită satisfacție remarcăm că, în calitatea ei de „revistă de probleme actuale, de critică și literatură“:

Critica ei se dovedește străină de cea maioreșciană,— filosofică și ermetică, preocupându-se de fenomenele vii ale spiritualității noastre;

Literatura i se întemeiază, ca și Sămănătorismul, pe straturile adânci ale țărânimii, socotind scrisul ca unul din fenomenele cele mai curate din viața unui popor și evitând agresivitățile „poporanismului“, socializant și învrăjbitor de clase.

Problemele ei actuale sunt privite prin prisma convingerilor izvorâte din național-socialism, ideal către care tinde noua orânduire a Europei.

Anul acesta s'au împlinit 75 de ani dela întemeierea „Convorbirilor Literare“.

După trei sferturi de veac, „Cetatea Moldovei“ vine să înmănușeze odată cu experiența înaintașilor și năzuințele momentului de față.

Evident că, născută fiind în Moldova, al cărui nume îl poartă, revista va trebui să rămâie aici. Și știm că așa va fi, cunoscând devotamentul directorului ei, pentru orașul nostru drag.

Cu acelaș entuziasm dar, care a însuflețit și lupta noastră—acum cincizeci de ani—urăm deci fiului Gheorghe: Izbândă!

A. C. CUZA

PASTEL

Nori de granit—un straniu lanț de munți,
Șir de cămile 'ngenunchiate 'n zare—
Spre tinda miezenopții de răcoare
Aruncă dincolo de seară, punți.

Cetatea cu găteală mincinoasă,
De purpură, de-agată, de cobalt,—
Un braț de vânt pe dealuri trece 'n salt
Și mișcă pomi 'n umbra ei pletoasă...

Stai apa de subț poduri să privești,
Când iasme ies la pescuit de stele
Și-asvârl în ațele de valuri pietricele,
Sdrobind în cioburi candelă cerești.

Pe-un râu de suflet, cântec vechi înnoată:
Blestem sau rugă, sbucium sau răgaz?
Cu masca nepăsării pe obraz
Se trăgănează stingerea ciudată...

FIU RISIPITOR

Oamenii nu mă socot deloc avut...
Se uită doar la chipu-mi supt de ajunare,
La straiul ros, la pasu-mi lănced pe cărare,
Și dau apoi din cap, cu aer abătut.

Pesemne ei mă plâng temând norocul lor,
Gândind că-s piază rea, un rătăcit, un spin
Și n'am să am pe lume vreun cămin,
Asemenea feciorului risipitor.

De-ar ști cât râd de mila asta poruncită,
De-ar ști ce-ascunde trupu-mi sdrențuros,
Atâtea bogății de farmec și ispită
Topite într'un suflet colțuros, —

M'ar urmări atunci cu ochi de ură,
Pândindu-mi aurul pe care li-l ascund
In tainița pământului meu scund,
Bogat cum nu-i palatul lor de sgură.

Huzurul meu, din zori de dimineață
Mă spală 'n albăstrimi de cer, pe față,
M'adapă 'n apa soarelui, de sete,
M'adoarme 'n cânt de păsări, pe 'ndelete.

Domol mi-i pasul, nu mă biciuește graba,
Nu-s otrăvit de gândul de-a spori mereu
Hambarul nesățios, celarul rău
În care pânea, vinul mucezesc degeaba.

Prin somn nu sar la gândul că mă fură,
Crestat de ghiara morții eu nu gem,
Nu stau mereu cu sufletul la gură
De umbra sărăciei să mă tem.

Atâta doar, îmi pare lung popasul
Și fără vreme ceasul greu de somn :
Îmi alungesc dealungul zării, pasul, —
Pe lumea largă, peste ceruri domn.

PETRE STATI

ROMANCIERUL DIMITRIE MORUZI

Domnului Gheorghe T.-Kirileanu, omagiu

Spre deosebire de tatăl său, prințul Constantin Moruzi¹, care a fost o personalitate istorică fără biografie, romancierul Dimitrie Moruzi a avut câțiva biografi. Totuși, ceea ce se alege din citirea multor vieți ale oamenilor de altădată, se observă și în cazul de față: romancierul a rămas, propriu zis, fără biografie și abia astăzi, datorită unei largi bunăvoințe a harnicului iubitor de slove vechi, Gheorghe T.-Kirileanu din Piatra-Neamț, apar actele necesare pentru stabilirea cadrului vieții unui om, care n'a meritat uitarea.

Romancierul Dimitrie Moruzi, fiul prințului Constantin și al Domniței Catinca, nepoata de fiu a lui Ioan-Vodă Sturdza, s'a născut la 2 Iulie 1850², la via Pester³, la Iași, adică în actualul domeniu al școlii normale „Vasile Lupu”⁴.

Despre nașterea și unele evenimente din copilărie, găsim câteva date în romanul *Instrăinații* (capitolele X-XI). În vârstă de patru ani, copilul a trecut odată cu familia sa în Basarabia, împrejurările fiind cunoscute cititorilor noștri⁵.

1. G. Bezviconi, *Prințul Constantin Moruzi, Cetatea Moldovei*, Iulie 1942.

2. Inscripția de pe mormânt și Biografia lui D. Moruzi, scrisă la 1924 de soția sa, Tereza Gızıcka (arhiva G. T.-Kirileanu).

3. Biografia Terezei Gızıcka arată greșit: Pestel.

4. Scrisoarea lui C. Meissner către G. T.-Kirileanu, din 26 Ianuarie 1924.

5. G. Bezviconi, *op. cit.*, extras, p. 5 și urm.

Dimitrie Moruzi sau Titi — cum i se zicea acasă și cum romancierul l-a botezat pe prototipul său din romanul *Pribegi în țară răpită* — a copilărit la Chișinău și la moștile din județul Soroca, Cosăuți și Cîrîpcău. El era îngrijit de o bătrână guvernanta franceză, M-elle Clotilde¹, iar prima-i învățătoare a fost mama, Domnița Catinca. Ea îi dădea lecții de gramatică franceză, apoi de aritmetică și-i citea din Molière, Corneille și Racine. Guvernanta îi citea cărțile pentru copii ale d-nei Tastut, ale contesei Dasch, pe Robinson Crusoe, iar cocoana Catinca nu scăpa nicio ocazie de-a mai instrui pe feciorul său și chiar în drum, plecând în vizită la vecini, lua câte un volumaș de Molière².

Dimitrie Moruzi și-a păstrat frumoase amintiri despre viața la țară și societatea din Chișinău. În romanul său, *Pribegi în țară răpită*, găsim zugrăvite diferite aspecte ale traiului basarabean. În vârstă de 12 ani, el învață la Chișinău piano cu o poloneză și limba rusă, cu un ofițer polonez³. La moșia Dănuțeni, de pe malul Prutului, unde pe atunci se așează familia, e chemat din Iași un profesor francez, M-r Mathieu⁴, dar acesta refuză să stea la țară, încât Titi e trimis să studieze la Iași. De altfel, iarna, familia Moruzi o petrece tot acolo, în palatul mamei Domniței Catinca, vestiita cocoana Marghiolița Rosetti-Roznovanu. Mai mult dela servitori, micul prinț învață românește, ascultând basmele și poveștile lor, citind apoi pe Alecsandri. În Septembrie 1863, Titi, însoțit de M-r Mathieu, pleacă la Paris. Francezul a rămas educatorul său timp de doi ani. Pedagogul îl bătea grozav, iar copilul răbda, mai mult de rușine⁵. În străinătate însă, bătându-l și mai oribil, hotelierul la care locuiau, înfricoșat de răspundere, l-a reclamat pe profesor la ambasada rusă. Cocoana Catinca a sosit îndată la Paris și l-a internat pe Titi la liceul St.-Louis⁶.

Amintirile lui Moruzi despre șederea în Franța le găsim povestite în romanul *Instrăinații*, în care se vorbește despre drumul la Paris, prin Dresda și Strassburg, și studiile la liceul

1. Biografia Terezei Gîzycka.

2. *Pribegi în țară răpită*, cap. XI, *Coconașul Titi și Ilenuța*.

3. *Ibidem*, cap. XIV, *În casă nouă*.

4. Biografia Terezei Gîzycka.

5. *Pribegi în țară răpită*, cap. XVI, *Iașii sub Cuza-Vodă*.

6. *Ibidem* și Biografia Terezei Gîzycka.

St.-Louis. Numai în vacanța din vara anului 1866, izbucnind războiul austro-german, Titi n'a putut să vină în Basarabia¹. La 1869, el a terminat liceul², fără a-și lua bacalaureatul la Sorbona³. Peste câțva timp, s'a întors acasă, pătruns de o mentalitate filo-franceză, care-l determină la 1871 să viseze la înrolarea, pe timpul războiului franco-german, în armata franceză, după cum au făcut-o Ghica-Brigadiru, Basil Moruzi și alții⁴. Tot pe atunci, el vizitează Vechiul Regat, unde găsește multe schimbări. Călătorește cu primul tren, condus de nemți⁵.

Creșterea începută de dascăli poloni, dușmănoși Rusiei, și disprețul culturii franceze față de „țara mojicilor“, lasă urme de neșters în mentalitatea tânărului Moruzi. El nu înțelege nici măcar admirația contemporanilor săi basarabeni, instruiți în Rusia, față de literatura rusească, considerând-o sălbatecă și inferioară. Ca să-i schimbe această convingere și să-l prezinte societății din Odessa, mătușa sa, Profirița Keșco, îl cheamă acolo⁶. Dar nici vizita la Odessa nu are efectul dorit, deoarece tânărul nu găsește nimic mai bun decât să se certe cu rudele mai depărtate, doi Cantacuzini, unul maior, iar altul profesor universitar, numit după mamă — nepoata marelui barbat de Stat Speranski — Cantacuzino-Speranski⁷. Cu timpul, Dimitrie Moruzi observă el însuși ce înseamnă cultură străină — o înstrăinare și desrădăcinare, nu numai față de Rusia, dar și de România. De aceea el scrie un roman întreg — *Instrăinații*, dedicat acestei probleme educative⁸.

Vara, tânărul stă la țară, dând ajutor tatălui său, la conducerea moșiei. El are la îndemână marea bibliotecă părintească. Vizitează pe vecini, organizează balurile la onomasticile boierești și serbările patriarhale⁹. Iarna o petrece la Chișinău, Iași

1. *Instrăinații*, partea II, cap. V, *La Paris*.

2. Statul de serviciu ce urmează (arhiva G. T.-Kirileanu).

3. *Pribezi în țară răpită*, cap. XVIII: Titi din roman, își ia bacalaureatul în Noembrie 1869.

4. *Instrăinații*, part. II, cap. VI, *Din timpul războiului franco-german*.

5. *Ibidem*, cap. IX, *Scumpă țară și frumoasă*.

6. *Pribezi în țară răpită*, cap. XX, *Suferințele lui Titi*.

7. Probabil prințul Mihail Cantacuzino, născut la 1839, viitor general și ministru de război în Bulgaria (1885), și prințul Mihail Cantacuzino, contele Speranski (1848—1894), director al departamentului confesiunilor străine.

8. Part. II, cap. VIII, *Instrăinarea copiilor*.

9. „Da, frumoase, bogate, mărețe și îmbelșugate erau balurile din timpurile acelea“ (*Instrăinații*).

și Odessa. În ritmul nou de viață, izvorit din reformele Împăratului Alexandru II, bătrânul prinț Constantin Moruzi dorește ca fiul său să facă o carieră slujbașă; el ține să clădească la Dănuțeni o judecătorie, numai ca să-l vadă pe Titi judecător și membru al autoadministrației locale — zemstvei din ținutul Soroca-Iași (Bălți)¹. Deși feciorul nu știa nici să scrie corect ru-sește, totuși el urma să intre în slujbă. Această funcție nu trebuia să fie decât o etapă de trecere, căci mai de mult ambițioasa cocoana Catinca proiecta pentru Titi o carieră diplomatică și o căsătorie într'adevăr princiară, la Petersburg². Conflictul descris de Moruzi, privind opunerea sa de-a intra în serviciul statului³, nu corespunde în totul realității. Fapt dovedit prin material bi-ografic provenind din statul său de serviciu, eliberat la 1879⁴:

„Prințul Dimitrie Constantin Moruzi, atașat la persoana Comandantului Imperial Rus în România, funcționar la Cancelaria Mareșalului de Nobilime din ținutul Soroca-Iași, în vârstă de 29 ani, de religie ortodoxă, necăsătorit, decorat cu medalia de bronz în amintirea războiului Turc din 1877—1878, Crucea de ofițer a „Stelei României“ și decorația sârbă „Takovo“, clasa a III-a. Nu avea nicio leafă. Primea pentru cheltuieli de întreținere în campanie—730 ruble, furaj—373 r. 60 k., indemnizare de chirie—200 r., total 1503 r. 60 k. Originar din nobilimea din Moldova. Părinții săi au o proprietate cumpărată în Guvernământul Basarabiei în ținutul Iași, moșia Dănuțeni, cuprinzând 4500 desiatini, din venitul căreia prințul Dimitrie primește 3000 ruble pe an.

„A fost crescut în străinătate, la Paris, la Liceul Imperial St.-Louis. El are de asemenea un certificat eliberat la 8 Martie 1877, cu Nr. 75, de Consiliul Pedagogic al școlii regionale din Bălți.

„A intrat în serviciu în numărul funcționarilor Cancelariei Mareșalatului Nobilimii din ținutul Soroca-Iași, fiind confirmat prin nota Guvernatorului din 10 Noembrie 1873, cu Nr. 244.

1. *Pribegi în țară răpită*, cap. XIX, *Prefaceri*.

2. *Ibidem*, cap. VI, *La țară*.

3. *Ibidem*, cap. XX, *Suferințele lui Titi*.

4. Arhiva G. T.-Kiriileanu. În original i se arată 29 ani, actul fiind eliberat de Comisarul Imperial Rus în România, Secretarul de Stat prințul Obolenski, iar traducerea oficială, în franțuzește, fiind iscălită la 12 Ianuarie 1883, de secretarul Legației Ruse din București, A. Izvolski.

„Ațasat la Cancelaria Diplomatică a Alteței Sale Imperiale Comandantul Suprem al armatei active, în calitate de translator pentru limba română, la 12 Aprilie 1877.

„Ațasat la București ca funcționar pe lângă Comisarul Comandantului Suprem al armatei active pe lângă Guvernul Român, la 15 August 1877, confirmat prin ordinul de zi pe armata de operație, Nr. 253, din 15 Decembrie 1877.

„Numit Director al cancelariei Comisarului, la 15 Februarie 1878.

„Numit delegat al autorității militare la Comisia mixtă din București, pentru examinarea reclamațiilor ridicate de locuitorii din România contra trupelor rusești pe timpul parcurgerii lor prin Principate, la 2 Aprilie 1878.

„Alteța Sa Regală Principele Carol al României l-a decorat cu Crucea de ofițer a „Stelei României“, în Decembrie 1878.

„În urma desființării postului de Comisar al Comandantului Suprem al armatei de operație pe lângă Guvernul Român, prin decizia Ministerului de Război comunicată telegrafic Marelui Stat Major la 16 Iulie 1879, prințul Moruzi a continuat funcțiile sale pe lângă Comisarul Imperial în România, până la terminarea misiunii pentru examinarea reclamațiilor locuitorilor din România contra trupelor rusești.

„Alteța Sa Principele Milan al Serbiei l-a decorat cu ordinul „Takovo“, clasa a III-a.

„Șeful Cartierului General, prin nota din 12 Septembrie 1879, a făcut cunoscut că la 6 Septembrie Maiestatea Sa a ordonat concedierea tuturor funcționarilor ațasați la persoana Comisarului Imperial Rus, pentru a le integra în noile lor funcții.

„În timpul războiului Turc a participat în campanie, urmând Cartierul General al armatei active dela 12 Aprilie până la 10 August 1877, asistând la bătăliile Ieni-Zagra și Gînguli-Karabunar“.

Din statul de serviciu se desprinde un lucru important: indiferent de năzuințele tânărului, prințul Constantin Moruzi l-a înrolat pe feciorul său, încă la 1873, în slujba marelui nobilimii din ținutul Soroca-Iași. E posibil ca acest serviciu să fie fictiv, căci Titi nu făcea de cancelarist, dar faptul rămâne în sine semnificativ. Situația era înlesnită prin deținerea postului de mareșal al nobilimii (1863—1881) de către Chiriac V. Leo-

nard¹, prietenul prințului Constantin². Trebuie, totuși, să recunoaștem, o parte din *Suferințele lui Titi*, povestite în roman, corespund realității, desgustul său față de serviciul rusesc fiind sincer³.

În timpul acesta, Dimitrie Moruzi se familiarizează mult cu verii săi, Keșco. Încă din trecut, Moruzeștii se duceau să petreacă ierlenele la Odessa, în cercul familiei Keșco, sau în vacanță la moșia Bujor, iar verii lui Titi veneau la Moruzești, la Chișinău, unde se organizau baluri, concerte și reprezentații teatrale⁴. Sora Catincăi Moruzi, Profirița, s'a căsătorit cu Petre Keșco, urmașul unor vechi boieri din Nordul Moldovei, moșier arhibogat în Basarabia și colonel în armata rusească⁵. Și aici Titi găsește un capăt de acuzație, spunând că Petre Keșco ar fi pretins de-a fi urmaș al hanilor Tătari⁶. După moartea timpurie a colonelului și a soției sale, Moruzeștii au rămas tutorii celor trei fete și ai unicului fiu al colonelului Keșco. La 1875, una din fiice, Natalia, s'a căsătorit cu vărul ei al doilea, Principele Milan Obrenovici al Serbiei⁷. Natalia era cu 9 ani mai tânără decât Titi, care o descrie într-o cântă în Pulherița din romanul *Instrăinații*, fată franțuzită și catolicizată. Un an mai târziu izbucnește războiul sârbo-turc⁸. Vărul lui Titi, Mimi Keșco, visează să lupte pentru țara surorii sale. Oprit din drum, la Turnu-Severin, de Titi, tânărul se întoarce acasă, dar se avântă prea de vreme în plăcerile vieții, încât moare la o vârstă fagedă.

Războiul sârbo-turc provoacă intervenția Rusiei, la 1877, și intrarea în acțiune a României, care, pentru Titi, înseamnă o evadare din toate frământările de până atunci. Prințul Constantin intervine, pentru a-i ușura ascensiunea politică, și în scurt timp îl găsim pe Titi executând diferite mărunte însărcinări diplo-

1. A. Krupenski, *Schița despre nobilimea Basarabiei*, Petersburg, 1912, p. 28.

2. G. Bezviconi, *op. cit.* extras, p. 18.

3. Biografia Terezei Gîzycka.

4. *Pribezi în țară răpită*, cap. XIV, *În casă nouă*.

5. *Din trecutul nostru*, Nr. 17-20, 1935, p. 59 și urm., și *Gazeta Cărților*, Decembrie 1941.

6. *Basarabia și viitorul ei*, București, 1905, p. 62.

7. G. Bezviconi, *op. cit.* extras, p. 19. Biografia Terezei Gîzycka: „Ma belle-mère et la mère de Nathalie étaient sœurs. Les parents de Nathalie étant morts, c'est ma belle-mère qui l'a mariée”.

8. *Pribezi în țară răpită*, cap. XXI, *Voluntarii ruși din războiul turco-sârb*.

matice pe lângă conducerea armatei ruso-române¹, renunțând chiar la leafă. Statul de serviciu ne lămurește întreaga epopee de doi ani de lupte... pentru accesul în diplomatie. Moruzi n'a reușit însă, și în Septembrie 1879 el s'a văzut iarăși în afară de orice cadru oficial de activitate. Regreta, poate, *Glorioasa și liniștita moarte* (part. II, cap. X) la Plevna, a eroului său, Arthur, din romanul *Instrăinații*.

Cearța în familie a fost reluată, mai ales după întoarcerea din Africa a fratelui mai mare, Alexandru². Acesta reușește să pătrundă în diplomația rusească, și mai ridică pretenții și asupra averii părintești, din care n'ar fi primit partea ce i se cuvenea de pe urma mamei sale, prima soție a prințului Constantin Moruzi³. Dimitrie Moruzi mai vorbește în romanul său de un duel cu un ofițer și teama păriților ca Titi să nu intre într'un conflict cu autoritățile rusești. Autorul trece apoi la partea sentimentală a conflictului, — dragostea sa către Ilenuța, o fată dela țară, care a copilărit cu el. Titi ține să se căsătorească cu Ilenuța, iar părinții săi, ca să scape de toate aceste frământări, îl trimit în Italia. Tânărul nu se mai întoarce în Basarabia; el se duce la București și cere cetățenia românească⁴. Ilenuța e forțată să se înapoieze la Ciripcău, la nașul ei, părintele Tureatcă. Ea vinde pământul și pleacă la Galați, ca să se călugărească în mănăstirea Cilic, știind că Titi a intrat în serviciu în Dobrogea. Sfârșitul e romantic: tinerii se întâlnesc și se căsătoresc⁵.

Realitatea e alta. Cearța definitivă cu părinții și — în consecință — plecarea din Basarabia a fost provocată de căsătoria lui Dimitrie Moruzi cu o femeie a cărei proveniență n'o putem stabili. Ilenuța este o creație romantică, ca și Ilenuța din romanele tinereței lui Constantin Stere⁶. A doua soție a roman-

1. D. Moruzi scrie că era atașat la stat-majorul generalului Nepokoiciĭki, iar Tereza Gizycka spune că soțul ei era unul din cei patru traducători ai Marelui Duce Nicolae, comandantul armatei ruse; ceilalți trei au fost: prințul Alexandru Battemberg, prințul Mingrelii și prințul Wittgenstein.

2. *Pribeși în țară răpită*, cap. XXII, *Titi se reîntoarce în patrie*. D. Moruzi uria pe fratele său, care a făcut o carieră mai frumoasă, și-și revărsa ura asupra cumnatei sale.

3. G. Bezviconi, *op. cit.* extras, p. 3, 19—20.

4. *Pribeși în țară răpită*, cap. XXII, *Titi se reîntoarce în patrie*.

5. *Ibidem*, cap. XXIII, *Titi se însoară*.

6. *Din trecutul nostru*, Nr. 7-8, 1934, p. 32.

cierului, nu vorbește despre prima căsătorie a lui Moruzi, despre care C. Meissner scrie lui G. T.-Kirileanu¹.

„Moruzi pare să fi fost însurat de trei ori: prima nevastă o franceză, fostă guvernantă, cu care se încurcase și se însură apoi cu ea, spre a se legitima copilul. S'a divorțat. A doua—scriitoarea biografiei“...

Despre prima soție ne-a mai vorbit Natalia Gusti-Vișniacov, moșierită din Basarabia, care a copilărit la Dănușeni. După cât se pare, guvernanta a fost surghiunită la mănăstire; mai apoi a dat naștere unui fiu (așa dar, care nu era feciorul lui Moruzi?), ajuns ofițer în Franța. Surghiunul dela mănăstire rămâne nesigur. Dar în ce privește franțuzoaica, Eleonora Stratilescu, în necrologul lui Moruzi², scria, că el era ajutat din Franța de soție, „care se zice că e foarte bogată, și trăiește cu fiul lor“³. Chiar dacă nu prima căsătorie, atunci cealaltă, i-a distrus legăturile cu părinții și i-a determinat plecarea din Basarabia.

Dimitrie Moruzi sămăna cu tatăl său, dar prințul Constantin era unul din oamenii cei mai frumoși ai vremii, pe când feciorul său a moștenit urîtenia mamei sale, care ea însăși își zicea spre bătrânețe: „mama pădurii“⁴. Astfel, Titi era o caricatură a tatălui său⁵. Târziu de tot, stând la Iași, romancierul povestea că tatăl său răspundea, dacă cineva îi vorbea despre asemănarea lor: „Mon portrait? C'est ma caricature“⁶. Dar, cu toată înfățișarea ingrată, caricaturizată⁷, Titi era stăpânit de o dragoste pătimasă pentru femei, care trebuia să-i distrugă întreaga viață.

A doua soție a lui Moruzi era Tereza Gیزیcka, născută la 1856, pe care el o numește „contesă“, când comunică unele date despre familie genealogistului E. Rizo-Rangabé⁸. Era o poloneză,

1. Scrisoarea din 26 Ianuarie 1924.

2. Revista *Unirea Femeilor Române*, Nr. 11-12, 1914, p. 536.

3. Nu poate fi vorba de Tereza Gیزیcka, care moare la Iași, la 1924, în mizerie.

4. Amintirile lui G. D. Ermolinski de Korczak.

5. Amintirile Nataliei Gusti-Vișniacov.

6. *Unirea Femeilor Române*, op. cit. p. 537.

7. Fotografia lui D. Moruzi în ținerețe, în *Din trecutul nostru*, Nr. 17-20, 1935, p. 118. Alte portrete, în roman, și la Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, Iași, 1928, vol. II, p. 311. O fotografie, în ziarul *Unirea*, din 26 Octombrie 1914.

8. *Livre d'or de la Noblesse Phanariote*, Athènes, 1892, p. 87 și urm.

catolică, dintr'o familie de moşieri puţin însemnaţi din Basarabia. Tereza nu purta niciun titlu, deoarece nu l-a invocat niciodată, nici în scrisorile ce urmează, nici în biografia soţului ei. Zestrea ei era de 1000 ruble¹. Iată cum povesteşte aceste evenimente însăşi Tereza Gizycka²:

„Après la guerre, malgré l'opposition et la persécution de ses parents, il n'a pas voulu resté sujet russe; comme son père était gentilhomme de la chambre, le gouvernement russe a fait tout son possible pour l'empêcher, mais, malgré tout, il est allé a Bucarest et a demandé la naturalisation. Comme ambassadeur russe à Bucarest était alors le prince Ouroussov, qui a protesté très vivement, mais le ministre I. Bratiano et Rosseti ont dit: „Se punem protestu Rusului sub muşama“, et on lui a accordé la sujétion roumaine, mais depuis ce moment il a été considéré comme proscrit en Russie en perdant tout droit à la fortune de son père. Je suis aussi de Bessarabie et comme Démètre ne pouvait entrer en Russie, nous nous sommes mariés à Rome en 1880. En revenant en Roumanie, il a occupé plusieurs petites fonctions, et définitivement il a été nommé sous-préfet à Soulina, où il y a la Commission Européenne et alors on avait besoin de quelqu'un pour représenter le pays. Après plusieurs années son père est mort, pour lequel il avait une adoration, mais il ne pouvait même pas assister à son enterrement. Sa pauvre mère malade est venue habiter chez nous. Nathalie ex-reine de Serbie, sa nièce, voulait la prendre chez elle, mais elle a préféré être chez nous. Elle est morte chez nous le 29 Déc. 1893“.

Ceea ce nu ne povesteşte Tereza Gizycka, este faptul că nu guvernul, care nu avea motive să se împotrivească, ci bătrânul prinţ Constantin Moruzi protesta pretutindeni împotriva plecării şi căsătoriei feciorului său, cu o soră de caritate. Moruzeştii n'o numeau pe Tereza decât: „cette vilaine femme“³. Prin plecarea sa din Basarabia, într'adevăr, Dimitrie a pierdut o bună parte din succesiune, dar aceasta numai datorită situa-

1. Scrisoarea Terezei Moruzi, din 21 Februarie 1896.

2. Biografia citată.

3. Amintirile Nataliei Gusti-Vişniacov.

ției familiale. Și, în sfârșit, el n'a fost „proscris” în Rusia, venind, de exemplu, la Chișinău de Paști, la 1899¹.

Dintr'o scrisoare ce-o publicăm mai jos, adresată prim-ministrului Dimitrie Sturdza (1833—1914), aflăm că acesta dă o funcție la Stat lui Moruzi, în împrejurările povestite de Tereza Gizycka. Aceeași scrisoare stabilește că, numit de partidul liberal, Moruzi nu se retrage din post la venirea la guvern a partidului conservator, ceea ce-i închide porțile casei lui Sturdza². Puțin înainte de moarte, căutând zadarnic să obțină o pensie din partea Statului, Moruzi alcătuește un memoriu, înmănat profesorului C. Meissner³, din care aflăm realizările sale din timpul serviciului⁴:

Venind în România, D. Moruzi a adus în țară o avere de 36.000 ruble sau 94.000 lei, ceea ce-i aducea un venit anual de 3.000 carboave, începând cu luna August 1882—când el a cerut recunoașterea calității de cetățean român, și până la demisia din slujba de subprefect al plasei Sulina, în Noembrie 1895. Murind la 1893 mama sa, Moruzi a cheltuit din moștenire peste 40.000 lei pentru întreținerea școlii de muzică „Carmen-Sylva” din Sulina. Tot timpul el a trăit din leafa de administrator al plasei Constanța, apoi acea de administrator și — mai târziu — subprefect al plasei Sulina, cheltuindu-și venitul particular „spre ridicarea prestigiului funcțiunii” și sacrificând în acest scop, în 13 ani, peste 134.000 lei.

În plasa Constanța, D. Moruzi a contribuit la construcția șoselelor: Canara—Cara-Murat—Carol I—Dorobanțu, Cara-Murat—Cicraci și Constanța—Ilasi-Duluh—Techir-Ghiol, a școlii dela Dorobanțu și a bisericii dela Carol I. El a contribuit la stabilirea a mai mult de patru sate românești în comunele Ghebugie, Erchezec etc., la introducerea corpului de notari și numirea de primari români din mijlocul foștilor notari.

1. Când scrie poezia: *Renașterea din zori de Paști*, notată: „Chișinău, 1899”. La fel se pretindea despre B. P. Hasdeu, care ar fi devenit „proscris” în urma trimiterii pașaportului rupt consulului rus din Iași, pe când îl găsim imediat după aceasta, la 1858, călătorind cu pașaportul românesc prin Basarabia și la Petersburg.

2. Scrisoarea din 22 Decembrie 1895.

3. Membru marcant al partidului conservator, născut la 1854, la Iași, junimist.

4. Arhiva G. T.-Kirileanu.

Și mai energic D. Moruzi a activat la Sulina, a cărei buget anual, la venirea sa, era de 65.000 lei, orașul fiind aproape regulat inundat de două ori pe an. El a ridicat terenul, a pavat trotuare, a șoseluit drumul dela cimitir la mare—400 m., și a aranjat o plajă cu bufet și cabine. A introdus regulamentul poliției, a clădit un imobil pentru poliție, a creat—ca în Austria—o societate de pompieri voluntari, ca să combată incendiile care se țineau lanț. A refăcut săraca bisericuță, a zidit un teatru. La sosirea sa în localitate, școala primară mixtă avea vreo 32 elevi, pe când cele grecești aveau câte 80 elevi și eleve. La plecare, el a lăsat o școală cu 100 elevi și alta de muzică — „Carmen-Sylva“, cu 85 elevi; ultima școală grecească era cât pe ce să se închidă. Școala de muzică, de el fondată, a dat țării mai mulți șefi de orchestre. Dar, după plecarea sa, sub motiv că s'a întemeiat sub conservatori, școala s'a desființat, măsura fiind un act de răzbunare politică a lui Paul Stătescu. De asemenea, Moruzi a început să clădească o școală la Letea și a prigălit totul pentru construcția șoselei Letea—Chilia.

La 1894, partidul conservator fiind la guvern, D. Moruzi urma să fie numit prefect de Constanța. Drept răzbunare, Paul Stătescu, fratele faimosului ministru liberal Eugen Stătescu, îl mută un an mai târziu din Sulina la Macin. Nu se ia în considerație nici sacrificiile sale „spre ridicarea prestigiului funcțiunii“, nici opera cinstită culturală-națională dezvoltată în Dobrogea. Moruzi nu găsește nimic mai bun decât să demisioneze. La 22 Decembrie 1895, el redactează scrisoarea pe care o publicăm mai jos, adresată lui Dimitrie Sturdza, șeful guvernului, unde vorbește despre retragerea sa silită.

Neînțelegerile provenite în serviciu corespund unei alte drame, din sânul familiei. Din bibliografia Terezei Gizycka am aflat că, după moartea soțului, Domnița Catinka a venit să locuiască la feciorul ei. În *Inchelerea* romanului *Pribeagul în țară răpită*, Moruzi spune că mama sa a murit îngrijită îngerește de Ilenuța, adică Tereza. Bătrâna a rămas însă nemulțumită de felul vieții lui Titi, poruncind slujnicei sale credincioase, în semn de măhnire, să arunce în Dunăre cheia camerei în care murise¹. Moruzi moșteni o avere de 250.000 lei.

1. Amintirile Nataliei Gusti-Vișniacov.

O femeie veni iarăși să-i distrugă situația încheiată cu atâtea greutate. Iată ce scrie, treizeci de ani mai târziu, fosta lui soție, Tereza Gizycka :

„Démètre avait de grandes qualités, il était noble, bon et très honnête, mais très faible de caractère. Après la mort de sa mère, pour son malheur, il s'est lié avec une misérable femme de la pire espèce et en 1896 j'étais obligée de me divorcer. Après la mort de sa mère il a hérité 250.000 fr. et au bout de quelques mois cette femme a dépensé tout“.

Continuarea acestei tragedii o aflăm în scrisorile care urmează, procurate de G. T.-Kirileanu dela anticar și provenind din arhiva lui Dimitrie Sturdza. Tereza Moruzi, născută Gizycka, fiind silită să divorțeze, se adresează cu o plângere către Sturdza, care trimite o scrisoare destul de tăioasă lui Moruzi. Acesta răspunde prim-ministrului prin scrisoarea mai jos reprodusă, din 22 Decembrie 1895. Tereza Moruzi adresează atunci soției lui Sturdza, rândurile din 3 Ianuarie 1896. A treia scrisoare ce-o publicăm poartă ștampila din Galați, la 18 Februarie 1896. Moruzi refuză primirea ei, încât plicul se întoarce nedeschis Terezei, care îl alăturază — drept dovadă — la o scrisoare nouă către Moruzi (21 Februarie 1896) și o scrisoare către Dimitrie Sturdza (23 Februarie 1896), rugându-l s'o transmită lui Moruzi. Supărat de toate acestea, Sturdza trimite într'un plic cele două scrisori, primindu-le înapoi cu un răspuns al lui Moruzi. Scrisoarea Terezei, cu ștampila din 18 Februarie, circulă *nedeschisă*, se păstrează apoi timp de 46 ani, *tot nedeschisă*, în arhivele lui D. Sturdza și G. T.-Kirileanu, până la 2 Aprilie 1942, când este deschisă de noi.

I

„Galatz le 22 Decembre <1895>
Strada Mavromolu 149

„Monsieur le Premier Ministre,

„Il m'est impossible de rester sous le coup de la lettre que vous m'avez si laconiquement transmise. Avant même d'avoir assuré ma fortune, j'ai commencé par assurer quarante trois mille francs rapportant quatre mille par ans à la malheureuse

qui se plaint à vous, de moi. L'année dernière j'ai acheté et construit à son nom trois maisons à Soulina qui sont louées au prix ci dessus. Au mois de mai je l'ai laissée moi même a Krzesznowice en Galicie avec 2.000 frs. Au mois de Juillet je lui ai expédié de Soulina 500. Au mois de Septembre toujours de Soulina 460. Au mois d'Octobre de la même ville 1.000. Et enfin le 7 Decembre par la maison Dall'Orso 4.400. Soit 8.300¹. Plus il est vrai une lettre par laquelle je lui demandais de consentir au divorce, Madame ne pouvant se faire à vivre auprès de moi et passant régulièrement depuis 7 ans huit mois sur douze à l'étranger. Ne pouvant plus continuer cette existence je lui ai envoyé son revenu pour toute l'année soit 4.000 par Dall'Orso jusqu'au 1-er Decembre 1896 lui offrant après le divorce accompli, au cas ou elle ne voudrait pas posséder en Roumanie de lui racheter ses maisons au prix qu'elles m'ont coûté soit quarante trois mille francs. Vous avez le pouvoir en main controlez au tribunal de Toulitcha à la mairie et à la poste de Soulina ainsi que chez le Banquier Dall'Orso a Galatz si les chiffres ci dessus sont exacts sauf les 2.000 que je lui ai laissés en la quittant et pour lesquels j'espère être cru sur parole.

„Je tiens encore à vous dire que ma demission n'a absolument aucun caractère politique de ma part. Nommé par vous à Constantza et transféré à Soulina, j'ai continué à servir sous les conservateurs dûment autorisé par vous, j'en appelle à Mitica Mourousy. A chaque changement de cabinet, je n'ai pas omis de vous demander par lettre si je devais me retirer. J'ai été chez vous plus de dix fois, j'ai toujours trouvé porte close. Enfin l'été passé j'allais être nommé préfet de Constantza et Tintin Balaceano devait me remplacer à Soulina. J'arrive par hasard à Bucarest, je défais tout pour ne pas occuper un poste politique sous les conservateurs (demandez a Matei Petresco de l'Intérieur il connaît l'affaire). Et maintenant que c'est vous mon protecteur naturel qui êtes à la tête des affaires, on me sacrifie à la haine personnelle de M-r Paul Statesco qui me transfere à Macin, sans rien me demander sans m'inspecter, contrairement à la loi, sachant que j'avais ma mère enterrée à Soulina, une chapelle à bâtir sur sa tombe et qu'après onze années de

1. 8.360.

service je n'accepterai pas cette humiliation. Je me suis donc retiré sans me plaindre ne voulant pas vous susciter des embarras avec M-r Eugène Statesco, qui ne me connaît pas, ni avec M-r Fleva, qui me connaît encore moins. J'ai du reste de quoi vivre et vous en avez de plus affamés que moi à contenter. Il paraît que tel est mon sort de passer quand les conservateurs sont au pouvoir pour un enragé collectiviste et quand ce sont les libéraux pour un *ciocoi* nourri de la sueur du peuple !

„C'est du reste ma faute d'avoir voulu servir mon pays honnêtement, de tous mes moyens, sans entrer dans la grande cuisine politique. C'est un grand tort j'en conviens, mais il est réparable. Me voici pour le moment à Galatz où je place une partie de mon petit avoir de façon à prendre position d'une façon sérieuse et ne plus donner lieu à l'équivoque. De cette façon je pourrais de temps en temps vous donner un petit coup de main et j'espère être assez heureux pour que vous vous souveniez un jour de celui qui n'oubliera jamais vos bienfaits passés et se dira toujours comme jusqu'à présent le plus reconnaissant et le plus dévoué de vos serviteurs et parents.

Démètre C. Moruzi

„Il est une chose qui me fait plus de mal que tout. Faites faire une enquête sérieuse et que l'on ne me traite plus de philorusse dans votre presse. C'est monstrueux moi qui ai perdu les $\frac{3}{4}$ de ma fortune pour rentrer dans mon pays ! Vous le savez mieux que personne. C'est odieux !“

II

„3 Janvier <1896>

„Madame la Princesse,

„On vous dit si bonne et si charitable, Monseigneur Band m'a dit que vous avez fait la quête même pour son petit orphélinat, vous devez avoir le cœur d'un ange du bon Dieu, c'est avec une grande confiance que je m'adresse à vous.

„Il ne s'agit nullement d'une place, ni d'une aumône matérielle, mais avec un seul mot de votre part à Monsieur le Ministre, vous pouvez empêcher un grand mal et sauver la vie

à une personne bien malheureuse. Pour ces fêtes de Noël ne refusez pas cette grâce à la pauvre malheureuse et c'est à genoux qu'elle vous bénira le reste de sa vie. Madame la Princesse, je vous en supplie, accordez moi un petit moment d'entretien, disant à quelle heure je puis me présenter chez vous.

„Veuillez agréer, Madame la Princesse, l'expression de ma très haute considération et profonde reconnaissance.

Thérèse Moruzi.

„Pitar-Moșu Nr. 13. Chez les Dames Anglaises“.

III

„Monsieur Démètre C. Moruzi.
Strada Mavromol casa d-nei Șoarel
vis-à-vis de liceu.

Loco.

„Mon cher Démètre,

„Nicolai a signé le reçu de ma dernière lettre de sorte que je ne sais pas si elle t'est parvenue. Pour cela j'écris maintenant par une occasion. Je te plains de tout mon cœur, mon cher Démètre, et si tu ne sais pas dans quelles mains tu es tombé je vais te le dire parce que tu es bon, et tu vas te perdre. Ta maîtresse une macédonienne S. est d'une très basse origine, sa mère était laitière à Galatz. Ta bien-aimée à partir de 15 ans a commencé la vie d'une fille publique roulant sur le pavé de Galatz. Après elle est allée chercher fortune, à Petersbourg, Londres etc., puis quand sa figure et ses robes étaient fanées elle *est retournée à Galatz, mais à Galatz on ne voulait plus d'elle* d..nt qu'elle ne mérite même pas le nom de fille de joie. Alors elle est partie pour Soulina disant qu'il y a encore des dupes par là, et elle est retournée ta maîtresse. L'homme qui veut te vendre sa maison a été et est encore l'amant de cette fille, et on veut te dépouiller. Je pense qu'on doit te donner des médecines à boire, pour que tu ne puisses pas juger ce que tu fais.

„Je te dis tout cela pour t'avertir parce que je suis et je serais toujours ton amie.

Thérèse Moruzi“.

IV

„21 Fevrier <1896>

„Mon cher Démètre,

„Tant que tu n'avais à m'offrir que la misère comme à Pereta et à Constantza tu étais bon, mais maintenant tu es un peu plus riche, alors bravant l'opinion publique sans aucun motif tu m'abandonne, tu vis publiquement avec une fille de rue très connue à Galatz, tu lui achètes des bijoux, et même comme on prétend une maison d'une grande valeur, et tu ne veux pas assurer mon existence, malgré que tu sais très bien que je ne puis pas vivre avec ces maisons à Soulina.

Monsieur le Consul Jelinck, M-r le Colonel Mirişesco et nos autres amis véritables ont intervenu pour notre bien, mais non seulement que tu ne veux voir personne, mais encore tu pousses la délicatesse de renvoyer les lettres sans les déca-cheter, comme preuve je t'envoie un non-reçu de la poste, et la lettre que M-me la Colonelle Mirişesco t'a envoyée à Galatz—et maintenant ne sachant comment te faire parvenir celle-la, je supplie Monsieur le Ministre Stourdza de te la faire remettre. Il y a des bacchanales chez toi, chaque soir des *lautaris*, la musique etc. et je pense si le mot „honneur“ n'est pas une fiction pour toi tu dois m'assurer mon existence, parce que tu sais que tu me quitte sans aucun motif disant à tout le monde: „Ma femme était trop pieuse et je veux m'amuser avec les filles“. Tu demeures avec une fille de joie et tu sais pourtant que dans chaque pays l'adultère est puni.

„Les honnêtes gens sont pour moi, et maintenant tu es capable peut-être de me calomnier, mais on me connaît trop, et je n'ai pas peur d'être jugée même par mes ennemis pourvu que *cet ennemi soit un honnête homme*.

„Si ta pauvre mère vivait, elle ne permettrait que tu me laisses dans la misère. Tu mange ton argent avec les filles, et je ne te demande que *60.000 frs. de capital*, l'intérêt duquel me suffira à peine de ne pas mourir de faim, et tu pourras vendre les maisons de Soulina, mais je ne puis pas quitter le pays avant que mon existence ne soit assurée. Tu me dis dans ta lettre: „*Ayant donné ma démission et n'ayant pas l'intention de servir,*

toute intervention auprès de S. M. le Roi ou de Monsieur Stourdza serait sans effet — et pourtant tu as demandé une place à Monsieur le Ministre. Je pense que tout sentiment d'honneur n'est pas éteint chez toi — et je m'adresse à ton honneur qui ne pourra nier ta parole?

„L'année passée, tu m'as fait cadeau de 16.000 frs., la maison de Marouli n'a coûté que 10.000, et 6.000 sont restés chez toi. Tu as dit devant plusieurs personnes que tu veux ajouter encore quelque chose et acheter encore une petite maison en mon nom, et quand je t'ai prié de mettre cet argent à la banque tu as répondu ces paroles: „Je ne veux pas que tu quittes le pays, même après ma mort“, *mais alors tu n'avais pas l'intention de me quitter*. Maintenant les choses sont changées, et si sans aucun motif tu as brisé ma vie après 15 ans de ménage, comme honnête homme, tu ne peut pas me laisser dans la misère, *car je ne puis pas vivre avec les maisons à Soulina*. Je te donnerai le plein pouvoir, tu vendra les maisons et tu prendra l'argent, *tu les vendras quand tu voudras*, mais moi je dois arranger ma pauvre vie pour pouvoir partir d'ici—pour les maisons 45.000 frs. 6.000 qui sont chez toi, et pour la misère que nous avons souffert ensemble, pour ma vie brisée, pour assurer ma pauvre existence je te demande 9.000 frs., en tout 60.000 frs., juste de quoi pour ne pas mourir de faim. Dernièrement tu as acheté des bijoux pour 5.000 frs. à une fille de rue, qui est méprisée même par les cochers à Galatz. Pense comme tu es tombé bas, mon cher Démètre, et je te plains de tout mon cœur.

„J'irai à Soulina pour prendre les effets qui m'appartiennent, ainsi que les objets donnés par Maman et par toi. Je te prie de signer cette liste.

1. „La fourrure de Maman, mes robes et mon linge, car je n'ai pris de la maison que 2 vieilles robes, et j'ai très peur que mon linge ne soit volé, car le gardien Siegel, ton (fameux) chef d'orchestre est un ivrogne diplômé.

2. „Mon lit avec matelats, 2 coussins et la couverture en soie jaune, ainsi que le petit canapé donné par Maman.

3. „Mes livres, mes images et mes photographies.

„*Les objets donnés par Maman.*

4. „12 petites cuillères en argent et une grande cuillère

dorée, que la pauvre Maman a préparé pour mon cadeau de la nouvelle année, c'est le dernier souvenir et je veux le garder.

5. „Un grand tapis turc et deux petits tapis donnés par Maman.

6. „2 vases en porcelaine, et 2 chandeliers en argent qui étaient sur mon petit autel.

7. „Un plateau en porcelaine de Sèvres pour les cartes de visite.

„Tout ces objets, Maman me les a donnés. *Lina est témoin*, et je pense qu'on ne peut pas me les reprendre.

„*Objets que tu m'as fait cadeau toi-même.*

8. „Une glace de Venise.

9. „Trois tables et l'étagère en laque.

10. „Les vieux meubles du petit salon, dont tu m'as fait cadeau, après la mort de Maman quand tu as pris ces meubles à Elle. La petite commode en chêne. Une machine à coudre, parce que il y en a 2. Un petit bureau, 2 lampes. Je te prie de me donner 4 couverts et un petit plateau.

„J'avais 1.000 roubles pour mon pauvre trousseau, tu ne peux pas me renvoyer avec 2 vieilles robes.

„A Soulina il y a quelques dettes de la maison, je les écrirai après.

„Tu n'es pas méchant, mais tu as un caractère si faible que maintenant tu te laisses dominer même par une fille de mauvaise vie.

„Je suis et je serai toujours ton amie.

Thérèse Moruzi“.

V

„Brăila 23 Fevrier <1896>

„Excellence,

„Je ne connais pas la loi, mais même si la justice n'existait pas, en m'adressant à Votre Excellence qui est la gloire et l'honneur de son pays, je suis sûre de son appui.

„Tant que nous étions pauvres, mon mari Démètre C. Moruzi a été très bon pour moi, mais dès qu'il a touché l'argent de son héritage il a oublié son honneur, son âge et son nom

en commençant une vie de débauche. Cet automne, j'ai eu l'honneur d'écrire à Votre Excellence que mon mari me laisse dans la misère, et j'affirme que j'ai dit la vérité, mon mari était furieux contre moi, il a écrit à Votre Excellence des choses contraires à la vérité, mais persuadé de son tort il m'a envoyé 4.000 frs. à Cracovie.

„Et maintenant je viens demander à Votre Excellence est-ce qu'un honnête homme peut quitter sa femme *sans aucun motif*, après 15 ans de mariage, donnant pour toute excuse qu'il veut s'amuser ?

„Moi mari est à Galatz, Strada Mavromol Nr. 149, il vit maritalement avec une femme de la plus mauvaise conduite, dépense un argent fou pour elle, sans se soucier de l'opinion publique qui le couvre de blâme.

„Excellence, je m'adresse à Vous comme au Prince Stourdza, mon mari à de Votre noble sang dans ses veines, si Vous ne pouvez pas lui faire entendre raison, obligez le du moins d'assurer mon avenir, parce que au bout de 2 mois il n'aura pas un sou. Il fait des folies incroyables, et je supplie Votre Excellence de se faire informer par un honnête homme. Mr. Jelinck, consul d'Autriche à Braïla, le Colonel Mirîşesco et d'autres ont fait tout leurs possible pour obtenir une entrevue avec mon mari afin de pouvoir arranger notre avenir, mais mon mari ne veut recevoir personne, ne répond pas aux lettres ou les renvoie sans les décacheter. Pour cela j'ose soumettre à Votre Excellence l'humble prière qu'Elle daigne bien prendre connaissance de la lettre ci-jointe et de la faire parvenir à mon mari par la voie que Votre Excellence jugera la plus opportune. Je supplie Votre Excellence de me ménager parce que mon mari est capable de se venger contre moi d'une manière déloyale. Mon mari a peur ou a honte de me voir, mais peut-être Votre Excellence le fera venir à Bucarest et l'obligera d'assurer mon existence. Je possède 3 petites maisons à Soulina, mon mari peut les vendre et prendre l'argent, et moi je demande qu'il me donne 60.000 frs. de capital, pour être préservée de la misère.

„Ne refusez pas, Excellence, Votre puissante protection à une malheureuse femme, à une pauvre orpheline, car je suis telle depuis que je suis privée de mon unique soutien qui était mon mari. Je supplie Votre Excellence de me faire répondre un petit mot. Mon adresse: Braïla au Consulat d'Autriche.

„Je prie Votre Excellence de vouloir bien agréer l'expression de ma très haute considération et de ma profonde reconnaissance.

Thérèse Moruzi“.

VI

„Galatz Fevrier <1896>

„Monsieur le Premier Ministre,

„Permettez moi de vous restituer les deux lettres que vous avez bien voulu vous charger de me faire parvenir malgré moi et d'y ajouter respectueusement deux observations. De la lettre même il apparaît que j'offre ou plutôt que j'ai donné 45.000 frs. on en exige 60.000 de quel droit? Ai-je reçu quelque chose? Quant aux objets réclamés et soit-disant donnés par ma pauvre mère, tout le pays sait qu'elle est morte subitement et que par conséquent elle n'a rien pu donner. Son testament fait 6 mois avant sa mort me lègue tous les meubles, argenteries etc. Je ne donnerai donc pas une épingle de plus que les maisons de Soulina et les deux malles avec des robes et du linge. Encore un mot, il paraît que cette dame croit que je vous ai demandé du service. Je vous prie de la détromper, mon intention n'étant pas de servir avant d'avoir rompu définitivement le boulet que j'ai trainé derrière moi pendant quatorze ans. Après et une fois libre, ce sera à moi à réfléchir comment et dans quelles conditions je pourrai me rendre utile.

„Permettez moi d'espérer, Monsieur le Premier Ministre, que ce sera la dernière enveloppe que je recevrai de Votre Excellence et qu'à l'avenir votre précieuse écriture me parviendra aussi sous forme de lettre et non plus d'enveloppe.

„Votre bien dévoué et respectueux.

Démètre C. Moruzi“.

Inercarea de a se apropia de Dimitrie Sturdza și partidul liberal, ce-o observăm în prima scrisoare a lui D. Moruzi, nu are efect. După ce și-a cheltuit moștenirea, el ajunge să trăiască din subvențiile Regelui Alexandru I al Serbiei, nepotul său de vară :

„Le Roi Alexandre de Serbie — scrie Tereza Gizycka¹ — lui est venu en aide plusieurs fois, mais après le malheur de Belgrade c'était fini, et le pauvre était obligé de gagner sa vie en écrivant“.

Nenorocirea din Belgrad — omorul Regelui Alexandru I și al soției sale, în Iulie 1903, — silesc pe Dimitrie Moruzi, în vârstă de 53 ani, să caute o posibilitate de câștig prin scrieri. Ex-Regina Natalia trăiește ruinată, încât nu poate să-i dea un ajutor mai însemnat. Câtva timp îi trimite sume mici prima sa soție, din Franța². Dar și acest izvor se oprește. A doua lui soție, Tereza, își reia numele de fată, Gizycka. Trăind în mizerie, ea vine la 1923 la Iași, unde a murit Dimitrie. Aici, ea intră la 12 Iulie 1923, în vârstă de 67 ani, la azilul de bătrâne „Maria Catargi“, din str. Buzdugan. Cu greu găsim, în registrul azilului, urmele Terezei Gizycka (Ghijițka) — Tereza *Ghijescu*, la 1923 arătată în vârstă de 70 ani³, catolică, decedată la 8 Aprilie 1924. Moare în sărăcie, încât pentru a o înmormânta, conducerea azilului apelează la profesorul Gheorghe Brătianu⁴, a cărui mamă, Maria, fata lui Alexandru Moruzi, era vară primară cu romancierul Dimitrie Moruzi⁵. Când G. T.-Kirileanu strânge materialul biografic despre Moruzi, C. Meissner îi comunică la 26 Ianuarie 1924:

„Se întâmplă însă că a doua nevastă legitimă a lui D. C. Moruzi — o rusă — își trăiește bătrânețele în „Azilul de bătrâne“ din strada Buzdugan Nr. 6, a cărei prezidentă e Ilenuța⁶. De mâna acestei soții a lui e scrisă alăturata biografie, care cuprinde lucruri foarte interesante“...

Același C. Meissner adaugă despre *ultimele două soții* (Moruzi n'a fost căsătorit decât de două ori) ale romancierului:

„A doua — scriitoarea biografiei alăturate, rusca — s'a divorțat și ea din cauza unei femei pierdute, cu care a trăit el

1. Biografia citată.

2. *Unirea Femeilor Române*, op. cit., p. 536.

3. Arată bătrână centenară. Com. de N. Gusti-Vișniacov.

4. Com. de conducătoarea azilului.

5. V. Slătescu, *Viața și opera economistului A. D. Moruzi*, București, 1941, spița genealogică.

6. Soția profesorului C. Meissner.

câtă-va vreme fără s'o ia de nevastă legitimă. A treia i-a fost fosta menajeră, cu care a trăit până la moartea în sărăcăcioasa lui căsuță din Tatarashi".

* * *

Cel mai bun articol despre romancierul Dimitrie Moruzi și opera sa l-a publicat Mioara Coman (Mariana Conta-Kernbach), în ziarul ieșan *Mișcarea* (XI foiletoane, 20 Februarie—2 Martie 1924)¹. Studiul ei a reapărut într-o broșură separată: Mariana Conta-Kernbach: *Un poet și un prozator* (V. Alecsandri și D. C. Moruzi), Iași, 1924, 88 pagini (tipografia „Albina")².

„El reprezintă — scrie autoarea despre Dimitrie Moruzi — în literatura noastră idealurile și felul de a gândi al clasei sociale boierești, așa de puțin cunoscută, mai ales în literatura ultimilor decenii, contribuind astfel la întregirea mentalității românești, pe care o fixează epoca de față. El e martorul ocular al unor vremuri de prefacere, prin care a trecut atât statul, cât și neamul nostru, și este un adânc cunoscător al țărânimii, în mijlocul căreia a trăit cea mai mare parte din viață. Toate aceste fac din opera sa un prețios și îmbelșugat document, din care se desprind nenumărate probleme social-culturale, dar țărmurite și obiectiv înfățișate.

„Dar meritul literar e încă mai mare. Un stil curgător și sobru, simplu și limpede, descrieri de natură pitorești și proaspete, care ne pun sub ochi poezia naturii însăși, pururi măreață și senină. Apoi imagini sugestive, caracterizări cu mult relief, situații prinse cu vioiciune și acel umor atât de simpatic, care rezultă dintr'o simplă întorsătură a frazei, ori dintr'o schimbare neașteptată în orânduirea cuvintelor. Cât despre limbă, e curat românească, pe alocurea chiar, moldovenească, mlădioasă și fermecătoare, ca în cele mai iubite bucăți ale lui Creangă...³.

1. Arhiva G. T.-Kirileanu.

2. Com. de G. T.-Kirileanu.

3. „Proza lui are ceva spontan și sincer; și povestirea curge încet, luminos și limpede ca râurile care străbat alene șesurile întinse și bătute de soare ale Moldovei noastre. Dragostea caldă a pământului și a naturii, sănătatea morală, optimismul, seninătatea clasică ne aduc aminte de Negruzzi, Alecsandri, Gane, Rosetti, de frumosul șir de prozatori, pe care i-a dăruit românimii boierimea moldovenească. În această privință Moruzi continuă o tradiție și însemnă poate un sfârșit". Octav Botez, *Pe marginea cărților*, Iași, p. 22.

„Ca scriitor, D. Moruzi face parte din generația 48-listă. E ultima licărire a spiritului acelui pătrunzător și luminos, vioiu și străveziu, pe care-l întâlnim la contemporanii lui Alecsandri. E aceeași privire largă, care îmbrățișează o întreagă epocă, aceeași obiectivitate în caracterizare și aceeași glumă lipsită de răutate și amărăciune. D. Moruzi e un clasic și e un optimist, deși e contemporan cu Eminescu și cei mai intransigenți pesimiști...

„D. Moruzi e necontestat o inteligență deosebită, care pătrunde adânc; un suflet care vibrează puternic, însușindu-și atât durerea, cât și bucuria acelor din jurul său. Mai mult: face parte dintr'o clasă socială care dispare, care suferă din cauza timpurilor nouă și stării de lucruri aduse de întocmirile dintre 1859—1866. Totuși nu e un „inadaptabil“ îndurerat, ca eroii lui Brătescu-Voinești, deși trăiește în același mediu, în aceleași împrejurări ca și dânsii“.

Dimitrie Moruzi începe să scrie de nevoie, în vârstă de 53 ani. Unde poate el să-și vândă „marfa“? De sigur, pentru început, la ziare. Ce poate să scrie el? — Lumea se interesează atunci de Rusia, care se află în război cu Japonia și trăiește frământări interne. Pentru Români, Rusia prezintă un interes în legătură cu Basarabia. Aceasta schițează perfect cadrul viitorului scris al lui Moruzi. În el rezidă un vechi basarabean și mai ales amintirile basarabene prețuesc în conștiința lui. Trece apoi la Iași de odinioară, vorbind numai în *Moartea lui Cain* (cap. XII—XIII), incidental, de Cerna-Vodă și Sf. Gheorghe. În Basarabia însă, Dimitrie Moruzi a trăit vreo 25 ani, cei mai fericiți din viața sa.

Caracterul scrierilor sale va purta o pecete de ură față de Ruși. Ura o are înrădăcinată din copilărie; ea crește, când diplomații ruși nu reacționează, ceea ce îl determină să-i invinuiască de a fi participat în omorul dela Belgrad¹. Venit din Basarabia, el nici nu poate să aibă o altă atitudine, căci e mereu bănuit de filo-rusism. Frații Stătescu, pornind campania lor împotriva lui, îl acuză în ziarele liberale de filo-rusism, ceea ce provoacă post-scriptum-ul la scrisoarea sa din 22 Decembrie 1895, către Dimitrie Sturdza. El trebuie să treacă orice margine

1. *Basarabia și viitorul ei*, op. cit., p. 21.

în rusofobie, ca să convingă pe contemporani de sinceritate. De aceea, cu drept cuvânt, critica contemporană semnalează despre scrierea sa: *Ruşii şi Românii*: „tonul e prea subiectiv... nepotrivit într'o operă cu conţinut politic”¹. Dar să nu uităm că un B. P. Hasdeu, pentru articolul său: *Pierit-au Dacii?* (*Foiţa de istorie*, 1860), e învinuit de V. A. Urechia de „sacrilegiu” şi teorii „nenaţionale şi pernicioase”. *Ateneul Român* din Iaşi (30 Septembrie 1860) vorbeşte de „fantasmagoricul-galvanicul înviator al Dacilor”. C. D. Aricescu susţine în *Trompeta Carpaţilor* (6 Septembrie 1866), că Hasdeu consideră pe Daci—„Slavi”, iar Cezar Boliac, în acelaşi ziar, vorbeşte de teoriile nepatriotice ale lui Hasdeu, care „lucrează pe mâna slavismului rusesc”. Ca şi Moruzi mai pe urmă, Hasdeu, începând cu *Sentinela Română* (Nr. 16)² şi până târziu de tot, când la 1901, în *Papa dela Neva*, evocă pe V. A. Urechia decedat de curând,—îşi manifestă o ură pătimăşă faţă de Ruşi, înzestrând scrierile sale cu exagerări.

Prima lucrare a lui D. Moruzi, astfel, este *Basarabia şi trecutul ei, 1812—1905*, publicată mai întâi sub formă de articole în ziarul bucureştean *Cronica* şi apărută apoi în broşură (tipografia ziarului *Cronica*, sub titlul *Basarabia şi viitorul ei*, menit să intereseze mai mult pe cititor. În toamna aceluiaşi an, Moruzi publică a doua serie de articole; *Ruşii*, publicate în anul următor, în volumaş, sub titlul de: *Ruşii şi Românii*, cu prefaţa lui Nicolae Iorga, care prezintă cititorilor pe autor drept un om „cu multe năcazuri şi puţini prieteni”³. În introducerea sa, Moruzi aduce o notă nostalgică, care-i va caracteriza întreaga operă:

„Nu-mi va fi oare dat să-mi odihnesc oasele, alături de părintele meu, în biserica dela Dănuţeni, învăluit în neagra şi mănăoasă ţărână a Basarabiei, redevenită şi ea pământ românesc”?

Aceeaşi critică contemporană consideră ca întârziată această manifestare naţionalistă, care repetă formulele anilor 1840—1860: „Românul nu piere” sau „apa curge, pietrele rămân”. La fel apare exagerată xenofobia contra Ruşilor şi batjocura deplasată a ţărănimii ruse⁴. Dar treizeci de ani mai târziu,

1. P. V. Haneş, *Scriitorii basarabeni*, Bucureşti, 1942, p. 349.

2. *Ibidem*, p. 139—140.

3. Pag. VI. N. Iorga scrie despre articolele din *Cronica* în *Neamul Românesc în Basarabia*, Bucureşti, 1905.

4. P. V. Haneş, *op. cit.*, p. 370—371.

la 1942, tocmai când apare volumul în care se critică atitudinea *întârziată* a lui Moruzi, vedem triumful ideilor sale, afară de exagerările explicabile, care trebuiesc iertate și înlăturate. Astfel, parcă astăzi răsună cuvintele de încheiere ale romanului său din 1912, la sărbătorirea de către Ruși a centenarului anexării Basarabiei:

„Mai treacă peste mândrii noștri moldoveni din Basarabia și câte au mai trecut peste dânșii în 100 de ani, că tot moldoveni vor rămânea. Vorba lor, mă rog: „apa curge, pietrele rămân“.

Un fragment ca acesta, citat din *Pribege în țară răpită* (p. 130), rămâne de neuitat:

„Ajuns acolo, în mica lui căsuță din Ciripcău, pe negrul și mănșosul pământ al vechei Moldove, în mijlocul acelei mândre țărănime moldovene, oblăduită pe atunci de către o blajină ocârmuire streină, se găsea mai la el acasă, mai în țara lui, decât la Iași, în mijlocul surtucarilor de tot felul, care, bonjuriști sau ișlicari, se depărtau din zi în zi tot mai mult de această talpă a neamului, molipsiți și mâncați, ca de către un vânt rău, de duhoarea pângăritoare a înstrăinării apusene“.

Dragostea lui Nicolae Iorga față de tot ce vine sănătos din Basarabia, trezește în Dimitrie Moruzi amintirile care se revarsă în două romane: *Instrăinații*, apărut la 1910 la Văleni de Munte (ediția II la 1912, la București), și *Pribege în țară răpită*, tipărit la Iași, la 1912. Aceste romane, Mariana Conta-Kernbach le consideră—pe drept cuvânt—adevărate monografii pentru vremurile lui Grigore Ghica și de mai târziu, subliniind obiectivismul autorului. Ca și în *Moartea lui Cain*, Moruzi urmărește problema agrară, văzută de boieri și țărani, acea evoluție care pornește dela împrăștierea din 1864 și care ajunge la învrăjbirea din 1907, când se găsește un „revoluționar“ parvenit, Ghiță Dudău, care să omoare pe boierul Grigore Vultureanu (*Moartea lui Cain*, cap. XVIII). Proces care zece ani mai târziu se repetă în Basarabia. Pierderea obiceiurilor pământului, alunecarea de sub picioare a terenului sănătos, toate le pune în relief autorul, ai cărui eroi sunt democrați într'un sens înalt al cuvântului.

Ce scrie Dimitrie Moruzi: romane, studii sociale sau memorii istorice? ¹

1. P. V. Haneș, *op. cit.*, p. 358, 367.

Critica actuală, din anumite motive, e prea aspră față de acest scriitor, care—înlăturându-se unele arhaisme—*ar fi trebuit să fie retipărit astăzi*. Opera lui nu merită uitare, întrecând ca valoare literară scrierile care invadează librăriile noastre, fiind recensate elogios de aceiași critici și recomandate drept „romane”. Cu puține excepții, noi nu avem romancieri, pe când Dimitrie Moruzi—pentru epoca sa, dar și cea actuală—ne face cinste românească. În *Pribegi în țară răpită*, el scrie (p. 263):

„De le povestesc acestea toate cum le știu și le-am văzut...”

Dar izvorul unor fapte trăite este cea mai importantă temă pentru creația artistului. Memorialistul e foarte desvoltat în el. Dar—pentru memorii istorice—opera sa ar fi prea subiectivă¹, deși e departe de a ajunge la pamfletul de stradă al volumelor așa zisului „roman” al lui Constantin Stere. Moruzi a trăit multe în viața lui, despre care nu ținea să vorbească; de aceea, rugat să-și scrie măcar autobiografia, „bietul bătrân n’a putut să se ridice la o sinceritate de sine însuși”². Un defect ar fi discuțiile teoretice din scrierile lui³, mai corespunzătoare unui studiu social. De aceea, probabil, simțind lipsurile sale, Moruzi mai adaugă subtitluri explicative: „roman social” etc.

Intenția reală a autorului, o găsim în următorul pasaj din *Instrăinații*:⁴

„E o datorie sufletească pentru mine să încerc a reînvia o lume care nu merită să fie dată uitării, și aș vrea să v’o arăt așa precum a trăit, a simțit și a cugetat, cu metehnele și cusururile ei, dar și cu pornirile sale frumoase și mărețe; o lume pe care mulți n’ați apucat-o și pe care trebuie s’o judecați cu evlavie fieiască și fără a vă lua, în neștire, după judecățile pătimase la care a fost supus pe când era în viață; o lume mult hulită pe nedrept, mult sbuciumată de împrejurări și care nici n’a avut parte de liniștea mormântului...”

Mariana Conta-Kernbach în câteva rânduri subliniază dorința lui Dimitrie Moruzi de a transmite posterității timpurile de dânsul trăite:

1. Amintirile Nataliei Gusti-Vișniacov.

2. *Unirea Femeilor Române*, op. cit., p. 537.

3. P. V. Haneș, op. cit., p. 375.

4. *Eu despre „Instrăinații”*, *Unirea*, 19-X-1914: „romanul acesta, care nu este roman”...

„Timpurile acelea“, care legănaseră copilăria lui fericită, luaseră cu ele pentru totdeauna seninătatea și belșugul, idealismul încăpăținat și împrejurările încă patriarhale, ce făceau cu puțință neatârănarea desăvârșită a gândului, cât și a faptei. Timpurile acelea, atât de bogate în caractere statornice, în suflete entuziaste până la jertfă, care priveau cu mult mai departe de generația următoare lor, timpurile acelea de lumină scânteietoare alături de umbră, de viață sănătoasă și deplină, ne sunt înfățișate în cele două romane dintâi ale scriitorului Moruzi“.

Ca Hasdeu, Victor Crărescu (Șt. Basarabeanu), Ralli-Arbure și Stere, — Dimitrie Moruzi aduce prin scrisul său unele influențe rusești în literatura românească. Pe când, însă, aceasta e explicabil pentru cei dintâi, crescuți la instituțiile de cultură rusească, faptul pare întru câtva ciudat pentru Moruzi, educat într'un spirit francez și în Franța. În *Pribegele în țară răpită* noi am observat chiar, conflictul său cu literatura rusă. Și totuși, spre bătrânețe, se observă că Moruzi a citit atent pe Tolstoi, Turghenev și alți titani ai literaturii ruse. Credem, și aceasta o semnalăm mai jos, că romancierul a și tradus din rusește în românește, de exemplu din Tolstoi. În orice caz, factura romanului său, ca și cea a lui Stere, ne vorbește dela sine.

O altă influență incontestabilă asupra scrisului lui Moruzi, este a romancierului basarabean, Pavel Crușevan (1860—1909). Acest mare scriitor se trage dintr'o veche familie românească¹. Născut la Boroseni, lângă Otachi, el a absolvit liceul Regional din Chișinău. Ca publicist-autodidact, a avut un renume mondial și numai datorită faptului că era un aprig antisemit, a fost o viață întreagă persecutat de periodicele „liberale“ și ignorat. Scria versuri, schițe și nuvele, studii sociale... Era un gazetar neîntrecut (fondator al ziarelor *Basarabeanul*, *Znamia* și *Drug*), foiletonist cu un umor fin, fruntaș al Chișinăului, unde a fost ales deputat în Duma Statului (II) și era cât pe ce să fie ales primar (1905). Deși Crușevan s'a identificat prea mult cu mentalitatea străină, totuși nimeni n'a scris ca el despre *Doina* moldovenească. În almanahul său: *Basarabia*, publicat la Moscova, în 1903 (514 pagini ilustrate), găsim câteva excelente schițe

Din amintirile inedite ale lui Gavriil A. Bezviconi (*Din trecutul nostru*, VIII—IX 1939, p. 66).

din viața Basarabiei de altădată : „*Cărticica*“ lui Iankel Mărinlmosul, *O prietenie înduioșătoare* (Coconul Toderică din Cucoșeni și Leiba Pinkis), *Izvorul dădător de viață*, *Nănașa tuturor*, *Întrebări, întrebări, întrebări...*, *Bucluc* etc. La fel, în cartea sa : *Ce este Rusia?*, găsim un material bogat despre Moldoveni, obiceiurile lor, portul, caracterul, jocul, hora, șezătorile și altele. În același almanah : *Basarabia*, a apărut primul fragment al romanului din viața Basarabiei de odinioară : *Milioane*, o zugrăvire a vieții marilor moșieri basarabeni, precum și a gândirii sociale și a curentelor societății de peste Prut în decada a VII-a din secolul trecut. Continuarea romanului, apărut la 1903, nu s'a mai tipărit, se zice deoarece basarabeni au recunoscut în persoana eroului principal, Alexandru Radovan, unele trăsături din viața faimosului bancher și moșier de altădată, Chiriac V. Leonard¹. Totuși, acest splendid fragment de roman, din păcate netradus încă în românește, rămâne punctul de plecare pentru scrierile lui Dimitrie Moruzi și Constantin Stere.

Mariana Conta-Kernbach analizează destul de bine scrierile lui Dimitrie Moruzi. Agapie Varlaam — din *Instrăinații* — este o figură distinsă, evocatoare a celor mai mărețe avânturi, a celui mai cald patriotism și a celei mai fermecătoare simplități în felul de a reacționa. El este un anti-bonjurist. Este o figură asemănătoare cu Costache Vultureanu din *Moartea lui Cain*, unde eroul e și mai idealizat. Putem înregistra o paralelă de idealizare, în romanele *Pribegi în țară răpită* (deși unilateral în ce privește zugrăvirea caracterului prințului Constantin Moruzi — Alecu Mavrocosta), *Instrăinații* și *Moartea lui Cain*.

„Cc. Agapie însă — scrie Mariana Conta-Kernbach e un adevărat personaj de roman, având toate trăsăturile care pot alcătui un suflet deplin caracterizat, un individ anumit trăind în anumit mediu. De altfel, același lucru putem spune de toate personajele din *Instrăinații*, care e fără de îndoială unul din cele mai bune — dacă nu cel mai bun — romane istorico-sociale românești“.

Autorul reușește să redea un tablou complet, variat, sugestiv, o evoluție deplină, situații, concepții, obiceiuri. *Instrăinații*

1. A se vedea pamfletul din ziarul *Viața Basarabiei* (Nr. 115, din 19 Mai 1913): *Compania ocnășă*.

prezintă o luptă națională ; *Pribegi în țară răpită*, apărând la centenarul pierderii Basarabiei, revendecă drepturile noastre asupra Moldovei dintre Prut și Nistru, iar romanul *Moartea lui Cain*, apărut după moartea autorului, pune în relief depășirile revoluției din 1907, o paralelă între „leatul vechi” și „leatul nou”. Vulturii — Costache și feciorul său, Grigore, vădesc izbitoarele deosebiri de generații¹, iar surtucărimea parvenită este reprezentată prin Ghiță Dudău, la care cele patru clase de liceu studiate, îi sdruncină credințele și felul de-a gândi.

Nu trebuie să căutăm la Moruzi o idealizare completă a vieții. Mariana Conta-Kernbach scrie în această privință :

„Dragostea adâncă a lui D. Moruzi pentru țară și neam, pentru datinele strămoșești și pentru țăran, păstrătorul lor, învâluie întreaga-i operă într’o rețea fină de lirism. O bucurie vădită, un neînvins entuziasm izbucnește printre rânduri cu puterea și căldura unui suflet de propovăduitor, ori de câte ori are prilejul să înfățișeze o faptă măreață; iar atunci când ajunge la partea de umbră, cu luare aminte caută să pătrundă cauza primă a oricărei manifestări și astfel să descopere măcar rațiunea de a fi, măcar îndreptățirea. Sentimentul trecutului în opera lui Moruzi este foarte puternic și-i dictează pagini de o nespusă gingășie. E un sentiment care colorează întreaga operă, căci necontenit autorul face comparație între trecut și prezent”.

Romanul principal și cel mai apropiat de realitate, este cel de al doilea: *Pribegi în țară răpită*, zugrăvind viața familiei Moruzi—Mavrocosta și a autorului însuși,—Titi. Calitățile literare sunt aceleași ca și cele ale *Instrăinaților*. Dar lirismul, patriotismul, dragostea de natură, parcă țâșnesc mai puternic aici. De asemenea descrierea unor tablouri sugestive a stărilor de lucruri basarabene, le putem doar compara cu cele ale lui Pavel Crușevan, în *Milioane*. Constantin Stere e inferior. În ce privește contribuția de „amintiri romanțate” la biografia autorului, o desprindem din descrierea vieții sale și a tatălui său².

Al treilea și ultimul roman: *Moartea lui Cain*, roman social, 1884—Martie—1907 (229 pagini), apare la Piatra-Neamț, la 1914, după moartea autorului. Dintr’o scrisoare alăturată, adre-

1. Influența romanului lui Turghenev: *Părinți și copii*.

2. G. Bezviconi, *op. cit.*

sată Elenei Meissner, vom vedea câte greutatea suporta Moruzi în căutarea posibilităților de editare. Volumele lui—astăzi ajunse rarități bibliografice—apar în condiții foarte modeste și într'un tiraj mic. Pentru tipărirea romanului *Pribegi în țară răpită*, se lansează de către revista *Unirea Femeilor Române*¹ și de prieteni, liste de subscripție. Astfel, și ultimul roman apare cu întârziere, tipărit la Piatra-Neamț, probabil deoarece acolo „era un tipograf român, Ghiorghiu, însuflețit de sentimente patriotice”².

Intru câțva, *Moartea lui Cain* repetă pe *Instrăinații*³. Se urmărește și problema pseudoculturii. A. D. Xenopol scrie prefața, prezentând cartea ca: „o povestire cu caracter mai mult social decât de roman”, în care „sub forma narativă se ascunde o cercetare sociologică”.

„Lucrarea lui Moruzi—scrie A. D. Xenopol—cuprinde unele pagini frumoase și înălțătoare și în ele multe idei sănătoase și adânci, care îi dau un caracter destul de rostit filosofic, nu teoretic și care să se ocupe cu deslegarea celor ce nu sunt de deslegat, ci cu întrebări de ordin moral pentru care fiecare are pricepere și înțelegere. Din toată scrierea reiese apoi cultura cea variată a minții autorului, care surprinde cu plăcere pe cititor prin observațiile sale conform cu adevărurile constatate în vremurile cele mai nouă”.

Așezat la Iași, Dimitrie Moruzi face cunoștință cu surorile-profesoare, Tereza⁴ și Eleonora Stratilescu, care arată mult interes bătrânului scriitor. Ele îl invită să colaboreze permanent la revista *Unirea Femeilor Române*, ce apare redactată de Tereza Stratilescu, la Iași, începând cu 24 Ianuarie 1909. Revista apare la început trimestrial, iar dela 1912, lunar.

În Nr. 3, din Iunie 1911, al revistei *Unirea Femeilor Române*, Dimitrie Moruzi începe să publice comedia sa în trei acte și un tablou: *Convertirea*. Acțiunea se petrece la moșia Florești din județul Vaslui, la 1880, actul al doilea desfășurându-se zece ani mai târziu, actul al treilea urmând la Institutul Sf. Ana din București, la 1905, iar acțiunea ultimului tablou terminându-se

1. Nr. 1, 1912, p. 62.

2. Com. de G. T.-Kirileanu.

3. P. V. Haneș, *op. cit.* p. 375, 372.

4. Secretara Unirii Educatoarelor Române.

în aceeași zi, la școala de menaj din Capitală. Revista publică în continuare, număr după număr, această comedie.

În Nr. 1, din 24 Ianuarie 1912, al revistei, apare a doua scriere a lui Moruzi: *Sărutarea lui Iuda sau Iuda în casă de boier, Iuda la sat, Iuda în Capitală și Iuda parvenit*, studiu de moravuri în trei acte și un prolog. E vorba de Marcu sin Leîba, devenit Marcu Leibovici, apoi baron Marcus von Liebermann. Acțiunea se petrece în comuna Siliștea din județul Bacău, la 1879, apoi în Capitală, la 1897, în sfârșit, la Iași, la 1902. Este de observat influența antisemită a luptătorilor naționali, de care Moruzi e legat printr'o colaborare sinceră: Nicolae Iorga, A. D. Xenopol și A. C. Cuza, pe care autorul însuși îl numește „bunul meu prieten”¹.

Și în această operă se observă aceeași influență a marelui scriitor basarabean, Pavel Crușevan, autorul admirabilei schițe: *O prietenie înduioșătoare*, despre Coconul Toderică din Cucușeni și Leiba Pinkis.

Dimitrie Moruzi este un sincer naționalist, dar și antisemit. Astfel, el este autorul unei lucrări apărute la 1914, la Arad: *Problema jidovească și poporul român*. Antisemitismul lui Moruzi a fost una din cauzele principale ale neglijării operei sale de romancier (spre deosebire de eroul Sărindarului, C. Stere) și ale uitării voile în care el a ajuns.

+ * +

În Mai 1912 se împlinesc o sută de ani dela înstrăinarea Basarabiei. Oficialitatea românească nu manifestă cu această ocazie nicio acțiune ca să nu supere pe puternicul vecin. Nicolae Iorga organizează, la București, o expoziție a Basarabiei. La 14 Septembrie, el face la Academia Română o comunicare, despre boierii și răzeșii din Basarabia și Bucovina. În același an, marile istoric publică la Vălenii de Munte prețiosul său volum: *Basarabia Noastră*, în care vorbește și despre Moruzi (p. 173):

„Numai în ultimele timpuri alt fiu de boier, dintre cei de curând deslipiți de Moldova, alt tânăr din aristocrația veselă a Basarabiei, d. D. C. Moruzi, a dovedit prin *Românii și Rușii*, prin romanele *Instrăinații* și *Pribegi în țară răpită*, un mare talent de scriitor pus în serviciul celei mai nobile cauze și a-

1. *Unirea Femeilor Române*, Nr. 7-8, 1913, p. 408.

jutând înainte de toate legăturile sufletești dintre Moldova ru-sească și România în care s'a contopit cu bucuria entuziastă a unui mare sacrificiu rămășița vechii Moldove".

Dimitrie Moruzi locuște la Iași. În zile mari, el înalță cernit tricolorul la poarta căsuței sale din Tatarăși: doliul său pentru Basarabia¹. Moruzi este Basarabeanul care protestează prin scrisul său împotriva centenarului din 1912. El publică romanul *Pribegi în țară răpită* și volumașul *Cântece basarabene*. Dar și mai semnificativă este dedicația unui număr de revistă *Unirea Femeilor Române*, în Mai 1912: răpirii Basarabiei. Iată sumarul revistei, de sigur îngrijit de Moruzi:

100 de ani, semnează „UFR” — revista, fondul articolului fiind inspirat, dacă nu scris, de Moruzi.

Glasul poporului, folklor, comunicat de Moruzi².

Ziua de urgle, de prof. Petre Rășcanu.

Pământul Basarabiei, de prof. I. Simionescu, care citează (p. 259) scrierea lui Pan. Halippa: *Basarabia*, apărută în *Revista Științifică „V. Adamachi”* (Iași, 1912, vol. III).

Românii și Rușii în Basarabia, de „O Moldovancă din Basarabia”. Articolul este scris de Moruzi³, pornind dela un articol din *Prietenul (Drug)*, din 29 Martie 1912, al lui P. Crușevan⁴.

Cum răsună limba română în bisericile, școlile și judecătoriile din Basarabia, de o „Româncă din Basarabia”. Propriu zis, acest articol este o continuare a celui precedent și, la fel, este scris de Moruzi.

Un secol de despărțire, de Eleonora Stratilescu.

Hora Surorilor, de Matilda Poni.

Prin Basarabia în 1910, de Tereza Stratilescu.

Iată, așa dar, un gest de nobilă însuflețire națională, când Dimitrie Moruzi, resemnându-se ca fiu al Basarabiei, înmănu-

1. Comunicat de o bătrână, mătușa proprietarului Ciobanu din strada Cuza-Vodă din Tatarăși, care ne-a îndreptat spre locul unde se afla casa „knjazului Muruz, scriitor din Basarabia, care-și punea steagul negru la poartă în zile mari”.

2. Comp. cu poeziile lui Moruzi.

3. Aceasta se constată ușor nu numai după stil, dar și după titlu, el aducându-ne aminte de primele scrieri ale lui Moruzi.

4. După cum observăm, scrisul acestui scriitor e urmărit cu atenție de Moruzi.

chiază plânsul obștesc al Iașilor la centenarul pierderii acestei provincii. Sunt fapte de neuitat, ca și multe altele, ce le relevăm, și pe care contemporanii noștri *de sigur, nu le cunosc*.

Incepând cu Nr. 1, din 1913, al revistei *Unirea Femeilor Române*, Dimitrie Moruzi publică admirabilele sale fragmente „după auzite și amintiri personale“, despre Iașii de odinioară: *Curtea Domnească din Iași, Ulița Mare și Podul Verde*. El devine astfel, un predecesor al multor scriitori care își închină scrisul vechii Cetăți Voevodale. Putem să mai adăugăm, că el întrece prin farmecul povestirii pe mulți alții, încât din inimă regretăm că aceste mărgăritare ale Iașilor de altădată nu s’au retipărit într’un volumaș separat, și rămân ascunse într’o revistă ajunsă raritate bibliografică¹. Încă o constatare: dacă romanul *Pribeği în țară răpită* ar fi purtat pecetea acestor amintiri autentice, lucrarea ar fi câștigat și mai mult în valoarea ei. Și aici găsim, dar cu totul reale, pagini (406 și urm.), despre familiile Rosetti, Ghica, Sturdza, Balș și altele, fiind amintiți prietenii săi: A. C. Cuza și neuitații Petrișor și Alexandru Mavrocordat, Edmond Cortazzi, Rosetti și Mitică și Cocaleco Mavrocordat din Stroești.

Am semnalat în scrisul lui Moruzi, influența romancierilor ruși, Tolstoi, Turghenev și alții. El urmărește atent tot ce se scrie în Rusia. E posibil că „Sonia“, care iscălește în *Unirea Femeilor Române* traducerile din Tolstoi (*Dumnezeești și ome-nești*, Nr. 3, 1913, *Trei întrebări*, Nr. 1, 1914), să fie chiar Moruzi. Stilul e același, iar „Sonia“ dispare din revistă odată cu moartea lui Moruzi².

În opera sa Moruzi nu plânge „decăderea neamurilor și ridicarea noroadelor“ — spune Mariana Conta-Kernbach. Mai mult, din necrologul despre *Dumitru C. Moruzi*, publicat de Eleonora Stratilescu în Nr. 11-12, din 1914, ale revistei *Unirea Femeilor Române*, aflăm (p. 535), că Moruzi a scris în aceeași revistă un articol despre: *Cine are dreptul la noi să poarte*

1. Constantin Gane folosește aceste amintiri, în volumul III al *Trecutelor vieți de Doamne și Domnițe*.

2. Mai colaborează la revistă fiica publicistului basarabean Zamfir Ralli-Arbure, dr. Ecaterina Arbore (dela 1913, dar și la 1915, când Moruzi e mort, iar „Sonia“ nu mai publică traducerile din Tolstoi. Revista încetează să apară cu numărul din Iunie 1916, din cauza izbucnirii războiului Mondial).

titlul de Prinț? Observăm o oarecare „democratizare“ a lui Moruzi, ce s'ar explica prin mezalianțele sale și sărăcia în care trăia. Căci să nu uităm, că la venirea sa în România, chiar el comunică genealogistului E. Rizo-Rangabé că soția sa este născută *contesa Gizycka*.

N'am putut găsi la Iași întreaga colecție a revistei *Unirea Femellor Române*, nici volumașul de 16 pagini al lui Moruzi: *Cântece basarabene*, apărut la 1912, la Iași. Broșura conține 7 poezioare, scrise în ton popular¹. În arhiva lui G. T.-Kirileanu am descoperit însă un manuscris al lui Moruzi, care — în orice caz — conține mai mult decât „7 poezioare“. Titlul este:

Vetrii Luminoase
Darul
Unui Surd, către cei orbi
Poezii Populare
Basarabiene
de
Dumitru Constantin Moruzi

Calul de dar, nu să caută la dinți,
zicătoare a țăranilor Moldoveni din Ba-
sarabia.

Iată unele din aceste poezii :

Hora Basarabiei
(Cântec popular)

Două flori d'intr'o grădină,
D'intr'o singură tulpină,
Stau în rouă despărțite,
De furtună deslipite.

Una-i mândră și voioasă,
Crește în voie p'ntre flori,
Alta-i tristă și duioasă,
Ofelită de cu zori.

Dar apare sfântul soare
Vine dulcea primăvară,
Zile blânde, lucitoare :
— „Nu mai plânge surioară!“

1. P. V Haneș, *op. cit.* p. 372.

...din Hotin și pân' în mare,
Printre codrii și vâlcele,
Nistrul duce 'n nepăsare
Numai lacrimi de'ale mele!

Prutul seacă... Nistrul mare
Iar va fi, ca în trecut,
Zid puternic d'aparare,
Scumpul vechiul nostru scut!

Și 'ntr'un gând și la un soare
In veci iarăși o să crească,
Mândră floare lângă floare,
Din tulpina Românească!

Doina durerii

Câte stele 'n cîer s'arată,
Câte flori pe cîmp te 'mbată,
Nu sunt, ori câte-ar fi ele,
Câte-au curs lacrimi de-a mele.....

*Pribeagul*¹

(Romanță)

Dealuri și văi, câmpii fermecătoare,
Izvoare reci, din codrii cei adânci,
Lunci dela Prut, cu sălcii plângătoare,
Nistre bătrîn, ce curgi numai prin stînci,
V'am părăsit încă din tinerețe,
V'am părăsit, plîngînd amar,
Și lacrimi vărs și-acum la bătrînețe,
Lacrimi destule,... în zădar!
Am părăsit părinți și casă,
Păstrînd un tainic dor în sân,
Ca să nu văd, o țară mult duiosă,
Cum lîncezești sub jug străin!.....

1. Poezie reprodusă în gazeta ieșană: *Unirea*, din 19 Octombrie 1914, unde se mai publică: *Marș de rebel*, și *La bătălie* (13 Octombrie 1914, din *Cuvînt Moldovenesc*).

Alarma

(Marș ostășesc)

Dorul Basarabianului

(Doină)

*Dorul meu de l'ași cânta
Dealurile-ar răsuna !
De la muchie pân' în vale,
S'ar umplea toate de jale!.....*

*Ș'ași veni 'napoi cu ei
Pân' la mine la Orhei!!*

Doina Mazîlului

*...Sunt fruntaș din Ciripecău,
De-o fi bine de-o fi rău,
Am credință 'n Dumnezeu,
Și mi-i drag pământul meu!*

Basarabianca

(Doină de jale)

*...Răutule¹ apă rece
Când vei sta, doru-mi va trece!.....*

*Dunărei străbune**Renașterea din zori de Paști*

(Chișinău 1899)

*Streșinului meu Părintesc**Odessei*

*Cu scara ta de platră ce se coboară 'n mare
Frumoasă ești Odeso, sub cerul tău senin,
Când nici un vânt n'adie apa-ți schimbătoare,
Și trista Mare Neagră adoarme 'ncet și lin!
Frumoasă-mi pari atunci! Mândră, strălucitoare,*

1. Pârâu care trece pe lângă jud. Sorocei. D. M.

*Te uiți ca în oglindă pe valul adormit
Bisericile tale voios lucesc la soare
Mireasă zimbitoare, cu părul aurit.
Da! mândră pari atunci, privită d'inspre mare:
Cuprinzi ca 'n două brațe corăbii și vapoare
Prin digurile tale mărețe, 'mpunătoare,
In albăstrimea mării tăcută, visătoare!*

Martie 1874

Pe vapor

(Asfințit de soare. Martie 1874)

Marșul Răzeșilor din Basarabia

(Chor ostășesc)

Poeziile dacă nu prezintă o valoare literară, totuși mai ales pentru basarabeni, sunt pline de nostalgice amintiri. În legătură cu acest manuscris, la 1923—1924, G. T.-Kirileanu a cerut profesorului C. Meissner unele informații despre Moruzi, intenționând să publice o mică notiță¹.

+ + +

Soarta a vrut ca născut fiind la Iași, Moruzi să vină la locul obârșiei sale să-și sfârșească viața.

„Când s'a statornicit în căsuța mică din Tatarăși, pe la 1910—1911,—scrie Ana Conta-Kernbach—era îmbătrânit, slăbit după tifosul care-l chinuise și-l lăsase surd, întrerupându-i astfel cariera începută cu atâta drag în neatârnatul stat român. Cei 3-4 ani de viață ce-i mai rămăsese, îi petrecu colindând străzile Iașului, coborât și el din vechea slavă de oraș de Scaun,—și fixând pe hârtie belșugul amintirilor de odinioară cu durerile și bucuriile trecute. La 9 Octombrie 1914, în pacea căsuței de pe deal, văruiată și împrejmuată cu cerdac, pe al cărui stâlpi de lemn se agățau zorele, s'a stins acest ultim vlăstar al unei familii boierești, luând cu el icoana unei lumi apuse pentru vecie“.

Din două scrisori adresate Elenei Meissner, ce le publicăm din arhiva lui G. T.-Kirileanu, aflăm de ce colinda străzile Iașilor. Bătrânul Moruzi căuta un editor pentru romanul *Moartea*

1. Com. de G. T.-Kirileanu.

lui Cain, visând¹ să-și asigure săracăcioasa existență printr'o modestă pensie dela Stat.

„Mult respectată Doamnă,

„Pe la începutul lunei Oct. 1912, venind la mine d-nu C. Praja² îi am remis manuscrisul Romanului meu *Moartea lui Cain*, rugându-l să-l cetească d-lui mai întâiu, apoi de i se va părea că ideile ce se află într'însul merită să fie răspândite, să-l cetească lui d-nu Meissner și împreună cu d-lui să se sfătuiască cum să procedez la publicarea lui, fie prin liste de subscripție, fie că ar găsi pe vre un bogataș din partidul conservator, care ar consimți să-mi împrumute cei 3.000 de lei neșesari pentru tipărit, contractând el direct cu tipograful și având a se despăgubi din vânzare.

„Imprejurările grele prin care a trecut bietul d-nu Praja l-au făcut să nu-i mai ardă de literatură și de cetit romane manuscrise; așa că abia de serbători mi-a scris două rânduri, spunându-mi că a remis acel manuscrit d-lui Meissner.

„Fiindcă cetirea nu cerea mai mult decât maximum 2 zile, eram să-i scriu pentru ca să-l întreb cum i s'a părut lucrarea, când am aflat că ați plecat amândoi peste graniță.

„De atunci nu mai știu nimica despre manuscritul meu, a cărui copie nici nu am, încât dacă s'ar rătăci, ar fi pierdut cu totul. Scuzați-mă deci dacă îndrăznesc a vă ruga să-i scriți lui d-nu Meissner întrebându-l (dacă acest roman are vre o valoare) dacă are speranță să-mi găsească mijloacele necesare pentru a-l publica și în caz contrar dacă binevoiește să-mi restituie manuscritul.

„Dar îndrăzneala mea nu constă numai într'asta și vă rog să-mi îngăduiți a vă mai face o cerere.

„Sfătuindu-mă cu d-ra Stratilescu, îi am remis în trei exemplare o notiță asupra activității mele ca subprefect timp de 12 ani în Dobrogea și din care reiesă că trista stare de sănătate în care mă aflu provine din paludismul căpătat în bălțile Deltei. Cred că nu am nevoie să insist că toate lucrările notate acolo au fost cu adevărat făcute de mine și din inițiativa mea să pot

1. C. Meissner către G. T.-Kirileanu, 26 Ianuarie 1924.

2. Profesor de geografie din Iași, decedat la 1942.

constata și astăzi și nu aș îndrăzni să mă împănnez degeaba și apoi să rămân de minciunos.

„Era vorba cu d-ra Stratilescu ca prin d-nu Meissner să se obție dela d-nu C. C. Arion ca să ia d-lui inițiativa parlamentară să mi se acorde o pensie viageră de 4—500 de lei pe lună, care să mă puie la adăpostul mizeriei, punându-mă în situația în care am fost, înainte de a intra în slujba statului (pe când aveam 3.000 ruble venit pe an sau mai bine de 500 lei pe lună).

„Știu că d-ra Stratilescu v'a remis notițele și memoriul. Vă rog dar mai amintiți-i bunului d-nu Meissner, care acuma se află la București. Oleacă de bună voință și va reuși de sigur. Camerele se ocupă acuma cu indigenate și recunoașteri în așteptarea Silistriei. Ar fi deci tocmai momentul oportun.

„Mă credeți, Doamnă, că dacă nu mă pot îndrepta, dacă nu mai pot scri ca în trecut, cauza este mizeria și lipsa de puțină primblare. Dacă aș avea o viață mai puțin chinuită, simt că m'aș îndrepta și mi-aș reveni în curând, în fiire. Și zeu o merit. Da, o merit prin jertfele făcute, prin munca depusă, dar mai ales prin dragostea mea pentru pământul sfânt al Moldovei.

„In D-tră imi pun toată nădejdea.

D. C. Moruzi

Iași 21 I. 1913

Rog scuzați-mi scrisul“.

„Iași în 7 Fevr. 913.

„Scumpă și mult respectată Doamnă,

„Iată-ne, peste trei zile, intrați în a doua decadă a lunii Februarie și directorul Casei Școalelor reîntors din concediu, cel puțin după zise.

„Domnu Meissner a fost de două ori la Iași. I-ați vorbit? Este vre o speranță în privința pensii? Dar cu manuscrisul ce a făcut?

„Scuzați că vă supăr; dar, din pricina scumpetei traiului, mă aflu într'o situație cât se poate de grea și voiam să vă rog, în caz unde s'ar fi făcut ceva cu manuscrisul, ca d-nu Meissner să-mi obție vre un avans de la direcție.

„Încă o dată vă rog să-mi scuzați îndrăzneala și așteptând un răspuns cât mai neîntârziat, vă rog să primiți respectuoasele și recunoscătoarele mele sărutări de mâni.

Dumitru C. Moruzi“.

La 26 Ianuarie 1924, C. Meissner scrie lui G. T.-Kirileanu:

„M'am interesat eu atunci de aproape de ameliorarea situației bietului bătrân, care-mi era foarte simpatic; de făcut însă, n'am putut face nimic sau aproape nimic. Cu acest om atât de vrednic și interesant s'au petrecut lucrurile așa cum se petrec și astăzi sub ochii noștri: după moarte, funerarii grandioase, discursuri solemne și preamăritoare, coroane etc. Cât trăește omul, nici un sprijin, nici o ușurare a vieții lui pline de lipsuri. Așa a fost deunăzi cu Th. Burada, trăit în neagră mizerie. Astăzi P. Poni o duce greu de tot, iar Caudella în vârstă de 83 de ani e silit să umble din casă în casă dând lecții de vioară și de piano. E o rușine pentru Stat și pentru noi toți“.

Cel mai interesant material despre ultimii ani de viață ai lui Dimitrie Moruzi îl publică în necrologul din revista *Unirea Femeilor Române* (Nr. 11-12, 1914, p. 534—539, semnat: București, 27 Noembrie 1914), Eleonora Stratilescu:

„L-am cunoscut pe D. C. Moruzi în ultimii ani ai vieții lui; și cine poate hotărî, dacă nu cumva acei ultimi ani petrecuți în sărăcie și în infirmitate, dar în lumina tot mai limpede a inteligenței și a sentimentului de țară și de neam, n'au fost poate cei mai buni ai vieții lui? în mulțumirea sufletească mai senină și completă, decât anii tinereții petrecuți în mare bogăție și — probabil — în mare ușurătate?“

În anul 1911 de Paști, Eleonora Stratilescu l-a vizitat pe Moruzi, care locuia „într'o căsuță de țară, foarte curat ținută și admirabil de frumos situată pe culmea dealului Tatarăși, dominând superba priveliște ce se desfășoară“¹. Romancierul „avea

1. Așa ne-a descris casa lui Moruzi și Sever de Zotta (*Din trecutul nostru*, Nr. 40-45, 1937, p. 81). Locul unde se afla această casă e situat pe strada Cuza-Vodă Nr. 82, colț cu strada Vasile Lupu, aparținând antreprenorului D. Verussy, Clădită din vâlătuci, casa a suferit de pe urma cutremurului și a fost dărâmată. Com. de d-na Verussy.

61 ani, dar i-ai fi dat bucuros cel puțin 75, cu capul cea mare, interesant ca formă generală, cu părul cu totul alb, cu fața aceea brăzdată, pe care se citea că trebuie să sufere de diabet (suferea de 12 ani), mic de stat, și aproape cu totul surd". Mătușa Aglaia Moruzi și sora ex-Reginei Natalia, măritată cu un diplomat Ghica, — zice Eleonora Stratilescu, iar după alte izvoare¹ — ex-Regina însăși, i-au cumpărat căsuța din Tatarasi și niște vaci pentru o lăptărie, dar iarna grea și scumpetea nutrețului, l-au silit să le vândă. Ghica, probabil și din partea ex-Reginei Natalia, i-a creat o modestă pensie. Ii trimitea bani la început și fosta lui soție, din Franța. Avea ajutoare și dela prieteni și admiratori. Nu ținea la titlul de prinț, dar era mândru de numele său, „care se 'nvață în istoria țării", pe când titlul de prinț poartă și alții. Dar când avea un ban, îl arunca ca un prinț, căutând să primească cu mult drag pe musafiri, să lege o carte mai frumos sau să ajute un trai mai nefericit ca al său. Avea o distincție princiară. Se observa că omul acesta „cunoscuse și zile bune, și zile foarte rele, lucruri frumoase și lucruri urite". Se spunea — continuă Eleonora Stratilescu — că era om rău și prin vina sa ajunsese la nenorocire. Îi s'a cerut o autobiografie, dar bietul bătrân n'a putut să se ridice până la o perfectă sinceritate față de sine însuși. Alții spuneau că ar fi pierdut averea în opere și instituții de binefacere la Sulina. De soție trăia despărțit, fiindcă ținea la rang, la titluri, pe care el le desprețuia. Era ahtiată după călătoriile prin străinătate, iar lui îi plăcea să stea în țară. Uneori Moruzi povestea că moșiile din Basarabia le-a moștenit fratele său și-i dă o sută de lei lunar pensie, iar altădată — c'ar fi renunțat la moșii pentru țara sa. Și-aducea aminte de învățătura sa la Paris, povestită în *Instrăinații* (șederea lui Arthur și Nini în Franța), iar în August 1914, după izbucnirea războiului Mondial, repeta:

„Dac'aș trăi pân s'a isprăvi războiul și-om redobândi Basarabia, să mă îngroape la Dănuțeni peste Prut".

Dimitrie Moruzi a prevestit întoarcerea în sânul României, a Basarabiei sale iubite. Dar nu i-a fost dat să vadă acest eveniment. El a murit la 9 Octombrie 1914² și a fost înmormântat

1. Amintirile Nataliei Gusti-Vișniacov.

2. Mariana Conta-Kernbach scrie greșit: 9 Septembrie, „9 Octombrie" arată inscripția de pe mormânt și comunică C. Meissner, după spusele Tezei Gizycka. Comp. și gazeta *Unirea*.

la cimitirul „Eternitatea” din Iași. Din scrisoarea lui C. Meissner către G. T.-Kirileanu, și din ziare, cunoaștem că i s’au făcut „funerarii grandioase”. Nicolae Iorga i-a dedicat și el un articol¹, vorbind de viața omului sărac, surd și astmatic, care se mănă cu Regele Milan al Serbiei. Din acest articol aflăm, că înainte de a fi venit la Iași, Moruzi locuia la București, într’o modestă odăiță și se întreținea de pe urma colaborărilor la diferite foi.

Dimitrie Moruzi a fost însă repede dat uitării. Cu greu, în aleea „Datoriei împlinite”, i-am descoperit mormântul părăsit:

„Prințul Dimitrie C. Moruzi, la 2 Iulie 1850 † la 9 Octombrie 1914. Fie-i țărâna ușoară!”

La 28 Iunie 1942, când din inițiativa profesorului Gheorghe A. Cuza, scriitorii Moldovei au făcut un pios pelerinaj la mormintele înaintașilor îngropați la cimitirul „Eternitatea”, după serviciul divin la mormântul lui Mihail Kogălniceanu, am atras atenția asistenței asupra mormântului uitat al unui fecior destoinic al Iașilor de altădată, luptător pentru Basarabia românească, sincer naționalist, neuitat romancier și scriitor de amintiri, — Dimitrie Moruzi. Profesorul A. C. Cuza, cu dragostea-i românească și larga prețuire prietenească pentru defunct, s’a oprit profund emoționat asupra acestui mormânt, care nu poartă decât o modestă cruce.

Încă acum 18 ani, Mariana Conta-Kernbach, elogiind recunoscătoarea inițiativă a Primăriei Municipiului Iași de a ridica la cimitirul „Eternitatea”, câteva busturi scriitorilor de valoare, regreta că tocmai Moruzi, care a scris ca nimeni altul, despre Iași, a fost lasat uitării. Astăzi, inimoșii ieșeni, prof. Gheorghe Cuza și Romeo Drăghici, deschid lista de subscripție, lansată de revista noastră, pentru amenajarea mormântului părăsit. Sperăm că frumosul gest va fi imitat.

O ultimă observație: Dimitrie Moruzi a fost unicul scriitor al cărui nume se leagă strâns de Tatarăși. Dar casa lui a dispărut. Ar fi de dorit față de memoria valorosului romancier și fruntaș moldovean, ca Ateneul Cultural din Tatarăși să-i poarte numele, ca o pioasă aducere aminte a trecerii lui chinuite prin zidurile dinspre răsărit ale Cetății Moldovei.

+ + +

1. *Oameni care au fost*, București, 1935, vol. II, p. 131—133.

Ca să cunoaştem ultimele scrieri ale lui Dimitrie Moruzi, ar fi trebuit să cercetăm ziarele contemporane. După încheierea studiului nostru biografic, am avut norocul să descoperim, în arhiva bunului nostru îndrumător, profesorul A. C. Cuza, gazeta naţionaliştilor ieşeni : *Unirea*, din 1914 (al treilea an de apariţie). Se apropie alegerile parlamentare, la care candidează fruntaşii naţionalişti ; N. Iorga, V. M. Kogălniceanu şi A. C. Cuza (alesul Iaşilor). Dimitrie Moruzi publică un articol în Nr. 3 al gazetei (3 Februarie 1914) :

Reforme mici pe lângă reforme mari.

Urmează (Nr. 6-7, 24 Februarie şi 5 Martie) : *Scrisoarea deschisă adresată d-lui dr. Tiron, profesor universitar din Iaşi, de către D. C. Moruzi, publicist.*

Nr. 8 (10 Martie) : *Pentru ziarul „Mişcarea“.*

Nr. 28 (21 Iulie) : *Austria şi Serbia, scrisoare deschisă adresată d-lui Vasile Goldiș (trimisă mai întâi redacţiei ziarului Românul, din Arad).*

Nr. 29 (4 August) : *Cu Rusia şi cu Franţa.*

În Nr. 33 al gazetei *Unirea*, din 13 Octombrie, la loc de frunte, găsim următorul anunţ :

„În ultimul moment ni vine ştirea dureroasă că scumpul nostru prieten, nobilul caracter, încercatul Român, marele talent, care a fost

Dumitru C. Moruzi

s'a stins din viaţă din pricina unei boale care îl chinuia de multă vreme, Joi 9 Octombrie ora 5 a. m.

„Cu inimile cernite, deplângând ireparabila pierdere pe care o îndurăm, şi pe care o încearcă şi literatura românească, ne rugăm Domnului, să-i fie ţărâna uşoară !“

Numărul 34, din 19 Octombrie, e dedicat lui D. Moruzi. Articolul de fond, ca şi cel următor, sunt de el iscălite : *Eu despre „Instrăinaţii“* şi *Quod licet Caroli, Non licet Freddy*. Acesta este ultimul articol, pe care autorul l-a scris seara, la 8 Octombrie, şi nu a apucat a-l isprăvi. Urmează romanţa *Pribeagul*, dedicată d-nei Lucia Greceanu, şi *Marş de rebel*, scris la Bucureşti, la 1900. Gazeta publică o descriere a *Funerariilor lui Dum. C. Moruzi* şi *Cuvântarea d-lui prof. A. C. Cuza la înmormântarea lui Dum. C. Moruzi* :

„Duminică 12 Octombrie, încă de pe la ora 1, lumea se adunase în mare număr la casa regretatului defunct, în strada Vasile Lupu 74.

„Serviciul religios a fost slujit cu o pompă rară, demnă de numele și calitățile celui dispărut, de către P. S. S. Arhiepiscopul Alexie Craioveanu, asistat de Protoiereul I. Țincoca, preoții Niculescu și Găucă, și diaconul Oprișanu. Răspunsurile au fost date de admirabilul cor al Seminarului ce venise, în urma învoirii date de Părintele Rector Savin, în frunte cu Pr. C. Bobulescu.

„O companie din Reg. 13 Ștefan cel Mare, în frunte cu muzica regimentului, a dat onorurile cuvenite, defunctul posedând pe lângă alte decorații și „Steaua României“. Cortegiul funerar a pornit la ora 3 jum. de la locuința defunctului, parcurgând străzile Vasile Lupu, Elena Doamna, Târgul Cucului și Eternitate. Cordoanele au fost ținute de d-nii: prof. A. C. Cuza, prof. dr. C. Șumuleanu, colonel dr. Bălăceanu și maior Danu. În timpul mersului, cortegiul a fost urmat de o mare mulțime și de membrii partidului naționalist (în numele căruia d. prof. A. C. Cuza a depus o frumoasă coroană), publiciști, studenți universitari, mulți admiratori și prieteni ai talentatului scriitor. Însemnăm din asistenți pe d-nii: Prințul Dimitrie Moruzi, fraatele Prințesei Maria Moruzi, ambii veri cu defunctul; apoi: Const. Meissner, căp. Alex. Stroja, A. B. Brandia, d-na și d. Anibal Ciurea, prof. I. Ursu, State Dragomir, Eugen Revent, C. Toma, R. Suțu, dr. Lambrior, dr. Tănăsescu, Virgil Holban, d-na și d-rele Val. Hulubei, Grigorescu, Roșculescu, Geanău, Ghervescu, Atanasiu, V. Iamandi, Șt. Petrovici, Gaspar, Gr. Stratin¹, P. Nițescu etc.

„Pe catafalcul din fața bisericei din cimitir s'a slujit ultimul serviciu religios, pentru odihna sufletului neuitatului nostru scump prieten...

„Pătrunzătorul discurs rostit de d. prof. A. C. Cuza, a produs o adâncă impresie asupra asistenței...“²

1. Avocatul Gr. Stratin (Brașov) ne-a promis un interesant material despre D. Moruzi.

2. Reportajul se termină prin nota: Drepturile de proprietate asupra operelor sale, precum și casa pe care a locuit-o, au fost lăsate de către regretatul defunct devotatei sale prietene, d-na Maria Ionescu, care l-a îngrijit mulți ani cu o deosebită abnegație.

Extragem din cuvântarea profesorului A. C. Cuza câteva pasaje :

„In ceasul din urmă al despărțirii îndurerate, când ochii celor iubiți se închid pentru totdeauna, când buzele lor amuțesc, atunci se dezvălește în toată goliciunea trudnică țaina, cea acoperită cu străluciri mincinoase, a vieții, de care se plânge Ecclesiastul, gândindu-se numai la cele trupești :

„Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sînt deșertăciune“...

„Dar adevărul nu trece, frumosul rămâne, binele este nepерitor..."

„Așa a trăit prietenul scump, pe care astăzi îl plângem : pentru suflet — lăsând opere vii și amintiri neșterse în inimile noastre—și nu pentru trupul său, chinuit, care se vede ce este, care mâne nu va mai fi...

„Prozator de talent, și poet, nimeni altul ca dănsul nu a știut să ne zugrăvească trecutul imediat, mai ales al vieții boierilor, din această parte de țară, a Moldovei, pe care atât a iubit-o, de pe vremea luptelor pentru unire, și a întreciocnirii formelor nouă, cu formele vechei culturi patriarhale, care astăzi pare un basm.

„Cugetător și sociolog, el era pătruns de adevărul învățăturilor creștine, pe care le-a cinstit și le-a apărat, în toată viața sa, cu evlavie pentru tradițiile și cultul sfintei noastre Biserici, și scrisul său întreg e însuflețit de o sentimentalitate religioasă adâncă, izvorând din convingeri teoretice nestrămutate.

„Publicist politic, el a fost un barbat cu vederi generoase, cu idei în adevăr naționaliste, susținând cu înflăcărare drepturile românești ale Basarabenilor săi, mai ales, și luptând, cu pana lui ageră, liberă și independentă, pentru realizarea marelui ideal al unirii Românilor, care a fost crezul întregii lui vieți, și gândul său cel din urmă.

„Și astfel, cu jertfa zilelor sale în luptă crâncenă cu nevoile, trăind în sărăcie, el ni-a lasat o bogată moștenire de opere, care nu vor pieri, precum este romanul *Instrăinații*, apărut în 1910, romanul basarabean *Pribegi în țară răpită*, publicat în 1912, și, în sfârșit, cea din urmă operă aflată acum sub tipar, și care va apărea peste câteva săptămâni, *Moartea lui Cain*, prin care D. C. Moruzi a contribuit la îmbogățirea literaturii românești, în deosebi a romanului social, pe lângă celelalte scrieri

ale sale, opere făurite într'o limbă curată, și străbătute de farmecul unei duioase simțiri, și a celei mai calde însuflețiri patriotice.

„Pentru noi, prietenii lui cei mai de aproape, care îl plângem, acum pentru mișcarea noastră naționalistă, pentru ziarul *Unirea*, D. Moruzi a fost un sfātuitor neprețuit, dându-ni pururea sprijinul gândirei lui agere, și a talentului său luminos, dovezi de dragoste, jertfe pe care nu le vom uita niciodată.

„Dar mai presus de talentele, cu care era împodobit, mai presus de acea inteligență vie, care la mulți e numai un instrument de parvenire vulgară, în dauna binelui public, D. Moruzi era *un caracter*, care nu a șovăit niciodată, pe care nu l-au ademenit perspectivele foloaselor materiale, din calea cea dreaptă a cinstei neprihănite, a onoarei și a dezinteresării, care nu s'a ascuns, și nu a dosit, și pe care nu l-a încovoiat prigonirea, lăsându-ni astfel exemplul unei vieți închinată religiei, idealismului, bărbătească, înălțătoare și nobilă.

„Și ce misterioase, neînțelese, și totuși așa de pline de înțeles sînt unele întâmplări, care însoțesc momentele din urmă ale celor iubiți, care se duc dintre noi.

„Sînt astăzi opt zile, de când l-am văzut pentru ultima oară, și chiar în ceasul acesta. Ni se plîngea atunci, cu dragostea caldă care l-a însuflețit pentru opera noastră comună, că nu poate să iea o parte mai activă la lupta, pe care o ducem, dojenindu-ne prietenește, că nu-l ținem în curent mai de aproape cu mișcările noastre, și mai ales cu scrisul ziarului nostru *Unirea*. Și ne-am despărțit, făgăduindu-i că de-acum înainte ne vom vedea în toate Duminicile.

„Și iată, că această Duminică e cea dintâi, și cea din urmă.

„Plecându-ne dar pe trupul său scump; slăvind podoabele sufletului ales, care se ridică în cer; plîngând acest ceas de durere, al despărțirii de veci; dar fericindu-ne, că am fost împreună cu dînsul, până la această ultimă clipă, precum și el a fost împreună cu noi, până la cea din urmă suflare, să zicem cu toții, închinându-ne rămășițelor lui pămîntești:

„Fie-i țărîna ușoară și numele lui etern“!

In același număr al gazetei, apare o scrisoare din Bacău,

a poetului Eugen Revent, despre D. Moruzi, scrisoare care se încheie prin următoarele rânduri:

„Sicriul lui s'a coborît în același pământ care învălește moaștele scumpe ale neamului românesc: Creangă, Kogălniceanu și Conta“.

În numărul 35 al *Unirii* (26 Octombrie), se publică fotografia *Prințului* D. C. Moruzi și date biografice despre părinții săi, Prințul Constantin, decedat în *Noembrie* 1884(?) și Prințesa Catinka, născută la *Constantinopol*(?) unde tatăl ei, Nicolae Sturdza, ca fiul cel mai mare al Domnitorului, era reținut ostatic, și decedată la 31 (?) Decembrie 1893.

Urmează: *Politica Basarabenilor, Scrisoare cerută mie de Basarabenii din România către frații noștri de peste Prut*, și semnată la 10 August 1905, la București: *Kniazul Dumitru Constantin Moruzi*. Autorul îndeamnă pe Basarabeni să prezinte Împăratului o *Proșenie*, cerând recunoașterea unei autonomii moldovenești. (Nr. 35, 36, 37 și 39). În Nr. 37 apare *Moartea lui Cain*, prefața lui A. D. Xenopol, la noul roman al lui D. Moruzi:

„Indemnăm pe cei ce iubesc citirea cărților serioase a arunca ochii pe cartea lui Moruzi“...

G. BEZVICONI

SIRETULE, STRĂJER MOLDOVEI

Privesc cum luneci pe ponoare,
Prin lunci de sălcii și de ulmi,
Și duci în apa-ți sclipitoare,
Amurgul tainic de pe culmi.

Și cum vrăjești purtând la vale
Cu glasul de privighetori,
Și-adâncul doinelor de jale
Și veselă dela hori.

Domol, în sbaterea-ți proroacă,
Vultoarea spumelor ți-aduni,
Și 'n malul tău și-acum se joacă
Aceleași roiuri de lăstuni...

Depart, cerul se frământă
Intr'un apus împurpurat...
Și oameni trec pe drum... și cântă...
Așa de repede-au uitat...

Dar tu, străjer Moldovei noastre,
Culege dorul și ni-l du
Pe coama Dunării sihastre,
Și 'n larg de mări, grăește tu :

Și spune 'n lumea 'nspăimântată
De larma norilor de căști,
Cât sânge cald a supt odată
Nisipul tău, la Mărășești.

G. TUTOVEANU

CĂRAREA MUTULUI

NUVELĂ

Zgomotul mașinei de treerat se răspândea din ograda lui Zaharie a lui Ion, până departe. Din batoză praful se împrăștia leneș și se așeza ca o ninsoare subțire și cenușie pe porțile șurii, pe iarba mărunță din ogradă sau se lipea de îmbrăcăminte și de fețele lucrătorilor. Mașina — un model de fabricație germană, mică, simplă și eftină — făcea mai mare zgomot decât una mișcată de o putere naturală.

— Gata!... strigă moș Nicolai care desfăcea și băga snopii.

Strigătul era așteptat cu nerăbdare de cei opt inși, așezați doi câte doi și față în față la cele două roți cu mânere și care urmau să fie schimbați. Ei își deslipiră dintr'odată mâinile de pe mosoarele de lemn luciu și se depărtară de aria șurii pentru a se odihni pe bârnele de lângă zaplaz.

Ilie, feciorul lui Zaharie, se apropie de movila de paie treerate și se uită cu neîncredere la spicele de ovăs. Pentru a se încredința dacă-s goale de bob, prinse între degete câteva și, după ce le pipăi, clătină din cap a mirare. Era pentru întâiași dată când imblăteau cu mașina.

Cețurile dimineții se ridicară din livezi și se destrămau sus în văzduhul limpede. În valea adâncă a pârăului ele mai stăruiau, ca o pulbere ușoară și brumărie, peste pometele, heleșteiele și arinii cătunului Călugărița.

— Alt rând... spuse moș Nicolai cu aere de căpetenie. Ca om încercat se prinse la aruncarea snopilor, în gura hulpavă a

treerătoarei îmbiind astfel în locul stăpânului, la muncă pe ceilalți, dintre care mulți erau socotiți ca oaspeți veniți în ajutor.

Badea Zaharie se apropie de feciorașul lui.

— Ilie!... și roti mâna prin aer.

— Ngrrr..., fu răspunsul întovărășit de o repetare a gestului.

Acesta, mut, înțelese că trebuia să meargă la învățit. Și alții îi spuneau pe nume când îl chemau sau căutau să-i arăte ceva, deși știau că nu sunt auziți. Unii îi mai spuneau Ilie-gujulie, căci de multe ori îl văzuse scăpând animale mici și neajutorate, din mâinile copiilor. Băietan voinic, brunet, cu ochi negri și ageri și cu trăsături regulate, era adânc deplâns de toată lumea, îndeosebi și în taină de fetele cătunului. În visurile multora din ele își făcuse loc chipul lui frumos. Dar numai chipul... Din clipa când închipuirea țesea a schimburi de cuvinte cu el, se risipea și ființa lui, ea nefiind întreagă. Despre toate acestea însă Ilie nu știa nimic, căci n'avea de unde... Deși împlinise 17 ani, fiorul dragostei nu-i zguduise trupul și nu-l străfulgerase pala instinctului de reproducere. Muncea mult, mânca bine și dormea bine. Iși da seama că nu e ca toți ceilalți. Gândul i-l trăda umbra de tristeță ce-i stăruia în privirea ochilor sclipitori și inteligenți, ușoara cută dintre sprincenele-i groase, precum și trăsăturile chinuite ale feței. Muncea, mergea la biserică, privea la horele de pe tolocuța cătunului, căuta tovărășia celor de o vârstă cu el, închipuindu-și, ca o mângâiere, că se aseamănă lor. Numai vorbele, ah vorbele celea pe care nu le înțelegea, acele mișcări repezi din buze și din fălci care îi păruseră, de copil, ciudate, acea înțelegere spontană și ușoară între ceilalți, îi făceau mult sângerău, cu toate gesturile lui cu care își desvăluia gândurile, gesturi înțelese de puțini și atât de greu. Nelăsându-se doborât de nicio desnădejde, căuta să se asemene altora, imitându-i cât se putea. Făcea cruci în fața icoanelor, ca și părinții lui. Bătea mătânii în biserică, ca atâția alții, dar numai atât. La hore nu se amesteca; nu se putea amesteca. Privea curios lumea adunată, perechile înșiruindu-se în cerc mare și-și închipuia că numai ceva plăcut de tot, izvodit de scripcile și cobzele țiganilor în umbra răchitelor bătrâne, îi strângea acolo pe atâția și-i înlănțuia pe unii, făcându-i să se miște în același fel, ritmic, sec, ciudat, neînțeles... Uneori privea dansul tineretului cu atâta băgare de seamă, încât respira încet,

ca, dela o vreme, părând că înțelege rostul acelei adunări vesele, să răsuflă adânc, de parcă și-ar fi răcorit mai mult sufletul decât plămânii. Dar acea răsuflare semăna a suspin...

Ilie prinse mânerul și începu să invârtă înainte de a-și fi luat toți locurile. Se trezi în față cu Maria lui Ifrim, văduvă de foarte tânără. La început se uită la acel chip femeiesc foarte izbutit, cum s'ar fi uitat la oricare din tovarășii de muncă. Fața acesteia, rotunjoară, îmbujorată, de o netezime și culoare gingașă îi atrăgea privirea mai des. O vedea cum se uita la cele opt mâni lipite una de alta, la moș Nicolai și chiar la el. În curând i se păru că n'are unde se uita, că nu se poate uita decât la femeia din față lui, la trupul ei ce se apleca, se îndoia, se ridica odată cu a lui, cu a altora, în acea mișcare rotundă a brațelor, când perechile, așezate față în față, păreau că se leagănă ritmic în cântul metalic al roților dințate; că se urmăresc într'un val unduos cu aceeași încordare, în aceeași suflare și sudoare și în aceeași dorință de a-și sfârși rândul. Se uită și la cele două femei dela cealaltă roată cu mâner, la fetele prinse 'n lucru cu tragerea paielor ce se îngrămădeau peste semințe, și asemănarea făcută repede, din câteva ochiri, i-o arăta pe Maria ca pe o ființă deosebită. Avea clipe când nu se îndura să-și deslipească privirea de pe chipul ei. Pesemne-l fermecase sprincenele ei dese și frumos arcuite ce păreau că-i umbresc răcoritor ochii ei mari și limpezi. Și mâinile ei mici, moi, călduțe ce le simțea frecându-se ușor de ale lui îi aduceau înfiorări pline de farmec. Da, acum le simțea mai bine ca adineaori, ca la început. Ah, de nu s'ar sfârși repede rândul, cele cinci clăi, după treerarea cărora urma odihna. Se uita la moș Nicolai care, în picioare pe o buturugă, părea că îndeplinește un sfânt ritual. Și ochii lui îl rugau să deslege snopii mai încet, să-i împingă pe latoc mai rar și în mănunchiuri cât mai mici. Apoi iar se uita la Maria, la sânii ei ce păreau că se umflă subț șarafanu-i roșietic odată cu aplecarea trupului. Cerceta șoldurile scoase la iveală de mișcarea mlădie, odată cu faldurile fustii și se vedea copleșit de o dulce căldură îmbietoare la somn și visuri, așa cum simțise în anii copilăriei, când adormea cu capul în poalele mamei sale.

Lunecă încet-încet mâinile înțeleștate spre mâinile ei, pentru a i le simți și mai bine și pentru a-i face un semn, fie și neînțeles, dar care să-i atragă luarea aminte.

Femeia îl înțelese repede. Il înțelese nu numai din apăsarea stăruitoare a mânilor lui arzânde, ci și din sclipirea ochilor lui și din roșeața din obraz. — Năzuiește și asta..., gândi ea, prefăcându-se că nu ia seama nimic.

Ii veniră în minte și alți ochi cari o privise cu lăcomie. Fruntea i se încruntă ușor sub înrăurirea aceleiași vechi nedumeriri: de ce nu fusese hărăzită cu astfel de priviri când era fată? De ce nu putuse atrage, atunci, când avea mai multă nevoie, un alt mire, un alt destin? Nu-și putuse da seama că, abia după măritiş, chipul ei ajunsese la împlinirea formelor și gingășiei feminine, ca un măr ce se coace, îndulcindu-se și frăgezindu-se, abia după ce l-ai rupt de pe creangă. Gândurile-i perindau în fața ochilor icoane dinaintea căsătoriei ei. Nicio horă la care să fi jucat măcar odată în frunte, nici un flăcău care să-i ceară basmaluța sau care să șăguiască cu ea, ținând-o strâns de mână. Gândurile i se amestecară ca și pe vremuri, când se simțea fată fără noroc. Și din învălmășeala lor îi apărură, ca o ursită, chipul înalt și uscat a Lichirei, moașa satului. Parcă o vedea trepădând la mama ei. De câte ori n'o prinsese stăruind să-și dea fata după nepot-su, flăcău toamna, pe care nu-l văzuse niciodată la hore. Și-i sunau și acuma în urechi cuvintele ei: „are căsuța lui și în fieștecăre toamnă vine acasă cu 30 de cașuri dela munte. Și după ce închid eu ochii, capătă și partea mea. Martori mi-s...” Și-l vedea pe Ifrim scurt, îndesat, cu cămașa neagră ce mirosea de departe a urdă, cu păr de un blond spălăcit, cu ochii ce păreau fără gene și cu o dungă de puf lins și abia zărit ce ținea loc de sprincene. De n'ar fi fost măcar spân sau de n'ar fi fost măcar ea atât de săracă! Și vorbele mamei ei: „ia-l, Mariuțucă. E codaș și asta înseamnă ceva. O ascultase pe mama ei, dar ce boț de lut greu și rece simți pe inimă în clipa când rosti în fața altarului cuvântul hotărîtor. Scăpă de calicie, dar nu de sărăcie. De, saltul dela palmașă la codașă! Insemna doar ceva. Să nu fii silit să cauți de lucru pe la alții ci să aștepti să fii chemat.

Maria se ferea să se mai uite în ochii mutului. Continuă să-și toarcă gândurile, tovarăși credincioși întru ușurarea muncii. Se vedea mutată cu bruma ei de zestre în casa bărbatului. Ah! dar bucuria ce o cuprinsese într-o zi de primăvară, îndată după nuntă, când Ifrim o înștiință că pleacă la munte! Indrăgostit

de oi și munți, nu voi să-și părăsească rosturile din lunile calde. Ce bine se simțea fără el în căsuța singuratecă, așezată la poalele Colnicului, nu departe de gârla Muntencii ! O părăsea doar în toiul muncilor, când gospodarii aveau nevoie de brațe numeroase. Boala și moartea lui Ifrim într'o noapte cu viscol îi rămase în amintire ca un vis urît, de care s'a bucurat că scapă. Și bucuria crescuse din ziua când, chiar în vara ce se sfârșise nu demult, Toader a Mânzatului, fecior de pălmaș, trecu seara pe lângă casa ei, cântând un cântec scornit de el prin care aducea vorba năvalnic de dragostea lui pentru „tinerica văduvioară”. De atunci o prinsese un dor de viață. Și ce bucurie pe ea, când întorcându-se într'o seară dela o clacă, flăcăul o ajunsese din urmă și intră, glumeț, în vorbă cu ea. De atunci asculta cu alte urechi cântecele păsărilor din crângul gârlei, urmărirea cu alți ochi oamenii răslețiți pe ogoarele ce se perdeau în zare apropiată a dealurilor și își depăna cu alte simțuri gândurile și clipele. Aștepta cu bucurie serile, ca să vadă lucrătorii de pe moșia Brădet întorcându-se în sat. Căci îl știa pe Toader printre ei. Când auzea glasul clopotului dela curtea moșiei împărătești și care anunța încetarea lucrului, se lăsa împinsă de o putere ciudată și grăbea să se uite dintr'un colț al șopro-nului spre cararea ce șerpuia, nu departe, ca o panglică cenușie. Pe acolo se întorcea Toader singuratec sau înhăitat cu alții ce râdeau sgomotos sau hăuleau de se cutremura aerul dintre Colnic și Brădet. Ii deslușea repede glasul, iar când cânta îi spunea inima că pentru dânsa cântă. Cum nu l-ar fi primit bucu-roasă în casă „numai să stea la sfat...” dacă n'ar fi cunoscut atât de bine gura vicleană a satului. O cuprindea uneori și îndoieli asupra hotarului între ceea ce îi era sau nu-i era îngăduit să facă. Dacă ar fi depins numai de ea... Dar pe lăudărosul de Toader nu se putea bizui.

Simți mai tare mâinile mutului frecându-se de ale ei.—Uite, uite mutul... Bată-l să-l bată..., gândi și-i veni să pufnească în răs. Voi să se uite cu băgare de seamă la el, dar întâlnindu-i privirea-i pătrunzătoare, își plecă ochii.—E mai frumos decât Toader, își spuse. Păcat de el că e mut. Mut... Aista chiar să vrea, n'ar putea trada nimic, dacă... Peste o clipă i se păru că sgomotul roților și fâșâitul paielor îi înghiți orice gând vinovat, orice gest făcut de Ilie cu mâinile, precum și strălucirea ochilor

lui orbitori... Oare să n'audă nimic din sgomotul ista? Nimic..., nimic... Tăcere, liniște, tăcere... Câte îmi trec prin cap, Doamne, iartă-mă...

— Gata! strigă moș Nicolai, dându-se jos de pe buturugă.

Maria își desprînse cea dintâi mâinile și se îndepărtă ștergându-și fața de colb.

Până în seară Ilie nu mai avu norocul să lucreze atât de aproape de ea, dar o urmări toată vremea cu un fel de desnădejde în priviri.

+ + +

Spinarea lungă a Colnicului hotărnicia casele cătunului de coasta în umbră, mai întinsă, dar cu ogoare mai nisipoase. Singura așezare omenească în această parte bătută de vânturile de miazănoapte era căsuța Mariei ridicată la poala dealului.

Intr'acolo privea Ilie — nu mai știa a câta oară — printr'o gaură făcută în acoperișul șurii, dela gospodăria părinților, de unde putea vedea căsuța din vale. Ceva, ca o putere necunoscută, îl atrăgea des spre podul șurii și spre acel loc de pândă, fără să se gândească la vreo urmare cu folos. Abia aștepta să sfârșească o treabă și se grăbea spre șură. Cu multă înfrigurare urca scara, se târa în sus pe fânul moale ce se ridica dela grindar spre peretele de scânduri și până aproape de drughini. Cațarat pe una din ele și ținându-se cu o mână de căprior, se uita cu răbdare spre căsuța ce păta cu alb crângul din fund ce îngălbenea. Sfredelea cu privirea cele două ferestruici, ușa dela tindă, porțița dela ogradă, gardul de nuiele, șopronul și pomețelul tânăr. Se uita cu atâta băgare de seamă, încât părea că uită să răsuflă. Stătea, așa nemișcat, până ce-i oboseau ochii, până ce-l durea mâna cu care se ținea și mușchii coapselor în care intra, lăsând urme adânci, drughina subțire pătată cu găinaț de vrabie. Atunci își întoarse ochii spre spațiul mic și posomorit dinlăuntru și răsufla adânc. Răsuflarea era ca o întremare pentru noui nădejdi, din care una singură era mai deslușită: de a o vedea...

Se lăsă să cadă pe fân în același loc unde mai căzuse și care se adâncise ca un fund de căldare. Stătea o vreme nemișcat, cu genunchii la piept și cu privirea fixată în golul aerului îmbăcsit cu miros de fân. Luă, ca și alte dată, un fir de

paui în gură și-l strânse între dinți până ce, muindu-se îi simți gustul dulciu. Un gând ciudat îl făcea să se mire că se află acolo, că urcă scara, fânul, drughina... Și îi era atât de ușor și plăcut să reinvie aici chipul acelei ființe cu fața rotunjoară, cu pielița fragedă a obrazilor și cu albăstrimea limpede și dătătoare de fiori a ochilor ei; aici, unde altul ar fi găsit și liniște pe lângă singurătate. Dar liniștea nu putea avea preț pentru el. Se uită la urmele făcute în fân, ca o cărare adâncă, apoi se ridică și păși spre scară. Iar gândurile-i rămăneau în urmă, legate, agățate de gaura din acoperiș de unde sburau afară, spre căsuța singuratică în preajma căreia își așternuse întreg sufletul.

Intrat în casă, luă cofa, o deșertă de rămășița de apă într'o oală de pe plită și ieși.

Făcu numai câțiva pași dela portița ogrăzii spre fântâna lui moș Nicolai, vecinul dela care luau apă, și o zări pe Maria cotind după un pomăt și urcând spre el cu o strachină de făină de porumb. O crezuse acasă și un fel de desamăgire îi umbri bucuria că o vede. Peste puțin își simți sângele svăcnind în piept, în gât, în toate vinele. Emoția îi amorți picioarele și-l sili să pășească încet.

— Îăh..., pronunță el încet ca un semn de binețe.

— Îmi ieși cu deșertul, măi Ilie-gujulie, îi spuse Maria trecând pe lângă el și aruncându-i numai o privire.

Mutul socoti mișcarea buzelor ei ca un răspuns. Oprit în loc, o urmări o vreme cu ochii. O zări în curând întorcând capul spre dânsul. Acea clipă îi dădu un fior de bucurie. Stăpânit de înfrigurare, o urmări nemișcat până ce chipul femeii îi dispăru din ochi. Un gând îi veni dintr'odată: — cât mai repede în podul șurii...

Se repezi la fântână și trase cumpăna cu putere. Scoțând ciutura, o isbi de pietre și o ușură de apă fără să vrea. Alergă apoi la deal cu puterea omului care vrea să-și stingă casa aprinsă.

Ajunse la timp la locul de pândă. Maria mai avea câteva sute de pași pân'acasă. Zâmbi mulțumit. Urma să privească prin gaură chiar după ce o văzu plecând pe ușa tinzii. Nădăjduia să mai iasă sau să prindă vreo mișcare în dosul ferestrelor. Dar ferestrele erau prea mici și prea departe ca să poată întrezări prin geamuri măcar o tremurare de umbră.

Prin cele două ochiuri din acoperișul căsuței începu să iasă un fum albastru-gălbui ce se resfira leneș deasupra ogrăzilor. I se păru că fumul dă viață casei. Se mira că pândise, cu puțin mai înainte, zadarnic. Altă dată nu va mai pierde vremea, dacă nu va vedea fum sau ușa dela tindă deschisă. Tremură puțin din nări de parc'ar fi simțit fumul pișcător al gătejelor pe care și le închipuia arzând pe vatra ei săracă. — Pregătește mâncarea... Oare ce face de mâncare? — Știa că-i vremea prânzului. I-o arăta golul din burtă. I-o arătase soarele și umbletele mamei lui pe lângă plită, precum și mirosul de jumere ce sfârâiau într'o tigaie. Revedea în minte întâlnirea cu Maria și coborîrea ei în vale, ținând atentă strachina cu făină. — Toamna... și n'are făină. — Nu cunoștea nicio haină pentru noțiuni, dar ceea ce vedea și ceea ce lega cu mintea pe temeiul simțurilor erau lucruri pipăite, întruchipate în icoane răspictate. Nu cunoștea cuvântul toamnă, dar știa ce-i toamna. Nu știa de „Maria“ cum nu știa că pe dânsul îl cheamă Ilie.

Își închipui în fel și chip cam cum o fi pe dinăuntru căsuța în care nu călcase niciodată și pe lângă care trecuse de atâtea ori nepăsător. Făcu o asemănare între acea așezare umilă și săracă și cea a lor, mare și îndestulată cu de toate și-i veni iar gândul de mai 'nainte: — n'are făină... Il învălui un simțimânt de duioșie pe care părea că i-o trimite cu privirea. — Am să-i dăruiesc una, alta...

Intr'o răsuflare plină de voe bună, sări vesel pe fân.

Spre seară reveni în același loc și fără să-l sleiască oboseala veghii, își așternu lacom sufletul spre poala dealului până ce abureala serii înghiți depărtările și până ce sporî revărsarea sfioasă a umbrelor peste câmpurile mute.

+ * +

Nori cenușii, joși și aproape fără linii se mișcau încet spre miazăzi. Păreau mai mult o ceață deasă care muia câmpiile cu nenumărate picături mici ce cădeau încet și care abia se vedeau. Zărilor apropiate și nedefinite amestecau cerul și pământul într'un cenușiu spălăcit și trist.

Adâncit în sine, Ilie cobora coasta spre luciul Băcenilor. Prin aerul umed se răspândi ecoul sirenei fabricii de cherestea din Marginea, care anunța lucrătorilor începerea lucrului de

după amiazi. Un ecou asemănător, dar mai lung și mai puternic, adus de mișcarea aerului din spre Vicovul de jos, îi răspunse, rătăcind printre dealurile Colnic și Brădet, și lunecând apoi dealungul gârlei Muntencii undeva departe în largul Rădăuțului, de unde n'avea cine-l întoarce. Dar urechile lui Ilie nu putea prinde hăuleala. Își luase sumanul pe umeri și nu pe mâneci, ca să nu se zărească legătura ce o ținea în mână. Înconjura drumul Colnicului pe care ar fi ajuns mai deadreptul la Maria, pe o cale ce trebuia să-l ferească de priviri. Se hotări să meargă pe acolo chiar de ar fi dat cu ochii de Lixandru a Catrinei, un bătrân chiabur și avar care oprea cu strășnicie trecerea peste ogoarele lui întinse de pe șeaua dela Tripoieni, unde se făcea legătura între Colnic și Brădet și unde gârla Muntencii, dreaptă și adâncă, își da mâna cu cea ramificată a Tripoienilor. Cât bucluc n'au avut cu Lixandru oamenii și lucrătorii de pe moșia împărătească! Ilie știa de asta, și totuși...

Trecu prin huciul Băcenilor. Un val de aer legănă crăcile din preajma-i și frunzele de fag, îngălbenite în parte, își scuturară pe el greutatea lichidă. Infierbântat de gânduri, nu simți bura răcoroasă. Străbătu repede ogoarele dela Tripoieni și se înfundă în crângul din marginea gârlei. Ah, cum îi bătea inima când, eșit din niște tufe de alun, îi apăru în față și atât de aproape șopronul și o parte din dosul căsuței. Se gândi deodată la uimirea femeii când o să dea peste o clipă cu ochii de el. Ii păru rău că nu venise pe de-adreptul. Putea să-l vadă de departe și... poate era mai bine. Pipăi ouăle din sân să vadă dacă nu s'a spart vreunul.

Intră în ogradă. Două găini o sbughiră speriate. — N'are câni..., fu primul gând. Trecu pragul tinzei și deschise încet și cu oareșcare sfială ușa din stânga. Maria răgela fuioare pe o laiță.

— Ngrrr... Era mai mult un hârâit de om, a cărui minte a fost cuprinsă de spaimă.

— Țămesec 'nitale, Ilie. Treci..., treci mai aproape, îi spuse ea fără să-și întrerupă lucrul.

Băiatul, oprit lângă ușă, se uită lung la ea. Fata-i trăda oareșcare grijă și teamă de necunoscut.

— Șezi la noi, și făcu semn cu mâna spre cealaltă laiță.

Ilie așeză traista pe o măsuță rotundă și într'un picior. O desciotă cu înfrigurare și scoase din ea un șold de berbec și

un tăbuiet de făină. Alături puse ouăle din sân. Fața-i arăta o bucurie stăpânită.

— Îăh..., făcu el pe limba lui, ducând de câteva ori mâna spre piept, ca să-i arate că totul e din partea lui.

— D'apoi cu tat'tu am avut alt cuvânt ! Alt cuvânt... ! Să-mi plătească în bani pentru ziua dela mașină. Bani...! Bani...!

Luă de pe prichiciul sobei un crucer și i-l arătă, ca să înțeleagă ce voia să-i spună.

— Ngr... ! hârâi el, dând repede din mâni, a refuz, în credința că femeia vrea să-i plătească.

— La urma urmelor... — spuse mai mult pentru sine, așezându-se pe laiță — aiestea fac mai mult decât trei pușori. (Cam șese poli). Ce mai face lelea Pachita ?

— ?

— Mă-ta, mă-ta... ! Ce lucrează ? Lăsă fuiorul în dinții rașgilei și-i făcu câteva semne cu amândouă mâinile.

— ?

O întrebă și el prin semne, dacă nu se teme să stea singură. Arătă spre ea, roti mâna spre pereți și apoi și-o opri cu arătătorul în sus.

— Unu ? ! Oare ce-i fi vrând să-mi spui ?

Mutul puse un deget peste altul în semn de cruce și arătă spre pământ.

— A, da ; adică bărbatu-i în mormânt și dădu din cap în semn c'a priceput, ceea ce-l făcu să zâmbească, bucuros că a fost înțeles.

Sfatul lor ciudat și cu multe poticniri mai ținu o vreme.

— Nu ți-e frig să umbli, așa, desculț, pe-afară ? Desculț... ! În sloata de-afară ! și arătă cu mâna spre picioarele lui, apoi spre una din ferestre.

Crezând că-i spune să plece, tăcu și rămase nemișcat cu ochii la dansa, întristat dintr'odată. Oftă. Peste puțin, de parc'ar fi luat o hotărîre grea, se ridică în picioare. Invălătuci încet traista și o ascunse subțuman. Mai gârâi ceva arătând spre ploconul de pe masă, apoi spre fereastră, spre casa părintească, de unde nu se vedea decât vârful șurii, voind să-i dea de înțeles că are să-i mai aducă, să nu se supere dacă are să-i mai aducă.

— Da, da... I-oiu mulțumi eu leliței pentru... Da, da...,

ținu de datorie să-i spună ea, văzându-l gata de ducă. Se ridică zâmbitoare de pe laiță, ca să-l petreacă.

Zâmbetul ei și semnele din urmă, pe care le socotea ca o încuviințare, îi alungară mutului tristețea. Se întoarse peste Tripoieni pășind încet, ducând chipul ce-i intrase în suflet și care-i trezise inima la o altă viață.

Era de ziua Sf. Cruci. Cer senin cu soare călduț. Suluri de fum se înălțau din acoperișurile caselor și numai gândul hramului răspândea prin cătun miros de zeamă, găluște, plăcinte și holercă. Pe ulițele înguste și întortochiate se auzeau ici și colo sgomote de căruțe. Veneau încărcate cu hrămeni: oameni și femei din satele vecine, încotoșmănați în strae groase, de sărbătoare.

Sosiră și în ograda lui badea Zaharia oaspeții zilei.

Așezat pe cotruță, Ilie urmărea limbile de foc de pe vatră. Din când în când învârtea oalele de lut mari și pântecoase ca ele să poată primi puterea focului din toate părțile. Era singura lui treabă la care îl pusese deocamdată mama lui. În răstimpuri așeza cotul pe marginea vetrei și-și răzima capul de o mână în care-și prindea șuvițe groase din păr-u-i bogat. Uneori stătea nemișcat, uitând și de foc și de oale. Atunci îi sburau gândurile la femeia al cărei chip îl urmărea ca o umbră străvezie și răcoritoare

— Iliucă! i se adresă tatăl său intrând în casă. Du-te și ajută la deshămat. Au venit hrămeni. Hrămeni...! Cai...! Cai...!

Ilie ieși. Cu o credință de câne își asculta părinții și chiar surorile mai mici, când le putea înțelege. Faptul că era supus și de ispravă zădăra și mai mult rana din inima părinților. Vreme de câțiva ani — de când era Ilie de câteva luni — îi aruncase'n obraz Pachia bărbatului ei: — dacă nu l-ai fi dus atunci la doftor... Pe urmă, văzându-și de atâtea ori bărbatul tăcând și pâlind în străngeri de inimă, încetă să-l mai supere. Era și zădarnic și mai știa că nici Zaharia nu e de vină. Dela o vreme începu altfel să-și răcorească inima ei de mamă: — neam de neamul lui să fie blăstămat, târtanul dracului! închipuindu-și-l pe medicul jidan ca pe un broscoiu cu ochelari aplecat asupra

micului ei băiat, desfășat pe o masă de marmoră rece, și scotocindu-i cu „stromente de hier“ urechiușele ce-i puroiau.

Ospățul începu. De lângă lada de mireasă a mamei lui, Ilie se uita la hrămeni. Paharul de holercă umplut de Zaharie, trecea în închinări de sănătate, dela o mână la alta, dela o gură la alta. Nu spuneau nu, nici femeile cu sugaci dolofani, alăptați la sâni puternici.

— Amu tot la fața 'nevoastră închin, că văd că s'a sfârșit rândul, vorbi unul, dând semn cu paharul spre Zaharie.

— Mai este și Ilie, cumătre. Lui Ilie... observă o vecină dela masă.

— Nu s'ar cădea, adicăte? E doar flăcău. Ilie...! In sănătatea ta!

— Îăh...

— Hai, vină și ia paharul, îl îndemnă mamă-sa.

Ilie cunoștea gustul băuturii, dar nu-i plăcea mirosul ei. Era însă pentru întâiași dată când îl îmbia cineva și, măgulit, nu voi să refuze. Gustă puțin din pahar și-și schimonosi fața. Bău apoi totul dintr'odată. Răsuflarea i se opri și ochii îi lacrimară.

În curând se mai sfârșiră câteva rânduri de „cinste“ la el. Băgă de seamă că după fiecare pahar, băutura era mai ușor de luat. Începu să se simtă altfel. Se vedea prins într'un iurăș de simțiri ciudate, dar plăcute. Abia atunci înțelese voia bună a celor care beau și acea putere stranie care da mai multe virtuți flăcăilor și-i imboldea să se încalere. Prin fața ochilor săi împăienjeniți îi trecură câteva amintiri dela hore și nunți, cu flăcăi ce se îmbrânceau și se loveau duhnind a holercă. Vedea sânge curgând din degete, din obraji și cămăși albe înroșite pe alocuri. Pieluța feței îi amorți, iar pe buze i se îngheabă un zâmbet neșters ca o pecete neînțeleasă a soartei.

+ * +

Trecură câteva zile. Ilie, cu sumanul pe umeri ce-i ocrotea traista de priviri iscoditoare, ieși din pomăt și se îndreptă spre huciul arămiu. Căsuța din vale, cu ușa tinzii deschisă, i se părea că-l cheamă, că-l așteaptă. Pe cer nourași albi se mișcau încet. Subt ei croncăneau trist un stol de cucori ce sburau spre miazăzi în unghișu ascuțit.

Intră în casa Mariei cu răsul pe buze.

— Îăh...

— Tu ești... Ce vești-povești...? spuse Maria fără să se mire că-l vede.

Flăcăul îi întinse traista fără s'o deslege, părând că-i răspunde prin acel gest. Lepădă sumanul și se așeză pe laiță. Femeia, curioasă, deșertă traista.

— Săraca leliță, s'a gândit și la... Da aiestea...? Ce-i cu aiestea? arată ea mirată spre două basmaluțe.

— Îăh... exclamă el voios, făcând semne că-s pentru dânsa. Maria înțelese.

— Hm... Așa dar... de aiestea îmi ești, măi Ilie. Și eu care credeam...

Răse din toată inima arătându-și dinții albi. Nu-i dădu îndărăt însă darul. Nutrea față de bogați o pizmă amestecată cu ură și nu-i trecea prin cap să lepede vreun folos venit din partea lor, fie și în acel chip. Uneori ura satu 'ntreg care-i răsplătea așa de puțin sudorile.

Mutul îi socoti răsul ca un semn de mare bucurie. Gârâi cu un zâmbet ce-i lumina toată fața.

— Incepi a căra din casă, hă?! Și rândul trecut, tot... Să știe lelea Pachița... Ha, ha, ha...! Amu, ce-ai adus, adus să rămâie. N'am mâncat mătrăgună să... Ce să-ți fac, dacă ești prost. Prost, mă! Auzi? Degeaba năzuiești la mine! răspică ea cuvintele.

Se apropie de un ciob de oglindă prins în perete și, dându-și tulpanul după urechi, se privi îndelung.

— Păi, da... A avut în cine se îndrăgosti mutul lui Zaharie.

Tăcu o vreme cu ochii în oglindă. Răsuflă apoi adânc, răsucindu-se spre el:

— Măi Ilie, măi Ilie...

Nu găsi cuvinte să-și exprime gândul. Privindu-l, începu s'o stăpânească ceva dulceag. Ah, cu ce avânt pătimaș i s'ar fi dăruit, cu ce supunere umilită i s'ar fi lăsat în voie, dacă l-ar fi știut om întreg. Câteva clipe se uită țință în ochii lui.

— Ce folos... Drag îmi ești și drag să-mi fii, dar la noi degeaba vii.

Vorbindu-și mai mult ei, își tocmi pe cap tulpanul, vârînd subț el câteva șuvițe de păr. Flăcăul îi urmări încordat mișcarea

buzelor, năcăjindu-se parcă să facă o spărtură în bezna cuvintelor ei. Pe față-i apăru o ușoară crispă nervoasă ca o expresie de chin. Ah, acea liniște ucigătoare... Hotărît, se ridică în picioare și, sorbind-o cu ochii, se apropie încet de ea și-i prinse o mână. Era atâta dorință rugătoare strânsă în privirea lui, încât femeia nu încercă nici un gest de apărare. Strălucirea ochilor lui, stinsă de umezeala apărută în ei dintr'odată, îi spunea Mariei că n'are gânduri rele.

— Ngrrr..., glăsuî el cu o sonoritate dulce ce semăna cu un geamăt al dragostei.

Impins de o nevoie de desmierdare și de puterea ispitei, cuteză, fremătând cald, nerăbdător, mai mult tremurând, să-i netezească un obraz.

— Șezi molcom..., și-i îndepărtă mâna.

Rămase amândoi în picioare, față 'n față și atât de aproape încât își simțeau respirația și căldura trupurilor.

— Bietul de tine... Dar... nu vreau s'ajung de râsul satului. Tu nu mă poți feri de rușinea asta. Numai olecută să greșesc și ai fi în stare să-mi bați pe la ferestre ziua 'namiaza mare. Ție pot să-ți spun orice. Frumos ești, bărbătos ești. Păcat de tine. Amu du-te..., du-te acasă.

Il împinse ușor. Flăcăul nu se da urnit. Tăcuse câtă vreme o văzu vorbindu-i; apoi începu să gârâie pe limba lui, voind cu tot dinadinsul să dea întrupare unui gând ce-i mocnea în suflet. Și prilejul era atât de potrivit... Roșindu-se, ridică mâna de-asupra capului și o roti de câteva ori.

— A, cercul..., cununia... Da, da... Am înțeles, dădea ea din cap. Habar n'ai, săracu, de legile împărătești. Ehe, de n'ai fi mut... Și dacă n'ai fi..., n'ai nimeri în bujda mea. Da, da... Știu, dar de un mire mut încă nu s'a pomenit în largul împărăției.

Ilie socoti clătinarea capului ei ca o încuviințare. O undă de fericire îl copleși la gândul că dorința de a o lua e trecută pe calea împlinirii. Femeia din fața lui era acum un fapt ade-vărat cu viitor plin de farmec. Zâmbetul ei, limpezimea ochilor și albeața fragedă a obrazilor ei îi da simțiri înfrigurate.

Maria se apropie de o fereastră și se uită afară.

— Vezi? Lelea Rachila! Merge la fată-sa. Indată ce va face încolo, tu să ieși. Pricepi? Ea încolo..., tu pe ușă și... acasă!

Ilie repetă semnele ei, clătinând din cap c'a înțeles-o. Cu o umbră de mâhnire pe față, dar cu nădejdi în ochi, își îmbracă sumanul și-și luă traista. Mai așteptă puțin, pândind să se îndepărteze femeia de afară și, după o lungă strângere de mână, duse un deget la buze. Într'un răs sglobiu, Maria răspunse la fel.

+ + +

Răceala și pomii aproape despuiați de frunze arătau că toamna e pe ducă.

În tinda casei, badea Zaharie bătea păpușoi într'un obo-roc. Lelea Pachîța cu cele două copile alegeau ciucălăii dintr'un ciubăr și-l ascultau cu multă luare aminte pe moș Nicolai, venit după cuțitoaie. Prin ușa deschisă răbufnea de-afară câte un val de aer rece și umed, aducând cu el câte o frunză sângerie, ruptă din cireșul din fața casei. Nori cenușii se alungau pe sus.

Zaharie răzîmă de un perete bătălăul și așezându-se pe un sac umplut pe jumătate, se lăsă dus pe gânduri.

— Ce ai omule?

— L'ai trimes tu undeva pe Iliucă?

— Nu.

— Nu-mi plac purtările lui. Înțeleg, Duminica... Se mai ia cu băietanii, mai umblă lela pe drumuri, dar în zile de lucru... Mi-e în grijă să nu-l fi ademenit prașcăii lui Iacob. Spuneai că-ți lipsesc douăzeci de coți de pânză. Unde-s? Prin cuibare nu-s atâtea ouă câte ar trebui. Amu trebuie să mă pregătesc de moară cu o stămână mai degrabă. Unde-i făina, că doar n'am fost mai multe guri la mâncare.

— Dă, dă, omule; ce știu eu. Nu m'ar mira să fi încăput pe mâna acelora, cum e el blând și încrezător.

În curând își văzură feciorul trebăluind prin ogradă.

— Il vezi, măi femeie, cum se hărnicеște amu, ca să credem că n'a fost nicăiri. A dat și peste dânsul duhul violenței. Du-te și-l cheamă Catrinuță.

Moș Nicolai se uită curios când la unul, când la altul și o întrebare i se opri în gât. Gospodina parcă i-ar fi observat-o:

— Avem, cumătre, toiu cu dânsul. S'o făcut ulițarnic.

— Dacă i-am ști măcar coturile..., adaogă Zaharie.

Ilie trecu pragul în urma copilei. O ușoară roșeață în o-

braji, răsuflarea puțin repezită și o mică încrețitură între sprincene, arătau mai mult îngrijorare decât curiozitate.

— Pe unde-mi umbli, măi băiete? Unde-ai fost? Unde...?!

— Iliucă, Iliucă..., se amestecă și mama sa, dece te po-trivești tu golanilor?

Rămas nemișcat lângă ușă, Ilie se uita țintă în ochii tatălui său. Era incredințat că-l dojenește pentru că merge la Maria. Nu se mira cine l-ar fi putut vedea și trăda, odată ce știa că ceilalți, toți ceilalți, cunoșteau așa de ușor și așa de bine atâtea și atâtea... Il amărau gesturile repezite ale tatălui său, precum și încruntarea lui în care vedea, ca niciodată, mai mult ciudă decât supărare. Nu se ținea vinovat decât pentru faptul că se ducea pe furiș și cu lucruri dosite, fără să arate unde și la ce merge. Iar acolo nu făcea altceva decât să se uite la Maria și să schimbe cu ea semne până când îi arăta că trebuie să plece și atât. Nici nu-l lăsa să stea mult, nici nu-l mai lăsa să se apropie de ea, ca să-i netezească măcar obrajii. Era fericit cu atât. Iși da seama că ceea ce-ar fi dorit — fie și o nevinovată mângâiere — ținea numai de cununie. Și avea credința că dacă ar fi cutezat ceva împotriva dorinței ei, și-ar fi dărâmat întregul vis. Deși nu se simțea împovărat de o vină rușinoasă, se hotărî să arate că are și el dreptul la o nouă viață ca și ceilalți. Fără cea mai ușoară mișcare a mușchilor feței se apropie de tatăl său:

— Îăh...! Ngrrr...! și, ca și în fața Mariei, înălță mâna deasupra capului și făcu un cerc prin aer.

— Ce vrei, că nu pricep. Pălărie nouă ai, de tuns n'ai vrut să te tunzi...

Ilie mai făcu și alte semne, scoțând sunete din gâtlee, apoi iar roti mâna deasupra capului.

— Oare ce vrea să arate? întrebă Zaharie uitându-se la nevastă-sa.

— D'apoi știu eu?... vorbi Pachița, privind spre fecior nedumerită.

— Vrea să-l însori, cumătre, spuse moș Nicolai cu jumătate de gură. Nu bănuiești c'am stricat o vorbă, dar de suguit, nu suguesc.

— Doamne ferește și apără... făcu Pachița uimită și duse mâna la gură.

— Dă, dă... E bine crescut, e bine hrănit și e trecut de șeptesprece, mai spuse moșneagul.

Zaharie, încremenit cu bătalăul în mână și cu gura întredeschisă, se uita vag în aerul colbos al tinzii în care părea că-și risipise toate gândurile.

— Ia duceți-vă voi în ceea casă, porunci Pachita copilelor.

Acestea își scuturară poalele de pleavă și trecură în odaia de peste tindă. În locul uneia din ele se așeză Ilie și începu să aleagă ciucălăi.

— Poate știi ceva de... drumurile lui? îl întrebă Zaharie pe moșneag.

— Acurat nu știu; dar baba Divora ar putea să vă spuie. În stămâna trecută i-a povestit femeii mele, tainic și pe înțeles, despre o... cărare a mutului. Ci-că ar fi o cărare cam bătută peste Tripoieni. Incepe din huciu și sfârșește harțun (drept) lângă casa Mariei lui Ifrim Ciobanu. Știți că baba umblă des prin huciu după bureți și... Dacă nu-l strângea Dumnezeu, mai dăunăzi, pe Lixandru a Catrinei, ați fi avut bucluc cu dânsul, că, după cât de hapsân era, Dumnezeu să-l ierte. Cu câți nu s'a hărcălit, pentrucă voiau să treacă mai de-a dreptul din Tripăreie spre Munteanca. De-amu...

* * *

Cădeau fulgi din înaltul posomorît al cerului. Dispăreau în glodul de pe ulițe și în jilăveala câmpurilor, reușind să împetrițeze doar gardurile, copacii și acoperișurile.

Dela locul lui de pândă, Ilie urmărea cu ochii câțiva lășpăneți. Tresărind, de parc'ar fi pierdut ceva, se uită din nou în vale. Gaura din acoperișul șurii era singurul ochiu al sufletului său. Nici acum, ca de atâtea zile, n'avea norocul să vadă vreo mișcare la căsuța din vale. Nici un firișor de fum, nici un chip umblând prin ogradă nicio arătare cât de trecătoare în pragul tinzii. Și ușa tinzii... Ah, ușa ceea de atâta vreme închisă și nemișcată. Il apăsau păreri de rău după ceea ce se sfârșise odată cu pustiirea câmpurilor, a huciului și a crângului, în arămiul căroră își scăldase inima ca într'o bae fermecată. Il îngrijora și necunoscutul ce se apropia odată cu fulgii de zăpadă, a căror albeață avea să acopere în curând totul. Totuși o ușoară presimțire, răsărită dintr'un ungher ascuns

al sufletului său, îl făcea să întrezărească binefacerea acelei albețe fără pată: giulgiul rece îi va strânge și mai mult acasă pe toți. Și pe dânsa...

Un fulg nimeri în gaură și i se lipi de buze, topindu-se. Prinse cu limba lichidul rece și fără gust. Aștepta să-l nime-rească și alții. Urmărind cu ochii pe cei mai mașcați, cercă să ghicească care ar mai putea intra la el. Deodată tresări din nou, ca 'n fața unei vederi neașteptate. Portița dela ogradă era deschisă.

Coborî pe arie și se repezi spre locul unde-și ținea ascunse darurile menite ei. Scoase din fân un tulpănaș, un șomoltoc de hârtie, în care erau cinci coroane, și brâul său pe care-l purta la zile mari. Cu sângele svâcnindu-i în vine, apucă spre huciu ca un rob credincios al slăbăciunii sale.

Portița rămăsese dată în lături ca o aripă frântă. Ilie căuta vreo urmă proaspătă de pas. Nici una. Ușa tinzii, încuiată, mută, inaccesibilă, ba ironică în neclintirea ei, părea că-l privește hărțăgos. Stătu o vreme în fața ei, cu gânduri multe ce i se încurcau. Maria îi apăru ca o închipuire cu care se amăgește, ca o nălucă după care aleargă zădarnic. Se uită prin geamul ferestrelor. Nimeni. Aceleași încăperi mici, sărăcăcioase și curățele, aceeași rămășiță de găteje în fața sobei pe care o văzuse cu multe zile în urmă. — Poate vântul a deschis portița..., gândi el. Dacă nu m'ar alunga noaptea... li reveni în minte scena dintr'o seară, când îl alungase dela ușă cu mișcări de spaimă. Era întâia și cea din urmă încercare a lui de a o vedea seara, noaptea. De atunci, deși îl ademeneau uneori ferestrele luminate, nu cuteză să coboare în vale.

Venise grăbit, încălzit, aproape asudat. Stând într'un loc, îl prinse frigul. Jilăveala rece îl pătrundea din toate părțile. Pipăi darurile, neștiind ce să facă. Semnele dăruirii inimei lui n'avea cine le lua în seamă. Înălătură hârtia dela un geam și aruncă departe, pe laviță, darurile. În nas îi veni un miros ușor ca de grăunțe fierte.

+ + +

Soarele izbuti să desghețe pojghița subțire de steluțe de pe geamurile din dreapta naosului; geamuri lungi, înguste și cenușii de colb și vreme. Razele lui intrate în fășii distincte în

aerul plin cu fum de tămâie, albeau cojoace, sumane, fețe muncite și capete plectoase. Credincioșii se înviorară, căci de mult nu-i văzuse lumina.

Ilie urmărea cu ochii jocul firișoarelor de praf și fum din fășiile de lumină, mișcările preotului și trepădările pălmarului. Sta între flăcăi. Făcea cruce și-și pleca genunchii odată cu alții. Mișcările din biserică, de orice fel ar fi fost, erau singurul lucru ce-i stăpâneau luarea aminte. Demult nu se mai adâncise în gânduri cari cereau lămuriri despre viața religioasă a oamenilor, fiindcă își da seama că e zădarnic și fiindcă, de câțiva ani, nimic nu i se mai părea ciudat: nici vulturul, nici capul de miel, nici porumbelul și nici ferestrăul zugrăvit pe icoane alături de chipuri omenești cu înfățișare blândă. Nici măcar acele fragmente de cetății cu ziduri masive și cu acoperișuri hemisferice, înviorate pe alocuri de copaci exotici, pe care nu-i văzuse nici în sat, nici în pădure. Vedea în toate rostul unei întocmiri neschimbătoare. Era ca o lege sfântă să se înfățișeze unii și alții — vii sau morți — în acel lăcaș pentru a da socoteală de faptele lor în fața unei puteri mari și nevăzute pe care o socotea aieve. Deși multe din manifestările vieții religioase rămăneau închise înțelegerii lui, simțea și el farmecul acelei veți. Se lăsa ușor atras de acele scene de adorație, lua și el o atitudine smerită ca și ceilalți oameni, căutând să se asemene lor. Simțea o plăcere deosebită când îl băgau și pe el în seamă, făcându-i loc la mătâni, la eșirea cu darurile și la sărutat icoanele și avea uneori clipe când cerșea cu ochii picul de bunăvoință a celorlalți.

Slujba religioasă era pe sfârșite. Preotul ieși din altar cu o hârtie în mână:

— ...Mai vestesc căsătoria lui Toader, fiul lui Iosub și a Ilenei Pșâniță, cu Maria, fiica lui Simion și a Afteclei Lungoci, văduvă după Irima a lui Chiriac Onică:

Toader ascultase vestirea neclintit. O ușoară emoție îl făcu să roșească.

Maria, ascunsă între femei „de răul mutului”, nu se putu răbda să nu-l caute cu ochii, nu pe viitorul ei bărbat, ci pe Ilie. — Săracu..., habar n'are ce-a spus popa. — O cuprinse o bucurie tainică revenindu-i în minte hotărîrea — luată la începutul iernii, când își dădu seama că vizitele lui i-ar putea strica viitorul — de a se muta în alt capăt de sat, la o mătușă. Dar și

acolo o stăpâneau înfiorări de teamă după ce trăgea câte o fugă la căsuța ei părăsită; tresăriri pricinuite de urme de pași aflate în ogradă și pe prispă și de cărarea adâncită în zăpada dela Tripoieni.

Ilie luă nafura din mâna preotului și, sărutând câteva icoane, trecu prin fața iconostasului cu toată cuvioșia unui dreptcredincios. În pronaos se întoarse, își făcu larg o cruce și, trăgând adânc în piept aerul tămâiat, se îndreptă spre ieșire.

Soarele crăpase gerul ce ținuse zile întregi. Pe toloaca din fața bisericii pâlcuri de oameni în haine grele se prinseră la sfat înainte de a se împrăști pe ulițe.

Răzimat de stratul fântânii din mijlocul toloacei, Toader vorbea cu doi flăcăi. Trecând pe lângă ei, Ilie se uită întâmplător la Toader care în acea clipă își scotea de sub brâu pachetul de tutun. Prin deschizătura cojocului lui zări două dungi verzi și înguste pe marginea brâului. Simți o ușoară înțepătură în inimă. Se molcomi. Știa că și alții puteau să aibă brăie asemenea celui ce l-a avut. Își reaminti pata de grăsime de pe brâul lui. Indoielile începură să-l roadă. După câteva clipe, fără să mai stea pe gânduri, se reîntoarse. Se apropie de Toader încet, ca de o pradă, și, ridicându-i pe neașteptate poalele cojocului, îl învărti cu toată puterea.

— Ai înnebunit, măi mutule?!

Prietenii lui Toader izbucniră în râs, ca și alții care treceau pe lângă ei. Mutul îi dădu drumul și rămase împietrit. Simțea în inimă o durere sălbatecă. Celălalt, văzându-se făcut de tot râsul, începu să-l palmuiască. Ilie primi loviturile nemîșcat. Din mijlocul celor opriți în jurul lor țâșni glasul unei femei:

— Dece-ți pui mîntea cu dânsul?! Nu ți-e rușine?

— Oare ce l-a apucat, așa, deodată? întrebă mirat Toader, slăpânindu-se cu greu.

— Cine-i harnic să știe ce o fi având?! Era molcăluț și niciodată nu s'a atins de cineva, vorbi un gospodar.

Mutul, se desprinsese din cercul viu, fără nici un gest și fără să se uite în jur. Se îndepărtă încet și cu capul plecat. Părea că pășește pe dărâmăturile vieții lui. Doar ochii i se însângerau de ură, iar pe față i se așternu umbra verde a veninului...

Ilie se urcă în podul șurii despuiat însă de nădejdiile care înainte îi dădeau fiori de bucurie. De mult nu se mai cățăraseră pe drughină și nu-și lipise fruntea de dranița rece. Și podul șurii avea acum altă înfățișare. Fânul era mai așezat; în parte folosit. Nicio urmă nu se păstra din adâncitura în chip de căldare în care după pânze, își rumega gândurile și-și aduna sufletul ca într'un cuib călduț și drag. Acum era totul atât de schimbat, atât de rece, atât de pustiu și de trist. Nicio vrabie care să zboare speriată, nicio viespe, nicio muscă rătăcită. Doar răbufnirile vântului aspru străbăteau prin crăpături și făceau să tremure pânzele de paianjeni de prin unghere.

Se opri subț drughină, uitându-se vag, în neștire. Voia să întârzie a vedea ceea ce nu dorea. Ochii îi erau oboșiți și înroșiți de nesomn. Cât se svârcolise toată noaptea..., dar nu pentru întâmplarea cu Toader. Simțea un ghimpe nou, proaspăt, veninos. Ca o ghiară ascuțită îi intrase, cu o zi înainte, în inimă la vederea vătăjelului care-i poftea părinții la nunta Mariei. Și ghimpele se întindea cu spini nenumărați, împrăștiind durerea în toată carnea. Vederea brâului său la Toader îi îmbolnăvise sufletul, dar fără să i-l doboare. Acum, vestea nunții îi pricinui o crudă și nemiloasă spulberare a nădejdelor și o deplină năruire. Văzuse, înainte de a se urca, oameni reîntorcându-se dela biserică. Știa că în curând vor sosi și nuntașii. Putea să se uite la ei de lângă tumulii apropiați pe unde trebuia să treacă nunta, dar un indemn ciudat îl mâna spre vechiul lui loc de pândă. Îi mai spunea ceva că aflarea lui în marginea drumului ar fi fost ceva caraghios peste măsură și ar fi pricinuit râsul batjocoritor al flăcăilor, chiar dacă nu s'ar fi uitat la el, chiar dacă n'ar fi râs cu gura căscată. Mijloacele lor de înțelegere erau multe; erau atât de multe... Și el nu voia să fie înjosit în durerea lui.

Se cățără încet pe drughină și scoase din gaura acoperișului șomoltocul de fân, pus ca să nu pătrundă zăpada. Întârziase. Alaiul de nuntași intra atunci pe poartă. Nu-l mai mișca plăcut vederea căsuței din vale, nici huciul cu trunchiurile argintii a fagilor, nici Tripoienile de un alb nepătat; nimic din locurile pe unde-i rătăcise sufletul. Ah, cum îl ustura jocul care începuse și foiala atătora în ogrăjoara în care pășise de atâtea ori ca un îndrăgostit sfios și răbdător. Și, împotriva cu ceea ce

simțea, îi reveniră icoanele legate de trecut, — acel trecut apropiat, frumos și scurt ce i se părea că plutește ca un basm peste huciu și Tripoieni, peste poalele Colnicului și gârla Muntencii, strângându-se dornic în căsuța singuratecă ca într'un cuib minunat și plină de vrajă. Deosebirea față de cele de azi îi sparse inima împietrită și amarnice păreri de rău îl năpădiră și-i umplură ochii de lacrimi, până când izbucni în hohote de plâns. Dar plânsul nu-l liniști, nici nu-l răcori. Ah, dacă măcar nu și-ar fi bătut joc de el. Darurile lui... Brâul... Dece i-a dat acelaia brâul, brâul lui... Și credința lui curată în zâmbetele ei, până și în ferelele ei dibace că așa trebuia până la o vreme să se poarte și nu altfel. Fu cuprins de o ură năvalnică, nebună. Cu fața schimonosită, scrâșnind din dinți, și-o trimitea printre lacrimi ei, lui, celor ce viermuiau prin ogradă, se șteau prin ușa tinzii, celor ce i se părea că-i vede ospătând la mese și tuturor din lumea celora cu glas. Și norocoși erau mulți; toți, afară de el... Niciodată nu-și dăduse seama, ca atunci, că soarta sa e trasă din alt fir. Niciodată nu se simțise atât de singur pe lume, niciodată atât de vie tristețea ce i se lipise, de-a lungul anilor, ca o umbră de suflet. Decâte ori nu ceruse pentru soarta lui răspuns tuturor, până și frunzelor... Ura îi opri isvorul lacrimilor și-i împietri din nou inima. Mai strânse odată din fălci, apoi păru că se molcomește. De pe fața-i vântată, în care nu tremura nici un mușchiu, și din ochi, ai căror priviri fixau căsuța cu încordare, se putea citi dârza lui hotărâre de a cere acelei femei socoteală. Avea atâta încredere în brațele lui vânjoase... Nu-și dorea altceva decât să-i iasă în cale pe neașteptate, să repete cam aceeași scenă ce o avusese cu Toader; dar nu în văzul lumii, ci între patru ochi, și nu numai până la brâu, ci până la piele...

O chidie bogată împodobește huciul, răchitele din marginea ulițelor și pometele. În turbureala cețoasă a zării acea albeață, în formă de floricele creiate de o mână măiastră, înveselea ochii și odihnea sufletul. Părea o fantazie așternută din aer.

Dela fântâna lui moș Nicolai, unde venise după apă, Ilie urmărea încordat cum se depărtează sania în care era moșneagul alături de Toader. N'o slăbi din ochi, până ce n'o văzu

ajunsă în drumul Voitineliului, unde se pierdu în zarea înecată de ceață. Văzuse țărusele înfipte în oplene, toporul, lanțul, ferestrăul, legătura de fân și traista cu mâncare. Știa că se duc la pădure. Din deal cobora Maria cu o traistă în spate.

— Cu plinul, măi Ilie...? i se adresă ea din mers.

Ilie rămase uluit. După o clipă făcu câțiva pași în urma ei, apoi o urmări și pe ea cu ochii până ce dispăru pe o ulicioară. Desamăgirea îl făcu să strângă din pumni. O nădejde i se furișă în suflet: — Trebuie să se întoarcă acasă înaintea bărbatului...

Toată ziua o pândi din casă, din ogradă, din podul șurii.

Lumina palidă a zilei se stingea pe nesimțite. Din adâncuri îndepărtate umbre nelămurite se așterneau tot mai dese peste văi și dealuri.

Ilie coborî repede din podul șurii. Zărise lumină la căsuța din vale. Din movila de pleavă scoase o sticlă. Se îngrijise să-și cumpere din vreme băutură pentru orice întâmplare. Trase dopul și duse de câteva ori sticla la gură, bând în silă. Se furișă în pomăt și de aici spre huciu...

Ger. Pe un petec de cer licăreau câteva stele. Mutul păsea greu prin zăpada groasă până la genunchi. Mișcarea și băutura îl încălziră. În trecere prin huciu, atinse cu căciula câteva crengi. Chidia îi atinse obrazul, răcorindu-l, și i se așternu pe umeri ca o pulbere albă. Leși dintre copaci cu gândul și cu ochii țintă la căsuța singuratecă. Intunericul ce se lăsase, îi da fiori ciudați că în acea noapte se va săvârși ceva; ceva ce singur nu și-ar fi putut desluși. Cele două ferestruici luminate i se păreau ca doi ochi care-l privesc, care-l cheamă. Rupse în neștire și zăpada dela Tripoieni. Cu cât se apropia, cu atât i se părea că lumina celor două ferestre e mai slabă, mai neprimitoare.

Se opri în ogradă. O zări pe Maria umblând prin casă. Destupă sticla și o duse la gură. Lichidul rece i se păru acum mai puțin înțepător, iar mirosul lui mai slab. Așeză sticla lângă o buturugă de lângă șopron și, plin de febra ce i-o da apropiata întâlnire, se apropie de ușă. Era încuiată. Bătu.

— Tu ești?

— ?

— Tu ești, Toducă?

— ?

— Cine-i acolo?

În loc de răspuns Maria auzea sgâlțâirea cianței. Puse lampa într'o fereastră, doar va putea zări cine-i bate la ușă.

— Ngrrr...! exclamă mutul, observând mișcarea luminii.

— Tu ești, mă ?! Bată-te, să te bată... Ce m'am speriat...

Simțind că-i deschide, flăcăul avu o clipă de bucurie păgână. Sângele-i se învâlmășea în piept. Intră în urma ei și se opri în mijlocul odăii.

— Ce vești-povești, Ilie ? îl întrebă ea, luând lampa din fereastră.

— ?

— La ce te-a trimis tat' tu sau mă-ta ?

Fără să fie imbiat, flăcăul își desbracă sumanul și-l aruncă pe laiță. Se apropie încet de Maria, care se răzimase de sobă și-l privea nedumerită, și o prinse pe neașteptate de umeri.

— Ho! ho! Ce-i cu tine, măi mutule ?! strigă ea, reușind să-l respingă.

— Ngrrr...! Îăh...! isbucni el, rămas înfipt la doi pași de ea.

Continuă să mormăie, să gesticuleze cu brațele prin aer, să-și petreacă mâinile în jurul frânghiei cu care era încins și pe care o lovea din când în când cu palmele, uitându-se la ea încruntat.

Atunci îi veni ră Mariei în minte cuvintele lui Toader: „m'a luat, așa, pe negândite să mă caute la brâu; da i-am dat eu lui...” Înțelese. Incepu să tremure. Ii simțea mirosul de holercă și-l vedea frământat de mânie, dar și de o lăcomie păgână. Iși dădu repede seama de întorsăturile jocului primejdios pe care-l stărnise și de faptul că muțenia nu mai e un întuneric nesfârșit, în care acel joc să rămână ascuns și ferit de urmări. Nici nu-și putuse închipui cât de adâncă e patima flăcăului și până unde e în stare să-l ducă. O fulgeră dorința să nu-i vie bărbatul degrabă, deși ivirea lui i-ar fi fost folositoare. Mai bine moartă, decât să creadă că... Se repezi spre ladă și scoase din ea brăul.

— Na-ți-l, du-te și dă-mi pace!

— Ngrrr...! se agită el violent și plin de patimă. Luă brăul, îl trânti de pământ și se apropie amenințător de ea.

Înspăimântată de apropierea lui înceală și vrăjmașă, de flacăra ochilor lui înțepită de dorinți salbatece și firoase, precum

și de răsuflarea lui repede și cu miros de rachiu tare, se dădu îndărăt cu ochi măriți. Se văzu prinsă de piept și împinsă spre pat. Spaima, sclipirea ochilor lui năsădiți în sânge, îi luă toată puterea. Schiță doar un slab zâmbet care-i cerșea înțelegere și prietenie. Împinsă, simți pătrunzându-i în mușchii coapselor dunga vârtoasă a patului, unde se înțepeni instinctiv. Un gând o înfioră ca în marginea unei prăpăstii și a unui destin. Abia izbuti să-și apropie mâinile, ca la rugăciune. În acea clipă i se umezise ochii și două lacrimi i se rostogoliră pe obraji.

— Nu... Te rog, nu...

Acele lacrimi, fruntea-i lipsită de cea mai ușoară încrun-tare și înfățișarea ei rugătoare, cum nu văzuse decât în fața icoanelor, topisă îndărjirea flăcăului, îi măcinasă patima sălbat-tecă, îi stinse fulgerul ochilor și-i curmă năzuința. Privirea i se abătu în lături, și degetele i se desprinsese din trupul ei moale. Ca un învins, hotărît să se resemneze, se răsuci încet cu pri-virea întoarsă spre adâncuri dureroase. Făcu câțiva pași. Se uită la brâul de jos și un suspin, ca un geamăt molcom, discret, i se ridică din coșul pieptului. Ridică brâul și întoarse privirile spre femeia rămasă nemișcată la marginea patului, ca într'o așteptare de care nu era bucuroasă. Se apropie din nou de ea, privind-o blajin, ca să n'o sperie, și-i întinse brâul, glăsuind ceva în su-nete guturale și cu o intonație melodică, de parc'ar fi voit să-i spună:

— Ține-l; e dela mine...

Trecură multe clipe fără ca ea să facă vreun gest. Dar ținută de privirea lui, întinsă o mână fără de voie și-l luă ne-dumerită și cu respirația reținută.

— Îăh..., exclamă el încet și-și roti mâna deasupra capului voind să-i spună:

— Ești măritată, și eu n'am ce căuta aici.

— Da, da..., șopti ea, crezând că se gândise la Toader. Bărbatul... Vine... Trebuie să vie îndată. Du-te..., și făcu semn spre ușă.

Frăgezimea obrazilor ei îi răscoliră flăcăului vechile-i sen-timente de gingășie. Tremurând de sbuciumul pornirii ce-l chi-nuia, își apropie mâna de obrazul ei și i-l netezi mângâios de de multe ori. Atingerea pielitei fine îi aduse aceleași simțiri în-cântătoare ca și odinioară. Maria nu cuteza să-l respingă.

— Du-te... Poate să vie, — spuse dela o vreme.

Ochii i se umeziră din nou; de astădată mai îmbelșugat. Lacrimile se rostogoliră una după alta; dar nu mai erau pricinuite de simțămintele unei ființe fără apărare, ci de o adâncă și nedeslușită tristeță.

Câteva lacrimi călduțe se lipiră de mâna lui. Atunci, într'o hotărîre dureroasă, o mai sorbi odată cu ochii, apoi se răsuci încet și se apropie de laița unde-și aruncase sumanul.

Cu o creștătură de chin în obraji, cu ochii storși de orice nădejde, se îmbracă repede și, de teamă ca un gând hain să nu-l oprească, ieși fără să se uite îndărăt.

— Iartă-mă, Ilie! spuse Maria, făcând câțiva pași spre ușă cu brăul în mână, pe care-l ținea în neștire.

+ * +

Pe cer se înmulțiră spărturile în nori și prin albastrul lor întunecat licăreau stelele. Spre miazăzi, deasupra Rădăușului invizibil, lucea slab zarea ca un incendiu îndepărtat.

Ilie luă sticla de lângă buturugă, părăsi ograda și, împlecîndu-se puțin, apucă pe cărarea lui. În Tripoieni se poticni de un hat și se opri. Uitându-se îndărăt, i se păru că luminile dela cele două ferestruici îl urmăreau în noapte. Indepărtarea lui de ele, de Maria, i se așeză ca o piatră grea pe inimă. Îi venea să se reîntoarcă și să isprăvească ceea ce cu atâta hotărîre își pusese în gând zile dearîndul. O undă de slăbăciune, mai mult de duioșie, învăluită în farmecul dureros al renunțării, îi slăbi hotărîrea. Ca să alunge gândul ce-l ispîtea, crezu nimerit să se cufunde într'o învălmășeală a simțurilor, a minții. Pentru aceasta, mai avea încă destulă băutură. Duse sticla la gură. Lichidul îi răcori gâtul, pieptul. Alcoolul urca, se răspîndea în el ca o sevă îmbătătoare. Valuri după valuri din ce în ce mai calde, mai binefăcătoare îi străbătură corpul. Porni mai departe încet, cât mai încet. Nimic nu-l trăgea înainte, spre casă. Mergea hăituit tot mai mult ca de niște cumplite stihii.

Pe umflătura Tripoienilor, de unde se resfirau ogoarele în povârniș dulce, se opri lângă o răchită răsturnată. Șovăi o clipă, apoi înlătură cu palmele o parte din zăpada de pe ea și se așeză, răzimându-se de cioturile ei tușinate ce semănau cu brațe ciungi. Cu ochii la cele două lumini, căuta să-și reamintească cele

petrecute în acea seară, clipă cu clipă, amănunt cu amănunt. Toate se perindau prin fața lui, atrăgându-se, respingându-se sau amestecându-se deavalma, într'un iureș chinuitor. Dădu din mână de parcă ar fi voit să le alunge și-și întoarse fața, si-lindu-se să-și abată gândurile aiurea. Privirea-i, mai obișnuită acum cu întunericul, rătăci pe geana întunecoasă a huciului, pe poalele Colnicului, pe gârlele împădurite și abia ghicite a Brădetului, precum și pe șirul de copaci ce străjuiau moșia împărătească. În curând rătăci în mijlocul unor nelămurite tărâmurii, din care răscolii câteva imagini vii: verdeață, soare, cer cu lună și Calea argintie a Robilor. Și tot ce-și închipuia că vede îi împrospătă amintiri din care reținea pe acelea care-i plăceau mai mult: valea cătunului acoperită de cețuri ce se destrămau în bătaia soarelui, purpura trandafirică de pe munți în diminețile de vară, ogoare rodnice cu jocuri de umbre peste holde, zări cu nuanțe de galben și roșu, verdeața curată a huciului și floricele de primăvară, paseri săgetând aerul și miei sburdând pe tapșane, foiala gâzelor și aroma fânului din brazde. Icoane după icoane răsăreau din sufletul său și-i jucau fantastic prin fața ochilor. Pe unele le schimba, cu adaosuri dela el, dându-și silința să le creadă aevea. Dar se ferea să le lege de oameni. Gându-i luneca pe lângă acești din urmă, rămași în umbra conștiinței sale ca niște cete mișcătoare și pestrițe sau ca niște umbre vagi ce se pierdeau în adâncuri de suflet ca într'o ceață plumburie. Scotea din trecut doar priveliști verzi și însoțite cu ființe tot atât de necuvântătoare ca și dânsul.

O durere sfâșietoare îl trezi din toropeală și în golul lăsat de gândurile-i prăbușite în adâncuri, se ivi chipul Mariei. Strânse mâna dreaptă, de parc'ar fi voit să păstreze ceva din frăgezimea obrazilor ei. Se răsuci ca să mai privească odată căsuța cu cele două ferestruici ca doi ochi de jaratec. Noui gânduri i se buluciră în creier. Le alese pe rând și le depănă urzindu-le după puterea închipuirii lui, cât mai încântătoare. Toate îl legau pe el de Maria în mirajul unei apropieri ce-i atâta dulce simțurile. Aripele dorului îl băteau chinuitor.

În curând îl învălui o plăcută amortire, — un joc de umbre albicioase și răcoritoare care începură să-i stingă puțin câte puțin arșița-i împovorată de durere — gândurile-i se făceau tot mai încete, apoi lunecară în visuri...

În pâclele dimineții, câțiva lucrători de pe moșia împărătească a Brădetului, îl găsiră înghețat. Ochiul său, puțin închis, erau îndreptați spre căsuța din vale, iar pe față îi mai stăruia o părere de zâmbet.

+ + +

Trecură ani și ani...

Pe locul căsuței singuratice se clădise o casă mai arătoasă, cu celar și șură. Unde a fost șopronul era un hârj. Ograda era mai largă și împrejmuită cu zaplaz. Oltoanii devenise pomi. Gospodăria văzuse două nunți, nu pripoiu și înmormântarea stăpânului. Ici și colo se ridicase și alte case și căsuțe de palmași și codași. Numai „cărarea mutului” părea neschimbată și totdeauna proaspătă. Pe locul unde murise Ilie, se vedea o cruce de stejar veche și groasă, pusă în locul alteia, de tisă, care putrezise. Innegrită de vreme, părea de departe un chip ciudat, cu brațele întinse în veșnică rugă.

+ + +

Baba Maria zăcea de cu vară la pat. Într-o după masă, simțind că slăbește, își chemă mezină la căpătăiu.

— ...Și după ce-oiu închide ochii...

— Arra, mamucă, dece vorbești așa?

— Văd eu că mi se apropie...

Tăcu o vreme de parcă ar fi vrut să-și adune gândurile. Fată-sa o ridică puțin, răzimând-o mai bine de perne.

— După ce-oiu muri și mă veți scălda... Las, nu plânge. Auzi Frozinuță?

— Da, mămucă.

— Când mă-ți îmbrăca, să mă încingi cu brăul... tatălui tău. Tu, cu mâinile tale... E în fundul lăzii. Să nu mă puneți în car, ci pe năsălii. Și să mă duceți la țințirim deadreptul peste Tripoieni, pe cărarea... mutului. Să-mi facă popa și la cruce o stare...

VASILE ȚIGĂNESCU

CTITORIE DE ȚARĂ ¹

Luceafărul de sară a lăcrămat pe culmi,
Lumina fulguindu-și pe crestele cu ulmi.
În vârf de munți, Păstorul stă răzămat în cârjă,
La gloatele din vale, rotind privirea-i dârjă,
Pe zarea ce-l încinge în brăul ei de fier,
Și ochii lui de vultur, bat marginea de cer...
Zorind pe ceruri Cloșca, subt aripa-i de aur,
La cuib și-adună puii, din tainicul coclaur...
Privind cum îl îmbie Luceafărul din zare,
Un gând măreț urzește Păstorul din pripoare :
„...Aici, pe-aceste plaiuri, cu falnici munți de piatră,
Voi pune Ctitorie și Țării mele — vatră,
Colibi lângă colibă voi așeza ortacii,
Din șes și dela munte voi aduna toți Dacii.
Așa, curând voi face dintr'o câmpie — o Țară :
Voiu pune lege 'n țarcuri și Strajă — la hotară,
Și fi-va peste plaiuri — o turmă și-un Păstor,
Din Nistru pân' la Tisa, din Dunăre 'n Bihor !...
— Hei, Steaua mea, stea sfântă, ce mă îmbii agale,
Luceafăr blând de sară, ce-mi luminezi pe cale,
De câte ori, în vremuri, n'au stat de veghe 'n creste
Tu — străjuind pe ceruri, eu — plaiurile aceste !

1. Din volumul „Pietre de temelie“.

Tu — candelă de aur, tremurătoare rază,
Eu — stană împietrită, stând culmilor de pază !...
În nopți de veghe sfântă, tu — privighind în timpuri
Mișcările Veciei, eu — gloatele din câmpuri :
Tu — păstorind pe Calea de Lapte — mii de stele,
Eu jos — Păstor de turme în țarcul țării mele !...
Și 'n zare, peste Țară rotind privire-ai trează,
Pe cârja lui, Păstorul, întâiul gând crestează :
„...Io, sluga Ta, Stăpâne, Te iau drept mărturie,
În veacuri viitoare, când prind răboji a-ți scrie,
Cu gând curat, cucernic, de făptuire dârjă,
Mi-am dăltuit răbojii Destinelor pe cârjă :
Să știe Neam de Neamuri, c'aici, pe aceste creste,
Noi am crescut odată cu stâncele aceste,
Și-aicea vom rămâne în veacuri de vecie,
Că Noi am pus Moldovei întâia temelie !...
Și, de-or călca hotarul — cutezători vrăjmașii
Vor ști să ne răzbune în curs de veac urmașii.

ION BUZDUGAN

EPISCOPUL MELCHISEDEC ȘI VECHILE AMINTIRI ROMÂNEȘTI DIN TRANSNISTRIA

Prietenului meu G. Bezviconi

Invățăatul Episcop Melchisedec al Romanului (1823—1892) publicând știrile bisericești ale vremii sale despre Mitropolia *Proilaviei*—cu reședința la Brăila—vorbește de localitățile Renii, Chilia, Cetatea Albă „cu toate satele ce formau *Bugeacul* tătaresc sau partea de Miazăzi a Basarabiei, dela *Șanțul-lui-Traian* spre Dunăre și Marea-Neagră, Benderul și Hotinul, cu olatele lor”.

Mai cuprindea Mitropolia *Proilaviei*—urmează Melchisedec în studiul său (*Cronica Hușilor*, București 1869, Appendice p. 159—160 și urm.)—și „*Dubăsarii împreună cu teritoriul ce fusese încă neocupat de Ruși peste Nistru, până la pacea încheiată în Iași în anul 1791*”.

Sunt cu totul însemnate, și adânc profetice în acelaș timp, mărturiile istorice pe care savantul nostru Melchisedec le putea da la lumină, atunci, în 1869, cu privire la viața Românilor aflați în teritoriul dintre Prut și Nistru, din „*raiaua*” vremilor sbuciumate de atâtea valuri neprielnice, cum și cu privire la viața acelorași Români și creștini dintre Nistru și Bug.

Amintirile istorice sunt tratate în cadrul înrăuririi Bisericii Române.

După cum—mai apoi—ieșanul Teodor Burada va merge pe aceiași cale și ne va da știri prețioase—în cadrul folclorului—așa marele Melchisedec vede pe Români care roise sau roiau dincolo, și-i descrie atât bisericește cât și folcloric.

Iată, afară de lămurirea proverbului popular (vezi p.

167)—cules dela un arhimandrit bătrân,—„când cineva voea să exprime traiul unui om independent, îndestulat, zicea: „*Parcă e un Proilav*“ — Melchisedec dă, apoi, referințe despre târgul Dubăsari de pe malul stâng al Nistrului:

„El era din vechime, și până astăzi, locuit de Români; până la 1716 se ținea de eparhia de Huși.

De acolo primeau hirotonia, Sfântul Mir, antimise; dar de atunci s'a hotărît a fi sub ascultarea Mitropolitului *Proilav*“.

Pe la 1790 se găsește în Dubăsari „un *Proilav*“, Chiril.

Melchisedec descrie centrul acesta românesc, pentru partea dintre Bug și Nistru „*până la Marea-Neagră, ce nu fusese încă ocupată de Ruși până la pacea de Iași*“.

Descriind în acești termeni *precizi*, știrile bisericești de atunci, Melchisedec devine un cercetător și în domeniul *etnic*.

Din punct de vedere *cultural*, el analizează opera tipografică a Protoiereului Mihail Strilbițchi, — un tipograf de meserie—și zice că: „*Tipografia Mitropoliei de Iași eră lui încredințată*“, și că: „după retragerea Rușilor din Principate, peste doi ani, găsim pe Strilbițchi *tipografisind în Dubăsari*“ (p. 168).

Un studiu amănunțit trebuie făcut cu privire la aceste înrâuri culturale, pe calea tipăririlor românești.

Dela anul când scrie Melchisedec și până astăzi — atâtea știri nouă s'au adaos.

Noi—aici—vrem să atragem luarea-aminte și asupra următoarelor cuvinte pe care învățatul Episcop, în opera citată, le roștește cu privire la frații noștri din Transnistria:

„Insemnăm aici că peste Nistru afară de Dubăsari sunt încă și alte târguri românești, precum: *Ocna, Balta*, etc.; și o *mulțime de sate românești*“.

Povestește despre obârșia lor, din vechime, acolo—și se înduioșează de viața sufletească a acestor sate, arătând că — în izolarea lor printre elemente străine — adesea acești Români cântau versuri de jale.

Melchisedec întrebuințează o expresie foarte frumoasă, din bătrâni: „*Ei se svântau de dor*“¹. În sfârșit, ni dă acest *cântec*

1. Pe atunci, numai genialul Eminescu exprima în întregime acest *dor*. Cărțile lui A. Pumnul îl învățase foarte bine despre Românii aceștia. Cfr. „*Revista Bucovinei*” I, 7 (Iulie 1942) p. 288.

popular, „pe care l-am auzit”—zice el—„dela un bătrân, carele s'a născut și a copilărit în locurile acele”:

*De când m'am rădicat
Multe țări am mai îmblat
Ca Moldova n'am aflat,
Ca Moldova
Și Craiova,
Țară bună și blajină,
De păgâni n'are hodină.
Cui i-i voia să dorească,
Treacă 'n țara Moschicească,
Să vadă și să dorească,
Să-și facă casa pe mal,
Să ducă dor cu amar.*

(Melchisedec, *Cron. Hușilor*, București 1869
Appendice p. 169-170).

Tipărintă versurile de mai sus, amintim cititorilor că o variantă a lor trăiește și acum și am dat și noi, într-o culegere uilită (D. Furtună, *Cântece Bătrânești din părțile Prutului*, cu o introducere despre baladele populare de astăzi și cu un glosar la sfârșit, ed. Casei Școalelor, București, 1927 p. 190).

Când am auzit cântându-se în județul Botoșani acest cântec popular, fiind copil, nu înțelegeam bine de ce suspinau și lacrimau sătenii care-l cântau, dar l-am cântat și eu, și l-am și notat:

*Foaie verde matostat,
De când eu m'am rădicat,
Multe țări am mai îmblat,
Ca Moldova n'am aflat,
Țară bună și blajină,
De dușmani n'are hodină...*

și se continuă stihurile, cu mici deosebiri față de varianta culeasă de Melchisedec, arătând că nimic nu folosește cine are „case mari” pe meleaguri cu suflet înstrăinat.

Încă odată, astăzi, ne convingem cu toții că versurile poporului român înfățișează cea mai curată unitate sufletească.

Totul este: *sufletul unitar românesc*.

Am împărțit baladele românești existente, pe care le-am putut și eu strânge cu privire la părțile românești de peste Prut, în șapte cicluri.

I. Din vremea Turcilor. II. Vechi Viteji aduși în fața Domnilor. III. Balade în legătură cu stânile din Moldova și Basarabia. IV. Nume de haiduci mai noi. V. Viața haiducească în deobște. VI. Vremea lui Cuza, și VII. Traiul casnic al Românului.

Intre versurile din ciclul al VII-lea — referitoare la traiul casnic al fraților noștri dintre Prut și Bug — se află acele accente de jale, pe care le-am găsit explicate la Melchisedec și asupra cărora atragem atenția, în rândurile de față.

Ele trebuie să fi fost alcătuite de vreun dascăl de strană — modest slujitor bisericesc, urmaș de-al Mitropolitului Dosofteiu întru ale viersuirii — și apoi au devenit un cântec „poporan” atât de simțit, atât de plin de înțeles, fără nicio ură, dar cu o caldă simțire națională, pentru toți Românii.

Opera educativă a Bisericii noastre ortodoxe este foarte însemnată, în ceea ce privește creațiile sufletului popular românesc.

Nu e de loc o întâmplare că marele Episcop Melchisedec își încheie studiul istoric citat, cu astfel de amintiri din creațiile populare.

Când se cântă de popor că Moldova, cu sufletul ei, cu trecutul ei, cu Moldovenii ei credincioși, viteji, buni, blânzi, doritori de dreptate și de pace și de fapte cinstite — este

*Țară bună și blajină,
De păgâni n'are hodină*

se cuvine, între altele, să subliniem că aici, la Răsărit, noi — Românii — avem o misiune mare de îndeplinit: *să fim o cetate a culturii românești și a creștinătății împotriva păgânătății de orice fel.*

Fericiți sunt și nemuritori vor fi Ierarhii Bisericii noastre Române cum și adevărații bărbați de Stat care vor sprijini după cuviință această eternă misiune!

D. FURTUNĂ

SINGUR

Singur, singur, veşnic singur,
Ca un nufăr pe o baltă,
Toate clipele vieţii-mi
Sunt aceleaşi la olaltă.

Doar în vis de mi s'arată
Un dorit şi scump tovarăş;
Visu-i scurt cât o clipeală,
Şi rămân eu singur iarăş.

Când trudit de-o zi de viaţă
În spre casă paşii număr,
Doritor să-mi razăm capul
De-un rătund şi moale umăr,

Şi cu inima cuprinsă
De dorinţe, întorc cheia,
Mă opresc în pragul uşii:
Singurimea-i tot aceea.

DESPĂRȚIRE

Te văd și-acum de veci încremenită
Cum odihneai cu mâinile pe piept l...
Cosița ta de timpuriu albită
Se revarsă pe horbota cernită
Și, sub făclia ce călă în sus drept,
Din gura ta puțin întredeschisă
O șoaptă de prin alte lumi trimisă,
Un ultim grai părea că stam s'aștept.

Pe chipu-ți drag a morții maiestate
Pusese înghețatul ei sigil,
Pe când din florile ce în jur stau presărate
Se răspândeau miresme dulci purtate
De boarea-unui început de-April
Și se-auzeau din ulița pustie
Frânturi de 'nduioșată melodie
Și-am plâns atunci, am plâns ca un copil.

Te văd și-acum într'un amurg de seară,
În fața criptei, lângă cruci în șir.
Te sărutasem cea din urmă oară
Pe fruntea rece, albă ca de ceară
Și, depănând durerea-mi fir cu fir,
Simțeam cum pierе sufletul din mine
Și cum de veci se-așează lângă tine
Sub piatra grea din vechiul cimitir.

I. M. MARINESCU

SUFLETUL JUNIMII: VASILE POGOR

IV

INTOARCEREA ÎN ȚARĂ. JUNIMEA

1. C. Negruzzi despre tânărul judecător. — 2. Înfrâurirea revoluției franceze asupra ideilor moderne. — 3. Junimea. — 4. Iubirea lui Pogor.

1. Nu se poate preciza anul când Vasile Pogor se întoarce în țară. Totuși dintr'o discuție a lui C. Negruzzi cu fiul său Iacob, reese că fusese judecător înainte de 1863. Ca atare, la această dată, el era în țară; aprecierile scriitorului cum că tânărul judecător s'a distins printr'un mare sentiment de dreptate, „ceea ce la noi este rar“, nu trebuie să treacă neobservate. Intr'adevăr, cultivat în școlile apusului, Pogor va fi simțit altfel sentimentul justiției. Să nu uităm că își afirmă aceste însușiri într'o vreme când judecătoriile noastre deabia luau ființă și când spiritul justiției nu înflorise încă. Tânărul idealist trebuie să se fi simțit ca un misionar al justiției, chemat să deschidă drumuri noi. Bătrânul Negruzzi a mai adăugat la observațiile sale că: „are și avere — păcat însă că e cam leneș — nu-i prea place să lucreze și în aceasta se deosebește de tatăl său cu care am fost prieten“¹. Despre „lenea lui Pogor“ se va mai vorbi, întrucât ea devenise proverbială printre junimiști. Dealtfel această lene

1. Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea“*, pag. 6.

este și ea relativă. Căci junimistul, ale cărui lecturi uimise contemporanii, a depus mai târziu, în calitate de primar al Iașului, o muncă uriașă pentru îmbunătățirea acestui oraș. Deci nu poate fi vorba de o lene propriu zisă, ci numai de un *dolce farniente* în care Vasile Pogor se complăcea, în disprețul contemporanilor care se așteptau mai mult dela o inteligență de talia lui.

2. În 1862—63, Pogor e înaintat membru la Curtea de Apel¹. În același an, Titu Maiorescu, venit proaspăt din străinătate, începu la Iași organizarea unui ciclu de prelecții populare în sala Băncii României din strada Goliei. Entuziasmul primelor prelegeri, deși erau prea puțin populare, întrucât desbăteau probleme de filosofie, știință, istorie, estetică, nu tulbură numai alcamia ieșană, dar atrase și pe alți tineri în rândul conferențiarilor. Printre primii era și Vasile Pogor, ale cărui tendințe de a se ralia unei mișcări culturale, datorite poate și spiritului tineresc de publicitate, au fost cauzele apropierei de Maiorescu. Așa că, în 1864, alături de glasul lui Maiorescu, Carp și Negruzzi, răsună și al lui Pogor.

Pogor vorbește despre *Inrâurirea revoluției franceze asupra ideilor moderne* în două serii, una la 9 Februarie, iar a doua la 11 ale aceleiași luni; fără îndoială că debutantul vorbi entuziasmat uneori, cald alte ori, înclinat mai totdeauna spre *causerie*, ceea ce nu displăcu nici publicului și nici lui Maiorescu, care altfel nu și l-ar fi alăturat pentru prelegerile următoare ca și pentru înființarea Junimii. Admirația sa pentru revoluția franceză, precum și colaborarea de scurtă durată dela *Steaua Dunării*, ne-ar face să bănuim apropierea lui Pogor de liberalism și masonerie. E vorba însă numai de o desorientare trecătoare care sfârșește odată cu înființarea Junimii.

3. Fără a intra în amănunte, e cazul să amintim în treacăt de împrejurările care au determinat apariția „Junimii”, insistând în deosebi asupra rolului pe care l-a jucat Vasile Pogor la formarea acestei societăți. Se știe că în Iașul de atunci exista o atmosferă de misticism și naționalism, datorită ardeleanului Simion Bărnuțiu, profesor de dreptul ginților, dreptul public și

1. Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, pag. 222.

constituțional, la Universitatea din Iași. Astfel din autorul faimosului discurs de pe Câmpia libertății, studenți și admiratori de ai lui ca, frații Tacu, A. D. Holban, A. Gheorghiu, frații Corjescu, etc., își creiase un mit; acestui ascet care vorbea cu exaltație de întoarcerea dreptului român la cel roman, cu toate formele republicaniste ce decurgeau din această întoarcere (sociale, religioase, politice, etc.) se adăugase și o mare parte din colegii universitari ca N. Ionescu, Suciu, Popp, Cobălcescu, etc. printre care strălucea însă figura lui N. Ionescu, rivalul de o viață întreagă a lui Titu Maiorescu. Mișcarea lui Bărnuțiu, constituită în *Fracțiune liberă și independentă*, era susținută și pe subț mână de partidul liberal, de oarece prin agitațiile naționaliste ea putea fi un ghimpe în coasta tagmei conservatorilor. Mai târziu, lupta junimiștilor împotriva fracționiștilor va fi dusă în diferite domenii, începând dela catedra universitară și sfârșind cu cea a Domnitorului, din care junimiștii au eșit totdeauna învingători. Semnalul ofensivei antifracționiste îl dă Maiorescu care scrie *Contra școalei Bărnuțiu*, lupta continuând apoi pe tărâmul politic, parlamentar, universitar, literar.

Adâncind și lărgind atmosfera ieșană într'una general românească, reacțiunea celor 5 junimiști e formată împotriva unor forme culturale care nu corespundeau încă fondului nostru spiritual și stadiului său de dezvoltare.

Campania, fie că își găsea explicația în atitudinea tipic temperamentală moldovenească împotriva liberalismului muntean, fie că se îndrepta contra misticismului lui Bărnuțiu pe care l-au atacat mai întâi, — lupta a fost dusă și pe teren literar, uneori strict filologic — împotriva latiniștilor și pumniștilor care prezentau același simptom de formă fără fond, încercând să creeze o limbă artificială. Această reacțiune a fost îndreptățită de unii, denigrată de alții. Ori cum, din punctul care ne interesează, ea a coalizat pe cei cinci junimiști, printre care Vasile Pogor a avut un rol de frunte.

În cadrul împrejurărilor mai sus pomenite, cei trei care începuse ciclul prelecțiilor populare, la care se raliază Iacob Negruzzi și Th. Rosetti, după câteva conciliabule dau ființă în 1864 societății *Junimea*, discuțiile fiind începute încă din 1863. Vasile Pogor, cel mai bătrân dintre junimiști (cu 7 ani mai mare decât Titu Maiorescu), a fost întâlnit de I. Negruzzi în ziua de Sf.

Mihail și Gavril în casa căpitanului Mihail Cerkez chiar în ajunul acestor tratative: „abia ne oprisem, spune el, vreun sfert de ceas la Cerkez, când venise la dânsul în vizită un personaj ce-mi produse efectul cel mai curios. Mic de stat, cu umerii cam ridicăți, cu ochii mari și vii, vorbind despre lucrurile care mie îmi păreau cele mai importante cu ușurință și nepăsare, luând pe toată lumea în zeflemea, stând strâmb pe scaun, părăsind convorbirea în mijlocul vizitei și deschizând cărți din bibliotecă, pentru a râde de Cerkez care le citea, luând peste picior toate obiceiurile sociale“. Evident că Pogor trebuia să pară foarte ciudat unui tânăr ca Iocob Negruzzi cu „respect“ exagerat pentru formele sociale. Dar acest respect al convențiilor sociale îl aveau și ceilalți doi, Titu Maiorescu și P. P. Carp; crescuți în disciplina germană și corporații ca *Landsmannschaften*, *Burschenschaften*, etc. Tustrei înclinau spre o societate întocmită pe anumite forme și programe, având într'un cuvânt o statutizare definită. Pe Negruzzi îl impresionase organizarea societăților germane, unde membrii se constituiau, discutau și se stimau după un codice prestabilit. Negruzzi, ca și ceilalți, a trebuit să întâmpine rezistența lui Pogor a cărui aport în formarea societății se poate rezuma în însăși formula junimistă, întâiu se creiază fondul și numai după aceea formele (statute, programe, etc.).

O reconstituire a acestor lucruri, după însăși amintirile lui Negruzzi, nu sunt lipsite de sens; ele clarifică lupta acestui vesel voltairian împotriva unei statutizări a Junimii, precum și substanța acestei societăți unde anecdota prima. „Hai s'o botezăm *Junimea*“, zise Th. Rosseti, după ce cu o săptămână înainte se oprise asupra numelui de *Ulpia Traiană*, care dacă pe o parte simboliza unificarea, ca și *Dacia literară*, pe de altă parte era o titulatură devenită banală prin gura latiniștilor. „Foarte bine găsiți! strigăm cu toții. Atunci Pogor, ridicându-se de pe canapeaua pe care se aruncase, începu să cânte ca un preot pe nas, și întreabă de trei ori: S'a lepădat copilul de satana pedantismului? De trei ori răspunserăm cu toții râzând: „S'a lepădat“. În numele Domnului, boteze-se dar *Junimea*, exclamă Pogor, și *Junimea* a rămas până în ziua de azi“, conchide Negruzzi. Numele, prin urmare, care dăduse naștere la dificultăți, uneori foarte mari, devenind un fapt împlinit, mai rămase organizarea societății. „Cel mai aprig adversar al nostru (adică grupul T. Maio-

rescu, P. P. Carp, I. Negruzzi) în această privință era Pogor. El nici nu voia să audă vorbindu-se de statute, de forme, de drepturi și îndatoriri stabilite în articole hotărâte și încheeri votate, scrise și subscrise. El nu voia nimic, absolut nimic. Lui îi plăcea să ne ocupăm de lucruri serioase și neserioase, după capriciu, fără nicio regulă și toate obiecțiile, mai ales unele, nu aveau la dânsul nicio trecere. El întrebuița contra noastră nu numai argumente, dar și puternica armă a satirei și bătaii de joc. Dela o vreme Maiorescu, totdeauna mai împăciuitor, făcu o propunere intermediară, aceea de a reduce formele scrise la procese-verbale scurte, în care să se consemneze cele petrecute în fiecare întrunire. „Eu mă unii până la sfârșit cu această propunere, deși cu adânc suspin și părere de rău, având convingerea atunci, precum am păstrat-o și acum în parte, că formele exterioare sunt indispensabile pentru mersul regulat al oricărei societăți constituite. Pogor nu se împotrivi mai mult, dar cu condiția bineînțeleasă ca el să nu scrie nimic și procese-verbale să fie numai pentru memorie, aceasta ca o concepție pentru lumea burgheză și prozaică, din care declara că facem toți parte, afară de dânsul. În adevăr se ținu un șir de procese-verbale mai ales în timpul discuțiilor despre ortografie, care începură încă în acea iarnă, dar peste scurt timp decăzuse în desuetudine. Pogor avu deci o victorie deplină până la urmă! E drept că eu nu m'am lăsat, ci ades în timp de câțiva ani, am tot revenit cu propunerea mea de statute, deși foarte schimbată și considerabil redusă, dar totdeauna din nenorocire fără succes“. Se subînțelege dela sine că insuccesul acesta, datorit lui Vasile Pogor, al cărui încăpăținare a fost pentru o Junime abstrasă dela orice constituire burgheză și prozaică, a săpat în piatră succesul societății.

Se clădește întâiu temelia, „fondul“, și nu programul sau statutul, care de cele mai multe ori rămâne literă moartă, dacă nu are și un conținut real.

Sedințele societății se țineau de două ori pe săptămână: Miercuri la Maiorescu și Vineri la Pogor. Despre cele din urmă se spuneau că sunt venerice, iar vorbele nu par aruncate în vânt, dacă ne gândim la glumele depe cele două uliți — spuse uneori fără perdea, în doi peri, cum zice românul. Vinerea, probabil că era așteptată cu mai multă plăcere, decât Miercurea, devremece membrii se puteau întruni și discuta în voe ca pe mun-

tele Venus. Hotărît, în casa lui Pogor, casă mare aşezată pe o stradă dosnică şi puţin întunecată, împrejmuită cu copaci uriaşi, membrii erau mai la largul lor decât în casele lui Maiorescu: glumele puteau curge netulburate ca şi pernele, — în traectorii scurte şi mergând deadreptul la ţintă.

4. Despre o iubire a lui Vasile Pogor ştim prea puţine lucruri; dar deşi cercetările rămân pe deoparte infructuoase, pe de alta ne mângâie că nu produc un gol lucrării de faţă. Vasile Pogor era un libertin de cea mai pură speţă, încurajând pe Maiorescu la epiteze din cele mai usturătoare. Teribilului copil nu-i plăceau femeile. Cuconetul Iaşului, ca cel de pretutindeni şi de totdeauna, gălăgios şi amabil în toate privinţele, acorda o atenţie deosebită tineretului care zguduise saloanele prin prelegerile populare, prin serate, întruniri politice, etc. Fără îndoială că printre admiratoarele de literatură, era şi aceia pe care Vasile Pogor o compara cu marchizele de altă dată:

„Sunt zece ani de-atuncia, ş'a lumii chinuri grele
De arte, poezie, de-amor m'au depărtat,
Dar te-am văzut pe tine, ş'n gândurile mele
Marchizele trecute acum s'au deşteptat.

Frumoasă eşti ca ele şi plină de fineţă,
A ta figură este din timpul cel trecut
Te văd în visul nostru cel scump din tinereţă
Care 'n realitate acum s'a prefăcut“.

(*Pastel de marchiză*)

Că această figură care-i reaminteşte marchizele lui Ludovic al XIV-lea, va fi fost Elena Harting, soţia lui de mai târziu, nu putem şti. Bănuim însă, dintr'o altă poezie, că tânărului Pogor îi plăcea să se plimble prin grădini cu statui şi fauni, pe unde altădată îşi consumase iubirea:

„Iată statua cea veche şi de timpuri dărâmată
Lângă care, eu cu dânsa, de atâtea ori am stat,
Privind soarele ce-apune în o mare purpurată,
Ascultând pasărea mică ce spre cuibu-i a sburat.

Vezi în vale isvoraşul ce-abia iarba arginteşte,
Dese ori spre a lui unde se pleca iubita mea.
Le sorbeam c'o sărutare, dacă apa ce stropeşte,
Pe costiţa ei cea neagră, albe perle asvârlea.

Nu departe, stă coliba unde ploaia odinioară
M'a silit, cu a me dragă, să cătăm un adăpost.
O ținui p'a mele brațe pân' trecu ploaia de vară :
Vară, ploaie așa frumoasă, nu știu dacă a mai fost.

Dar ce văd ? Colo departe, sus colo pe neagra stâncă !
În plept inima se bate mi se pare că-i un vis !
Deși sunt cu ochii 'n lacrimi, totuși pot să cetesc încă
Numele ce alba-i mână sus pe stâncă a înscris“.

(Poesii).

Al cui nume va fi fost acela pe care o mână albă îl săpase în piatră, iarăși nu putem ști ; părul negru în schimb pare o preferință a lui Vasile Pogor. Deci o marchiză grațioasă, solemnă și stelară, cu mâni albe și trăsături de statuă clasică, va fi fost prototipul femeiei lui Vasile Pogor. Această concepție ideală i-a inspirat desigur următorul *Sonet*, de remușcări și viziuni baudeleriene.

În inimile noastre v'o coardă când se sfarmă
Când vr'un amor puternic în suflet ni s'a stins,
Rămâne omul palid în chinuri și în plâns
Atuncea, ca soldatul rănit și fără de armă.

E crud să plângi acolo unde râdeai odată,
Cu jale să 'ntorci capul dela un chip iubit,
Să vezi cum în otravă dulceața e schimbată
În ochiul cel din care amorul a lipsit.

Mai bine decât viața cu crude suvenire
Mai bine doresc moarte, invoc a ei venire,
Să beau măcar de-odată paharul de venin“.

Din reconstituirea spirituală a femeiei lui Pogor se poate desprinde concepția sa erotică. Dacă soția a atins sau nu înălțimea avânturilor sale poetice, nu ne interesează. Documentele care ne-ar fi putut da informații în această privință ne lipsesc. Dar tocmai faptul că ea în nicio împrejurare nu-i pomenită de Negruzzi și Panu, ne face să credem că era lipsită de personalitate literară și că n'a avut o înrăurire deosebită asupra activității spirituale a bărbatului ei.

V

TIPOGRAFIA ȘI LIBRĂRIA JUNIMII. CONVORBIRI

1. Procesul Maiorescu. — 2. Amestecul lui Pogor în cursul evenimentelor. — 3. Prelecții populare. — 4. Tipografia Junimii. — 5. Librăria. — 6. Convorbiri Literare. — 7. Evreii. — 8. Constituția.

1. Societatea Junimea n'a dus numai o luptă de organizare culturală și critică : în fața evenimentelor, membrii ei au luat în-deobște o poziție solidară. Așa a fost de pildă în cazul Maiorescu. O intrigă universitară, pusă la cale de cei care pizmuiau gloria tânărului profesor, fu prilejul a două coaliiții potrivnice : una junimistă, iar cealaltă fracționistă. Așa zisul „scandal” începu dela catedră. Adversarii, profesori Gr. Cobălcescu, N. Ionescu, Ștefan Micle (soțul Veronicăi) dăduse intenționat un vot de blam rectorului Maiorescu. El întâmpină încă vreo câteva neplăceri de soiul acesta și în cele din urmă, ca într'un roman pasional, criticul se vede chemat în fața justiției pentru a răspunde de o pretinsă aventură ce a făcut-o la Școala Centrală de fete din Iași. O iubire nemărturisită a lui Titu Maiorescu pentru d-ra Richert, dar spionată de fete, fu pretextul acestui scandal, alimentat de știrile lui N. Ionescu, informat și el în ultimă instanță de sursa d-rei Veronica Câmpeanu (Veronica Micle de mai târziu). Anchetele, atacurile ca și apărările din gazetele vremii nu-și au locul aici ; pe noi ne interesează numai solidarizarea junimiștilor în fața acestei intrigi, pe care ei o socoteau ca o lovitură dată tuturor, precum e săgetarea uliului într'un stol de păsări. Pentru apărarea în justiție a lui Titu Maiorescu, se alătură lui Carp, Vasile Pogor, N. Mandrea, G. Mârzescu, care mai târziu îi va fi adversar, precum și tânărul avocat grec Cimara. Impreună, ei scot și o broșură cu desbaterile procesului¹, asupra căreia *Trompeta Carpaților*, începând cu 1 Aprilie 1865, face largi comentarii favorabile. Maiorescu, fără îndoială, a câștigat procesul, care a fost cauza destinderii arcului junimiștilor și svârțirea primei săgeți împotriva fracționiștilor,

1. P. P. Carp, N. Mandrea, G. Mârzescu, I. Negruzzi, V. Pogor, *Procesul Maiorescu cu actele justificative*, Imprimeria Adolf Berman, Iași, 1865.

acțiune în care Pogor a avut un rol important, dacă nu hotărâtor.

2. Odată cu acest succes, se pare că activitatea lui Pogor începe să fie absorbită de evenimentele politice. Astfel, în 1860, el participă la conspirația detronării lui Cuza.. Dar de astă dată n'a vorbit numai paradoxalul Pogor. Uneltirea politică, surprinzătoare chiar pentru junimiști, își are originea în două cauze mai principale: împrăștierea țăranilor prin parcelarea latifundiilor care jignează sângele său albastru și concepțiile sale conservatoare,—și în al doilea rând înclinațiile liberale care râvnesc la aducerea unui domn străin. Conspirativ la un loc cu roșii, caută să-și facă drum printr'o revistă, suprimată chiar de la apariție: *Revista Dunărei* (prin decretul Nr. 2 din 1 Ianuarie 1866). Fără de a publica ceva, Vasile Pogor figurează printre colaboratori alături de C. A. Rosetti (în a cărui tipografie ținea să apară publicația) Ion și Dumitru Brătianu, D. A. Sturza, P. P. Carp, etc. Lozinca revistei era *Adevăr și dreptate*, iar programul ei se rezuma în linii generale la următoarele: „Colaboratorii sunt oameni de principii; ei sunt neatârnați și numele lor este o cheazășie. Scopul ce au în vedere, idealul ce urmăresc, este realizarea liberă și inteligentă a Voinței naționale”¹. Însă tocmai „realizarea liberă și inteligentă a voinții naționale” aduse suprimarea revistei, o lună înainte de abdicarea lui Cuza. Participarea lui Pogor la răsturnare fiind evidentă, locotenența îl numește prefect la Iași în locul lui D. Rosetti. Nu poate păstra însă postul cu desfășurarea evenimentelor care depășiau posibilitățile lui Pogor. Trebuia o mână forte pentru reprimarea mișcărilor separatiste și în deosebi împotriva fracționiștilor și agitatorilor rusești, care credeau că acum e timpul de a despărți cele două principate. Convins de insuficiența sa, Vasile Pogor demisionează pentru Ștefan Golescu din București „bărbat onorabil, însă necunoscător al mijlocului în care avea să administreze, și prea slab pentru a stăpâni situația”, spune Iacob Negruzzi.

Separatiștii de sub conducerea lui Th. Lătescu (acel care în timpul abdicării lui Cuza „întrase cu sgomot la tribunal, rupse portretul lui Cuza din părete, îl luă cu el în sanie, și se duse

1. C. Gane, P. P. Carp, Editura Universul, București, pag. 94-95.

să-l îngroape la biserica Sfântul Neculai, cu alai și pompă”¹⁾, agitătorii rusești, antiunioniști, etc. găsiră o opoziție puternică în junimiști. Ei care luptau pentru un principe străin, pe care mai târziu aveau să-l și apere în ciuda liberalilor, pornesc o acțiune comună, scoțând mai întâiu ziarul „Vocea Națională”, iar apoi pentru a răspunde antiunioniștilor adunați în palatul lui N. Roznoveanu, se strâng la Universitate în fruntea unui public numeros. Acela care prezida meetingul nu era altul decât Vasile Pogor, conspiratorul din noaptea lui 11 Februarie. Se spune că Maiorescu și Negruzzi au pledat pentru principe străin și de origină germană, iar Alecu Șendrea, deși era în unele privințe cu adunarea, totuși fiind de proveniență bărnauistă, se sbătea pentru unul de viță latină: „Aceste cuvinte, spune I. Negruzzi, le prinse Pogor în sbor, de pe scaunul său, și îndată veni cu propunerea să admitem toți după împăcare o moțiune cuprinzând ideia: Unirii cu *Domn străin de viță latină*. Subt această formulă el ceru fuziunea ambelor păreri din adunare”. Alții în frunte cu Șendrea mai voiau să se împotrivescă, însă publicul primi cu satisfacție propunerea lui Vasile Pogor.

3. Totuși evenimentele politice, în deosebi adversitățile din Iași, împotriva cărora Junimea trebuia să ia atitudine, n’au zădărnicit activitatea culturală, ba dimpotrivă ședințele ca și prelecțiile populare se țineau regulat ca o lovitură dată celorlalți. Astfel în primăvara lui 1866 se propuse ca temă principală: *Elemente de viață ale popoarelor manifestate în istorie*. Introducerea o făcu, ca de obicei Maiorescu, iar Vasile Pogor vorbi în cadrul acestei teme despre *Arta în poporul elen*, — pentruca puțin mai târziu să organizeze alte două conferințe, una despre *Dramele lui Shakespeare* la 5 Martie, iar cealaltă peste 14 zile: *Enciclopedia*. În cea dintâiu, conferențiarul face o introducere lungă dar explicabilă, după care cercetează amănunțit dramele lui Macbeth, Otello, Regele Lear, Hamlet, pentru a ajunge la concluzia că ele sunt nemuritoare, pentru că sunt ecouri ale naturii. Deși conferința nu ni se păstrează decât în rezumat, bănuim că el înclina spre o artă imitativă, cu influențe din Platon, Aristot, Hegel chiar, într’un cuvânt pentru o estetică comună și lui Maiorescu care pretindea că poeziile lui Goga sau nuvelele

1. I. Negruzzi, *op. cit.* pag. 60-61.

lui I. Popovici Bănăţeanu sunt frumoase, fiindcă sunt o redare fidelă a naturii.

În a doua prelegere, *Enciclopedia*, Pogor vorbeşte cu căldură, uneori cu entusiasm, despre suferinţele poporului francez până în preajma marelui revoluţionar; nu lipseşte nici admiraţia pentru Voltaire, Rousseau, Montesquieu, exprimată în vorbe calde şi pline de avânt.

4. Din *Insemnările* lui Titu Maiorescu lipsesc cinci foi pentru anii 1866—1879; ele sunt, după relatarea lui Rădulescu Pogoneanu, tăiate de mâna lui Maiorescu, care probabil şi însemnase unele epitete prea tari la adresa lui Vasile Pogor. Ştim însă că Pogor era prin 1867 primpreşedinte la Curtea de Apel din Iaşi.

Cum în acest timp Junimea a stat oarecum departe de luptele politice, membrii ei se gândesc tot mai serios la procurarea unei tipografii şi apariţia unui jurnal literar.

Dacă jurnalul avea să pornească din iniţiativa lui T. Maiorescu, tipografia a plecat din aceea a lui Pogor. În calitatea lui de mare boier, cu mâna largă ori de câte ori era nevoie, Pogor trecea drept un Mecena al Junimii (căci o societate cu cafele şi cu ospete mari la aniversări, cu o activitate largă în public, nu poate fi menţinută de nişte calici, oricâtă largheţă şi bogăţie spirituală ar fi avut ei). Nu-i lipsea apoi nici iniţiativa, uneori prea excesivă. Numai datorită acestei însuşiri, s'a putut înţelege cu D. Cozadini, în privinţa tipografiei. Cozadini, după ce fusese numit prefect la Iaşi, în locul lui Ştefan Golescu, se văzu nevoit să se mute cu tipografia sa, în a cărei aşezăminte se tipărise Monitorul. „Om practic, spune I. Negruzzi, se gândi îndată că ar putea trage folos pentru tipografia lui, se duse la Pogor cu care era prietin, şi-i propuse să deschidă în tovărăşie cu Junimea o mare imprimerie care ar bate pe toate celelalte existente în Iaşi. Lui Pogor îi plăcu propunerea, cum îi plăceau toate inovaţiile“. El intră în vorbă cu ceilalţi junimişti şi, spre surprinderea lui Negruzzi, spăimos de orice schimbare, instală tipografia în casele Băncii Moldova din colţul stradelor Sf. Ilie şi Golia (astăzi Vasile Alecsandri şi Cuza-Vodă). Conducător al imprimeriei fu pus un neamţ Bernhard, deţinătorul unei tipografii în ruină. Dar această asociaţie dintre Pogor şi junimişti

pe de oparte și Cozadini pe de alta, nu putea duce decât la rezultate, dacă nu falimentare, în orice caz infructuoase. Junimiștii fugeau de cifre și calcule, ori de câte ori începeau discuția cu Cozadini, care în cele din urmă ar fi dorit o lichidare a tipografiei. Ocazia se ivi prin basarabeanul Cassu, nepot al lui Pogor. Acesta se hotărî să pună principalul capital la cumpărarea ei, iar ceilalți junimiști să „ia parte la cumpărare și la contribuții lunare”¹. I. E. Torouțiu² publică chiar și procesul-verbal, prin care Vasile Pogor trebuia să dea 15 galbeni.

Despre evoluția ulterioară a tipografiei, care sfârși prin a fi vândută de Pogor și Maiorescu, nu este nimic de spus. Interesant e doar faptul că printre alte propuneri, Pogor cerea să se imprime acolo o ediție pentru fiecare cronicar, o antologie de poezii care urmau să fie discutate apoi în Junimea și Noul testament cu litere latine.

5. Mai târziu tot Pogor a fost acela care a luat inițiativa unei librării, punând chiar capitalul principal. Un cuplet al lui Negruzzi, citit la a nu știu câtea aniversare, e închinat acestui „înființător și principal proprietar al Junimii”:

„Răvaș Pogor, răvaș dragă,
Răvașul dela Hachette
C'a venit într'un pachet,
Las' să vie. Domnul știe
Calea trandafirilor să-i fie!
O dugheană am luat
Mândră ca de împărat
Jos în casa Băncilor
În fața jidanilor
Of! Of! librăria
Asta e nădejdea mea”.

Librăria, care era dată în administrația unui oarecare Levandovschi (de origine poloneză, fost telegrafist), comanda cărțile după gustul lui Vasile Pogor. Dar editura Hachette, ca și alte edituri franceze, nefiind încă pe placul mulțimii, proprietarii trebuiau să vândă „cărțile cum putură fiind mulțumiți să scape cu o pagubă destul de însemnată. Și aici se făcu comerț nu cu

1. Iacob Ngeruzzi, *op. cit.*, 76.

2. *Op. cit.*, IV, pag. 429.

scop de câștig, ci cu scopuri superioare de a da societății române o mai bună hrană intelectuală. Cărțile se aduceau nu după cum era gustul publicului nostru, ci după cum erau declarate bune de proprietarii librăriei; astfel ele rămâneau nevândute în dulapuri, cu toată îngrijirea cu care Pogor și Burghela, principalii părtași, le lipeau etichete și le țineau curate de praf“.

În concluzie, librăria, dacă n'a dat rezultate, e fiindcă por-nise dintr'un considerent de pură intelectualitate și nu dintr'unul lucrativ, comercial.

6. Jurnalul plecă din dorința lui Maiorescu, care de mult simțea nevoia ca lucrurile de interes general să fie date publicității. „Pogor entuziasmat pentru orice inovații proclamă absolută necesitate a unei reviste și își freca mânele cu plăcere gândind la polemicele literare la care viitoarea noastră publicație ar da loc“. Această bucurie fu numai de satisfacție estetică, de oarece el n'a polemizat cu nimeni prin revistă. Mai rămânea să-i găsească un nume, care fără discuție a dat naștere la diverse propuneri. „Poate o denumire potrivită ar fi „Convorbiri Literare“, zise I. Negruzzi. Bravo, răspunse Pogor de departe! Convorbiri Literare, nu zice nimic. *Cela n'engage a rien!* Admis. Primesc și eu acest titlu, declară Maiorescu, fiindcă este fără pretenție!“ Vorba era însă cine avea să se ocupe cu redactarea ei. Iacob Negruzzi, pe care se țintiră toate privirile, ca unul ce-i găsisese numele, fu deodată interpelat de Pogor: „Ce stai așa mahmur, parcă ți s'ar fi înecat corăbiile? Noi te căl-tănim și tu nu te bucuri? Hai primește și nu mai face mara-feturi“. Apoi începu a cânta cu glas subțire ca lăutarii la petreceri boierești: „cu caftan l-am îmbrăcat“... și se repezi la Negruzzi de-l luă de subțioară ajutat de un altul tot atât de vesel ca și dânsul. Iar în timp ce aceștia îl duceau cu pompă prin jurul odăii, ceilalți membri intonau în cor: „cu caftan l-am îmbrăcat“.

7. Pogor a făcut acțiune comună cu junimiștii și în privința evreilor. Nu trebuie să uităm că atunci în sânul partidului conservator era o aripă tolerantă acestora. Acum fie că această toleranță era pornită din motivul că majoritatea junimiștilor erau *francmasoni*, fie că prin ea găseau o cale de atac împotriva liberalilor care simpatizau cu manifestațiile antisemite, junimiștii

în frunte cu P. P. Carp au fost atât de umanitariști, încât atunci când cu ocazia revizuirii art. 7, Maiorescu deși tolerant a luat o poziție românească mai aproape de conștiința națională, bronzul a încercat să rupă orice legătură cu criticul.

Un memoriu de protest ridicat împotriva celor care începuse agitațiile antisemite, conceput de C. Soutzo, fu semnat și de Vasile Pogor: credem că semnătura e mai mult manifestarea unei atitudini junimiste decât a uneia personale. Această milă pentru evrei, tipică boierilor de după 1864, își are și o explicație: descendenți pașoptiștilor antisemiți, nutresc altfel de sentimente pentru evrei. Intrucât agrarismul lui Cuza adusese fărâmițarea moșiilor, capitalismul venise cu crearea unei burghezii noi, iar liberalii sprijineau fățiș aceste inovații, boierilor nu le mai rămânea decât să dea resturile de moșii cu arendă pe mâinile evreilor. Astfel spoliatorii boierilor pusese atâta abilitate în manoperile lor încât parvenise să stârnească o vie simpatie în rândurile celor jumuliți până la depozedare. Vasile Pogor, mare proprietar, e unul din acești boieri. Dacă în concluziile unei conferințe ia poziție împotriva industriei austro-jidovești, e totuși unul din aceia care nu se poate abstrage vremurilor.

8. Apropiat de grupul conservatorilor din Iași îl întâlnim în cursul anului 1866 în redacția ziarului bisăptămănal *Constituțiunea* alături de Iordachi Beldiman, Iacob Negruzzi, Const. N. Soutzo și G. Mârzescu. Găsim în el, afară de diferite comentarii politice, și o dare de seamă a unei întruniri la care a luat cuvântul și Vasile Pogor; la această întrunire vorbise întâi Maiorescu care cerea o limpezire a problemei evreiești în cadrul constituției, precum și o selectare a candidaților cu studii, capabili de a pricepe problemele vitale, pentru alegerile ce urmau să se țină. Propunerile au stârnit fără îndoială discuții furtunoase, printre comentatori fiind și Pogor.

În 1867, împreună cu I. Caraiani, N. Mandrea, I. Negruzzi și Maiorescu, îl găsim pe Pogor participând la ciclul de conferințe *Cărțile omenirii*, după care pleacă la Berlin într'un concediu anunțat de ziarele vremii la rubrica știrilor locale. Concediul e sigur aproape că a fost luat din timpul când funcționa ca președinte la Curtea de Apel din Iași.

Dela Berlin îi trimite lui Negruzzi două scrisori din care una poartă data de 1 Aprilie, iar cealaltă, nedatată, se referă în stil telegrafic la o intervenție.

Dintr'o altă corespondență a lui Iacob Negruzzi cu Gane în *Scrisori din anul 1868*, se vede că el voia să-și petreacă concediul la Paris. Iar dintr'o altă scrisoare din 2 Maiu rezultă că el s'a întors din vacanță. Voiajurile lui Vasile Pogor sunt dese în străinătate, mai ales dacă ținem seamă că familia lui se stabilise peste hotare. O pungă doldora cu galbeni, ale cărei baere n'au fost strânse niciodată, i-a dat puțința să se pîmble prin lume, să ajute pe alții și să contribuie și la ridicarea Junimii.

Trecând peste date și ani ne vom opri mai îndeaproape asupra raporturilor lui Pogor cu contemporanii, și îndeosebi asupra raporturilor sale cu Maiorescu, rivalul lui, dacă ne putem exprima așa, în multe privințe din Junimea.

VI

MAIORESCU, EMINESCU. POGOR CRITIC

1. Raporturile lui Maiorescu, Carp, Th. Rosetti, Negruzzi, etc. cu Pogor.—
2. Critic și estef. — 3. Poesia populară. — 4. Istoria. — 5. Filologia. — 6. Critica Convorbirilor Literare.

1. Intr'o fugară paralelă dintre Pogor și Maiorescu, Panu remarcă în *Amintiri* această isbitoare deosebire: „ei bine, iată tipul omului de spirit, spirit natural, fără pretenție și fără tendință. La d. Pogor spiritul sbucnea brusc, dintr'un izvor absolut curat. Natural că d. Pogor este un om foarte inteligent, dar n'are acea inteligență consistentă, sistematizată, cu care se sistematizează ideile și gândirea, adâncind lucrurile și făcând un tot. Superior d-lui Maiorescu într'o privință, necontestat că era inferior în cealaltă”¹.

E învederat că Vasile Pogor era posesorul unui mare bagaj de cultură; dacă adăugăm la această sprinteneala cu care sesiza problemele, fără îndoială că era superior nu numai ce-

1. Pag. 190.

lorlalți fondatori ai Junimii, dar chiar și lui Maiorescu. Criticul cu o apercepere mai greoaie, cu o logică masivă și impresionantă pentru toți membrii societății, rămânea deseori mult în urma vervei și spontaneității lui Vasile Pogor; Maiorescu își spunea totdeauna cuvântul cel din urmă și din motive de precauție. Iar când lămurea opera unui scriitor, nu putea pune lucrurile la punct, fără o anume răceală. Stând ca un ghețar, în capul mesei, e cert că producea printre membrii Junimii curenți nu dintre cei mai calzi. O apropiere mai intimă se putea face, dar nu de el, ci de Pogor, care era mai familiar. „Spirit eminamente estetic“, cum îi spune Panu, condus de intuiții estetice decât de vederi critice, Maiorescu, când și-a dat unele verdicte despre Eminescu, Kotzebue, s'a bizuit și pe asentimentul lui Pogor. Dar cum despre aceste două figuri va mai fi vorba, trecem și la alți membri ai Junimii.

Despre raporturile lui Pogor cu Carp nu sunt multe de spus; știm că a făcut politică alături de șef, a candidat pe listele electorale cu el, i-a împărtășit sentimentele umanitariste, iar cu verva lui, i-a făcut o caracterizare tipică și semnificativă, cu ocazia unei discuții estetice încinsă între Maiorescu și el. Pogor îi spuse la un moment dat astupându-și urechile cu mânele: „Carp, vorbește mai încet; când începi a striga, parcă se strică toate geamurile dela Palatul Administrativ; nu ai coarde vocale, tu ai sfărâmături de geamuri în gât“¹. Această trăsătură a omului politic, învățat să strige, când argumentele nu mai conving, e inutilă pentru discuțiile estetice care se fac în liniște și fără „sfărâmături de geamuri în gât“.

Il întâlnim pe Pogor deseori pe aceleași liste electorale cu Th. Rosetti și Iacob Negruzzi; despre primul care s'a manifestat prea puțin în Junimea, n'avem alte urme de legături mai strânse.

Cu Negruzzi în schimb sunt nenumărate, deoarece între acești doi și Maiorescu se organizează Junimea. Astfel dela prima impresie culeasă de Negruzzi, și amintită în cap. IV, și până la cele următoare, Pogor rămâne pentru Jak „copilul teribil, anti-burghez, entusiasmat pentru orice inovație, căruia totdeauna i-a plăcut să comande, dar niciodată să lucreze, sur-

1. G. Panu, *op. cit.*, pag. 151.

prinzător prin unele probleme ridicate, — și juste după însăși confirmarea lui Maiorescu“. Iată în linii generale opiniile lui Negruzzi despre veselul voltairian.

Alteori, din *Amintiri* Pogor apare înfuriat pe Iacob, fie de materialul slab din *Convorbiri*, fie din cauza acelui fel de a comanda a lui Pogor, care râpea o întâietate — revendicată și de Iacob Negruzzi. Însă peste înnegurările trecătoare și atât de inerente ori cărui cenacлу, raporturile lor au fost mai mult decât cordiale. Dacă ne gândim la necrologul semnat de Negruzzi, singurul de altfel din partea junimiștilor, ne putem imagina că amicitia lor era mai profundă decât o lăsau întrezărită aparențele.

Apropierea cea mai substanțială în idei, dar și cea mai ciudată în profunzime, a fost a lui Maiorescu. Incepută prin colaborarea comună la prelegerile populare și continuată prin reuniunile dela ședințele societății, ea sfârșește prin revelarea notelor din *Insemnările zilnice*.

Trebue să presupunem, după mărturisirile lui Panu și Negruzzi, că în serile în care se desbăteau cele mai aride probleme filosofice, cei care se evidențiau în discuție erau îndeobște fondatorii societății. Mai târziu se adăugară : M. Eminescu, A. D. Xenopol, V. Conta și însuși G. Panu. Vasile Pogor, care avea o cultură filosofică, estetică, avea și un simț al „adevărului“, cunoscând teoriile lui Schopenhauer, Hegel, Lessing, Vischer, dar, lipsit de putințele creației, activitatea lui se limita la discuțiile orale. Astfel, ori de câte ori „venea Maiorescu cu vreuna din criticile sale, de exemplu asupra poeziei române, asupra cărții lui Bărnăuțiu, asupra poeziilor populare, etc., totdeauna se încingea o discuție de principii și poate tocmai aceste discuții formau partea cea mai interesantă a întrunirilor noastre. Th. Rosetti, Pogor, Carp, Maiorescu, mai târziu Conta, se deosebeau mai ales în acele seri“, spune Iacob Negruzzi¹. Apoi când Maiorescu aducea în Junimea aforismele lui Schopenhauer, lipsa de pricepere a unor membri pentru teoriile filosofice îl făcea pe traducător să se arate nervos și nerăbdător : „Ei, rău fac, zice el, că mă opresc atâta și vă ascult : trei sau patru înțeleg, pe când alții“, a căror prezident a fost proclamat pentru totdeauna Nicu Gane, se arătau indiferenți față

1. *Op. cit.* pag. 179.

de probleme. Printre acești trei-patru figura desigur la loc de cinste numele lui Pogor. Nu mai vorbim de discuțiile filosofice din jurul poeziilor lui Eminescu, Bodnărescu și ale altor poeți mai obscuri.

Însă debutul în estetică îl face Pogor cu ocazia antologiei. Se înțelese astfel ca fiecare din membri să citească pe rând din scriitorii care ar putea figura în antologie. Pogor citi pe Văcărescu, din care nu se alese nimic, de oarece produse „cea mai memorabilă ilaritate în toți ascultătorii”¹. Se trecu apoi la o poezie de Bolintineanu pe care unii junimiști ca Negruzzi, Gane, Schiletti, o socoteau frumoasă. „Abea citită, Pogor o declară rea și imposibilă de primit în antologie, căci cartea avea scopul să cuprindă numai bucăți de acelea ce puteau sluji drept model și ca formă și ca fond poetic”². Nu putem acuza numai pe o simplă prețuire pe I. Negruzzi sau pe cei nouă de lipsă de gust estetic. Dar nu putem trece peste părerea lui Pogor, valabilă și acum despre poetul favorit vremii. Fără îndoială că grupul protestatar s’a adresat lui Maiorescu, care spre mirarea tuturor se „declară cu totul de aceeași părere cu Pogor”. Nedumerirea generală venea din faptul că membrii Junimii nu știau după ce criterii să aprecieze poeziile. Pogor este primul care înțelegând desorientarea, pune cel dintâiu întrebarea: „ce este poezia?” Dacă invocăm iarăși mărturia lui Negruzzi, după discuții de o noapte, la care Pogor fără îndoială vine cu vederi interesante, iar Maiorescu aducea peste o săptămână complectările sale, trebuie să presupunem că multe din aceste vederi se vor fi strecurat în studiul criticului.

Știm că despre bardul dela Mircești Vasile Pogor avea într’un timp o bună părere: ne amintim că își copiase în caetul cu pricina multe din poeziile lui Vasile Alecsandri. Totuși când se trece la analiza poeziilor pentru antologie, iată ce spune Iacob Negruzzi: „când veni rândul lui Alecsandri (de care apăruse atunci numai Doinele și Lăcrămioarele) și poeziile propuse începuse a se analiza strofă cu strofă, mai mulți din noi, a căror copilărie fusese alintată de melodioasele Doine ale poetului nostru, protestarăm în contra acestui mod de a discuta. Mai ales

1. I. E. Torouțiu, *op. cit.* pag. 429.

2. I. Negruzzi, *op. cit.* pag. 80.

Nicu Schiletti, mare admirator a lui Alecsandri, se primbla, roș la față, prin odae și zicea că o poezie nu se poate despica în acest chip, că Pogor vrea numai să se joace, că el nu ia treaba în serios, sau dacă o ia, că aici e prigonire evidentă. Cu toate strigătele noastre, conchide Negruzzi, numai două din Doinele lui Alecsandri trecură și anume *Groza* și *Ciasul cel rău*¹.

Dacă ne gândim la așa zisa *prigonire*, care de fapt relevă o justă perspectivă estetică, și o raportăm la unele pasagii de ale lui Maiorescu, unde spune că scriitori ca T. Robeanu, Olănescu-Ascanio, Bodnărescu, Volenti, etc., etc., „ar trebui neapărat să figureze într'o antologie“, putem înțelege mai bine valoarea aprecierilor lui Vasile Pogor.

Intrucât privește numele celor care ar putea figura într'o antologie, Pogor îl socotea pe Bodnărescu lipsit de talent, judecând după atitudinea păstrată la citirea operelor acestui poet. Astfel, odată când Maiorescu îi citea una din lungile poeme cu filosofie nebuloasă, intitulat *Ce poate fi, va fi*, Vasile Pogor, spune Panu, după ce ascultase poema, devenise oribil de văzut, atât i se strâmbase figura², iar altădată, după citirea poeziei *Pe mare*, același Pogor zise: „discuția este deschisă, care are de spus o prostie, s'o spue!“

Nuvelele lui Nicu Gane erau deasemeni criticate; iar autorul lor, fire sensibilă, îi adresa lui Pogor „chiar vorbe tari“ amenințând că nu va mai citi nimic în Junimea.

Tot atât de susceptibil era și Eminescu pe care Pogor îl întreba mai întotdeauna *dacă citește ceva*. O lectură făcută de Eminescu presupunea dela început aprobarea înaltului for. Totuși Pogor, obișnuit să întrerupă lecturile prin glume și ironii, îl enerva pe Eminescu până la lacrimi. Negruzzi spune că „Eminescu de mai multe ori s'a oprit în mijlocul lecturii și abia cu mare greutate l-am putut îndupleca să urmeze. Câteva din poeziile mici ale acestuia erau declarate *cantabile* și după citirea lor vreunul din membrii cei mai glumeți le puneau în muzică cerând ca să le cânte în cor, ceea ce se întâmpla îndată“³. Fără îndoială că cel mai glumeț dintre membri era Pogor, care deseori întona crâmpene din liturghii sau cânta primele versuri

1. *Op. cit.* pag. 82.

2. G. Panu, *op. cit.* pag. 135.

3. *Op. cit.* pag. 178—179.

dela o poezie, cum de pildă se întâmplase cu întâiul vers dela o poesie a lui Ianov: „saltă Vitleeme și tu Ierusalime“. „Poate Maiorescu n’ar fi cutezat să scrie acea pagină care, orice s’ar spune, stabilea pentru prima dată reputația de poet a lui Eminescu, dacă n’ar fi avut asentimentul tacit al celor doi colaboratori mai de seamă ai săi: V. Pogor și I. Negruzzi“, scrie d. Emilian Constantinescu într’un articol intitulat *Valorile literare în critica lui T. Maiorescu*¹.

Însă această intuiție a valorificării estetice a fost depășită uneori prin încurajări. Iacob Negruzzi după propunerea lui Pogor își întitulează micile narațiuni *Copii de pe natură*; Nicu Gane traduce pe *Don Quichote de la Mancha*; Vasile Conta trimete din Bruxelles lui Eminescu, prin intermediul lui Pogor, un caet de culegeri populare din Basarabia, iar I. Popp-Florentin căpătă loc în paginile *Convorbirilor Literare*. Cu acesta din urmă se petrecu cu Pogor ca și cu ceilalți elogiați de Maiorescu în Noua Direcțiune: o nuvelă *Decebal*, a lui Florentin, citită deosebit de bine de critic, avu un efect bun chiar dela început. „Pe măsură ce lectura înainta, Pogor, acest critic acerb, își exterioriza satisfacția, subliniind un pasaj sau altul cu exclamațiile *bine, foarte bine, iată un scriitor de talent minunat*“, etc. Pe lângă citirea lui Maiorescu, părerea mai mult decât favorabilă a lui Pogor, făcu să se asculte „cu mare mulțumire *Decebalul* lui Popp-Florentin. Ba la sfârșitul lecturii Pogor, impresionabil precum este, așa se aprinsese, încât zicea că are să traducă nuvela în limba franceză și s’o trimeată la Paris lui Gustav Doré ca s’o ilustreze pe socoteala sa“². Faptul că cel mai aprig critic dar și cel mai impresionabil, după vorba lui Negruzzi, n’a mai tradus *Decebalul* și nici nu l-a mai trimes lui Doré, dovedește că s’a convins puțin mai târziu de lipsa de valoare a nuvelei.

3. Pogor a fost mai ales nedrept în privința poeziei populare, socotind-o fără nicio valoare literară. Spre surprinderea celorlalți membri, el o persifla sub numele de „*lătrătură*“.

Astfel, când se încinse odată o discuție despre *Miorița* între Xenopol, Lambrior, Vărgolici și alții, Pogor le tăie vorba:

1. *Convorbiri Literare*, anul LXX, 1867—1937, nr. 1-5 Ianuar-Mai, 1937.

2. I. Negruzzi, *op. cit.* pag. 183.

„ce tot umblați ridicând la ceruri o poezie descriptivă de o naivitate primitivă! Ce grozăvie cuprinde

Miorița lae,
Lae bucălae;

asta-i poezie? Ce mare treabă a inventat cel care a zis întâiu

Păunașul codrilor,
Voinicul voinicilor...

și pentru paternitatea unor asemenea versuri copilărești vă sfădiți, faceți teorii și contra teorii?

4. Indiferent față de baladele populare, el a fost tot atât de rece și pentru istoria românilor. I. Negruzzi zice că Junimii nu i-a plăcut niciodată studiile istorice, căci citirea de fapte și documente într'o societate numeroasă, cu membri îndeobște străini de studiul istoriei, nu dădea loc la nicio expunere de teorii și prin urmare la nicio discuție de principii. De aceea când Xenopol venea cu interminabilele „Războaie între Ruși și Turci“, Pogor se obișnuise să dea dela o vreme semnalul căscatului; după el căscau și ceilalți cât se poate de sgomotos doar autorul va mai scurta lectura sa“. Această lipsă de interes era scuzabilă, după autorul Amintirilor, ea având o altă motivare: Junimiștii nu iubeau pe de o parte istoria, fiindcă ei se ridicase împotriva celor care făceau paradă de istoria națională, ca și de poezia cu subiecte patriotice, iar pe de alta ei socoteau istoria noastră nevrednică și lipsită de strălucire față de cea universală. „Ba chiar un sceptic ca Pogor și alți zeflemiști își închipuiau că trecutul poporului nostru era trecutul unui popor barbar, fără nicio cultură“¹. După Vasile Pogor, un astfel de popor care nu are o literatură, o artă, o civilizație a sa, nu merită ca istoricii să se ocupe de el. Aceste vorbe, fără îndoială, că nu puteau produce decât amărăciune în sufletul avântat întru naționalism al lui Eminescu, obișnuit să vadă în istoria românilor cea mai curată și mai glorioasă pagină de epopee. Un schimb de cuvinte pe un ton destul de ridicat avu loc între ambii: „ce umblați cu mofturi, repeta d. Pogor; pe când Franța produsese deja pe Molière și pe Racine, Românii erau într'o barbarie complectă“². Iar Eminescu, vânat la față, îi răspunse:

1. I. Negruzzi, *op. cit.* pag. 183.

2. G. Panu, *op. cit.* pag. 64, 89.

„ceea ce numești d-ta barbarie, eu numesc așezarea și cuminenția unui popor, care se dezvoltă conform propriului său geniu, ferindu-se de amestecul străinului. După d-vs., atunci Statele-Unite sunt idealul unui popor, iar epoca cea mai glorioasă a poporului nostru este cea a Fanarioților“. E învederat că din acest punct de vedere atacul bărnuiștilor era îndreptățit, iar învinuirea ce se aducea junimiștilor de cosmopolitism nu era numai o pură invenție a Frațiunii libere și independente.

5. Pogor mai avea o inexplicabilă aversiune pentru studiile filologice: dacă Maiorescu, fără a fi specialist, a spus în privința limbii mai multe adevăruri decât toți filologii contemporani, Pogor în schimb era cu totul ostil acestei discipline. „Cât despre scrieri filologice, noi nici nu riscam a le permite citirea în Junimea decât în rarele cazuri când Pogor era absent, căci acesta făcea protesturi atât de violente încât lectura devenea cu neputință. El zicea că acestea nici n'ar trebui publicate căci Convorbirile ar risca să-și piardă abonații din cauza lor“. Polemicile lui Burlă de pildă, asupra cuvântului *rață*, cu o etimologie derivată din limba sanscrită, produse într-o zi din partea lui Pogor următoarea replică humoristică: „Vezi, acu îmi explic gustul particular ce-l simțeam mâncând o rață și de care nu-mi puteam da seama că era parfumul indo-european al rațelor mele din curte“. Altădată ironizând grupul filologilor în frunte cu Lambrior, le recomandă în locul studiilor de specialitate, tălmăcirea românească a lui Oxenstiern, un manuscript cu conținut pornografic. Totuși, spre surprinderea junimiștilor care fusese de față la această recomandare, dar mai ales al lui Vasile Pogor, Lambrior îi înapoiază tălmăcirea cu un studiu destul de serios, de oarece manuscrisul avea o valoare lingvistică incontestabilă.

Însă cu toată lipsa de înțelegere pentru cercetările filologice, după obiceiul ce se făcuse în Junimea de a începe orice discuție dela Adam-Babadam, Pogor ceru cuvântul, și spre uimirea noastră, puse foarte serios întrebarea prealabilă, dacă este bine sau nu, să se schimbe literile chirilice cu cele latine. Evident că, atunci când se trecu la discuția practică a înlocuirii literilor chirilice, și care, din cele latine trebuia să le ia locul, Vasile Pogor, care n'a avut tragere de inimă spre filologie, deși

ridicase problema, începu, spune I. Negruzzi¹, să desnădăjduiască cu fel de fel de incidente filosofico-istorice, străine obiectului care ocupa pe deliberatori. Astfel cu cuvintele de proveniență latinească, el susținea pe *cu* în loc de *k* și *c*², căci în fundul inimii el era foarte indiferent pentru ortografia română, ca unul ce totdeauna a avut deplină nepricepere și un absolut dispreț pentru orice chestiune de formă exterioară închee, Negruzzi reflexiunile sale, confundând nepriceperea în domeniul filologiei cu disprețul absolut pentru forma exterioară, ceea ce-i cu totul altceva.

6. Nu se poate trece peste critica pe care Vasile Pogor o făcea fiecărui număr din „Convorbiri Literare”; era în realitate o privire de ansamblu asupra jurnalului, oprindu-se asupra bucăților slabe, pe care Pogor le semnală redactorului. „Când însă în vreun număr, spune Negruzzi, se găseau bucăți mai slabe de versuri sau prosă, eu aveam răspundere căpătând ocară în Junimea, în special se înțelege dela prietenul meu Pogor, căruia totdeauna i-a plăcut să comande, dar niciodată să lucreze singur”.

Din citatele de mai sus care vor să reliefeze raporturile dintre Pogor și membrii cei mai de samă ai Junimii, desprindem concluzia că spiritul critic al acestuia, de multe ori nedrept și nu bine orientat, a avut totuși clarviziunile sale. De esență pragmatică și nu științifică, cum era critica lui Maiorescu, cea a lui Pogor venea să o completeze cu intuiții profunde și cu exteriorizări spontane, plin de farmec.

Acestui spirit critic i se poate aduce o singură și, din nefericire, bine întemeiată dojană și anume aceea de a se fi afirmat cu desăvârșire în afară de sentimentul național. Dar deficiența nu este atâta a lui Pogor cât a cenacului Junimii, în care gânditorii naționaliști ca Mihail Eminescu și Vasile Conta se simțeau stingheri și neînțeleși.

1. *Op. cit.* pag. 49—50.

2. I. E. Torouțiu, *op. cit.* vol. IV, pag. 433.

VII

SUFLETUL JUNIMII

1. Configurația societății. — 2. Porecele. — 3. Societățile din Junimea. — 4. Duca dela Vaslui. — 5. Dosarul Junimii.

1. Abordând capitolul de față, țin să amintesc că sufletul Junimii, cu momentele sale intime pline de vervă și comuniune spirituală, plecând dela un om, se impusese prin natura sa ca normă de conduită întregii societăți. „Anecdota primează” era deviza Junimii: ea a durat mai bine de trei decenii, pentruca odată cu dispariția lui Pogor să dispară și acele faimoase seri junimiste. Lansată de veselul voltairian, ea a fost susținută de el cu succes, creind în Junimea un cosmos aparte, străbătut de paradoxal dar și de mari adevăruri.

Astfel Iacob Negruzzi, secretarul perpetuu al Junimii, care la aniversările societății amintea după tradiție și de origina ei, era asiduu întrerupt de Pogor, pe motivul că originea expusă era falsă; că societatea Junimea ar fi mult mai veche decât întâlnirea din casa cea suspectă de pe lângă biserica Banului, ea moștenind o altă societate literară mai veche, într'un cuvânt că Junimea ar fi existat înaintea înființării sale. Iată prin urmare ce explicație mistică dădea el acestei societăți; întrucât idealul pentru care pornise l-a realizat mai mult decât orice altă societate literară, dând scriitori atât de mari, nici nu se poate să nu fi existat înaintea înființării sale, sau cum se spunea altădată că „origina Junimii se pierde în noaptea timpurilor”.

O astfel de societate cu o origină atât de îndepărtată, evident că trebuia să primească membrii după un anumit ritual. Cum Pogor era dușmanul formelor „găsi și aici răspunsul cuvenit: *Entre qui veut, reste qui peut*, zise el odată, iată deviza noastră”. Și în adevăr nici că nu se putea găsi o formulă mai potrivită; lapidară ca un adagiu, ea a determinat concepția junimistă în latura organizației. Dacă cel care intra se putea acomoda mediului, rămânea mai departe, dacă nu, era liber să plece oricând. Selecția se făcea de la sine, fără recomandări prealabile și fără eliminări vexatorii, în virtutea unor *afinități electice*, așa cum le-a definit Goethe.

2. Odată intrați în Junimea, membrii își uitau deseori adevaratele nume; se întâmplau cu ei lucruri ca în povestirile romantice, bizare, în care eroi se trezesc cu nume schimbate, fără de a-și mai aduce aminte de cele vechi. „Toți aveau porecle cu care erau apostrofați la intrarea lor în Junimea”, porecle obișnuit inventate de Pogor. Lui Maiorescu, capul spiritual al Junimii, despre care un biograf al lui spune că el totdeauna era „domnul Maiorescu”, îi ziceau *Tata nebunilor*, poate fiindcă, explică Negruzzi, prelecțiile populare inaugurate de dânsul fusese prilejul înființării societății. Nu credem explicația justă. În Maiorescu, Pogor a văzut, datorită intuiției sale, pe șeful unor oameni depășind concepțiile normale ale celorlalți contemporani. Titu Maiorescu, *spiritus rector*, omul care a reprezentat balamucul junimist, cu membri atât de diverși și gălăgioși ca Pogor de pildă, nu putea fi privit de cei dinafară decât ca un tată al nebunilor.

Pe Iacob Negruzzi, al cărui nume mai trăește numai prin ceia ce a fost Junimea, îl botezase *Don Ramiro* sau pe scurt *Ramir* din cauza unei poezii traduse din Heine. Mai târziu îi dădură o altă poreclă: din Ramir se ajunsese la *Iaca și carul cu minciunile*, din cauza anecdotelor ce-i plăcea să povestească, după însuși mărturisirea lui Negruzzi. Documentele nu ne confirmă nimic în această privință. Bănuim însă că porecla s'a datorat informațiilor pe care Negruzzi le aducea Junimii și care, de cele mai multe ori, erau neverosimile. În dubla sa calitate, de secretar al Societății și de redactor al *Convorbirilor*, era cel mai îndreptățit să fie întâiul informat asupra evenimentelor din lăuntru și din afara Junimii. Ori, cum informațiile sale erau de cele mai multe ori simple născociri, Pogor avea tot dreptul să-l întâmpine cu „*Iaca și carul cu minciunile*”.

În schimb lui Carp, al cărui poreclă nu putea proveni decât dela Pogor, i se spunea *excelentă*. Epitetul suna grav și se referea evident la omul politic, dar era totodată și ironic, fiind în discordanță cu felul gălăgios de a se comporta „*Excelența*” în ședințele agitate dela Junimea.

Un frate al lui Negruzzi, truș ca un atlet, în trecerea lui prin Iași primi porecla de *Tony*.

Nicu Gane, cel mai sensibil la critică, deci și la glumă, fu botezat *Drăgănescu* sau *Drăgan*, după un băcan din Strada

de Sus, fiindcă Pogor îl acuza de a fi un om foarte prozaic, burghez, cum îi zicea el.

Intrucât privește pe ceilalți mai mărunți (Culian era *popa Culian*, sau simplu *popa*, Ianov era *Ianoviktzi*, Caraiani era *Picus dela Mirandola*, Philippide *Huru*, etc.), ei aveau diferite porecle, după ocupația lor și rolul pe care îl jucau în Junimea.

Dintre aceștia poate cel mai vexat era bietul Naum. Admirator al lui Boileau, Pogor mai totdeauna îl întâmpina cu ce mai face *porcul de Boileau*, vorbe care îi produceau mare amărăciune. Fiindcă era și rușinos, i se mai spunea și *pudicul Naum*. G. Panu povestește în legătură cu această poreclă o întreagă pățanie auzită dintr'o satiră a lui Pogor, mai puțin de crezut, dacă ne gândim că Panu a inventat multe scene în *Amintirile*, sale fără de a fi asistat la ședințele de care vorbește. Scabroasă în mare parte, satira prezenta Convorbirile Literare ca un hotel, unde Naum este întâmpinat de o femeie de moravuri ușoare. El însă, din cauza pudicității proverbiale, bate în retragere pentru a da loc la reflecția finală :

„Iar când este ca să fie
El face filosofie“.

Apoi o teorie a lui Caraiani, în legătură cu schimbarea vocalelor, dela numele unor membri care păreau mai atinși de decadență, se ajunsese la această stălcire de nume: *Chirp*, *Xinipili*, în fruntea lor socotindu-se a fi *Pighir*.

Acesta din urmă, a avut ca și în manifestările sale multiple și variate, trei porecle, corespunzând întru totul caracterului său. *Veselul voltairian* e cea dintâi. Întâlnită în *Criticile* lui Maiorescu, ca și în *Amintirile* lui Panu și Negruzzi, ea e poate cea mai cuprinzătoare. Zeflemist incorigibil, era inclinat a vedea lucrurile în acelaș timp sub un aspect vesel și unul serios. Spiritul lui Pogor era dublat de o inteligență diabolică, care, datorită temperamentului și educației, amintea de cel al scriitorului francez. Pentru Voltaire dealtfel își arătase preferințele sale și tatăl junimistului prin traducerile ce le-a făcut.

Glumeț întotdeauna și uneori chiar ironic, fără însă de a supăra pe cineva, obraznic ca un copil fără astâmpăr, Vasile Pogor mai fusese botezat *l'enfant terrible* al Junimii. Totdeauna cu vervă, dornic de a se lua la harță ca copiii cei mici, el as-

vârlele cu perne în capul *gogomanilor* și le trăgea talanga pe care și-o procurase dela o cireadă de vite. Societatea se obișnuise cu apucăturile lui, pe unele le adoptase în întregime, iar pe altele le îndura pur și simplu, fiind convinsă că orice încercare de a le înăduși ar fi zădarnică.

Despre a treia poreclă a mai fost vorba: *Biblioteca contemporană* rezuma în oarecare măsură vasta lui lectură, care putea rivaliza cu orice erudiție apuseană.

Totuși aceste nume bizare, pentru niște oameni de talia junimiștilor, dădeau ședințelor junimiste un aer fabulos și ritual: Astfel, „după inițiativa lui (Pogor) fraze de leturghii, se întrebuițau în Junimea la oarecare ocazii. Când era să se înceapă vre-o lectură care promitea a fi mai interesantă, Pogor se pune să cânte ca un preot: „Acuma să ascultăm Sf. Evanghelie, de exemplu a lui Schopenhauer sau a lui Conta cetire“! Creangă răspundea din colțul lui cu glas de bas admirabil: „Să luăm aminte“, și Pogor replica: „Pace ție cetitorule“! după care se începea lectura și ținea până când feciorul deschidea ușa aducând ceaiul. În acel moment se striga din toate părțile: „Ușile, Ușile“! și lectura era întreruptă“¹.

Creangă e isonul lui Vasile Pogor, deși gluma lui e mai sănătoasă mai rustică și mai primitivă, în contrast cu a celui alt, care e mai rafinată și mai elegantă. „Ulița mare și cea mică“ sunt cele două străzi subterane, pe care Creangă își purta auditorii, la invitația lui Pogor. Putem presupune chiar că apropierea lui Creangă de sufletul boerilor din Junimea s'a făcut numai prin această latură anecdotică, a celor două uliți.

Amintim și de celălalt prieten al lui Creangă, de Eminescu, care, dacă pe tema istoriei noastre nu se împăca cu Pogor, se simțea mai bine alături de el decât de alții, beneficiind de largheța și felul de a fi al acestuia, acceptând chiar ospitalitatea casei sale.

3. Deși e cam curios, în Junimea au luat naștere alte societăți, așa cum inelele din apă, produc la rândul lor, alte cercuri mai largi. Iacob Negruzzi spune că ori decâte ori „nici se citea, nici se discuta vreo teză în Junimea, atunci curgeau propunerile de tot soiul. În această privință cel care întrecea pe

1) I. Negruzzi, *op. cit.* pag. 189.

toți ceilalți era iarăși Pogor“. Astfel copilul teribil a propus în cadrul Junimei fondarea altor societăți. Una din ele ar fi fost Societatea celor 13, deși erau mai mulți „în care după un roman al lui Balzac, membrii s’ar lega să-și dea ajutor mutual pentru satisfacerea pasiunilor lor“. O altă societate fu aceia „pentru combaterea religiei creștine“. Pornită din concepțiile sale naturaliste, Vasile Pogor puse mari speranțe în noua înjghebare, deși ea n’a avut vreo influență printre junimiști. Știm numai că la intrarea lui Bodnărescu în Junimea acesta a fost salutat de Pogor cu: „dignus est intrare in nostro docto corpore“. Naum într’o scrisoare către I. Negruzzi, vorbește de o a treia: „Pogor prin o aberație de acelea la care este adesea supus, a voit să ne vâre în societatea „Amicii artelor“. Mais on a créé haro ! sur le bandet et nous en restâmes là“¹.

Probabil că după modelul acestor societăți s’au mai născut în Junimea și altele: *grupul celor nouă*, al cărui prezident se socotea Nicu Gane, se caracteriza prin nepriceperea totală în materie de filozofie. Se știe că faima grupului Gane a fost depășită adeseori de *Caracudă*, formată din tineri nepregătiți încă pentru drumurile discuțiilor junimiste, și care își făcuse o specialitate din strecurarea șoaptelor clevetitoare și din a „icni“ sub apostrofe.

4. În ciuda seriozității problemelor, calamburul și râsul au venit odată cu Pogor în Junimea, ținând deseori loc de orice critică. El avea un obicei de a râde tare și mai ales pe față, astfel că paraliza pe cel în cauză. Naum într’o scrisoare către Iacob Negruzzi, spune că într’o seară „s’a cetit și o critică a lui Suțu asupra Sarei Bernhard, un caraghioslâc de critică care a făcut pe toți să râdă prin colțuri, iar Pogor a râs pe față, după nobilul său obicei, a râs până ce i-a crăpat cămeșa și i-a sărit dinții cei noi din gură“. Alteori un calambur era suficient să conțină o judecată critică, epigramatică, și în acelaș timp să producă râsul întregii societăți. Astfel despre o poezie a lui Th. Șerbănescu, care avea un motto italian, dar poezia era slabă, Pogor a spus că: *Motto e bun*, expresie ce avea să întâmpine de aici încolo poeziile nereușite.

1) I. E. Torouțiu, vol. I, pag. 339.

Însă calamburul sau mai bine zis păcăleala, la care Pogor a contribuit involuntar, a fost farsa lui Hasdeu. „La noi e puțred mărul“. Trecută cu vederea de Iacob Negruzzi, poezia fu readusă în discuție de Pogor, dând astfel urmașilor puțința de vedea o mare farsă literară. „Măi, spunea el lui Iacob Negruzi, cum citești tu, nici că este cu puțință să judeci bine, *tu abimes*; dă altuia poesia, mi se pare că aici este ceva“. În ciuda apărării lui Negruzzi „Eminescu s'a și apucat s'o declame frumos“. „Vezi Gane, strigă Pogor, că tu stricai numai o poezie bună! Rugat din nou, farsa mai fu citită odată de Eminescu. Pogor de astă dată, fiind și mai entuziasmat, repetă: „foarte bună poezie, măcar de ne-ar veni totdeauna asemenea versuri. Te sfătuiesc s'o publici chiar în viitorul număr, îi spune lui Jac“. Această hotărâre fu aprobată și de ceilalți în frunte cu Eminescu; ce a mai urmat, e cunoscut: spiritul se răzbunase indirect pe Vasile Pogor.

La ședințele junimiste, evident că anecdota prima și era prețuită, după cum era mai mult sau mai puțin corosivă. Varianta lui Moș Nichifor Coțcariul, pe care junimiștii ar fi auzit-o, a fost poate una dintre cele mai bune. În legătură cu aceste anecdote se bănuiește că s'ar fi născut celebra *Duducă dela Vaslui*, care în concepția junimiștilor reprezintă gustul burghez. Inventată de Pogor „ea personifica oarecum mijlocia burgheză a criticelor revistei“. Dacă Pogor a gândit a avea când a iscodit pe duduca dela Vaslui, a fost totdeauna un mister nepătruns în Junimea! Panu însă precizează că această duducă dela Vaslui era o persoană bine știută, care, fiind revoltată de materialul Convorbirilor, a comunicat societății revolta ei așternută pe hârtie, prevenind-o că e amenințată să-și piardă abonații, dacă va mai publica astfel de articole. Credem mai degrabă că persoana n'a fost a avea ci un pseudonim inventat de ingeniozitatea lui Pogor, pentru a exprima printr'o ficțiune gustul burghez al timpului și lăsând pe „duducă“ să se războiască cu critica severă a lui Maiorescu.

5. Societatea cu membrii ei originali în felul de a se comporta și cu o critică vioaie de care ținea seamă și Maiorescu, a trebuit să aibă și un registru al ei propriu de care să-și lege numele. E drept că Vasile Pogor a fost contra ori-

cărui statut sau codificare a regulilor societății, dar n'a fost împotriva unui Dosar, alcătuit din contribuția tuturor membrilor. Colaborarea însă se mărginește la calambururi, glume picante, porcării chiar, decupașe din ziare, care puteau produce râsul, etc. Dosarul a fost un soi de proprietate spirituală, unde fiecare membru și-a adus contribuția în epoca de aur a societății. „Depozitarul acestei prețioase culegeri era Pogor, care avea o deosebită plăcere de a lipi extractele în dosar, însemnând totdeauna de unde erau scoase”¹. El păstra în scris ceea ce Junimea reda în anecdotă. Însă după un banchet ținut în anul 1873 la un otel ce exista pe atunci în Iași, numit „Hotel du Nord”, dosarul nu s'a mai găsit. Pierderea ireparabilă a produs consternare în rândurile Societății, deoarece dosarul putea ajunge în mâinile dușmanilor. Această tulburare, Negruzzi o exprimă în câteva rânduri: „Mai întâiu afacerile noastre intime din Junimea, unde toți ne desbrăcam de convențiile sociale obișnuite, nu aveau aface cu restul lumii, apoi în dosar se găseau adese și versuri satirice nu tocmai decente, de care un dușman se putea foarte mult folosi contra noastră, arătând că suntem cine știe ce societate de oameni imorali”. Judecând după rândurile citate, ne putem închipui de ce faimosul dosar era lăsat în sama lui Pogor și de ce pierderea lui a provocat atâta neliniște printre junimiști.

Aniversările Junimii, ca orice aniversare, aveau loc la anumite date de mai înainte stabilite. Invitația membrilor se făcea prin dictonul lui Pogor: *Entre qui veut reste qui peut*.

Societatea Junimea

Intră Rămâne

Cine Cine

Vrea Poate

Se suna talanga, se făcea apelul membrilor. Apoi se făcea o dare de samă în versuri populare de către Iacob Negruzzi și solemnitatea lua sfârșit printr'un chef, la care Pogor nu a participat niciodată.

Sufletul Junimii, dacă nu în total dar în mare parte și anume cu elementul ei de critică și anecdotă, își are origina în

1. I. Negruzzi, *op. cit.* pg. 12—129.

spiritul lui Vasile Pogor. Verva și humorul, specifice acestei societăți, nu-și pot găsi corespondențe în concepția și preocupările altor membri cu o activitate rodnică desigur, dar nu concentrată permanent în lăuntrul societății cum o făcea Pogor, care îi închinase odată cu temperamentul său vioi și zeflemist, vasta sa cultură și înaltele-i preocupări intelectuale. „Vor veni mai târziu, își încheie Iacob Negruzzi, Amintirile, alte societăți mai învățate, poate mai active și mai neobosite, însă nu va mai fi niciuna care să fi făcut lucrări serioase într'o formă atât de veselă, de plăcută și de neobișnuită“¹.

VIII

POGOR MINISTRU

1. Politica în Junimea.—2. Pogor ministru.—3. Membru în comitetul teatral ;
4. Aniversarea dela Putna.

1. Citind Amintirile lui Panu și Negruzzi, cât și documentele timpului, se observă că Vasile Pogor, uneori alături de Maiorescu, alteori mai mult singur, a fost pentru eliminarea politicii din Junimea. Însă el nu o voia numai formal, ci și structural. Inclinat spre speculații estetice, filosofice, fiind o fire meditativă, Pogor n'a putut fi un om politic. Rătăcit în politică ca și în poezie, el a complectat numai spațiul, atât la revistă cât și în organizația junimistă condusă de Carp și Maiorescu. Făcând parte din *Junimea* literară, natural că a devenit și el junimist politic, și a rămas, dar politica nu numai că nu l'a atras, dar nici chiar nu l-a interesat. Că a fost din străfundul inimii împotriva politicii, ni-o mărturisesc mai mulți, de exemplu Maiorescu și Xenopol. Ba chiar exemplul îi era urmat și de alți junimiști.

Un apel disperat al lui Maiorescu din capitală suna cam astfel: „Ganea și Pogor să vie imediat la București! Facem politică sau nu? Este o solidaritate între voi din Iassi și între mine? Trebuie să facem față în contra gheșeftarilor Boerescu, Aslan, etc.? Atunci trebuie să vie în cameră și ei, căci singura lege importantă prin mine vor să ne atace pe toți e în sesiunea

1. *Oo. cit.*, p. 305.

prezentă legea Instrucției”¹. Disperarea șefilor a început chiar din momentul când Maiorescu a propus intrarea Junimii în politică, printr’o întrerupere furtunoasă și un cântec de protest din partea lui Pogor și a câtorva amici. Totuși, Carp, Maiorescu și Negruzzi, deși îi cunoșteau incapacitatea politică, ori de câte ori veneau luptele electorale se revoltau contra acestui indolent și „cel mai desinteresat dintre junimiști”, mărturisește Panu.

Referitor la dezinteresul politic al lui Pogor, circulau în Junimea o mulțime de anecdote: „Acest om e imposibil! exclama d. Negruți. Nu se duce la un alegător, nu cere un vot, nu vine nici în ziua de alegeri, îi e rușine că-i candidat. Dacă am avea pe toți ca pe Pogor, apoi halal de alegeri! exclama d. Negruți! Pogor era primar și candidat la deputăție. Iar comitetul electoral îi făcea reproșuri că de ce nu ia și el o listă electorală să o studieze, să facă câteva vizite. După multă dojană, Pogor pare că se decide la un act energic și îmi zice: Bine, să fac cum zici, dar n’am o listă electorală și nici nu știu de unde să o iau.

Atunci, spune Panu, un râs omeric ne-a apucat pe toți, de vreme ce Pogor, măcar că era primar, nu știa că listele electorale le face el și se găsesc la primărie la dânsul.

La asemenea zeflemele din partea d-lui Negruți, d. Pogor râdea de el”².

Fără îndoială că anecdotele aveau un mare sâmbure de adevăr: pe Pogor nu l-au interesat niciodată frământările politice, iar dacă n’ar fi făcut parte din Junimea politică, sigur că cu activitatea lui în această latură n’ajungea nici guard comunal.

Junimea, dacă ne putem exprima așa, n’a format niciodată un partid politic. Putem spune printr’un paradox ajuns astăzi banal, a fost un partid fără partizani. Ceea ce e cert, e că Junimea a fost o mișcare politică, mai mult critică, decât programatică. Însă Pogor împinsese lucrurile până la refuz, afirmând că o mișcare literară nu are ce căuta în politică. Totuși din cauza majorității membrilor care militau în cercurile conservatoare, Junimea ia pe nesimțite o atitudine conservatoare. Mai apoi însă, cei care începuse prin a îmbrățișa principial punctele formu-

1. I. E. Torouțiu, *op. cit.* Vol. I, Buc. Luni 24 Noembrie, 1875.

2. G. Panu, *op. cit.* pg. 247-248.

late de divanurile ad-hoc din 7 și 9 Oct. 1857 cu: 1. Respectarea capitulațiilor; 2. Unirea; 3. Dinastie ereditară dintr'o familie princiară a Europei; 4. Neutralitatea garantată de puteri și 5. Sistemul constituțional¹, sfârșesc prin a demisiona din cluburile conservatoare (cum rezultă dintr'o scrisoare a lui Titu Maiorescu către Iacob Negruzzi din 1881, 16 Noembrie) și se afiliază în frunte cu Maiorescu, Pogor și alții lui Carp, ale cărui principii programatice se rezumau la aceea că toți conservatorii serioși trebuiau să consimtă la faptul împlinit; trebuiau să admită revoluția socială, democratizarea societății noastre, ca un ce irevocabil, și „lupta, accentua el, nu mai poate avea loc decât în privința mijloacelor ce trebuie să întrebuițăm ca să micșorăm pe cât se poate relele rezultate, din modul defectuos cum această democratizare a fost făptuită. A fost o nenorocire la noi, spune el, că democratizarea s'a făcut de sus în jos, iar nu de jos în sus”².

Pe teren însă Junimea n'a realizat decât lupta pentru aducerea unui principe străin. Poate că aici stă explicația de ce Pogor a participat la conspirația împotriva lui Cuza.

2. În locul *Amintirilor* lui Panu și Negruzzi, care sunt în această privință insuficiente, vorbesc însuși evenimentele din 1870 peste care nu se poate trece. Aducând junimiștii pe primul plan în guvernul Manolache Costache Epureanu, anul 1870 aduce o lămurire a raporturilor dintre Maiorescu și Vasile Pogor. Iar *Insemnările* criticului ne dau puțința de a urmări desfășurarea evenimentelor în toată amănunțimea lor.

În 1870 pe la sfârșitul lui Martie, în urma unei crize guvernamentale, Carp dădu o întâlnire lui Maiorescu și Pogor, la care trebuiau să participe și colonelul Gr. Sturza, prefectul de Iași. Acesta primise însărcinarea dela K. A. Golescu să invite pe Carp la formația noului guvern. Însă omul de bronz cantonat totdeauna în principii, propune trei puncte înainte de a intra în tratative pentru portofoliul oferit. Ele nu sunt lipsite de interes, deoarece desvăluiesc stima, pe care el o purta lui Pogor și Maiorescu. Carp cerea: 1. Disolvarea Camerelor; 2. Intrarea lui în minister ori cu Pogor, ori cu Maiorescu, și 3. O convorbire

1. Titu Maiorescu, *Istoria Cont. a României*, vol. I, pag. 37-72.

2. P. P. Carp, vol. I. *Discursuri*, 1878-1888, Ed. Socec, 1907.

prealabilă cu principele. Cum afacerea, spune autorul *Insemnărilor*, a căzut, micul partid junimist prin principele G. Soutzo încearcă o altă combinație, cu Carp, la externe, Maiorescu la instrucție și Pogor la justiție. Ba și mai mult, cu aceiași formație ar fi voit să „vină îndată complect la guvern“. Dar Pogor, sceptic de această prîpire, e de „părerea, observă Maiorescu, că nu suntem destul de tari să dăm lupta cu roșii, cu belferii, și cu Cogilceneștii, care s'ar coaliza toți împotriva noastră. Căci Principele, vezi bine, se adresează nouă ca la o forță, iar noi suntem importanți numai prin năzuința noastră pentru binele țării, dar fără partizani în popor și neînțeleși. Asta nu merge într'un stat constituțional și ne-am face numai de răs, și prin prezentarea noastră colectivă am pune în joc ultimul nostru *atout*, fără a ne putea menține în minister“. Iată prin urmare o sănătoasă opinie despre politica junimiștilor. Nu-i mai puțin adevărat că lui Maiorescu i s'a părut că Pogor nu vrea să fie atras la remorca lui Carp. Totuși nu era acesta motivul; el ar fi voit pentru a nu eșua să intre în guvern unul după altul, „unde prezident ar fi o personalitate cunoscută mai de mult, care apoi, tocmai prin numele său, ar lua singură asupra-și răspunderea. Firește, aceasta ar trebui să fie o persoană cum se cade, d. ex. Iepureanu, John Ghica și, firește, să fie liber oricare dintre noi a rămâne în minister numai atîta timp cît merg lucrurile cîstit. Indată ce ar observa ceva cît de puțin dimpotrivă, să se retragă. Nepierzând prin aceasta nimic din demnitatea sa, nu se demonetizează, câștigă însă îndemnarea politică „dans le maniement des affaires“, fără de care lucrurile nu pot merge, de oarece în țara noastră din nenorocire, asta n'o poți obține pe alte căi. Când unul dintre noi va băga de samă că e acum stăpîn pe teren, atunci poate să răstoarne pe bizantini și să ne cheme apoi pe noi înăuntru cu toată importanța“¹. Iată ce rutină politică, cerea el junimiștilor, pentru a putea stăpîni situația și a guverna țara.

Pogor a făcut în această împrejurare dovada unui profund simț politic, pe care de altfel l-a și respectat o viață întreagă. Dar nimeni afară de Rosetti n'a fost de părerea lui Pogor. Și nici criza politică n'avea să ție samă de opiniile sale. Mano-

1. Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, vol. I, pag. 126-131.

lache Iepureanu formează guvernul cu Carp, iar în noua formație intră și Pogor la culte.

Interessant e că Vasile Pogor nu știa nimic de participarea sa în guvern, aflându-se în Basarabia, poate la moșia lui Cassu, nepotul său, ori poate chiar la vreo moșie proprie. Maiorescu, care trebuia să-i comunice această numire, îi precizează lui Carp, într'o scrisoare trimisă pe data de 3 Maiu/21 Aprilie 1870, că nu are nici o legătură telegrafică cu neînsemnata localitate unde se afla Pogor, și că e „redus la știrile ce le are dela el mama lui, prin curieri călări”¹.

Vineri la 24 Aprilie el se întoarce din Basarabia, întârzierea fiind provocată din cauză că: „Soția lui a avut în ziua întâia după călătoria lor o hemoragie (iarăși o fausse couche) care i-a ținut pe toți până acum”². Descurajat, i-a spus lui Maiorescu că nu primește niciun minister; pe lângă că era deprimat, nu dormise toată noaptea: „căsca nervos și avea ochii înroșiți și zicea că-i *éreiné*”. Nu mai dorea nimic, chiar dacă s'ar fi realizat o situație convenabilă. „Dar așa, zicea el — în contra convingerii sale, în contra mandatului ce-i dăduse lui Carp, și deși el nu aparținea cu convingerile sale „junei drepte”, pe lângă asta încă la ministerul cultelor, unde nu se pricepe de loc, — asta e „trop de charge à la fois”. Cu Carp, în cele din urmă, crede că s'ar împăca; dar Lahovari, Grădișteanu și asemenea îngâmfați sânt oricum prea vechi. Măcar să-l fi făcut ministru de justiție, ar fi acceptat à la rigueur, ca să nu desmintă pe Carp. Dar așa?”. Va să zică nici cum remarcase Maiorescu mai înainte, că i s'a părut că Pogor nu vrea să fie tras la remorca lui Carp. Dar tergiversarea lui Pogor pare la un moment dat lui Maiorescu o șicanare. Lovit în acelaș timp și de o boală cu febră și aiureli, se primbla prin fața criticului, articulând disperat aceste exclamații: „Quelle situation malheureuse dans laquelle je me trouve! C'est horrible! C'est grossier si maintenant je ne pars pas; et partir et rester ensuite malade dans un village. C'est terrible!”³

Încercă să-și explice retragerea lui din guvern, dar evident

1. Titu Maiorescu, *Insemnări*, pag. 141.

2. *Idem*, pag. 148.

3. Titu Maiorescu, *Insemnări*, pag. 149-150.

că lucrurile s'ar fi agravat poate și mai tare; nu mai era vorba de situația lui, ci lovea direct în prestigiul lui Carp. Maiorescu, care mai mult decât Pogor aștepta clarificarea crizei, fiindcă, dacă ar fi renunțat Pogor, ar fi intrat el în minister în locul lui, câștigând astfel o reabilitare asupra suspendării din învățământ, telegrafiază imediat lui Carp: „Pogor s'a îmbolnăvit într'adevăr. Astăzi a avut de două ori vărsături și ne temem de o boală la măduva spinării. Nu poate să-și țină promisiunea de a veni la București, își va da demisia și dela Curtea de Apel și va pleca în străinătate pentru căutarea sănătății. Clarifică la locurile necesare că nu e aici nicio ficțiune“, încheie el, punând punctul pe chestiunea care îl interesa. Maiorescu se duce din nou la Pogor, dar acum îl găsește „însănătoșit“ și chiar „excitat“. Ministerul îi apăsă mai „trandafiriu“, cum se exprimă Maiorescu în scrisoarea către Carp, și deci speră să-l accepte. Pe Maiorescu, fără îndoială, că această nouă întorsătură îl revolta, deoarece el se aștepta la o retragere definitivă din guvern, cedându-i astfel locul. Dacă citim mai cu atenție scrisoarea trimisă lui Carp, observăm ceiace îl durea pe Maiorescu: „Clarifică la locurile necesare că nu e aici nicio ficțiune“ dar Pogor fără a ține seamă de „demnitatea lui“, îl încredințează că: „În răstimp mai reflectase încă odată asupra chestiunii cu C. Soutzo și I. Sturza, și-i telegrafiază și M. Iepureanu din București să-și ia un concediu nelimitat și astfel expedie în prezența noastră depeșa pentru concediu de trei săptămâni și acceptă deci ministerul. Dar Maiorescu, atins și mai adânc în „demnitatea“ lui personală, mai bate un drum la Vasile Pogor. Aceasta însă printre sutele de istorii pe care i le-a spus, l-a sfătuit să revină la catedră, în timp ce Maiorescu voia tocmai contrarul: portofoliul lui Vasile Pogor, pentru a-și reabilita suspendarea din învățământ. Veselul voltairian, pricepând graba din vizitele lui Maiorescu, nu făcea poate altceva decât să glumească pe socoteala criticului. Iată ce înseamnă Maiorescu ca o consecință a acestor vizite: „Pogor e așa de sanguinic, că de azi pe mâine uită impresiile — știam; e totdeauna exclusiv subț impresia proiectului imediat. Asta are negreșit avantaje și desavantaje.

„E laș la boală, poate și altminterea laș.

„În discuție are mai multă încredere în finețe grecești a la al-de Soutzo decât în sinceritate.

„E fără niciun scrupul, egoist când e vorba de el, fără de a face altuia prin asta vreo nedreptate reală, oarecum juridică. Așa ceva n'ar face niciodată, dar indelicatețe o grămadă.

„E nehotărît.

„Să ținem minte toate astea!“ încheie amărit Maiorescu prima caracterizare mai amplă a lui Vasile Pogor. Nu știm ce altă impresie ar fi avut Maiorescu, dacă Pogor renunța la portofoliu în favoarea lui. Fără îndoială că ar fi fost cea curentă a tuturor membrilor Junimii.

Portretul lui Maiorescu, pornit din patimă nu poate surprinde ; criticul își trecea deseori interesele personale, politice, înaintea obiectivității, așa că nu mai e nevoie de niciun comentariu. Totuși lui Maiorescu, *părându-i-se portretul neisprăvit, iată* cu ce-i mai completează, în *scrisoarea* adresată lui Carp, Mercuri, 29 Aprilie 1870 :

„Scurt : Pogor e acum iarăși ca un pește. După crize de desperare, care mi-aduceau aminte de nebunie parțială, și subț a căror impresie și după cererea lui ți-am telegrafiat și ți-am scris zilele trecute — și-a pompat clistire reci, și de atunci e bine și ușuratic (adăugase și a șters : wie ein Faun)“, iar mai departe amintește lui Carp indirect că Pogor la Justiție ar merge, dar la Culte, unde afirmase că în privința învățământului va lua directive dela însuși Maiorescu, nu se încapă. În ce privește cultele, avea consfătuiri și cu Mârzescu, ceiace iarăși supăra pe Maiorescu, care revine astfel : „Nu pot tăgădui că sânt neplăcut atins de acest fel de cavalier și, dacă n'aș fi fost personal amestecat în lucrul ăsta, aș purcede în contra-i cu strămoșeasca grosolanie“. De altfel Mârzescu fusese acela care îl destituise din învățământ, iar acum Pogor avea neobrăzarea să-i spună fățiș că va cere concursul lui Mârzescu.

Acest „pește“ și cavalier ușuratic, care nu voia decât să glumească poate pe socoteala lui Maiorescu, nehotărît poate, cum spune criticul, superficial în ceia ce privește politica, iată cum mai apare din alte rânduri ale lui Maiorescu, când își permite să-i dea un sfat : „Pogor (ca și Zizin) contra articolului meu din *Deutsche Revue* : „Une faute“. Dar ce înseamnă copilărosul Pogor în politică ? Și unde a ajuns Zizin în politică ? Sunt vindecăt de greșala tinereții de a pune prea mult preț pe opinia prietenilor în contra mea“. Astfel vorbea Maiorescu de

copilandrul Pogor, căruia nu i-a trebuit portofoliu ministerial, dar care a căutat totdeauna să îndepărteze Junimea de valurile politice.

Autorul *Insemnărilor*, trecând peste firea lui apolitică, neluând în seamă anume principii de care era condus acest copilandru, a sfârșit o prietenie constructivă de altfel pentru cultura noastră, cu o răceală în raporturi din cauza unei crize politice.

3. În cursul aceluiaș an figurează printre cei șapte membri ai comitetului de lectură dela Teatrul Național din Iași, loc onorabil, în care un estetik de talia lui putea face multe lucruri bune¹.

4. În anul viitor, cu ocazia festivităților dela Putna, e ales la propunerea lui Slavici și Maiorescu în comitetul de triere a discursurilor ce aveau să se țină la această festivitate, ceiace iarăși evidențiază marele prestigiu de care se bucura.

(Va urma)

V. I. CATARAMĂ

1. I. E. Torouțiu, *op. cit.* pag. 12; N. A. Bogdan, *Orașul Iași*.

NOI, ȚĂRANII DE AICI

Ia poftiți în casa cu grinzi cenușii,
Să vă 'ntindem pe laiță covorul cu fluturi,
Să vă fierbem cântecul pe pirostii,
Ușor și suav ca niște săruturi.

Noi, țărani bătrâni, avem inima plină,
Să spună frunzele cât au tremurat pentru noi,
Să vă spună toți cireșii din grădină
Câtă albastrime de cer am păstrat pentru voi.

Brazdele ascund aceleași lungi miriști,
Nucii cântăresc aceiași grea roadă,
Numai noi am oprit izvoare de liniști
Și am strâns pe tâmpile tot mai multă zăpadă.

Clopotul turlei acelaș glas are,
Subt brațele prîspei cresc tot trandafiri,
Numai noi ducem visul subt braț la culcare
În poene sure de amintiri.

Ia luați din hrînca asta de pîtă,
Prindeți îndemnul de pe buzele mute,
Vinul iubirii peste inima trudită
Să scapere în vorba voastră mândră și iute.

ACATIST PENTRU CEI DIN SIBERIA

Bucură, Doamne, pe mamele părăsite,
Cu genele stinse și vestejite,
Fiii lor — stafii — prin tundre și puste,
Fiicele subțiri ca niște lăcuste
Se roagă undeva, prin Nord, amețite.

Bucură, Doamne, pe toți buneii,
Cu ochii buni și umezi ca mieii,
Nepoatele lor strâng firul pământului,
Nepoții lor crișcă la șuerul vântului
Și-s foc pe moarte, că nu vine să-i ieie.

Bucură, Doamne, pe toate soțiile,
Ce și-au pierdut la răscruci bucuriile,
Iubiții lor plâng în palmele lunii,
Bărbații lor sângeră pe pieptul furtunii,
Că i-au dus în pumni, în noapte, cu miile.

Bucură, Doamne, pe toți copilașii,
Cu mâni firave ca toporașii,
Tații lor le cântă dimineața numele,
Când mânia Rusului își fierbe spumele
Și le sfarmă 'n biciuri dorul ca ocnașii.

Bucură, Doamne, icoanele sparte,
Cu lacrimi prea multe pentru cei duși departe,
Stăpânii miriștei mânâncă bulgări de țărână,
Iși pun toată vatra de-acasă seara supt pernă
Și-așteaptă să se 'nchidă a răbdărilor carte.

Bucură, Doamne, mormintele ude,
Călcate 'n copite, azi fără flori, fără rude,
Cei ce turnau în candelă mirul,
Adulmecă în zori cum bate zefirul
Livezii nistrene cu oleandru și dude.

Bucură, Doamne, lanurile noastre moi,
Ca inima moale și plină din noi.
Spicele 'n zori să ne frigă obrații,
Boabele 'n pâne să ne crească grumajii,
Să cânte toată frunza din zăvoi.

SERGIU MATEI NICA

CRENGUȚĂ DE SMIRNĂ

Maria, Maria, floare de tei,
Mireasmă de vară strânsă 'n clopoței,
Cu beteală scumpă dintr'un asfințit,
S'a gătit de nuntă teiul înflorit.

Gândăcel de aur — mugurel pripit —
Ca smirna topită 'n pusnicul schit,
Năsturei de lacrimi — șirag de negei —
Cad din crengi smerite florile de tei.

Din floarea sfințită ca troița 'n drum,
Maria, Maria, mă lasă acum
Șă-ți prind la ureche, în loc de cercei,
Ca ceara curată, o floare de tei.

Și rumenă 'n soare, un cântec nescris,
Cu buze jăratice — fărâma de vis —
Il cântă Maria și cântă ce vrei,
Maria, Maria, floare de tei.

CORNELIU DABIJA

MITROPOLITUL VARLAAM IN SLUJBA IDEEI NAȚIONALE

Revista *Cetatea Moldovei*, din inițiativa directorului ei d. prof. univ. Gh. A. Cuza, a cinstit memoria marilor osârduitori ai scrisului moldovenesc, răposați în curgerea vremii, făcându-le pomenirea în Catedrala Mitropolitană și la ținutimul Eternitatea din Iași.

Valoarea morală a acestui act de pietate creștinească se profilează ca un curcubeu pe cerul literaturii moldovene. Firul tradiției cărturărești, întrerupt din pricina interferențelor de tot felul, își reia astfel cursul său normal.

Nu cu mulți ani în urmă, grupările literare ieșene se adunau în jurul altarelor spirituale — altele decât cele strămoșești — delectându-se într'o atmosferă de sterilitate religioasă, dacă nu vădit atee. Poeții ridicau imnuri de slavă zeului *Nimănui*, iar *Nimicul* era punctul de plecare în sistemul lor de cugetare asupra cosmogoniei universale. Snobismul infectase mediul ieșan, altădată de aleasă simțire religioasă și națională. Epigonilor junimismului le rămăsese doar moștenirea libațiilor neoficiale. Se ridicau statui ale cărora însemnătate era strâns legată de tendința anestezierii ideii naționale.

Cine ar fi îndrăznit să-și manifeste aderența la cultul religios al strămoșilor era socotit obscurantist, iar cei ce slujeau crezului naționalist nu puteau fi catalogați decât ca retrograzi, reacționari sau huligani. Atributele pejorative se încrucișau peste capetele închinute smeritelor tradiții cu o stăruință și o inventivitate diabolică. Hierofanții literaturii alogene dădeau cer-

tificate mediocrităților, consacrand trădările naționale și încununând cu lauri înstrăinarea.

Această atmosferă infectată a dat naștere unei flore înveninate; printre altele, unei *Istorii a Literaturii Române*, monstruoasă exegeză de pervertire a literaturii autohtone. Așa, bunăoară, în „monumentala operă” — ca volum — rolul vechii literaturi religioase în cultura neamului e subtilizat până la inexistență. Tipăriturilor religioase li se acorda credit numai în latura preocupărilor lingvistice. Incolo, ca purtătoare de idei și încheagă învățătură, ele nu erau prețuite nici atâta cât basmele *Alexandriei* sau cele ale scrierilor gnostico-bogomilice!

Cetatea Moldovei a calcat peste acest morman de macula-tură. Cu o îndreptățită mândrie și-a întemeiat existența pe tezaurul de duh și slovă luat moștenire dela cronicarii și marii ierarhi ai Moldovei. De aici izvorăște și sensul actului de pomenire creștinească pe care d. Gh. A. Cuza l-a săvârșit cu atâta piozitate.

Printre cei pomeniți ca verhovnici ai scrisului autohton a fost și marele mitropolit Varlaam al Moldovei.

Nu intenționez să dezvolt intensă activitate a acestui ierarh pe tărâmul strict teologal, întrucât chiar în *Cetatea Moldovei* părintele Scarlat Porcescu dela Roman i-a schițat-o în unul din numerele trecute ale revistei. Sinodul dela Iași, din 1642, și hotărârile fixate în *Mărturisirea Ortodoxă* se datoresc clarviziunii mitropolitului Varlaam. De nu descoperea otrava cuprinsă în Catehismul calvinesc, de nu intervenia pe lângă Petru Movilă dela Kiev și nu îmboldea demnitatea de bazileu a lui Vasile Lupu, desigur că Sinodul dela Iași nu s'ar fi ținut. Și totuși, din pricina lipsei de documentare a protocoalelor sinodale, rolul lui Varlaam rămâne nedeslușit, aproape șters. Aureola revine întreagă delegaților chieveni și constantinopolitani, deși aceștia nu erau purtători de har arhieresc. Aveau doar renumele unei profunde cunoașteri a temeiurile ortodoxiei; și în plus admirația protipendadei noastre. Căci și atunci snobismul xenofil avea aceeași prețuire ca și astăzi. Ceea ce vreau să îndegtez însă aici e strădania mitropolitului Varlaam de a sluji *ideea națională* sub haină religioasă.

Intr'adevăr, Varlaam lucra la o „*Carte românească de învățătură*” încă înainte de 1637, deci înainte de Sinodul din 1642

și independent de scopul acestuia, deși lucrarea a fost tipărită în 1643. Ideea de a pune la îndemâna preoților *Cartea de învățătură* a lui Varlaam pleca din dorința prelatului de a-și sluji neamul, încă înainte de a ajunge mitropolit. Căci în 1628, ca arhimandrit, el căuta să tipărească în grai românesc lucrarea sa, și ar fi izbutit dacă țarul Mihail Feodorovici i-ar fi dat „ajutor pentru lucrul acesta”.

De unde i-a venit lui Varlaam nobila idee de slujire a neamului, prin slova baștinei sale?

Întrebarea a căpătat un răspuns, generalizat și oarecum oficializat. De unde, se afirmă insistent, decât dela influența husitismului sau calvinismului; de undeva, de prin Ardeal. Au doar reformatorii religioși din Apus, începând cu cei mici din sec. XV și culminând cu Luther, n’au avut în programul lor de luptă contra romano-catolicismului propovăduirea învățăturii creștine în grai național? Ba Luther a și tocmit o versiune a Bibliei pe limba germană. Dela acești reformatori, și dela încercările calvinismului de a face prozeliti în Ardeal, a prins și la noi ideea de a da în graiul țării învățătura creștinească.

Nimic mai fals decât asemenea aserțiuni.

În Apus, într’adevăr, concepția despre o biserică universală sub conducerea tiarei romane și cu limba latină ca mijloc de împrăștiere a creștinismului a putut să dea loc la reacțiunea reformatorilor.

Dar la noi, biserica se fundamenta dela început pe elementul local, deci național. Ierarhia bisericească era chiar obligată de a nu nesocoti principiul, ci, dimpotrivă, de a-l propulsa și susține ca o poruncă dogmatică.

De unde vine această obligativitate la ierarhia bisericească de a propovădui ortodoxia în grai național?

De unde, decât din îndreptarul dat de sfântul apostol Pavel. Căci, iacă ce zice apostolul *neamurilor* și nu al omenirii:

„Așa dar, dacă nu știu rostul limbii, voi fi barbar pentru cel care vorbesc, și cel care vorbește iarăși barbar pentru mine... Drept aceea, cel ce grăiește în limbă să se roage ca să aibă și darul să tălmăcească...”

„Dar în biserică vreau mai bine să rostesc cinci cuvinte cu înțăles, ca să învăț și pe alții, decât zece mil de vorbe în limbă neînțeleasă (I. Cor., XIV, 11-19)”.

Deci, *Cartea românească de învățătură* a mitropolitului Varlaam a ieșit din granițele magisteriului sacerdotal și nu din presiunea influențelor reformatoare ale Apusului. Mai cu seamă că această *Carte* nici nu cuprinde părți din Sfânta Scriptură sau cărți de ritual, ci o lămurire ale acestora, un comentariu, cu multe exemplificări din viața socială românească a timpului în care s'a compus.

Că mitropolitul Varlaam a slujit ideea națională, prin scris românesc, din obligația ce i-o impunea sacerdoțiul, reiese lămurit din însăși prefața *Cărții* unde spune: „Impuținându-se din oameni înțelesul sventelor scripturi tot mai pre înțelesul uamenilor pân-au început a scoate așași cineși pre limba sa, pentru ca să înțeleagă hiecină să se învețe și să mărturisească minunate lucrurile lui Dumnedzău. Cu mult mai vârtos limba noastră românească, ce n'are carte pre limba sa, *cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții limbi* și pentru lipsa dascălilor ș-a învățaturii câtău au fostă învățându mai de multă vreme, acmu nice atâta nime nu învață”.

Isvorul paulin, din această prefață, e atât de evident, încât nu mai comportă lămuriri complimentare.

Ceea ce fac mitropoliții Simion Ștefan în Ardeal, apoi Dosoftei în Moldova și mai târziu, Antim Ivireanu, în Muntenia, nu e altceva decât punerea în practică a unui comandament doctrinar și sacerdotal.

Așa că îndemnul ierarhilor bisericii românești de a da preoților și credincioșilor, carte românească de învățătură sau de cult, nu trebuie pus pe seama curenților reformatoare din Apus, ci pe luminile eterne cuprinse în Noul Testament!

Am ținut să subliniez acest adevăr atât de proeminent, și totuși atât de ocolit, măcar acum când *Cetatea Moldovei*, vine să cinstească memoria iluștrilor cărturari decedați pe ogorul literelor țării Moldovei.

Simbioza între elementul național și cel religios e atât de perfect realizată în spiritualitatea ortodoxiei românești, încât nu mai poate fi vorba de o separație. La acest proces s'a lucrat de veacuri, pe tărâm doctrinal, fie de cărturarii laici, fie de cei din ierarhia bisericească. Infrățirea celor două elemente a rămas

până acum nealterată în marea mută și liniștită a poporului. Numai slujitorii democrației universale au refuzat intenționat să accepte acest adevăr elementar. Ei au contestat sistematic valoarea fenomenului religios, întrucât substanța lui întreține și flacăra aprinsă a sentimentului național.

Varlaam mitropolitul, prin activitatea cărturărească, mărturisește slujirea ideii naționale odată cu cea religioasă. Dacă alți ierarhi, înaintașii lui, n'au lăsat scrieri, asta nu înseamnă că au fost departe de sufletul păstoriților lor. Curente de limbă slavonă și elină au stat la suprafață, ca smocurile de paie duse de puhoi.

Legătura dintre chiriarchie și popor s'a făcut oral pe făgașul limbii și simțirilor pământene. E atât de greu oare să se înțeleagă acest lucru, când avem înaintea ochilor atâtea pilde vii de strânsă împletire dintre viața cultului oficial și cea a poporului băștinaș? Dacă, fenomenul se păstrează și în acest înstrăinat sec. XX, de ce nu s'ar fi întâmplat și în veacurile apuse?! Mai cu seamă că pe atunci nu putea fi vorba de o dominație culturală, cu influențe străine sistematic organizate.

Poate se va găsi un cărturar de talent să se ocupe cu analiza operei mitropolitului Varlaam, și să scoată notele originale puse în *Cartea românească de învățătură*. Atunci se va vedea cum a slujit el ideea națională, prin exemplificările din viața poporului român puse la pericopele evanghelice ale Duminicilor de peste an.

CONST. NONEA

CANTEMIR

La curtea din Stambul... Palatu-l fură :
Lumină, fast, miresme vin de-afară,
Dar îl înfășur' umbrele din țară
Ș'un slujitor îi zice din tambură.

Acum se 'ntoarce molcom spre-o pictură,
De strune-acum ciupește o ghitară.
Fără istov, pe cărți adânci pogoară,
Subt candelabre, palida-i figură.

Pe-un vechiu porfir stă 'n aur să 'nflorească
O tânără femeie 'ntr'o caleașcă
Și beizadea admiră în tăcere.

Și mâna caldă a lui Cantemir,
Grea de zmarande, ca o mângâiere,
Se lasă lîn pe anticul porfir.

GEORGE URSU

NAȚIONALISMUL ANTISEMIT AL LUI A. D. XENOPOL

A. D. Xenopol¹ a fost una din cele mai impunătoare figuri ale culturii românești. Din multipla lui activitate îl cunoaștem, ca un mare cugetător, mare istoric, educator, clar vizionar, cunoscător de oameni și unul din cei mai mari naționaliști români.

1. Născut la 23 Martie 1847, în cartierul Păcurari din Iași. A fost fiul lui Dimitrie Xenopol și al Mariei Vasiliu. Tatăl lui Xenopol era un om foarte învățat, cunoștea limbele: engleză, germană, franceză, polonă, rusă și puțin italiana. Era harnic și de o „cinste fără pereche“, foarte religios, împovărat de o familie grea; avea 6 copii. Alexandru a fost copilul cel mai mare. Intră în 1861 în clasa IV-a primară a școlii Trei Ierarhi. Aici avu un dascăl eminent pe Ioan Darzău.

La examenul de absolvire a fost clasificat primul. Trecu la vechea Academie, transformată în liceu, unde urmă 5 clase.

Aici a avut ca profesor de latină pe Zaharia Columb, iar la istorie pe Mihail Buzun, care făcea frumoase lecții de istorie românească. Ambii predau la cursul inferior. Despre profesorul de istoria Românilor din cursul superior, C. Chirinschi, spune că făcea lecții foarte slabe. Îi scuză nepregătirea, deoarece era telegrafist. Fiind în clasa V-a, Xenopol a fost ales ca președinte al unei societăți înființată de elevi, numită „Societatea Studioasă“. La ședința pe care au ținut-o în ziua de 22 Aprilie 1866, el citește o lucrare asupra „importanței și utilității istoriei“. Între timp, la lecții de desen liniar, care i-au „desvoltat gustul formei și preciziei“ îndrumându-i mintea „spre exactitate și claritate în concepții“.

În anul 1866, trecu la Institutul Academic, unde predau profesorii: N. Culișanu, T. Maiorescu, Gr. Cobălcescu, I. Caragiani, P. Poni, etc. Maiorescu, descoperind în Xenopol un element excepțional, prinse deosebită simpatie pentru el. La 1867, având 20 de ani, Xenopol își dădu bacalaureatul (A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele în I. E. Toronțiu, Studii și documente literare, t. IV, București 1933, pg. 369—79*).

În vârstă de 23 ani, scria din Berlin, unde se afla la studii, lui Iacob Negruzzi următoarele: „m'am născut, am crescut în sânul unui popor anumit, am adunat în sufletu-mi toate aspirațiile lui spre bine. Trebuie să-i consacru tot ce natura mi-a dăruit: măsură, spirit, putere și răbdare, pentru că natura prin legile ei de fier a legat existența și fericirea mea întregului din care fac parte”¹.

Tânărul bacalaureat, a fost trimis, cu o bursă a „Junimei” la Berlin². Plecă din Iași la 20 Septembrie 1867, împreună cu Gheorghe Negruzzi. Constituția fizică a lui Xenopol era șubredă. Totuși la Berlin, audie opt cursuri, patru de filosofie și patru de drept, iar odată pe săptămână lua și lecții de pian. Mărturisește singur, că cel mai mult i-a plăcut dreptul roman și istoria universală, pentru care a audiat pe Mommsen, Curtius, Ranke și Gervinus.

În anul 1871 își trecu ambele doctorate, cu mare succes³. Xenopol își iubea foarte mult țara și poporul. La aceasta a contribuit mult atmosfera patriotică și naționalistă de care era cuprinsă Germania după victoriile din 1866.

El învață totul, este impresionat de dragostea de neam și de atmosfera naționalistă a poporului la care a venit să învețe.

Îi trebuiau noțiuni de a înțelege metoda de lucru în istorie. Urmărind această țintă, scrie următoarele lui Iacob Negruzzi, la 1 Aprilie 1868: „Timpul scurt ce voi fi aici, îl voi întrebuința nu atât pentru studiul propriu al istoriei, aceasta e peste puțină, ci numai pentru a deschide cu încetul calea de urmat, de a căpăta o știință solidă despre izvoarele de unde curge și mijloacele de a le cerceta, apoi, întorcându-mă în țară, voi căuta să aplic ceea ce voi fi adunat la istoria scumpei noastre țări”⁴.

A rămas profund indignat când a văzut articolele defăimătoare la adresa țării, din Neue Freie Presse, marele organ vienez⁵. Cuprins de cel mai nobil patriotism, scrie la 5 Febru-

1. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, t. II, București 1932, pg. 85.

2. D. Bodin, *A. D. Xenopol și Junimea* (extras din *Convorbiri literare* LXX (1937).

3. Torouțiu, *op. cit.* t. IV, Xenopol, *Istoria ideilor mele*, pg. 380—381.

4. *Idem*, t. II, pg. 10.

5. Acest ziar a avut o atitudine potrivnică Românilor. Era în permanență alimentat de unii cetățeni cărora totuși le plăcea pâinea românească (I. Torouțiu, *op. cit.* pg. 22 și nota 43).

arie 1869, lui Iacob Negruzzi despre mijloacele „infame” întrebuințate de străini pentru a ne defăima în ochii întregii lumi. „Să-ți spun drept, eu nu înțeleg cum nu se scoală nimeni în contra acestui sistem, cum nu ia unul dela noi pana în mână pentru a îndepărta calomniile care curg din toate părțile asupra noastră”. Cât timp se mărginesc să râdă de chestii mici „tot mai merge”. Când însă ni se prezintă țara sub cele mai urâte aspecte, crede, că nu trebuie să se tacă și continuă: „desigur că în popor e ascunsă o mare sumă de răutate, care iese la lumină prin crime, înșelăciuni, fapte nemorale, însă aceasta e ori și unde și a deduce din astfel de fapte”, felul de viață al unui popor „este o idee care poate să se nască numai în mintea rătăcită și plină de răutate, precum este aceia acelor ce mai cu seamă se ocupă de noi. Corupția, nemoralitatea este mai aceiași în toate statele și din câteva exemple adunate de ici și colo nu se poate stigmatiza un popor întreg”¹. Și ca să-și apere poporul de nedreptăți și ocară scria lui Negruzzi că s’a hotărât să publice, bazat pe izvoare, o istorie a poporului nostru. „Eu m’am hotărât, invitat fiind chiar de mai mulți Germani, a combate indirect acest sistem”. Spune că se va bizui pe izvoare cunoscute, ca să nu fie acuzat de parțialitate².

Voia să facă, ceea ce la o vârstă asemănătoare, cu patru decenii în urmă făcuse un tânăr genial, care a fost Mihail Kogălniceanu³.

Iacob Negruzzi, a anunțat pe Xenopol că voește să scrie ceva despre Mihai Viteazu și Ștefan cel Mare: în răspuns, Xenopol îl sfătuește să nu ridiculizeze în nici un chip figurile marilor domni români, de oarece „trecutul are influență... mare asupra spiritului nostru, mi se pare că singurile figuri spre care ne putem uita cu mândrie și care pot să ne umple de energie, virtute, ce mai ales ne trebuie, nu ar trebui în nici un mod puse în legătură cu râsul. Te rog iubite Iacob, gândește-te bine la ce-ți spun înainte de a publica...”⁴.

Alexandru Xenopol, încă de când era student la Berlin,

1. Torouțiu, *op. cit.* p. 28.

2. *Ibid.* p. 29.

3. N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane, partea întâi, Crearea formei (1867—1890)*. București 1934, p. 87.

4. Torouțiu, *op. cit.* pp. 41-42.

nu scăpa nicio ocazie — aceasta se vede din marele număr de scrisori adresate lui I. Negruzzi — de a face propuneri și de a-și da părerea asupra organizării vieții poporului nostru. Încă de pe atunci se gândea la „legile după care se dezvoltă un popor”, la „puterile care lucrează împreună la producerea civilizației”¹.

Scrisa lui Iacob Negruzzi, la 17 Maiu 1870, între altele că „ceea ce lipsește adesea unui popor, pentru a merge înainte, nu este facultatea lui de a primi, ci puterea productivă a unor spirite alese”. Afirmă însă că, „mare influență are spiritul predominant a masei în istoria unui popor”. Mai departe Xenopol, spune că scrie acestea pentru că la „Junimea” predomină „cam prea exclusiv ideea progresului de sus în jos”². Discutând în aceeași scrisoare situația învățământului primar dela noi, preciza că: „baza învățământului primar este să desvolte în țăran conștiința sa de om, care face parte dintr'un popor anumit, de drepturile și datoriile legate de aceste însușiri”. Prin aceasta, crede el, țăranul va „aspira după o stare mai perfectă” la o „activitate liberă și demnă de om și nu la o supunere oarbă față de boeri și ampolianți”³.

Trecând la obligațiile oamenilor de carte, într'o scrisoare din 14 Iunie 1871, arată că dacă „nu ne este dat a lucra pentru omenire, la înmulțirea comoarei comune de gândiri și frumusețe, atunci măcar să știm a pătrunde toată adâncimea cugetării și toată frumuseța poetică, produse de alte popoare, și cu ele să luminăm și să purificăm starea societății și a sufletului poporului nostru”, dar face rezerve și susține să nu se treacă măsura „cuvinită, dând elementului străin peste tot locul o înrâurire mai mare decât cum trebuie să aibă”. Elementul străin superior trebuie să ne servească numai ca „stimul”. „Elementul esențial al artei este de a fi națională”, să se miște în „sfera de idei care formează bogăția specială a unui popor”. E de părere, cu drept cuvânt, că trebuie întărită „direcția națională a spiritului nostru în ceia ce privește literatura, dacă vroim să producem în adevăr ceva mare. A susține însă energic că frumosul este unul și același la toate popoarele, detrage spiritul dela această di-

1. N. Iorga, *op. cit.* p. 88.

2. Torouțiu, *op. cit.* p. 76.

3. *Ibid.* p. 77.

recție și-l lasă indiferent". Aceasta ar fi, după Xenopol, raportul dintre cosmopolitism și naționalism ¹.

Prima lucrare tipărită a lui A. D. Xenopol a fost intitulată „Cultura Națională”. În acest articol spune între altele: „trebuie să ne însemnăm noi Românii că ori ce pas pe calea propășirii nu poate avea însemnătate pentru noi, decât în măsura în care reflectează asupra personalității noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi” ². Insuși spune: „întăile cuvinte puse de mine spre a fi citite de public a fost deci o închinare către *naționalitatea română*”. „Naționalist am fost dela cea dintâi îngânare a minții mele pe tărâmul cugetării și așa am rămas până acuma și așa nădăjduesc să trec în pământ” ³.

Tânăr încă fiind, Xenopol se gândește la religia neamului căreia i se dau asalturi din toate părțile: „să nu ne grăbim — scrie el — a alunga credințele religioase din sufletul unui popor” pentru că dacă ne închipuim că „luptăm pentru adevăr” aducem la cunoștința „mulțimii învățăături care trec peste priceperea ei și evident că de aici nu poate ieși decât desordine și haos” ⁴.

Istoricul nostru era conștient, ca unul ce acumulase atâta învățătură, de greutatea de a învăța. Ca să justifice eforturile minții scria: „numai acele cunoștințe pe care le agonisim cu greutate pătrun din adevăr în spiritul nostru; numai ce am câștigat prin noi înșine se încorporează oarecum în ființa noastră” ⁵.

Ori ce popor care voiește, „să lase urme în istorie trebuie să contribuie la binele comun al omenirii numai prin „creații nouă” în toate domeniile ⁶.

Xenopol a fost permanent de părere ca Românii să rămână Români, și să nu se înjosească „istoria noastră la rolul unei continuări mici, a unei perioade însemnate”.

Nu admitea în nici un chip, să fim puși în situația de a ne simți copleșiți de măreția statului roman nici să ne mândrim cu „faptele altora” ⁷.

1. *Ibid*, p. 112—2.

2. *Studii și documente literare, IV etc.* p. 383.

3. *Ibid*.

4. N. Iorga, *op. cit.* p. 89.

5. *Ibid*. p. 91.

6. *Ibid*.

7. A. D. Xenopol, *Studii asupra stării noastre actuale*, în *Convorbiri literare*, a. IV, 1870, p. 130.

Pentru Xenopol, „lumea interioară, particulară, fiecărui popor, formează ceea ce se numește spiritul național”, iar iubirea de țară este „legătura individului și a poporului întreg de această lume”, care „nu este iubirea pământului brut pe care se naște un popor, ci iubirea gândurilor, simțurilor, comorii de tradiții și de frumos, născute și crescute pe colțul de pământ ce ne adăpostește”. Sentimentul național, după el, este unul din „factorii principali ai binelui, fiind cel mai puternic îndemn la acțiune. Cosmopolitismul e fals, voind a lucra pentru toți nu lucrează pentru nimeni”¹. Cultura generală în spirit național „dă varietate și întreține viața”, dar pentru aceasta „se cere iubirea de limbă și moravuri”. Bazele unei noi educații nu se pot pune — susține Xenopol — decât „prin căutarea în propria nație a elementelor de frumusețe”².

În 1871, cu ocazia serbării dela Putna, Xenopol s'a prezentat la concursul de cuvântări ce trebuiau ținute la mormântul lui Ștefan cel Mare. Comisia alcătuită din Kogălniceanu, Maiorescu și Alecsandri, l-a ales pe el. Cuvântarea a fost tipărită în mii de exemplare și răspândită în toate ținuturile locuite de Români. Înțelege oricine — scrie Xenopol — cât de mult a trebuit să contribuie această izbândă a mea la întărirea îndrepțării naționaliste a cugetului meu”³.

În acelaș an Xenopol a fost primit la „Junimea”, unde a lucrat activ până la 1878 când, părăsind Junimea politică a trecut la liberalii moderați. Acest partid s'a format în Iași „sub presiunea reformei Constituției” din 1878, când, prin tratatul dela Berlin, ni se cerea împământinirea în massă a Evreilor. Odată cu Xenopol a părăsit Junimea și Vasile Conta⁴.

Conștiința pericolului jidovesc creștea din zi în zi. Într'o ședință a Junimii din 28 Aprilie 1872, la care au participat : Maiorescu, Iacob și Leon Negruzzi, Mandrea, Bodnărescu, Lambrior, Panu, Castano, Verussi, Pogor și Xenopol, s'a discutat cauzele care au dus la acapararea industriei românești de către

1. N. Iorga, *op. cit.* p. 98. Am utilizat mai mult Istoria literaturii românești etc. a lui N. Iorga pentru că la bibliotecile din Iași n'am găsit o colecție completă a Convorbirilor literare.

2. *Ibid.*

3. I. Torouțu, *op. cit.* t. IV (A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*), p. 385.

4. *Ibid.* p. 390.

Jidovi. S'a propus să se înființeze o societate care să îndemne pe Români de a cumpăra obiecte numai dela negustorii creștini, pentruca astfel să se poată înviora industria națională¹. Xenopol, mai mult ca oricare din membrii Junimii, și-a dat seama de primejdia înmulțirii, la noi în țară — în proporție catastrofală — a numărului Jidovilor. Printr'o serie de articole publicate în ziare și reviste a luat poziție hotărâtă contra lor. Din lucrările lui Xenopol, în care urmărește atent, pe bază de izvoare, primejdia jidovească, putem constata, că jidovimea se înrădăcinase, încă de atunci, în viața statului românesc, împiedicându-i dezvoltarea normală. Jidovii propagau tot felul de idei subversive, utilizând diferite mijloace și turburând adânc armonia dintre clasele sociale în prefacere. Din cauza neloialei concurențe jidovești, negustorimea românească dispăruse aproape complet. Locul ei a fost luat de Jidovi, care și-au asigurat încă de atunci, supremația economică. Haosul se întrevedea, iar influența iudaică asupra conducătorilor politici creștea și se accentua din zi în zi.

Până la 1879, când prin art. 44 al tratatului dela Berlin ni s'a cerut împământenirea în massă a Jidovilor, contra lor nu s'au luat decât măsuri administrative. Acum, pentru prima oară, intelectualitatea ieșană a dat semnalul pericolului nebănuit, care amenința țara. Xenopol susține că prin intervenția străinătății în chestia jidovească dela noi, s'a lezat însăși mândria noastră de stăpâni acasă, iar mișcarea antisemită a câștigat teren. Glasuri se mai ridicase mult mai înainte contra elementului cutropitor², iar această intervenție, pusă la cale de Alianța Israelită Universală, a zguduit toate conștiințele românimii. Hoarele acestea, care ne despuiau mereu și dănțuiau pe spinarea noastră, trebuiau îndepărtate. Glasuri tot mai vehemente și mai multe se ridicau. Se ajunsese până acolo încât se ceruse alungarea lor imediată³. Proiectele de constituție din 1822 și cel din 1839 al comisului Leonte Radu, cereau oprirea imigrării Jidovilor, anumite opreliști, ca : să n'aibă dreptul a lua moșii în arendă, să nu li se dea voie a locui la sate, să n'aibă voie a ține

1. *Ibid.* p. 453—4.

2. Urmăm expunerea chestiei jidovești după lucrarea lui A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, București 1912.

3. *Ibid.* p. 132.

fabrici de țuică în târguri și nici să vândă creștinilor carne¹. Jidovii s'au opus actului istoric al unirii definitive a Principatelor Române, făcută de Cuza Vodă la 11 Decembrie 1861, făcându-se instrumentele separației². Kogălniceanu, cu prilejul votării legii comunale, discutată în sesiunea parlamentară din 1863, s'a opus acordării de drepturi Jidovilor. El își punea atunci întrebarea dacă cei ce „se țin îndepărtați de lumea noastră, care nu se îmbracă ca noi și nu-și taie perciunii, pot avea țara în mâni”³. Cu bună dreptate susține Xenopol, că până la unirea Principatelor Jidovii n'au dorit să fie împământeniiți, fiindcă însăși situația băștinașilor era foarte rea, așa încât până atunci doreau să fie supuși străini. În această situație de sudiți ei au început a face comerț. În 1852 au obținut să fie desființată „taxa Jidovilor”, întărită de vechi hrîsoave domnești precum și opreliștea de a ținea cârciumi la sate. La împământenire nu s'au gândit decât atunci când în Principate au început reformele menite să schimbe structura economică și socială a țării.

Cu prilejul loviturii de stat din 2 Mai 1864, prin diferite uneltiri, au căutat să obțină ceea ce doreau. O mare campanie antisemită începu contra lor, prin ziare, broșuri și chiar romane⁴. S'a arătat cum ei otrăvesc populația rurală cu alcool, acaparând viața orașelor. În Botoșani, Dorohoi și Fălticeni, ei întreceau ca număr populația băștinașă; în Piatra și Roman o egalau, iar în Iași erau 40.000 creștini și 34.000 Jidovi. Iată o descriere a Jidovilor din Iașul de atunci: „închîpuiască-și oricine un oraș cu o populație de vreo 80-90 mii de locuitori din cea mai mare parte Ovrei vagabonzi, venetici din Rusia și Galiția, fără căpătăi, fără meserii, râioși, păcătoși și lipsiți de orice mijloc de existență⁵. Xenopol arată că în 1866 când Domnitorul Carol a venit la Iași, printr'o petiție, locuitorii creștini, i-au cerut să ia Jidovilor dreptul de a specula alimentele și băutura și să colonizeze împrejurimile orașului cu Români⁶.

În Iași exista partidul fracțiunii libere al cărui doctrinar

1. *Ibid.* p. 198, 592.

2. *Ibid.* p. 425-6.

3. *Ibid.* p. 448.

4. *Ibid.* p. 450-1.

5. *Ibid.* p. 486-7.

6. *Ibid.* p. 492.

fusese Simion Bărnuțiu, care între altele susținea că Românii au dreptul să reducă numărul străinilor care împiedicau dezvoltarea normală a nației, prin expulzare „cât să nu fie condamnați Românii a ținea toate Sâmbetele și sărbătorile jidovești” și să-și cumpere totul, până și pâinea cea de toate zilele dela ei.

Ideile antisemite ale fracțiunii reprezentau simțămintele tuturor Românilor. Populația din Muntenia începea să dea semne de neliniște, fiindcă odată mutată capitala țării la București, Jidovii încep să se reverse într'acolo¹.

Mișcarea antisemită a luat proporții cu ocazia redactării proiectului de Constituție din 1866, când se svonise că se vor acorda drepturi Jidovilor. Moldova se cutremură de spaimă. Moldovenii au înaintat locotenenții domnești și parlamentului o petiție foarte lungă și documentată, în care susțineau că Jidovii, prin deosebirea lor de limbă, religie, moravuri, tradiție, origină, reprezintă o groaznică amenințare pentru Români, că prin diferite manopere au acaparat proprietățile financiare din orașe, că tot comerțul a încăput în mâinile lor, că au dezorganizat și desființat clasa burgheză românească, că au acaparat toate alimentele pe care le revând falsificate și că ajungând arendași de moșii și cârciumari ruinează sănătatea țaranului, iar Românii sunt amenințați să ajungă vagabonzi și iloți². Cereau legi excepționale „contra acestui flagel neîmpăcat”. Comitete organizate în toate județele Moldovei, strângeau semnături pe această petiție³. Mișcări antisemite s'au produs în Bârlad, Roman și Botoșani. La Iași, prefectul, care avea legături cu Evreii, luă măsuri contra comitetului fracțiunii, care ce compunea din: dr. Anastasie Fătu, profesorul universitar Petre Suciu, economul Ursu, D. Anghel, N. Culiănu, P. Poni, A. D. Holban, etc. Prefectul în proclamația lui scria, că: „niște indivizi ce nu se sfiesc de nimica și care sunt oarbe instrumente ale inamicului au cugetat a se forma în comitet pentru a face propagandă contra israeliților” și, asigura pe israeliți că „se pot răzima pe guvern care este decis a menține liniștea cu orice preț și va pedepsi

1. *Ibid.* pp. 505, 506, 570.

2. *Ibid.* pp. 509-510, vezi și „Trompeta Carpaților”, an. IV, Nr. 425 din 5 Iunie 1866.

3. Cuprinsul petiției în „Trompeta Carpaților”, an. IV, Nr. 430 din 24 Iunie 1866.

cu asprime pe oricine ar urma această propagandă barbară". Xenopol arată că C. A. Rosetti, ministrul Instrucției Publice era favorabil Jidovilor¹, lucru firesc Rosetti fiind și fruntaș al Francmasoneriei. Prefectul de Iași, cu aprobarea ministerului de Interne arestă pe membrii comitetului din Iași, care au fost eliberați numai în urma intervenției lui T. Maiorescu, Rectorul de atunci al Universității.

Studentii ieșeni, într'o scrisoare publicată în „Trompeta Carpaților“, cereau să se ia măsuri contra Jidovilor. Nicolae Ionescu, profesor la Facultatea de Litere, mare orator, deputat și un marcant membru al Frațiunii antisemite, interpelă guvernul, la 20 și 29 Mai, în chestia arestării membrilor comitetului din Iași².

Unii parlamentari erau dispuși să facă oarecari concesii Jidovilor, mai ales că la 3 Iunie 1866 sosise în București, Evreul Adolf Crémieux (fost membru al guvernului provizoriu din Paris în 1848 și intemeetorul Alianței Israelite Universale), cu scopul de a interveni pentru acordarea de drepturi Jidovilor, promițând un împrumut de 25 milioane de franci. Data fiind criza financiară de atunci și fiindcă Adolf Crémieux era susținut de 50 de deputați, se înclina spre o soluție favorabilă Jidovilor³. Populația din București a făcut o mare demonstrație în jurul Parlamentului, apoi a mers și a dărâmat sinagoga jidovească. Xenopol, în expunerea sa, arată că Ion Brătianu, susținând pe locuitorii capitalei, s'a pronunțat contra acordării vreunui fel de drept Jidovilor, care devenise o adevărată plagă socială⁴.

În adunarea deputaților, cei care susțineau cu tărie respingerea oricărei acordări de drepturi Jidovilor, erau numai câțiva deputați moldoveni. Cu toate acestea, clasa conducătoare părea să fie de acord cu masele. Parlamentarii se rușinau de principiile umanitare ale căror adepți erau și de care făceau mereu caz, așa încât se poate spune că ei au fost mulțumiți de presiunea poporului ca să poată avea motiv de respingerea proiectului. Toată studențimea din Iași era antisemită. Studenții din București au salutat pe cei din Iași fiindcă „au ridicat salu-

1. Xenopol, *op. cit.* p. 510—11.

2. *Ibid.*

3. *Ibid.* p. 513.

4. *Ibid.* p. 514, 517.

tarul lor cuvânt pentru a combate uneltiri criminale ale cosmopolitilor noștri". Dintrei cei o sută de studenți români dela Paris, 75 erau antisemiți¹.

Generația de intelectuali care creiașe unirea Principatelor n'a fost susținută la conducerea treburilor publice de o clasă burgheză românească care nu exista. Burghezia epocii unirii și cea imediat următoare se compunea dintr'un amestec de Jidovi și străini pripășiți de prin alte părți, a căror unică țință era numai îmbogățirea. Clasa țăranilor era incultă și săracă. Lupta cu conglomeratul străin, care nu dorea alta decât să pună mâna pe întreaga avuție a țării. Jidovii ajunseser să turbure procesul de formare și de modernizare a tânărului stat român și dădeau asalturi furioase pentru obținerea drepturilor politice. Având supremația economică, mai ales în Moldova, unde ajunseser singurii mijlocitori între producător și consumator, cu ajutorul banilor, atrag de partea lor pe unii oameni politici, învrăjbindu-i între ei și tinzând a pune mâna și pe presă. Pentru reușita planurilor lor, aveau ajutorul coreligionarilor din alte țări.

Xenopol dă alarma, arată starea mizeră și nenorocită a țăranului stors până la exces de funcționarism, și de lupta dintre partide și falsa democrație². Arată că țăranilor le mor copiii pe capete, „mortalitatea întrecând natalitatea” pe când „Evreii sporesc în număr căci nașterile la ei întrec mortalitatea”³. Cu ocazia acestei constatări face următoarea reflecție plină de cel mai crud adevăr: „țăranul asudă pe brazdă” împreună cu femeia și cu fata. Ele „nu mai sunt gospodine ci unelte de muncă asemenea dobitoacelor puse la o indeletnicire care covârșește puterile lor fizice; ele sunt ruinate în corpul lor și aduc ca mame niște puteri istovite la procreierea copiilor”⁴. Pe de altă parte „comerciantul (Evreu) se îmbogățește la tarabă”. În consecință el dă ca soluție, românizarea grabnică a industriei cu ajutorul statului sau chiar de stat⁵.

1. *Ibid.* p. 513.

2. A. D. Xenopol, *Studii economice*, Iași 1879, p. 20—21, vezi și dr. D. Vasîloiu, *Influența lui Fr. List asupra gândirii economice a lui A. Xenopol*, București 1941.

3. Xenopol, *op. cit.* p. 23.

4. *Ibid.* p. 56.

5. *Ibid.* p. 29—30.

Ocupându-se despre desinteresul arătat de oficialitate și chiar de proprietarii izvoarelor de bogăție naturală dela noi, dă exemplul viticultura. Viile au fost smulse din mâna Românilor „și dacă n'ar fi câțiva Evrei” care să se ocupe de ele „cine ar mai găsi la noi o bobită de poamă după luna Octomvrie”¹.

Xenopol apare ca un precursor când susține că industria națională trebuie preluată de stat în ceea ce privește conducerea supremă, ca „îndreptător și privighetor”. Arată că în toate statele occidentale, la timpul potrivit, s'a sprijinit industria națională pentru a o salva din mâinile străinilor, și acuma puterea publică poate „să stee la o parte”. La noi s'a obișnuit principiul nenorocit: „Laissez faire, laissez passer”². Politicienii și economiștii noștri au căutat să aplice și au aplicat chiar principiul liberului schimb, principiu care convine marilor state industriale, dar care pentru țările agricole e o adevărată nenorocire³. Xenopol crede că „nimicirea industriei mici a Românilor s'a făcut în două direcții. Întâi prin concurența produselor străine, al doilea, prin concurența din țară a fabricanților străini,— mai ales Evrei, dincoace de Milcov, Greci și Bulgari dincolo de el”⁴. Xenopol explică în felul următor, foarte aproape de adevăr, cauzele pentru care mica industrie din Moldova a trecut în mâinile Evreilor: „Comerțul are principiul de a cumpăra eflin și a vinde scump”, ca acest principiu să poată fi pus în aplicare, trebuie multă minciună, precum: „lăudarea exagerată a propriei mărfi, tendința de a da produselor aparența bunului și a solidității”⁵ și alte „șmecherii menite a îmbogăți pe producător în dauna consumatorului”. Cei care recurg la asemenea procedee evident că nu mai au nici un scrupul. „Credem că nu greșim susținând că cel mai mare grad de neonestitate... îl au Evreii, de aceea e cu neputință oricărui alt om a concura cu dânșii... că nimeni nu știe așa de bine să ascundă minciuna sub fața adevărului. Principiul evreesc este ...produc cât de rău și vând cât de eflin”. Din cauza aceasta Evreii au acaparat toate micile meserii „până și respectabila profesie a bărbierilor”⁶.

1. *Ibid.* p. 45.

2. *Ibid.* p. 47.

3. *Ibid.* p. 48.

4. *Ibid.* p. 55.

5. *Ibid.* p. 57.

6. *Ibid.* p. 58.

Cauzele răului sunt multiple.

Xenopol acuză în primul rând școala care nu dă țării decât funcționari¹, „aspiranți la posturi și nimic mai mult“, sustrăgând „clasa de jos a poporului“ dela ocupații mult mai productive și mai folositoare statului². Și continuă: „apoi să miară lumea că toți industriașii (mai ales din Moldova) sunt Evreii“? Cere să se ia măsuri urgente din partea statului că dacă le mai lasă Evreilor mult timp libertatea economică „ne vor copleși... ne vor omori, căci în lupta cea cumplită pentru viață, fiecare se gândește întâi la sine și apoi la aproapele său“. Lipsa „cea mai simțită la noi în țară este aceia de școli potrivite cu nevoile țării, de școli care să facă plugari din băetul plugarului, dar plugari inteligenți; să facă ciubotari, croitori, steclari și tinichigii, bărbieri, lăcătuși“³. Ca să evidențieze mai bine situația, îl citează pe Marțian: „n'am învățat și nu învățăm decât a trăi în eleganță, nu ne ocupăm decât cu politica de partide și toată sistemă noastră de instrucție nu a produs ceva mai folosită decât o legiune de advocați“⁴. Se ridică contra generalizării programelor din învățământ, ceia ce echivalează cu neținerea în seamă a trebuințelor vieții poporului⁵. Arată că guvernul a rămas nepăsător, în 1862 și n'a luat nicio măsură ca să scape de ruină industria matasei, producătorii fiind descurajați „prin înșelăciunile la care fură expuși din partea Evreilor“.

„Guvernul, ca totdeauna“, arătându-se nepăsător la cele ce se petreceau⁶, a făcut ca „Românul numai să asude și să plătească“. După Xenopol, „nici un popor nu muncește așa de greu ca acel român și nici unul nu scoate așa de puțin din ostenele sale“⁷. Ar trebui deci ca „societatea și guvernul“ să se ocupe cu interesele economice ale țării⁸. Militează pentru dezvoltarea spiritului de economie care lipsește poporului nostru, spre deosebire de Evrei, la care e foarte dezvoltat. După Xe-

1. *Ibid.* p. 69.

2. *Ibid.* p. 70.

3. *Ibid.* p. 72.

4. *Ibid.* p. 73.

5. *Ibid.* p. 74.

6. *Ibid.* p. 77.

7. *Ibid.* p. 91.

8. *Ibid.* p. 92.

nopol „atât ca stat cât și ca privați“, cheltuim mai mult decât câștigăm¹. Despre adunarea averilor jidovești spune că au fost mutate din buzunarul nostru spart „în al lor cel prea bine cusut“². Trecerea averii românești în mâinile Jidovilor, Xenopol o califică drept „un pericol național“. Ca să poată caracteriza activitatea Românilor citează următoarea frază rostită de un bancher jidov: „noi facem economie, d-voastră faceți politică și împreună facem economie politică“. Cuvinte, care — afirmă Xenopol — ar fi trebuit „să pună pe gânduri orice român ce-și iubește țara, căci în zadar vom avea noi drepturile politice în țara noastră, dacă economic vom fi robii străinismului“³. Xenopol propunea ca un leac al acestei stări de lucruri „venirea la putere“ a unor oameni noi, nu acei învechiți în răle, care nu pot să-și schimbe obiceiurile⁴. Și ca o curiozitate, aminlim că cerea popularea orașelor noastre cu Italieni, care — după Xenopol — „sunt de aceeași gintă cu noi“, „sunt un popor superior“ „foarte activi și întreprinzători“, „foarte economi“, „au un simț artistic și estetic“ foarte dezvoltat⁵.

Totodată, el cere statului să ia măsuri pentru naționalizarea industriei și a comerțului și propune școli speciale, și acordarea de burse elevilor din școlile de meserii. Să fie ajutați cu capital acei care vor să deschidă „un stabiliment industrial“. Statul să dea Românilor comenzile sale⁶, iar societatea, la rândul ei să ajute această operă cumpărând numai dela Români⁷.

Xenopol e contra importului obiectelor de îmbrăcăminte și sfătuește pe Români „să se îmbrace în țară cu materii provenite din țară, mai proaste dar naționale, să-și taie hainele la croitori români, să-și facă ciubotele la ciubotari români“⁸. Se întreabă apoi pentru ce „străinii ce vin în țara noastră se în-deletnicesc de preferință cu comerțul“? Răspunde că e cea mai ușoară ocupație într'o țară agricolă ca a noastră, care a ajuns să aibă cei mai numeroși comercianți. Ei speculează la exces

1. *Ibid.* p. 94.

2. *Ibid.* p. 95.

3. *Ibid.* p. 97.

4. *Ibid.* p. 100.

5. *Ibid.* p. 121—6.

6. *Ibid.* p. 130.

7. *Ibid.* p. 131.

8. *Ibid.* p. 132

toate produsele agricole și industriale, fie indigene fie importate¹ și „sorb un mare profit pentru ocupații neproductive“. Toți comercianții fiind străini, „tot acest câștig iesă din punga țării, pentru a trece în pungile lor“². Explică năvala Jidovilor la noi prin lipsa unei industrii naționale, prin disprețul pe care îl arată Românii afacerilor comerciale. Ca leac propune ajutoarea Oltenilor pentru a intra în industrie și în comerț, fiindcă — după Xenopol „Olteanul este un om ce pare născut pentru comerț“... „este mai econom decât Evreul, este muncitor în gradul extrem și are un spirit practic de o mlădiere deosebită“. Oltenii trebuesc aduși în Moldova și dacă ar fi sprijiniți de stat și de societate, „vor reuși să scoată din mâinile Jidovilor comerțul“³. Dându-și seamă de otrăvirea populației rurale de către Jidani, Xenopol sfătuiește conducerea țării să facă legi „prin care să se oprească vinderea băuturilor spirtoase în comune“, iar „arendarea ocinelor și a altor venituri comunale“ să fie date numai locuitorilor din comună⁴.

Fiindcă întreg comerțul de grâne intrase în mâna Jidovilor, Xenopol sfătuiește pe proprietari să se unească, să creieze o societate proprie, care să exporte grânele cerute de străini⁵. El crede că Jidovii au ajuns să aibă în mână aproape „tot numerarul țării“ prin comerțul de cereale și e de părere, că dacă s’ar lua din mâinile lor acest comerț i-am răpune pentru totdeauna“⁶.

Xenopol afirmă că „națiunea noastră se svârcolește ca puiul în ghiarele vulturului sub presiunea Europei, care vrea să facă liberalism pe spatele noastre“. „Știm bine că singura stavilă ce se mai opune fatalei cotropiri a țării e slaba zebrea a drepților politici“⁷. Cere Europei să ne lese posibilitatea de-a lua măsurile economice necesare pentru că atunci vom putea fi „mai liberali chiar decât Europa, față de coboritorii lui Moisi“. Arată

1. *Ibid.* p. 138—9.

2. *Ibid.* p. 140—1.

3. *Ibid.* p. 140—3.

4. *Ibid.* p. 144.

5. *Ibid.* p. 147.

6. *Ibid.* p. 148.

7. *Ibid.* p. 149.

chiar „că glasul tratatului dela Berlin“ nu e glasul umanității ci al „aurului, al puterii bogăției“, pe care Jidovii îl au în mână¹.

Istoricul care era și un clarvăzător om politic a fost înspăimântat de grozavul pericol care ne amenința neamul și țara. Cităm: „ne mai rămâne puțin timp și din nenorocire puține mijloace pentru a mai scăpa măcar inima poporului român. Vom ști să ne folosim de dănsese? Iată întrebarea înaintea căreia simțim că sângele ne îngheață“².

Totul s'a petrecut cum a prevăzut această minte superioară și adânc pătrunzătoare.

Xenopol a continuat să meargă pe drumul trasat și a căutat să convingă pe conducătorii politici ai țării de pericolul la care era expus neamul nostru din partea străinismului în general și al iudaismului în special. Unele din soluțiile pe care le dădea atunci, au devenit realitate, fiind legiferate și în bună parte aplicate astăzi.

Fără preget, el a propovăduit cel mai curat naționalism. A îndemnat mereu pe Români să muncească mult, mai mult decât alte popoare mari, care erau apărate de cotropirea străină nu numai prin muncă ci mai ales prin număr și tradiție. A susținut mereu că orice domeniu de activitate românească trebuie păstrat cu orice sacrificii, căci sforțările și sacrificiile făcute duc la ridicarea neamului, care ne oferă cea mai frumoasă răsplată. Totdeauna a fost un sincer și entuziast închinător al culturii naționale. Nu admitea cosmopolitismul, care chiar în statele mari și puternice a produs și produce turburări. Munca intensivă ajută popoarele mici ca să se ridice, le consolidează naționalitatea, fiindcă „iubirea de țară este unul din simțimintele cele mai firești și cele mai răspândite“³.

Prin activitatea lor, Jidovii au pus în discuție instituțiile române și moralitatea unor mari personalități, care au avut o conduită în afară de orice discuție⁴. Amintim cazul doctorului

1. *Ibid.* p. 150.

2. *Ibid.* p. 151—2.

3. A. D. Xenopol, *Cuvântarea inaugurală a Rectoratului*, Iași 1899, p. 6.

4. I. E. Torouțiu, *op. cit.* t. VI, p. XXX; citează cazul jidovului Avrum sin Moise Leiba Roșu sin Dreicop Burăh, care a acuzat pe Maiorescu că în calitate de ministru „a comis uă adevărată risipă din banii statului“, împrumutând pe favoriții Eminescu și Slavici.

jidan A. Steuerman, care a prezentat comisiei examenului de doctorat o teză fără prefață. După trecerea examenului a pus în circulație teza cu o prefață în care arăta că la Epitropia Sf. Spiridon se face o „îpocrită selecțiune de rasă”, lăsând să se înțeleagă că insultele aduse Epitropiei au fost aprobate de profesorii din comisie.

În 1898 Xenopol, fiind Rector al Universității și cunoscând cazul, la 9 Martie, a convocat senatul universitar, în ședința caruia a condamnat procedeul necinstit întrebuintat de jidov¹.

Într-o conferință ținută în Noemvrie 1899 și intitulată „Cum stăm la orașe”, Xenopol s'a ocupat iarăși de problema jidovească dela noi. În conferință a arătat că în viața unui popor orașele dau „un sbor puternic plâsmuirilor inteligenței prin o activitate complexă... mijlocesc profund înflorirea activității superioare ca: artele, literatura și în deosebi științele”. A arătat că există un schimb statornic între elementele dela sate și orașe și s'a arătat, ca atare, extrem de îngrijorat de soarta orașelor românești populate în majoritate cu Jidovi, care duc la dezastru economic și reduc pe băștinași la o inactivitate primejdioasă pentru specificul național. A susținut că niciodată apăsarea turcească n'a fost așa de periculoasă, nici cea grecească chiar, n'a fost așa dezastruoasă ca apăsarea jidovească. Jidovii nu se asimilează, sunt refractari obiceiurilor noastre, vorbesc o limbă îngrozitoare și urăsc pe creștini².

Xenopol stătea în strânse legături cu acei care împărțeau ideile sale în privința iudaismului și ca atare nu putea decât să iubească și să aprecieze pe viitorul profesor A. C. Cuza. Despre marele doctinar al naționalismului român, a scris următoarele: „cunoșteam de mult și aprețuisem cunoștințele și talentul extraordinar de scriitor al lui Cuza și cu toate că mă atacase într-o epigramă antisemită, crezând svonul că eu a-și fi de origină Evreu,... nu am căutat la acest păcat al lui față de mine și l-am luat cu mare dragoste. Il îndemnăm mereu să scrie o lucrare mai însemnată pentru a putea dobândi un premiu la Academie și a se putea înfățișa la o catedră ce era să se creeze la Iași pentru economia politică. Mă ascultă și scrise

1. *Desbaterile Senatului Universității din Iași pe anul 1898, Procesul-Verbal Nr. 6.*

2. Publicată în ziarul *Evenimentul* din 1 Decemvrie 1899.

un foarte bun studiu asupra poporației. Mă siliu să fie premiată la Academie, ceea ce nu fu greu, dată fiind însemnătatea scrierii”¹.

Prin opera sa, urlașă din toate punctele de vedere, istoricul a căutat să-și înalțe neamul în fața lumii. Fiind la apogeul vieții sale scria: „În legătură cu chestia evreească... nu pot nici măcar gândi de a da drepturi unei mâni de oameni ce-și păstrează caracterul strein în țara noastră”². Pentru Xenopol erau exagerate pretențiile Jidovilor. A fost combătut cu înverșunare pentru ideile lui de Jidovii din țară și de cei de peste graniță. Față de străinătate și-a formulat punctul de vedere antisemit în lucrarea „La Question israélite en Roumaine”.

În legătură cu această lucrare, Xenopol spune că și-a atras supărarea lui Luigi Luzatti, fost prim ministru al Italiei, care era Evreu de origine³.

Iudaismul a încercat asasinarea morală a marelui istoric creîndu-i o genealogie evreiască. Asupra acestei origini, mult regretatul nostru istoric N. Iorga observă că însuși Xenopol „râde de Românii de rit israelit” dela Berlin și atacă pe „Jidani”, sau pe cei de „supt influența jidovească”, „batjocoritori ai țerii: putea s’o facă oare, cu originea ce i se atribue, când tatăl, pentru care arăta o mare pietate, era încă în viață și-l vedeau toți”⁴. Totuși, spre rușinea noastră, scriitorii români, crescuți însă la școala iudaismului cosmopolit au răspândit legenda originii sale semite. Dealtfel, sistemul defăimărilor de această natură a fost generalizat la toți scriitorii care au luptat contra jidovimii.

N’a scăpat de această acuzare nici Hasdeu⁵, nici Alecsandri⁶, nici Iorga⁷ și chiar nici d. prof. A. C. Cuza. O o-

1. I. E. Torouțiu, *op. cit.* t. IV (Xenopol, *Istoria ideilor etc.* p. 400—1).

2. *Ibid.* p. 516.

3. *Ibid.* p. 417.

4. N. Iorga, în *Revista istorică*, a. XIX, nr. 1—3, p. 68.

5. G. Călinescu, *Istoria literaturii române dela origini până în prezent*. București 1941, p. 320.

6. *Ibid.* p. 254. Aici autorul combate originea evreiască a poetului.

7. Torouțiu, *op. cit.* t. VII, p. 2—3, unde e publicată o scrisoare a lui Iancu Iorga adresată nepotului său Nicolae. Scrisoarea are data de 14 Mai 1900. În ea face o genealogie a familiei Iorga și o încheie astfel: „Cred că aceste lămuriri ce dau, vor fi de ajuns ca să dovedești domnului calomniator că familia noastră nu este din lifte jidovești, ci din pravoslavnici creștini ortodocși”

rigine dubioasă i-a fost creată chiar marelui poet și strălucit vizionar antisemit, Mihail Eminescu, care a avut accente atât de vehemente împotriva nemiloasei cotropiri jidovești.

Deși infamiile campaniilor calomnioase îndreptate contra acestor genii ale naționalismului s'au dovedit zădarnice, ele rămân totuși ca un document al destrăbălării sufletești la care ajunseseam până nu de mult.

În ceea ce îl privește pe Xenopol, figura lui devine din ce în ce mai luminoasă încadrată fiind de nimbul unui naționalism fără prihană, plutind peste umbrele mucedee în care s'au scufundat simbriații interesați ai iudaismului.

N. GRIGORAȘ

SALOMEEA

Salomee,
Trupul strâns în nestemate
Arde în vioara humii.
Se 'nchid marginile lumii...

Te mlădii
— Arc de fructe aurii —,
Te 'nfiori
Ca o flacăra 'n comori,
Ca un mirt subt cornul lunii,
Când îl leagănă lăstunii.

Te aprinzi
Amforă de trandafir...
În palat regesc — safir —.

Te cuprinde
Șoapta vremii în inel.
Șerpilor brațelor îl strâng numai pe El.

În cascade,
Vii șiraguri de smaragde
Cad pe fruntea Lui, în spade.

Din a coapselor mistere
Vălurile cad stinghere.
In vârtej luceferi cad
In străfulgerări de iad.

Ard cadelniți aromate...
Cine 'n temniți negre bate ?
Arde soarta în mânia,
Cine asprul vremii știe ?

Salomee,
Pe tipsie grea de-aramă
Capul Sfântului se 'nramă.
Picături de sânge, steme...
Inimii, rubinul geme.

In vârtej împărătesc
Flori de rodii înfloresc.
— Curcubeu învins de cer —
Vălurile cresc și pier.

Salomee,
Nici osândă, nici păcat!
Mâna Timpului, camee
Te-a filigramat: femeie.

RONSARDA CASTRO

SINDROFIE LA DUCA TINCA

Duca Tinca se foiește prin odaie. Se răstește la colbul care hojma se pune pe lucruri :

— Bată-te pustia să te bată ! Ia te uită, mămuțuță dragă, ci-i pe etajera asta ! D'apui pe scrin !...

Ciudoasă, începe a șterge caseta de catifea roșă, statuetele de ipsos, suportul cu păhăruțe verzi de liqueur, albumul de cărți poștale în catarama galbene și-așterne subț fiecare roțițe împletite cu croșetul.

Din scrinul cu naftalină, duca Tinca scoate macatul de lână roș cu ciucuri colorați și flori mașcate — pe care-l pune la zile mari — și-l potrivește pe crivat.

— Așaa, da ! Pun și câte-o pernă 'n jâlțuri... Las'că nu se roade catifeaua, da-i și mai moale ! Ia te 'nchipui-te ! Am uitat scăueșele de pus subț picioare...

Trece cu petica pe masă și așterne o față împletită cu iglița și brodată în culori.

— Maare pozna ! Lampa nu-i făcută !... Frosăcă, Frosăcă, nu te codi, strigă duca Tinca, pune gaz în lampa as' nouă și șterge stecla !

— Iar vin mnealor ? !.. N'au alta de făcut decât să steie la cislă, — mârâie printre dinți baba Frosăca, trântind ușa.

Duca Tinca leapădă grimeaua și capoșelul. În fața oglinzii, îmbracă fusta creață de postav albastru și polcuța 'n careluțe. Păru-i alb și rar... Ochii mici și iscoditori. Dinții au lăsat-o cu sănătate... Pe trei lucruri însă e ciudoasă foc, când i le a-

mințește oglinda : alunica de subt nas, sprincenele îmbinate și părul de pe față, pe care-l ciupește toată ziua.

Duca Tinca mai netezește cuvertura de pe crivat, mai îndreaptă perdelele de horbotă și, din ușă, se uită la ceasul din părete :

— Ia te 'nchipui-te, o 'nsarat și nu vin ! Se cuibărește 'n vârful patului și se sfătuește cu gândurile :

— La dreptu vorbind, nici nu merge ! O fată singură să ție lampa aprinsă toată noaptea ! Ce are să zică vecinii ?... Cum or veni, le-o și spun : La mine nu mai fac sindrofie !...

Portița scârțâie...

— Na, iacătă-le că vin ! Firița și Sultana... Ia dă fuga, Frosâcă și deschide ! De-acu, dă Doamne bine, or mai farfecă lumea, ori nu...

În paravan, Frosâca șterge colbul de pe pantofii cu vârful ascuțit ai Coanei Firița și de pe botinele de lac a Coanei Sultana.

Duca Tinca le iese înainte :

— Ia, poftiți, mă rog, poftiți ! Bine-ați venit ! De când v'așteptam !...

Cu pași mărunți de veveriță, mică și scăzută, coana Firița Drăghici intră. Capeluța cu buchețele de toporași și bride de dantelă, tremură, parc'ar spune mereu „da”. De subt pelerina de jeuri, care ascunde povara anilor grămădiți în umărul stâng, întinde cu zgârcenie o mână mică și uscată. Alături intră săltând coana Sultana, scurtă și grasă, acoperind cu sărutări pe duca Tinca și lăsându-i urme de ventuze stacojii pe obraz. Un râs plin se zbate în cele trei rânduri de bărbii, împrăștiindu-se în tot trupul.

— Ia te 'nchipui-te cum s'o mai gătit Firița ! Ce lucru de rochie de tafta violetă, toată 'n cerculețe ! Parcă-i scoasă din cutie ! — se meară duca Tinca. — Și coana Sultana, ce mai mândrețe de pălărie cu pene și trandafiri ! Ia te uită, o 'mbracat bluza cea de matasă pembé, cu bolerou brodat și fusta de catifea !... Da-i, nevoie de boțată și mototolită, observă pe ascuns ochii iscoditori ai ducăi Tinca.

Coana Firița se 'nvârtește 'n loc, pipăie un jălț mai ferit și s'așază cu grijă să nu-și boțască rochia.

— Aici am să stau, mă rog matale, să nu mă tragă dela fereastră.

Sultana se tuflește deodată și umple canapeaua de-alături.

În oglinda dela şifonieră, cocul din moalele capului coanei Firița, tremură. Ochii șireți, înfiți în smochina feții, privesc nasul coroiat care-și dă întâlnire cu bărbia adusă peste buzele subțiri și întinse. Părul coanei Sultana e-un colac umflat cu bandouri de crepi, așezat pe-o lună plină și rumenită cu boie vineție.

Catița, vecina de peste drum, lungă și slabă — o scândură 'n polcuță de catifea neagră — trece strada.

— Ce mai cap de cal, pe gât de cocostârc are și Catița! strigă Luțaca.

— Și se mai piaptănă și à la Cleo, adaugă Firița, adunând pe piept o ploaie de cruci mici.

Din trei pași, Coana Catița e'n paravan. Întinde cu dărnicie mâna lungă și ciolănoasă și nasul împunge sărutări repezi la fiecare. Un glas gros și închis acopere râsul darnic al coanei Sultana și pițigăiala Firiței:

— Bonsoir, dragele mele, bonsoir! Am întârziat! Pân'acum o ținut de vorbă duca Mașa să-mi spuie câte case o făcut ea... Tare-i sbârcită și făcută cu dresuri!...

— Dacă se dă cu *oliman*, sare pe telurile canapelei Sultana.

— Doamne, ce pudră de orez știu să fac eu cu apă de roză!... Așa mi-am păstrat tenul!..

Intr'un târziu, coboară din trăsură și Coana Mândița, cu jachetă pe talie, bluză cu ghempă și tocușoară 'n cordeluțe de catifea. Între prietenele ei, trece de cea mai luxoasă.

Poftim, poftim! răsună glasurile nerăbdătoare.

Coana Mândița nu-și sărută niciodată prietenele. Le 'ntinde mâna numai, apoi dispare 'n fundul jălțului.

— Mai să nu vin astăzi, fârnâie nasul cărn al Mândiții, în timp ce mișcări repezi netezesc cararea părului roșcat, care se lasă în colțuri pe tâmpile.

— Da se putea una ca asta!... Vai de mine, coană Mândiță!... Ia te 'nchipuie-te!... Sindrofie fără mata nu se află!... Sar cu vorba cucoanele, știind-o că se face totdeauna așteptată.

— Noi trăim ca surorile, se silește Catița să-și îmblânzească glasul bărbătesc.

Ochii de pisică salbatică ai Firiței o urmăresc pe furiș. Sultana o pironit-o fără înconjur. Duca Tinca o sfredelește cu privirea, începând dela pantoful mic și delicat, care de-abia se

zărește subț volanul fustei, la inelul cu piatră de smaragd din degetul arătător și până la cerceii cu arabescuri.

Baba Frosăca aduce tablaua cu rod de trandafir și cu cafele.

— Buune dulceți! Taare-i mai plăcu lui bietul Casiadi, oftează Coana Sultana.

— Când eram la pension, ținem gavanoasele cu dulceți în pupitru. Numa ce auziai fetele: Firița Lazu... șerbet... Firița Lazu, pelte... Firița Lazu... chitru. Și coana Firița mestecă amintirile dulci.

— Nici că se putea altfel... fată de familie, fată cu avere, —o măgulește duca Tinca, ținându-se de șale,—o știut el ce-o luat conu Jănică Drăghici!

— Pare-mi-se că n'ai mai isprăvit pensionul, coană Firiță? fărnaie Mândița.

— Aș! Unde-o fost de chip!...

— Te-o furat conu Jănică, cum am pățit-o și eu cu barbatu-meu, izbucnește Sultana:

— M'o luat dela „Varlam“. Era cu 30 de ani mai mare decât mine. Eu de 16... el de 46... Câțiva ani, o mers cum o mers.

— Mata, coană Sultană de 20... el de 50... Mai așa, merge, fărnaie Mândița.

— Mata de 25... el de 55... hm! ar mai merge, îngaimă Catița.

— El de 60... mata de 30, coană Sultană, iaca nu mai merge... spune scurt și hotărît Firița, mișcând degetul arătător. Și ultimele vorbe se 'nneacă în râsul tuturor.

— Și nu era zular conu Mitache Casiadi? se miară Mândița.

— Era el, da cine putea să-mi astupe ochii... Și-o grindină de râs răpăie în bărbile coanei Sultana.

— Cavalerii nu mă ocolesc nici acu!... Au cutia de fondante prinsă 'n bumb,—între la mine! Nu,—drumul! Așa i-am giucat, pe degete!

Duca Tinca face cu ochiul coanei Firița care-i aruncă priviri ca înțepăturile de viespe. Catița calcă pantoful delicat al Mândiței și izbucnește indignată:

— Doamne, Mândița, am fost și noi fete frumoase și deștepte... Am învățat și noi la Maici... ne-am măritat... da de pe-

trecanii și baluri n'am știut! Mulți m'au mai curtat, dar n'am îndrăznit odată să ridic ochii asupra lor.

Duca Tinca își ciupește părul din bărbie și spune cu scârbă că... n'a făcut niciodată haz de barbați. Iar Firița îi gata să jure că afară de conu Jănică Drăghici, n'a mai cunoscut pe altul, fe-rească Dumnezeu.

.

În jurul mesei, cucoanele Ducăi Tinca joacă tabinet. Numa coana Mândița, când aude de joc de cărți, își strânge gura ca baerile unei pungi. Scoate din săculeață ața și croșetul și s'așterne la 'mpletit.

— Și zi l-o îngropat pe Savel Banu...

— L-o îngropat cu patru popi, deslușește Catița. Să-l fi văzut pe Conu Costache Balu, umbla după mort, cu ochii la cucoane.

— Se putea fără dânsul, icnește duca Tinca!

— ...și biata coana Ilencu îl tot trăgea de mânecă...

— Și cine mai era, coană Catiță, întreabă Firița pe vârful limbii.

— Era al de Mileasa, taare bine pusă!... Nora lui Șăndrea... Coana Profirița Mazilu, cum o știi, cu ciuperca 'n cap...

Catița, în timp ce înșiră nume după nume, face un semn ascuns și plin de înțeles spre Sultana. A fost deajuns pentru a trezi curiozitatea celorlalte:

— Dar, coana Sultana, nu?...

— Am fost și eu, răspunde Sultana cu jumătate de gură. Dumnezeu să-l ierte!... Cum mă mai ruga ș'aista să merg cu dânsul la Paris!...

— O fost și Dimoaia și Costin... spune apasat Catița.

— Se putea unul fără altul, clatină din cap coana Mândița.

— Pe Dimoaia n'am ochi în cap s'o văd, se 'nciudează Sultana, și scoasă din fire, trăneste cărțile pe masă, dispărând pe ușă.

— Da ci-i coană Firiță? Ce-i cu Dimoaia?

— S'auzim și noi, stăruie duca Tinca.

— Apăi madam Dima s'o bătut cu Sultana în hală, cu oa-le-le cu smân-tă-nă, dela Costin, mă rog matale,—spune rar și cu dispreț coana Firița.

— Ia te 'nchipui-te! se 'ncrucește duca Tinca.

— Hm-hm !... De astaaa !... Catița dă din cap cu înțeles.

— Păi, de astaa, tremură cocul Coanei Firița.

Când Sultana se întoarce, gurile rele amuțesc. Ca să schimbe vorba, Mândița prinde a imita profesoarele din pension. Darul cunoscut de prietenele ei, le stârnește cobeia care le cârâie în gât.

— Mai lasă Mândiță, că știim... știim...

— Le-am auzit... îi taie curajul Firița, subțindu-și buzele.

— Pe mine să mă iertați, se scoală ofensată coana Mândița. Mi-o venit ginerele și fata...

Își ia ramas bun și pleacă. Portița scârțâie...

— Da las-o și pe Mândița asta, strigă duca Tinca bucu-roasă c'o scapat de una.

— N'ai văzut-o ce ațoasă-i, spune Firița. Să nu-i spui o vorbă !... Parcă i-o dat cu ibrișin pe la nas !

— Îi de-a mirare că n'o înșirat și 'n as' sară cum o venit Eminescu la Școala Centrală, adaugă cu răutate Firița.

— Și s'o uitat numai la dânsa, adaugă Catița.

— ...Și vizita Reginei Elisabeta și-a Regelui Carol I, sare și duca Tinca.

— Face pe mironosița, Mândița noastră ! Da ia întreab-o ce cata Lascar Baloș pe la dumneaei...

Și satisfăcută de ultima-i săgeată, Catița își ia rămas bun și părăsește sindrofia.

— Să trimeți, mă rog, ducă Tincă, să-mi aducă și mie o birjă, se roagă Sultana.

Portița ducăi Tinca și cea de vis-a-vis abia s'au închis.

— Ce gură are și Catița asta, să ferească Sfântul, zice Sultana.

— Mă crezi, coană Firiță, toată ziua trece strada și mă amețește. După ce pleacă îmi pun un prosop ud la cap, se jăluie duca Tinca.

— Ce vrei ? ! Fata lui Zbârlea din Podu-Iloaei ? De unde educație ? !

— ...Ei, de-acu mai rămâneți să vă mai sfătuiți amândouă că mie mi-o sosit birja...

Sultana mai sărută pe Coana Firița și pe duca Tinca încă odată pe scara trăsurii și roțile se pun în mișcare...

— Joi veniți la mine, nu uitați !

— Și-așa cu oalele cu smântână, coană Firiță...

— Și-o vezi?! Face pe boeroaica! S'adunase toată lumea!
Râdeau precupeții!...

— Ei, coană Firiță, parcă numa Costin o fost?! Da Savel Banu, da... Ștefan Pandrea, daa colonelul Alexandrescu...

— ...Și doctorul Petrescu și Botez dela prefectură. O fost ei vreo... 120, după Dimoaia.

Mai face duca Tınca un tabinet cu coana Firiță... mai soarbe o cafea... timpul trece...

Intr'un târziu și-aruncă Firiță ochii la ceasul din părete...

— Vai de mine, ducă Tincă, trecut de miezul nopții...
Te las...

În urma coanei Firiță, ducă Tınca închide ușa dela paravan și răsuflă ușurată. Numără bucățile de chitonag:

— Șase... Unsprezece le-au mâncat!...

Da dă-o 'ncolo și pe Firiță asta! Ce ifose! Își foșnește 'ntr'una mătăsurile și vorbește pe vârful limbii.. Cine critică pe Sultana! Da ce-o mai petrecut în viața ei, mi-o spus el mie Conu Mihalache Cortez...

În capot de noapte cu picățele, duca Tınca face câteva mătânii înaintea icoanei. Se bate peste gură:

— Doamne, iartă-mă! Ce mai atâta vorbă! Nici eu n'am fost doar ușă de biserică?

SPERANȚA PASCU

PSALM

Te-am cunoscut și, totuși, nu ne știm.
Era 'n amurg, la noi, în țințirim.

Pe-atunci trăiau și visele și tata.
Nu-mi irosisem anii cu lopata

Și sufletul nu l-am vândut pe-atunci ;
Credeam în Tine, Doamne, și 'n porunci.

Dar azi, naufragiat după atâte
Peregrinări și zile mohorite,

Cu aripa ucisă de furtună,
Cu trupul frânt și inima nebună,

Mă reîntorc în vreme, ca 'ntr'o casă,
Și-mi caut amintirea de mătasă.

Îs obosit. Cocorului m'aseamăn,
Încerc să uit c'am fost cu visul geamăn ;

Încerc să uit c'am tot râvnit Înaltul...
Sunt eu sau poate altul, Doamne, altul ?

SERGIU GROSU

NECULAI IORGA

I. AMINTIRILE CELE MAI INDEPĂRTATE

Scoarța șubredă a cuvântului se dovedește uneori nevrednică de a-i îmbrățișa sensul. Căci sunt valori ce depășesc cu mult posibilitățile exprimării omenești. Poetul, oricât de înaripat i-ar fi versul, nu poate pătrunde arcanele lumii; preotul, în rugile dela icoane nu descopere Dumnezeirea decât în fărâma răsfântă în sufletul său. Unicitatea creației e fracționată de înțelegerea noastră, noi nefiind decât părțițele ale ei. Veșnicia, în maiestoașa-i desfășurare spre țintele numai de dânsa cunoscute, scapă simțurilor noastre. Căile și vrerile ei sunt ale Ziditorului, și numai ale lui.

Anumiți oameni însă lasă întrezărit, splendid și tumultos, ritmul Universului așa cum jocul mărunț al vieții imită inconștient lunecarea sistemelor astrale. Geniile se nasc la răstimp de veacuri pentru a ilustra însușirile neamului din care și-au tras existența.

O astfel de minte, atotcuprinzătoare și epocală, a fost Neculai Iorga. De aceea, când îl apropiai, încercai un sentiment straniu. Te simțeai stăpânit de sfiala ce ți-o dau numai miracolele venite din necunoscut și care nu pot fi tălmăcite de vorbirea curentă.

Impresia de supranatural, în ceea ce-l privește, am cules-o intuitiv dar în mod definitiv încă de pe vremea îndepărtatei mele pruncii. Aveam doar nouă ani. Era în primăvara lui 1905. Redactorii dela „Sămănătorul“, venind la Iași în frunte cu Iorga pentru o

șezătorae literară, fusese invitați la masă de tata. Pe noi, copiii, această vizită ne răscolise profund. Nu doar că am fi prețuit valoarea literară a musafirilor. Eram prea nevrâstînici pentru așa ceva. Nu auzisem decât de profesorul Iorga a cărui puternică personalitate cucerise încă de pe atunci simțirea și nădejdlile Românilor de pretutindeni, — din țară ca și de peste granițe. A. C. Cuza îi dăruise admirația sa tot atât de entuziastă, pe cât de statornică. Ea a stăruit dealungul deceniilor, biruind neînțelegerile și vrajbele de tot felul și păstrându-se până astăzi, nealterată în cadrul sfânt al amintirilor.

Despre Neculai Iorga se vorbea adesea la noi în casă și întotdeauna în termenii cei mai calzi. Nenumăratele dări de samă asupra activității sale prodigioase, — articolele științifice sau literare, o carte nou-apărută, alteori câte o scrisoare, — erau tot atâtea motive de lungi comentarii pe care tata le făcea în timpul mesei, în timp ce noi ascultam cu nasul în farfurie, căci zurba tinereții noastre înceta la această oră a zilei. Astfel, ne lăsasem pătrunși de numele lui Iorga ca de ceva mirific venit de pe tărâmurile fabuloase ale basmelor.

Evident că vestea vizitei sale, ne impresionase și o așteptam ca o pogorîre de Arhanghel din baerele senine ale Cerului. Dar ceea ce ne reținea mai ales luarea aminte erau pregătirile acestei primiri. Infrigurarea celor mari trecuse în lumea noastră, a copiilor. Garnitura de porțelan fin împrumutată de la bunica, bucătăreasa meșteră în cofeturi venită din vecini, florile proaspete așezate cu meșteșug pe fața de masă de olandă, acel nu știu ce al clipelor mari și solemne, ne dădeau un fior de cucernicie și de negrăită așteptare. Forfoteala pregătirilor neobișnuite era complicată de iscodirile noastre stăruitoare, menite să stârnească dojana mamei și mărâielele bosumflate ale slugilor.

Însfârșit sosi clipa mult așteptată, anunțată prin clopoțelul dela scară. Pe când tata grăbea spre intrare, noi ne strânsesem în jurul mamei, ca puii lângă cloșcă în preajma furtunii. Purtam tractul zilelor mari, cu hăinuțe și ciuboțele noi, ceea ce întărea caracterul festiv al împrejurării. Cu mâinile rășchirate ca nu cumva să aducă vreo culă hainelor și cu ochii holbați spre ușă, ascultam fără de răsuflăt vîlmășagul înăbușit al vocilor din antret. Interpelările vesele ale oaspeților și cuvintele de bun ve-

nit ale tatei, erau stăpânite de accentele când grave când ascuțite ale unei voci ușor de identificat prin felul special de a-1 pronunța pe *r*. Era vocea lui Iorga. Șopotul frazei, variindu-și tonalitățile după prundul conversației, curgea plină de farmec, ca o undă. Ași putea spune că revelația glasului lui Iorga a însemnat pentru mine mai mult chiar decât apariția siluetei sale neobișnuite, a cărei înălțime puțin adusă dintr'un umăr trebuia să impresioneze pe oricine dar pasă-mi-te încă pe un tânăr ca mine.

Ca și trupul, mintea își are vârstele sale. Deci și o pruncie. Și ca orice pruncie, — pe Moș Crăciunul ei. Pentru cele dintâi priviri ale crudei mele priceperi, Neculai Iorga mi s-a înfățișat ca însăși minunea lui Moș Crăciun. Dealtfel, a fost singurul Moș Crăciun, așa precum e scris să fie. Darurile sale uluitor de strălucitoare, erau cunoștințele; torba în care le purta, — elocința.

Nici azi nu mi-a ieșit din minte acea masă serbătorească la care mă strecurasem smerit, ca un credincios în umbra altarului. A. C. Cuza îl avea pe Iorga la dreapta, pe Emil Gârleanu la stânga. Suavul și plăpândul nuvelist al „Sămănătorului“, pierdut din nefericire așa de timpuriu, era legat printr'o strânsă și veche prietenie cu A. C. Cuza. În acea vreme apărea, încă dela 1904, în revista „Făt Frumos“ condusă la Bârlad de Gârleanu, seria de articole privitoare la „Naționalitatea în Artă“. Și tot din îndemnul și îngrijirea poetului, ele au fost adunate în volumul cu același titlu, tipărit în anul 1908 de editura Minerva din București. Era un semn de înaltă încredere și prețuire pe care A. C. Cuza nu l-a dăruit decât foarte rar în viața lui.

Mai erau de față publicistul Ion Scurtu, poetul Dimitrie Anghel, cu prietenul său St. O. Iosif, de care nu se despărțise încă. Apoi Henri Stahl, stenograful, prezent oriunde se afla și profesorul; romancierul Mihail Sadoveanu și, dacă nu mă 'nșel, elegantul poet bârlădean G. Tutoveanu, a cărui carieră a mers din succes în succes, până la definitivă consacrare de astăzi. Intr'un cuvânt, se aflau în casa noastră toți redactorii „Sămănătorului“. Peste câteva zile, la începutul lunii Iunie, ei aveau să-l aleagă pe Iorga directorul publicației care în scurta ei viață a știut să lese urme neșterse în dezvoltarea noastră spirituală.

De atunci sunt patru decenii, scăldate în depărtare ca în-

tr'o ceață. Și totuși prin pâclele vremii mai descopăr încă silueta cu masivități promițătoare a lui Mihail Sadoveanu. Răzbate încă melancolia zâmbitor tăcută a lui Gârleanu și licărul albastru ca un luminiș de cer al ochilor lui Iosif, regăsit mai târziu și n'aș putea spune de ce în privirile lui Octavian Goga.

Dar în timp ce ardelenismele lui Scurtu sau rezerva aristocrată a lui Dimitrie Anghel se pierd în penumbra detaliilor, figura lui Iorga mi-a rămas vie, clocotitoare, așa cum mi-a apărut atunci într'o viziune grandioasă, aproape apocaliptică. Peste capetele tuturor, se revărsa gigantica stihie a frazei cu hăuleli de furtună și clocote vulcanice. Avea fluente verticale de gheizer. Aducea din străfundurile temperamentale abureli fosforescente, ca o fântână arteziană cu jocuri mirifice de lumină în fiecare strop. Intrebările unuia sau a altuia își făceau loc cu greu prin impetuoșitatea șuvoiului. Atunci, el se oprea o clipă, dar numai o clipă, ca la un popas firesc, de mai înainte hotărât. Apoi se așternea la drum mai aprig, nu pentru a răspunde la interpelare, dar fiindcă așa îi era esența, — nestăvilită în vorbe. Fantazia făcea să lunece fraza dela o idee la alta, dela un fapt recent la cine știe ce întâmplare fabuloasă din preistorie. Intregul vălmășag căpăta însă un tot unitar, cimentat prin aceeași esență conceptivă și dominat de efluviile glasului în veșnică rostogolire. În tot ce spunea, punea un element pasional care dădea viață evocărilor și făcea aieve plâzmuirile minții.

Toți cei de față eram răpiți de hohotul avalanșei. Pe cei mari, vorba îi purta spre hotarele unde se întâlnesc realitățile cu ficțiunea; sinuozitățile visării cu orânduiri geometrice ale existenței. Iară noi copiii, pentru care fraza nu avea înțelesuri ci numai sonorități, — ne lăsam duși de ea ca de o baladă sau de o poveste cu zbuciumări epice, năzuind către o lume mai bună și mai dreaptă.

După masă, în timpul scurtei plimbări de sub pomii din gradina în floare, A. C. Cuza și cu Iorga s'au răzlețit de ceilalți, adâncindu-se într'o convorbire animată. Ea părea să fie pe placul profesorului căci era foarte atent în timp ce A. C. Cuza schița cu mâna prin aer arabescuri demonstrative. Iorga asculta tăcut, fără să întrerupă. E singura dată când l-am văzut în această postură și poate tocmai de aceea mi-a rămas imaginea înfiptă

cu atâta claritate în minte. Ținea capul aplecat pe umăr, proptindu-și în piept barba nedată încă în pârg. Privea în jos și fruntea de pe atunci calpeșă — munte frământat de seismele gândirii — arăta monstruos de mare. Din văgăuna ochilor, privirile revărsau scânteii. Lumea cuvintelor amuțite își descătușa ființa prin ei, neputând face altfel.

Intrevederea de atunci a fost sortită să dea roade bogate pe ogorul vieții publice. Ea a săpat primul făgaș al naționalismului, orientând nu numai generația dela 1907 dar toate celelalte, de atunci și până astăzi.

Dar până să se ajungă la colaborarea dela 1910 care astăzi aparține istoriei politice, au intervenit câteodată și zile de întunecare, aproape catastrofale.

La scurtă vreme după întrunirea sămănătoriștilor în casa noastră, Iorga, înapoindu-se din străinătate, a venit iarăși la Iași, de astădată întovărășit de soția sa, Ecaterina, născută Bogdan, pe care o dusesse nu de mult la altar. Vizita se prelungea până târziu sub seară și urma ca musafirii să ia cina la noi. Doamna Iorga vorovea cu mama într'un colț al salonului, cu voce scăzută și fraze domoale, după obiceiul femeilor. Bărbații cercetau stările de lucruri din țară, și în deosebi problema țărănească a cărei tragedie devenea tot mai evidentă din cauza paraginei în care o aruncase nepăsarea politicianistă și speculația jidovească. A. C. Cuza susținea cu aprindere mistică tema naționalismului integral și desrobirea economică a păturii rurale. Iorga, dimpotrivă, rezuma totul la o lozincă socială. Fiecare se cantonase în pozițiile sale ideologice, încrucișând tot mai vehemnet spada dialecticei, — A. C. Cuza cu intransigența-i cunoscută, Iorga cu exaltarea necruțătoare pe care o aducea în desbaterea oricărei probleme.

Și deodată, ca din senin, izbucni furtuna.

— Se cunoaște că scrii la „Adevărul“, — îi zise tata. Nu-ți dai seama ce prostie faci, vorbind astfel!

Irascibila susceptibilitate a celui alt se deslănțui nepotolită, turibundă:

— Cum, eu prost?!!

— N'am spus că ești prost. Dar cine gândește așa, repet, face o mare prostie.

— Așa dar sunt un prost!!... Și întorcându-și barba învrăbită către doamna Iorga:

— Hai, Catincă !

Fără să mai aștepte încuviințarea soției, se ridică de pe scaun, își luă pălăria și o zbughi pe ușă. A. C. Cuza îl urmă grăbit, căutând să-l oprească. Sărmana doamna Iorga rămase incremenită locului, neștiind ce să facă, pe când mama o reținea, mângâind-o :

— N'ai mata nicio grijă. Lucrurile se vor potoli...

Sufletul deschis al musafirei, cât și amabilitatea blândă a gazdei, erau puse la grea încercare. Raporturile de societate și elementarele obligații convenționale se vedeau răsturnate pe neașteptate de năvalnica izbucnire.

Iluzia unei reveniri nu dură decât o clipă. Șovăiala doamnei Iorga se preschimbă în panică la glasul de afară, devenit amenințător :

— N'auzi, Catincă ?... Hai, Catincă !...

Când au ieșit doamnele în prag, au găsit situația dintre cei doi neschimbată. Unul cerea o imediată retractare ; cellalt, rămânea la punctul său de vedere.

Până la poartă era o bucată bună de drum. Pașii înaintau din greu și triști ca la o înmormântare. Nicio vorbă, niciun gest. Doar la răstimpuri, glasul lui Iorga mormăia :

— Eu, prost ! Hm ! !

Femeile din urmă iscodeau în tăcere pe cei doi „prieteni“, cu nădejdea poate a unei împăcări. Dar totul a fost zădarnic.

La poartă, Iorga s'a mai întors odată către A. C. Cuza :

— Vrasăzică sunt prost, Cuza ? !

Și cum răspunsul a răsunat și de astă dată același, fără de cea mai mică alterare, a urmat și invariabilul acompaniament :

— Hai Catincă !

Apoi, Iorga a întors pur și simplu spatele și a plecat, zmulgând în vârtejul pașilor săi mari devotamentul modestei și atât de blândeii sale doamne. Zâmbetul ei de rămas bun se înfipsea ca o mustrare în inima noastră. Invingând sfiiciunile-i obișnuite, mama o căutat să arate lui A. C. Cuza că o asemenea dărzenie nu-și avea locul. Fusese doar o vizită de protocol dela care urmau să pornească legături temeinice. Acuma ele puteau fi compromise pentru totdeauna. Dar A. C. Cuza, împerturbabil ca și cum ar fi fost vorba de o întâmplare neînsemnată, încheie dezbaterea astfel :

— Lasă că-i trece !... Așa-i Iorga !... Trebuie să-l iei cum este !... Pe cât e de mare, pe atâta-i de copil !...

Cu vremea, aprecierea s'a dovedit întru totul întemeiată căci ceea ce avea să despartă sau să-i apropie pe cei doi în decursul anilor, a fost caracterul lui Iorga, impresionabil până la irascibilitate. Răbufnirile neașteptate ale firii sale schimbătoare, pe care am avut să le cunosc și eu mai târziu, au fost poate singura scădere a acestui mare suflet, generos și cinstit în fond...

Câteva luni de zile n'am mai auzit în casă vorbindu-se de Iorga. Era ca un fel de convenție tacită.

Numele său ieșise de mult din cadrul conversațiilor domestice, când într'o zi, la ora prânzului A. C. Cuza îi spune zâmbind mamei:

— Mi-a scris Iorga ?!...

Scrisoarea era datată din București. Pe patru pagini acoperite cu scrisul său mărunț, răscolit de nervozitate, Iorga se scuza de răpezelile dela ultima întâlnire, mărturisind că, după a sa chibzuință, nu avusese dreptate. Recunoștea că nu se putea vorbi deocamdată în România de înfruntări sociale ci numai de o eliberare a rosturilor și duhului național de subț încălcarea „străinilor” și că era hotărît să-și îndrepte într'acolo atenția și strădaniile.

Scrisoarea a fost urmată îndeaproape de sosirea lui Iorga la Iași. Intrevederea a fost de astă dată altfel cordială decât cea anterioară. Ea a prilejuit apropierea dintre „Sămănătorul” și mișcarea naționalistă-antisemită. Unul aducea slăvirea datinei, a obiceiurilor și a vieții satelor noastre nesocotite de politicieni și năpădite de bălăriile înstrăinării. Celălalt, formulă un nou sistem de gândire politică, întemeiată pe școala ardeleanului Simeon Barnuțiu, pe autoapărarea economică a lui Dionisie Pop Marțian și a lui Hașdău, pe „jalba moldovenilor” dela 1866 și, în sfârșit, pe sentimentul și ideologia antisemită, cu nuanțări de baladă și ritmuri de epopee, a laturei naționaliste din Junimea, căreia aparținea genialul Mihail Eminescu, marele povestitor Ion Creangă, filozoful Vasile Conta, apărătorul articolului 7 din constituția dela 1879, și istoricul A. D. Xenopol.

Haina literară a „Sămănătorului” își găsisse trupul doctrinar. Ea nu mai avea să fluture la vântul inspirațiilor poetice, ca un simplu deziderat, ca o sperietoare de vrăbii de pe vârful unui prepeleac. În contact cu doctrina cuzistă, acțiunea lui Iorga și-a

schimbat țesătura de in a iilor țărănești pe cea de oțel, a platoșelor de luptă. O formulă literară se transforma astfel, dela zi la zi, într'o lozincă de apărare națională.

Avântul tineresc al începutului de colaborare literaro-politică a răbufnit la București, în manifestația organizată la 13 Martie 1906 împotriva aducerii limbii franceze pe prima noastră scenă de teatru. În fruntea mișcării stătea Neculai Iorga. Cuvântul său a dat aripi studențimii. În ritmuri largi de foale, profesorul a aprins cărbunii ce mocneau subț spuze. Nu numai studențimea bucureșteană, dar întreaga suflare românească, cu scriitorii cei mai de seamă ai timpului, au sprijinit și aprobat acțiunea. Pornită dela sala Eintracht, unde vorbise Iorga, ea a isprăvit în piața Teatrului Național. Inflăcărata cuvântare a profesorului a făcut să se răstoarne tramvaiete pentru baricade și să sară pietrele din caldarâmul capitalei subț formă de proiectile. În acea memorabilă zi a fost nu numai nimicită încercarea ticăloasă a unor inconștienți, dar a fost dat semnalul re-deșteptării naționaliste din România.

Ca printr'o sătă, întrezăresc în desghețul primăverii acelui an figura lui Iorga. Venise la Iași să citească împreună cu A. C. Cuza programul nou-înființatei organizații politice „Frăția bunilor români” care urmărea apărarea specificului nostru etnic și a tuturor problemelor vitale ale neamului.

În același an, în ziua de 10 Mai, Iorga face să apară „Neamul Românesc”. Publicația stârnește dela primele numere interesul pasionat al intelectualității din țară. Colaborarea lui A. C. Cuza începe o lună mai târziu, la 15 Iunie. Primul său articol, „Prin adevăr”, sintetizează problema jidovească, înfierând minciuna politicianistă și preconizând adevărul naționalist ca mijloc de redresare a erorilor partidelor de guvernământ.

Apariția „Neamului Românesc” a dovedit în timpul cel mai scurt binele fundat al existenței sale. Anul 1907 care a debutat cu spasmul tragic al răscoalelor țărănești, și cu mai tragica lor reprimare, a întărit cu slovă de sânge necesitatea desrobirii clasei rurale de subț cnutul partidelor politice, dând o zdrobitoare justificare naționalismului-democrat. Evenimentele împlineau prevederile lui A. C. Cuza care denunțase acapararea iudaismului și consecințele sale catastrofale, în primul rând la

sate. După răscoale, antisemitismul începe să se răspândească nu numai în Moldova dar în toată țara ; și nu ca o formulă teoretică ci ca o realitate vie care își cerea o cât mai deplină soluționare. Dela Iași unde fusese întemeiată de A. C. Cuza, mișcarea se întinde deocamdată la București, avându-l ca purtător de cuvânt și stegar pe Neculai Iorga.

„Neamul Românesc“ ne sosea cu regularitate matematică, de două ori pe săptămână, și îl citeam cu sfințenie din scoarță în scoarță. Impușcarea celor cinci țărani din Botoșani, locul baștinelor lui Iorga, a zmulț din inima profesorului vehemente articole. În izbucniri dinamitarde, el transforma lacrima clipei în proteste și în cereri de sancțiuni, acuzând întreaga clasă conducătoare de crimele înfăptuite. Evident că o asemenea campanie cădea ca un fier roșu pe umerii partidelor de guvernământ. Atmosfera devenise atât de încărcată încât dusesse până la amenințările cu moartea. Studenții dela cele două Universități aflate că viața lui A. C. Cuza și N. Iorga este în pericol și că liberalii năimise chiar ciracii care să-i suprimă. În consecință, ei luase hotărârea să apere pe profesorii lor mult iubiți.

La noi acasă, nimeni nu bănuia existența pericolului, căci tata ne ținea departe de orice tulburare sufletească. De aceea ni s'a părut cel puțin curioasă vizitele ce se succedau cu regularitate în fiecare seară în strada Codrescu. După asfințitul soarelui, în vecerniile tulburi ale lui Martie, se strecurau în casă umbre necunoscute. După o vizită scurtă, ca de prezentare sau de raport, ele dispăreau tot atât de misterios precum venise. Dar după plecarea lor, auzeam prin preajma locuinții pași înăbușiți sau zvoniri de glasuri vătuite. În nopțile mai friguroase, după cină, tata deschidea ușa dela intrare și pofta pe stăruitorii vizitatori la un ceai ferbinte, să se desmorțească puțin. În abureala molcomă a samovarului, discuțiile căpătau aripi. Aciuiat într'un colț, doar-doar oi scăpa nevăzut, ascultam cele desbătute. Cu priciperea mea de 11 ani, ajunsesem să identific însăfârșit calitatea cât și scopul vizitatorilor nocturni. Erau studenți. Veneau să-l apere pe A. C. Cuza împotriva unor eventuale agresiuni din partea jidanilor întărâtați și gata de orice mârșăvie, fiindu-le asigurată impunitatea. Camarazii lor din București procedase la fel la locuința lui Neculai Iorga.

Paza a ținut câteva săptămâni. Pentru mine ea avea o atracție magnetică, învesmântată fiind în misterul atât de drag copilăriei. Aș fi dat orice numai ca să pot asista la îndelungatele voroave ce se prelungeau până târziu în noapte. Dar eram întotdeauna descoperit și trimes cu ceartă la culcare. Posac, duceam fraților ultimele informații, — de pe front cum am spune astăzi, — care însă pentru dânsii n'avea niciun interes.

Cine anume au fost acei tineri, n'ași putea spune. De altfel, în fiecare seară veneau alții, perindându-se noapte după noapte, într'un sistem bine organizat. Imi amintesc numai de Lascar Tărăbuță căci el era nelipsit. Fiind unul din promotorii manifestației antisemite dela 1899, rămăsese devotat lui A. C. Cuza. Deși cu studiile terminate și avocat al baroului local, păstra strânse legături cu studențimea naționalistă al cărei îndrumător și sfătuitor era. În acele zile grele de amenințare, el a stat de veghe subț păclele umede ale anotimpului ca un câne credincios, neclintit la datorie. Venea încotoșmonat într'o zeghe mițoasă de cioban, pentru a prelua postul cel mai înaintat de observație, instalat în gura pivniței dela poartă. Nu pleca de acolo decât la revărsatul zorilor, când circulația de pe străzi făcea orice agresiune imposibilă.

Odată cu primăvara au venit și alegerile, determinate de evenimentele sângeroase dela începutul anului.

Aici în Moldova, unde revoltele avusese un caracter național și nu social, — desmințind categoriile prevederile de altă dată ale lui Iorga, — se împuneau neapărat câteva candidaturi antisemite. De aceea, Neculai Iorga alături de A. C. Cuza, se prezintă în alegeri, — cel dintâi la Iași și Botoșani, al doilea numai la Iași. Amândoi își aleg colegiul al doilea de cameră. Căci, subț regimul cenșitar, votau acolo direct și nu prin delegați, meseriașii, negustorii și târgoveții, adică latura burgheziei cea mai amenințată de cutropirea jidovească. Candidaturile au fost înscrise ca „naționalist-democrate“, deși partidul nu exista încă.

A urmat apoi campania electorală din luna Mai. Exact după un an dela înființarea „Neamului Românesc“, în numărul 2, an. II, cu data de 10 Mai 1906, apare, în loc de editorial, prima chemare către alegători care glăsuia :

„Toți cei ce doresc ca România să fie a Românilor, numai a Românilor și a tuturor Românilor, toți cei ce vreau îndeplinirea făgăduielilor date țerii de Măria Sa Regele, toți cei ce înțeleg a se merge și mai departe făcînd din țeranul român fratele și tovarășul nostru vrednic, toți cei ce resping învoiala cu străinii, toți cei ce doresc așezarea din nou a lucrurilor pe temelie românească, toți naționaliștii-democrați, învățători, preoți, tineri din școli, bătrîni din generația idealistă, oameni culți și nobili, să ia parte la alegeri, sprijinind numai pe oamenii independenți (neatîrnați) cu crez naționalist și democrat, care țin cu neamul și cu poporul sărac, iar, dintre membrii partidelor, să lupte numai pentru acei liberali tineri care au dat dovadă de iubire pentru acest neam“.

Români adevarați,

„Votați pe A. C. Cuza, Sp. Haret, N. Iorga, N. Răutu, dr. Radovici, C. Stere, dr. Butărescu, dr. Lupu, Leonte Moldovanu, Livezeanu și pe alții care sunt de aceste păreri“.

„Nu vă potriviți căzăturilor și măscăricilor, nu vă potriviți samsarilor, barișnicilor de voturi, nu vă potriviți căpeteniilor de căprării electorale, nu vă potriviți celor ce vreau să aducă vremile înapoi, boierilor celor răi care caută să ție pe țeran în sărăcie și întunec și gătesc moartea Romîniei.

„Dacă țineți la țara, la neamul vostru, la viitorul românesc al vostru și al copiilor voștri, nu vă votați dușmanii“.

„Votați numai Romîni buni“ !

„Neamul Românesc“

În fruntea recomandărilor stătea, cum de drept, A. C. Cuza, doctrinarul antisemitismului românesc, iar manifestul încetățenea pentru prima oară formula în jurul căreia au militat atâtea generații de naționaliști, — „România a Românilor“, precum și titulatura „naționalismului-democrat“. Dar numai ca idee deoarece, așa cum am amintit mai sus, partidul nu luase încă ființă. Chemarea se îndrepta către întreaga devălmășie românească, socotind rezolvarea problemelor tragice ale momentului, ca o chestie de solidarizare a nației întregi. Era un apel avântat

care ștergea orice fel de distincții și făcea să înceteze orice vrajbă intestină. De aceea a avut succesul dorit, nu numai drintre cărturarii independenți dela orașe și dela sate, dar și în rândul partizanilor politici. Unii din ei care se dovedise prieteni convinși ai țărănimii, fusese recomandați alegătorilor chiar de „Neamul Românesc“.

Intre timp, campania electorală își ascuțea tot mai mult sulilele. Stăvilarele guvernamentale își întăreau parmaclăcul în aceeași măsură în care creștea puhoiul popularității naționaliste. Iar noi așteptam cu înfrigurare revista care ne aducea bucuriile de harță, într'un ritm tot mai vioi.

Răsfoiesc și astăzi, cu același fior de altă dată, colecția „Neamului Românesc din acele vremuri. În numărul 7, an II, dela 27 Mai, apare în fruntea revistei, manifestul naționalist-democrat, scurt și tăios, ca o străfulgerare de spadă :

„Țara trăiește în vremuri grele.

„Țeranii care sînt de cinci ori mai mulți decît târgoveții, neputînd trăi omenește, s'au răsculat.

„Guvernul liberal li-a făgăduit dreptate.

„Ea nu s'a făcut încă, și mulți n'o vreau.

„Dreptatea sînt chemate a o face Camerele.

Alegătorii aleg pe deputați și senatori, și prin urmare ei hotărăsc soarta țerii.

„Ei trebuie să voteze oameni cu iubire de popor și de neam, oameni neatîrnați.

„Romîni buni, deschideți-vă ochii ce faceți. Puteți să vă ucideți țara sau s'o înalțați.

„Nu vă lăsați îngroziți, momiți sau cumpărați.

„Votați la colegiul al II-lea pe

Alexandru Cuza și pe Nicolae Iorga

și nu pe oamenii Jldanilor, pe oamenii stricați, proști și răi.

„Deschideți-vă ochii“ !

Cuvîntul cel mare, „Jldanul“, fusese însfârșit rostit în public. Lucrul merită subliniat căci el evidențiază biruința punctului de vedere dela Iași. El polarizase strădaniile tuturor, inclusiv acțiunea lui Iorga, care înțelegea să pună și de astă dată

în fruntea recomandărilor pe A. C. Cuza, ca o recunoaștere a înfașilului său simț politic.

Chemarea și manifestul, tipărite pe foi volante au fost împrăștiate de către studenții din Iași în mii de exemplare. Tineretul umbla din răspântie în răspântie, din casă în casă, din om în om, făcând să crească vertiginos popularitatea candidaților naționaliști.

Partidele intrase în panică. Alecu Bădărău, omul tuturor căldășiilor jidovești, a fost cel dintâi care își pregătește arsenalul turpitudinilor electorale. Constantin Stere, șeful liberalilor ieșeni și candidat la același colegiu al doilea, i-a urmat pilda. Totuși, „Adevărul” lui Costică Mille care era de pe atunci ceea ce a rămas până la binecuvântata oră a suprimării sale recente, denunțase pe Iorga de a primi pe subț mână sprijinul guvernului liberal. Sărindarul se întemeia pe faptul că printre cei câțiva oameni ai partidelor recomandați de apelul naționalist, se afla și Stere, ca unul ce arătase înțelegere și luase apărarea țărănimii în timpul răscoalelor. Acuzația lui Mille s'a dovedit de perfectă rea credință, căci tinerii liberali din Iași au utilizat toate mijloacele, dar mai ales cele inavuabile, pentru a schimba glasul urnelor. Cumpărări, amenințări și presiuni asupra funcționarilor înainte de vot; confiscări de buletine, bătăi organizate de clacașii electorali pe o scară întinsă în ziua votului, — iată sprijinul ce l-au avut naționaliștii din partea guvernului.

După trei săptămâni de luptă aprigă, sosi însfârșit ziua de 28 Mai când Iașul avea să-și spună cuvântul. Cele câteva secții de vot erau în plină fierbere. Agenții partidelor blocau intrările, strecurau bumăștile în palma alegătorilor, provocau încăierări pe la răscrucile de drum. Intregul aparat electoral își desfășurase teroarea, sprijinit fiind de banii jidovești. Era doar o chestie de viață și de moarte pentru Izrael. Pătrunderea în adunarea deputaților a unui reprezentant naționalist ar fi adus odată cu izbânda sentimentului obștesc, deschiderea unor perspective deosebit de sumbre existenței Jidovilor în România.

În prezența amenințătoarei coaliții a partidelor, naționaliștii nu prea aveau ce opune. Câțiva studenți, idealiști, alți câțiva meser-ași cinstiți a căror profesiune era alta decât agentura electorală, se dovedeau, și ca număr și ca pregătire, prea slabi în comparație cu mașinațiile atât de bine organizate ale adver-

sarilor. Pe de altă parte, cum Iorga nu putea să participe efectiv la lupta electorală, îi rămăsese lui A. C. Cuza sarcina de a umbla singur din secție în secție pentru a controla mersul operațiilor. Intr'o brișcă de piață, se pornea în fiecare zi disdemiineață. Îl zăream numai o clipă, din fugă, în timpul prânzului, și se înapoia deabia noaptea, târziu, după culcarea noastră. Efortul a fost însă bine venit. În ziua votului, oriunde apărea el, alegătorii își strângeau rândurile și își întăreau cugetele. Pretutindeni izbucneau călduroase manifestații de simpatie, în ciuda agenților, de astă dată mai vineți de ură decât de alcool.

Rezultatul a înregistrat o biruință care, pentru lupta de atunci, a fost epocală. Cu toate ingerințele, N. Iorga a fost ales cu 1157 voturi iar A. C. Cuza a trântit în balotaj, pe d. Iancu Botez, candidatul guvernului. Vestea a fost întâmpinată de tineretul universitar în clocote de entuziasm. Eram elev în clasa întâia de liceu. Dar nu voi uita niciodată grandioasa manifestație ce s'a desfășurat pe străzile Iașului. În locul cailor dela trăsura lui A. C. Cuza, s'au înhămat la hlube luptătorii cauzei românești ce răpusese teroarea și matrapazlăcurile politicianiste. La noi în curte mulțimea, împresurase scara dela intrare de pe care a vorbit tata ca de pe înălțimea unei tribune. Apoi, în cântece, ea s'a îndreptat spre oraș, manifestând în centru, subt năsul vajnicului prefect al vremii, Ghiță Săndulescu.

Glasul năzuințelor populare, scoțând din urne pe unul din reprezentanții naționaliști, ne dădea cele mai frumoase nădejdi pentru al doilea scrutin care urma să aibe loc peste câteva zile.

Iorga, a mulțumit ieșenilor în editorialul „Neamului Românesc” din 31 Mai, aducând următorul îndemn:

„Iașul de astăzi e vrednic de vechiul Iaș al gloriosului idealism.

„N'am cuvinte de-ajuns ca să mulțănesc celor 1157 de oameni de inimă cari mă trimet în Parlamentul de muncă pentru reforme, făcînd dintr'un vis nobil o realitate folositoare.

„În lupta mea am însă un tovarăș, un frate de gânduri, pe care-l admir pe cit îl iubesc și de care Ieșenii nu vor voi să mă despartă, căci și lucrul pentru ideal ar fi împiedecat în mare măsură.

„E Cuza, cugetătorul politic luminos, profesorul ce for-

mează suflete românești, omul de neatîrnare mîndră, minunatul caracter de bronz.

„ . . . Iașul trebuie să desăvîrșească fapta frumoasă ce a început prin alegerea mea, dînd parlamentului un mare luptător priceput, cinstit și împodobit de talent ca dînsul.

„In lături orice poște neîndreptățite! Loc, în Camera reformelor, lui Alexandru Cuza, care nu numai în nume, ci și în fapte, poartă moștenirea Domnului Unirii, ridicat pe scut de Iașul nostru, în Ianuar 1859!

„Votați pe Alexandru Cuza!

Insuși profesorul a venit din București în cursul ultimei săptămîni pentru a participa la campania de balotaj. În dimineața sosirii, a fost întâmpinat în gară de înflăcărarea tineretului școlar a cărui grandioasă manifestație dădea un aspect trepidant bătrînei noastre urbe. Alaiul s'a oprit în Piața Unirii unde, din balconul societății studențești „Solidaritatea“, Iorga și-a rostogolit cuvîntarea ca o lavină, descumpănită și măreață, peste capetele miilor de ascultători. După ce a adus cele mai calde mulțămiri pentru alegerea sa, a încheiat printr'un vibrant apel, cerînd alegătorilor să nu se lase intimidați de amenințările guvernamentale și să voteze pe A. C. Cuza. Printre altele, a rostit și fraza care desigur mai stăruie încă în urechile multor contemporani: „Mi-ați dat jumătate de inimă, alegându-mă în parlament; să mi-o dați și pe cealaltă, trimețînd acolo pe prietenul meu Cuza“.

Dar totul a fost zădarnic. Deabia acuma lupta atinsese apogeul. Iașul devenise un adevărat infern. Până într'atîta era de mare teroarea, încît cetățenii pașnici nici nu mai părăseau locuințele. Cele câteva zile ce despărteau un vot de celălalt, au fost utilizate de politicieni pentru a-și întări rîndurile. Constantin Stere mergea fățiș mână în mână cu Alecu Bădărău iar, în dosul lor, venea gloata izraelită, agitînd zdreanța corupției ca pe un stîndard. Pentru Stere era o chestiune de prestigiu politic de a nu se vedea înfrînt în fieful său și încă la guvern fiind. Pentru Jidani, era o chestiune vitală.

În ziua votului, alături de obișnuitele împilări și de prea bine cunoscutele fraude care făceau să voteze și morții, guvernul a izvodit un sistem abil de escrocherie electorală, — așa numita *suveică*. Buletinul de vot din care fusese șters în prealabil

numele lui Cuza era înmănat alegătorului în schimbul buletinului său neobliterat. După ce i se aducea aceeași modificare, el era dat altui cetățean, și așa mai departe. Trecerea frauduloasă din mână în mână a buletinelor votate de agenți, a făcut să reușească, firește, candidatul guvernamental.

D-1 I. Botez a fost deci ales deputat de suveică. A. C. Cuza și-a păstrat însă același număr de voturi dela primul scrutin, ceea ce dovedea vigoarea tânărului curent naționalist.

Protestul înaintata Cmerei de către naționaliști, a rămas fără de rezultat. Respins de secțiuni, el n'a avut o soartă mai bună nici la tribună. Iorga s'a mărginit să schițeze un vag regret în loc să atace vehement. Faptul a produs consternare în rândurile luptătorilor ieșeni care, cu drept cuvânt, se așteptau la toate fulgerile indignării izvodite de un incomparabil talent. Ori, totul s'a rezumat la constatarea lui Iorga că „un zel pripit” a împiedecat pe A. C. Cuza să intre în incintă. Tovarășul de luptă care dusesse pe umerii săi greutățile și amenințările alegerilor a fost îndurerat de ușurința pusă de Iorga în această ocazie. Era vorba doar nu de apărarea unor interese personale ci de însuși cauza pentru care se jertfise și luptau amândoi. Numai cumințenia politică a lui A. C. Cuza a risipit negurile îndoielii. Dezamăgirea a rămas ascunsă în cutele adânci ale sufletului ca o amărăciune personală și poate ca un avertisment pentru viitor.

Oricum, dela campania electorală din 1907 datează alcătuirea nucleului de permanentă raliere a mișcării naționaliste. Luptătorii din toată țara și mai ales cei din Iași încep a-și strânge rândurile, în timp ce, fruntașii amândoi pășesc la o acțiune concentrată atât în domeniul politic cât și cultural.

În 1908, de Sfinții Constantin și Elena, ia ființă la Vălenii de Munte, tipografia „Neamul Românesc”, ca societate pe acțiuni. A. C. Cuza n'a luat parte la inaugurare, deoarece urma să vie cu un grup de studenți care însă n'au putut obține la timp biletele de cale ferată. Așa că a luat cunoștință din „Neamul Românesc” de cuvântul omagial rostit de Neculai Iorga la banchetul oferit cu această ocazie. Cu câtă satisfacție citea el mamei pasagii ca aceste, desprinse din numărul festiv al revistei, apărut în luna Mai 1908:

„Prietenul meu Cuza nu e numai inițiatorul în Moldova al curentului naționalist, nu e numai acela care cel dintâi a atras atenția asupra primejdiei care rezultă pentru neamul românesc în Moldova din extensiunea elementului evreesc..., ci, în acelaș timp este unul din cele mai admirabile caractere ce se pot întilni în această țară.

„Când cineva, avînd talentul, cunoștințele, energia și puterea de muncă a lui Cuza, se resignează a ajunge profesor universitar după 40 de ani,... cînd e astăzi mai sărac decît în momentul cînd și-a început cariera sa, cînd, după o operă de știință care ar atrage considerația oricui și oriunde, se găsește astăzi hulit de cel din urmă Ovreiaș dela gazetă,... atunci fără îndoială acest om, care datorește toate aceste neizbinzi, înfrîngerii, suferințe și amărăciuni numai statorniciei sale într'o credință nezguduită, de sigur că acest om formează unul din cele mai admirabile caractere care se pot înfățișa tinerimii...

„Atunci cînd omul acesta de caracter se apropie de a doua vîrstă a sa, atunci cînd acest om trăiește în izolarea pe care i-o cunoașteți și duce lupta ale cărei mulțămiri le pot aprecia și eu, dar destul de bine și d-voastră,... este cea dintâi datorie a noastră... să închinăm acest pahar de viguros și cinstit vin romînesc unuia din eroii, prin statornicie și viață ideală, pe cari îi are neamul românesc. Să trăiască Cuza !“...

Cititul era întrerupt câte odată de binecunoscuta exclamație :

— Ei, vezi, madam Cuza ? !

Iar „madam Cuza“ zâmbea tăcut, gîndindu-se desigur la cearta de altă dată și poate și la întunecările ce vor mai fi să răsară între cei doi prieteni. Deocamdată însă raporturile lor erau dintre cele mai amicale deși nu se vedeau decît rar sau deloc. A. C. Cuza continuă în acest an și în cel următor să publice în „Neamul Românesc“ seria de articole „Jidanii în presă“, în timp ce la Iași, ia parte la toate manifestările vieții studentești avînd ca unul din cei mai înflăcărați colaboratori pe inimosul și talentatul student A. C. Cusin care organiza șezători literare în toate centrele periferice ale bătrînei noastre urbe. (A. C. Cusin ! Pe vremea ceea numai o similitudine de nume cu A. C. Cuza ; astăzi, o similitudine de caracter, păstrîndu-se după aproape patru decenii, pe aceeași linie dreaptă și fără de piezișuri)...

În toamnă, Iorga trece iarăși prin Iași. Venise să parti-

cipe la întrunirea din sala Pastia convocată pentru ocrotirea culturală a românilor din Macedonia și Ardeal și ca protest împotriva „civilităților întârziate” făcute de guvernul român Curții din Viena.

Ca de obicei, Iorga a fost găzduit la noi. Dar de vizita aceea îmi amintesc în deosebi din cauza unei întâmplări deochiate.

În asemenea ocazii beneficiam de neatenția celor ai casei și, îndemnat de curiozitate, mă strecuram în „cancelarie”, printre cei mari. Aceasta se întâmpla cam pe la ora ceajului când mă puteam introduce mai ușor pe urmele mamei, venită să facă onorurile casei. Tata nu-mi spunea nimic iar profesorul, prins în vârtejul frazelor duduitoare, adesea nici nu mă băga în seamă. Alte ori, îmi dădea o alintare vagă, întovărășită de zâmbetul său luminos, fără să-mi vorbească.

De astă dată însă, mă păștea nenorocul. Iorga nu s'a mărginit să-mi treacă peste capul tuns chilug obișnuita-i desmierdarea indiferentă. Ca și cum m'ar fi descoperit pentru întâia oară, și-a oprit asupra-mi ochii săi mari, parcă cuprinși de o veșnică minunare, felicitând-o pe mama pentru odraslă.

— Dar chipeș flăcău !... Câți ani are ?

Nedumerirea era îndreptățită, căci eram înalt și păream cu mult mai mare decât vârsta mea.

— Doisprezece, — replică mama, oarecum măgulită.

— ...Și așa de înalt !... Cui samănă băiatul, căci amândoi sunteți mărunți ?

Mama nu mai ajunsese la răspuns. Stăpânit cum eram de o admirație oarbă pentru marele Iorga căruia râvneam să-i samăn în toate, m-am grăbit să dau eu replica :

— Matale, Domnu Iorga !

Gogomânia a răsunat spontană și nevinovată ca însuși copilăria mea. Ea ar fi trecut neobservată dacă Iorga n'ar fi izbucnit într'un râs omeric, nestăvilit, cu reveneli de lacrimi și întretăiat de tuse :

— Ei, dar știi că-i bună !... Auzi, Doamnă Cuza ? !

A. C. Cuza îi ținea hangul. Râsul îi rotunjise figura și-i micșorase ochii ca la veverițe, când rod alune. Numai biata mamă schimba fețe-fețe, încercând o retragere cât mai grabnică pentru a se pune la adăpostul acestei veselii din care roiau glume nepotrivite pentru sensibilitatea ei de femeie.

Imi amintesc foarte bine de eveniment, căci cu el a luat sfârșit copilăria mea. Atunci a apus pentru totdeauna vârsta ferice pentru care lucrurile înconjurătoare nu au importanță decât atâta cât pot fi cuprinse de îngustimea înțelegerii materiale.

De acolo înainte, am răsfiat asupra lumii din afară o atenție tot mai susținută și pe un plan din ce în ce mai spiritual.

Astfel, ca băețandru, am luat parte vie la toate întâmplările mai de seamă din cursul anului 1909. Urmăream în deosebi manifestațiile care, pe aripi de entuziasm, duceau spre noi cuceriri mișcarea națională.

Intr'o conferință rostită în 21 Iunie la Brăila, Iorga enunța pentru întâia oară în public elementele programatice, desăbătute îndelung cu A. C. Cuza, cu prilejul diferitelor întâlniri dela Iași și devenite apoi piatra de temelie a edificiului partidului naționalist-democrat. Ele au servit ca temă și congresului studențesc pe țară care a avut loc la Iași în zilele de 6, 7, 8, și 9 Septembrie 1909. Iorga neputând lua parte la desbateri, a participat totuși printr'un articol publicat în „Neamul Românesc” (an. IV, nr. 101, 9 Sept. 1909, p. 1609). Subliniind importanța congresului, el făcea observația că „în fiecare generație, cărturarii au datoria de a munci pentru a curăți drumul de rămășițele caravanei care a trecut și a-l duce mai departe”.

O lună mai târziu, la 18 Octombrie 1909, studențimea ieșană a zădărnicit întrunirea sindicalistă din sala Pastia a jidanului doctor Ghelerter la care, din nefericire, își anunțase participarea și doi profesori universitari, — domnii Paul Bujor și Ion Simionescu. Scopul întrunirii fusese protestul împotriva expulzării din țară a socialistului dr. Racovschî și a execuției comunistului jidan Ferrer în Spania. Cu drept cuvânt, tineretul naționalist a socotit manifestația „umanitaristă” ca o provocare adusă naționalismului și a procedat în consecință. Cu toată masiva participare a jidănașilor de prăvălie, prezenți ori de câte ori era vorba de asemenea demonstrații, — câțiva studenți au pătruns în lăuntru și, cu scaunele zmulte din staluri au evacuat sala și scena. Harmalaia a fost de nedescris provocată de panica incursiunii vijelioase. Au fost și câțiva răniți, dar nu din cauza loviturilor naționaliste ci din năvala sindicaliştilor spre ușile de ieșire unde își căutau o scăpare, făcându-și drum cu

pumnii și strivind subț picioare pe cei mai slabi dintre frații umanitariști.

În acel an, Iorga a venit la Iași deabia la sfârșitul lui Octombrie pentru a participa la întrunirea convocată de el în sala Sidoli, în calitate de deputat al Iașului. Survenită la o săptămână numai după expulzarea sindicaliştilor dela Pastia, întrunirea naționalistă a trebuit să aibă un răsunător succes. Și așa a fost. Studențimea încă în plină fierbere, apoi mica burghezie și în special mahalalele Iașului, au ținut să răspundă cu entuziasm la chemarea deputatului lor, înfierând și pe această cale desmățul iudaismului internațional.

Intrunirea fusese convocată pentru ora 5 după masă, dar dela orele trei nu se mai găsea în sală un singur loc. Deși elev în cursul inferior al liceului, am participat și la această manifestație ca și la cea anterioară unde am colaborat cu studențimea la evacuarea sălii Pastia. Veneam însă îmbrăcat civil. Pe vremea ceea hainele tatei mi se potriveau tocmai bine. În ele aveam chiar un aer elegant deși tăietura demodată a gherocului contrasta cu tinerețea aproape copilărească a persoanei mele.

Riscând deci eliminarea în caz de surprindere, m-am strecurat în penumbra unei loje. De acolo urmăream cu încordată atenție desfășurarea desbaterilor. Prezida bătrânul colonel pensionar I. Manolescu-Mladian care, ani dearândul, a făcut acest nobil oficiu până ce, trecând în lumea dreptilor, locul i-a fost luat de alt glorios militar, — generalul Ion Tarnovschi. Cuvântul lui Iorga, avântat și plin de farmec, vrăjise întreaga sală când deodată, institutorul Tăzlăuanu, găsind jignitoare critica adusă partidelor politice, s'a ridicat să propuie o întrunire în contradicțoriu, pentru limpezirea acuzației. Iorga se dovedise, încă de pe atunci, lipsit de însușirea replicelor imediate. Din cauza impresionabilității, el nu-și putea stăpâni îndemnurile temperamentale și în consecință nu lovea unde și când trebuia. A fost necesară intervenția tatei care a invitat pe interpellant să-și lămurească nedumeririle mai întâi în clubul din care face parte. Incidentul s'a oprit aici, vagile protestări ale lui Tăzlăuanu înecându-se în râsul sălii.

Manifestațiile de atunci au avut pentru mine un farmec deosebit, fiind primele ferestre ale sufletului deschise asupra

vieții! Mă duceam spre ele ca spre lumea făgăduințelor, cu toată amenințarea părintească și perspectiva gravelor sancțiuni școlare. În special când venea Iorga, nimic nu mă mai putea reține, atâta de mare îmi era admirația pentru prodigiosul său talent. El mi-a răscolit adâncurile ereditare, el m'a îndemnat cu un ceas mai de vreme pe calea pe care o bat și astăzi, după treizeci și cinci de ani...

Însfârșit anul 1910 a purces la înmănunchierea stăruințelor naționaliste de până atunci. El a debutat chiar cu data de 1 Ianuarie, cu apariția la Vălenii de Munte a „Neamului Românesc pentru Popor“, foaie săptămânală de popularizare a doctrinei. Scrisă exclusiv pe înțelesul și pentru viața satelor, noua publicație a fost primită de țărâtime cu același entuziasm cu care fusese întâmpinat „Neamul Românesc“ de intelectualitatea orașelor. Paralel cu activitatea publicistică, cei doi profesori desăvârșeau până în ultimele amănunte programul naționalist-democrat. După enunțările principiale, urmau aterizările pragmatice; după idee, — partidul. Deci contrar celor îndeobște practicate în România unde partidele se nașteau din ambiții personale, lipsite de orice consistență ideologică.

La Iași, se lucra intens în această direcție. Neculai Iorga, de câte ori venea la noi, relua discuția începută, adăugându-se câte un articol nou la cele existente. De două ori a venit exclusiv pentru această importantă problemă. Se strângeau atunci în salonul din strada Codrescu, tinerii dela 1907, în frunte cu Costică Coroi și Jean Ghiulea, la care se adăugau studenții de dată mai recentă, — C. N. Ifrim, președintele și A. C. Cusin, secretarul centrului studențesc din Iași; apoi, I. Andrieșescu, Mihai Rădulescu, V. Todicescu, Eugen Decusară, Al. Bădărău-Tomșa și alții. Nelipsit era și profesorul Vasile Bogrea, om de o vastă cultură și cu o memorie fenomenală, amintindu-l pe Iorga. Deasemeni neuitatul profesor Corneliu Șumuleanu care ani de zile a stat lângă A. C. Cuza, chiar după despărțirea de Iorga, și pe care A. C. Cuza l-a stimat și iubit chiar după ce Șumuleanu l-a părăsit.

Consfătuirile urmau domoale sub privirile blânde ale lui Vodă Cuza desprinse din marele cadru în ulei. Numai câteodată izbucneau altercații vijelioase, între Iorga și tata, ca de exemplu în soluționarea problemei jidovești. A. C. Cuza cerea

să se introducă în program eliminarea totală și definitivă în timp ce Iorga era pentru o compartimentare a formulei.

În cele din urmă a biruit punctul de vedere „cuzist“.

În redactarea preambulară, se strecurase cu multă greutate scoaterea „străinilor“ dela sate și dela furniturile statului, precum și excluderea din armată. Dar în textul definitiv cu cele 49 de puncte ale partidului naționalist-democrat pe care el l-a redactat aproape în întregime, A. C. Cuza izbutește să introducă articolul 45 care prevede *„soluția problemei jidovești prin eliminarea Jidanilor, desvoltând puterile productive ale Românilor și proteguind întreprinderile lor“*.

A urmat scurtă vreme după aceea consfătuirea pe țară și constituirea definitivă a partidului care a avut loc la București, în zilele de Vineri 23 și Sâmbătă 24 Aprilie 1910.

A. C. Cuza s'a grăbit să plece spre capitală pentru a participa la memorabilul eveniment care încununa strădanile, jertfele și munca de până atunci. Văd înaintea ochilor iurășul din casă, îndemnurile tatei și zorul mamei la întocmirea bagajelor, apoi plecarea cu o brișcă de piață peste al cărei burduf răpăia ploaia primăverii ca într'o darabană.

Rămași în urmă, așteptam cu nerăbdare ziarele de capitală,—Minerva și Universul,—să ne aducă știrile ce ne pasionau. Cu ce înfrigurare pioasă desfăceam foile bucureștene, când mă înapoiam dela școală! Uitam de masă, de școală, de toate! Eram cu sufletul și mintea la consfătuirea frunțașilor din sala Opler. Mă legam în același angajament solemn de a „păstra, răspândi și apăra cu toată puterea și statornicia“ doctrina și cauza sfântă a neamului. Iar a doua zi am aparținut și eu auditorului clocotitor dela Dacia, venit să ia cunoștință de programul votat și de voința dărză a semnatarilor de a-l duce la biruință. Aplaudam și eu frenetic pe venerabilul și nelipsitul președinte dela Iași,—colonelul Manolescu-Mladian, pe secretarul general al partidului, G. Mil.-Demetrescu. Mă bucuram să fac cunoștința delegaților din țară: colonelul Marcu din Craiova, Petre Jecu din Brăila, Andrei Livezeanu din Râmnicu-Sărat și Dima din Vălenii de Munte. (Pe unii îi cunoșteam mai dinainte, cum era Ion Zelea Codreanu, profesorul dela Huși, care fusese cununat și al cărui băiat Corneliu fusese botezat în casa noastră). Mă revăd ținându-mi răsuflarea la cuvântarea tatei și trepidând de

entuziasm la ultimele cuvinte ale lui Neculai Iorga, de parcă ar fi fost aevea și nu citite în rândurile strânse ale gazetelor...

— Mai lasă jurnalele, băiete, și mai vezi de școală!...

Era mama care mă trezea din visul de epopee.

Școala?... Dar nu-mi făceam oare datoria? Nu aduceam la fiecare sfârșit de trimestru notele satisfăcătoare trecerii?!... Profesorii nu-mi puteau da nimica mai mult. Ba dimpotrivă. Prin unii din ei cunoscusem cele dintâi nedreptăți. Copil fiind, învățasem că un elev poate rămânea *repetent la limba română*, dacă profesorul era „sterist” iar el avea nefericirea să vie din țarcurile naționaliste. Prin ei, școala îmi arătase numai un suflet rece, de mamă mașteră. Căldura spirituală am cules-o de aici, din lumea în care crescusem, învățând drumul spinos către idealuri.

Urmând acestor indemnuri, nu făceam decât să răspund glasului lăuntric lasat moștenire de A. C. Cuza care se străduia să-mi desăvârșească înclinațiile printr'o neobosită educație. Dar nu mai puțin, răspundeam vijelioaselor trâmbițări cu rezonanțe patetice ale elocinții lui Necolai Iorga, menite să răscolească cele dintâi avânturi pentru a le dărui luptei naționaliste.

În acest an 1910, trecusem de pragul copilăriei așa precum partidul naționalist-democrat depășise faza dibuirilor inerente oricăror începuturi. Cu cei 14 ani ai mei, intrasem în adolescență, dispărând pentru totdeauna zburdăciunea nepăsătoare de altădată. Priveam acum în jurul meu. Puteam înțelege lucrurile, dacă nu în fibrele lor subtile și abstracte, cel puțin în trăsăturile lor esențiale.

Moș Crăciunul prunciei mele cedase locul apostolului, chemat să împodobească un ideal veșnic scump cu toate poddoabele sale și să mă facă să uit de meschinăria belferilor mei torționari.

GH. A. CUZA

VIATA LA IASI

PRĂZNUIREA DUHULUI ȘI SLOVEI NAȚIONALISTE

SOLEMNITATEA DELA IASI DIN 23 Iunie 1942

Rareori, bătrâna cetate culturală a Iașului a avut prilejul să participe la o mai înălțătoare solemnitate ca aceea ce a avut loc în ziua de 28 Iunie.

Revista „Cetatea Moldovei”, împlinind un an de când a trecut sub conducerea d-lui prof. univ. Gh. A. Cuza, d-sa a ținut să îmbine această prăznuire de clipă cu pioasa comemorare a tuturor înaintașilor geniali ai slovei și duhului naționalist din Moldova.

Iașul drumetiei lui Eminescu și a lui Creangă, precum și reprezentanții naționaliști ai Moldovei și ai celorlalte provincii românești, au fost chemați de directorul revistei noastre să se închine în fața marilor dispăruți care prin scrisul și vibrația lor sufletească, adânc devotată baștinelor, au păstrat tradiția neștirbită, asigurându-i strălucirea până în ziua de astăzi.

Printre apărătorii datinei scriitoricești provinciale, vrednici de smerita noastră aducere aminte, „Cetatea Moldovei” a ținut să prăznuiască și pe neuitatul poet Octavian Goga, care a căzut pe baricada credințelor sale naționaliste, copleșit de urgia celui mai vitreg dintre toate regimurile pe care le-a avut vreodată țara.

În aceeași zi, deci, d. prof. Gh. A. Cuza a dispus să se oficieze și un parastas de patru ani dela moartea nefericitului bard ardelean. Numele lui Goga s'a încrestat astfel pe răbojul pomelnicului moldovenesc căci glasul lui a fost al pătimirii noastre a tuturor, sămânța versului său s'a răsădit cu aceeași tărie și în glia moldovenească, iar lacrima rugii sale s'a ridicat și aicea tot atâta de fierbinte spre Domnul.

Aici pe meleagurile Moldovei, ca și în văile Transilvane, se lăsau purtate de adierea vântului neuitatele sale versuri:

Rătăcitor, cu ochii tulburi,
Cu trupul istovit de cale,
Eu cad neputincios, stăpâne,
În fața strălucirii tale.
În drum mi se desfac prăpăstii
Și 'n negură se 'mbracă zarea,
Eu în genunchi spre tine caut:
Părinte-orându-mi cărarea!

Pe ogoarele de curând răscolite de brazda plugului, țăranii moldoveni oftau la stihul de foc al „Plugurilor”:

La voi aleargă totdeauna
Trudită-mi suflet să se 'nchine;
Voi singuri străjuiți altarul
Nădejdi noastre de mai bine.
Al vostru-i plânsul strunii mele:
Creștini ce n'aveți sărbătoare,
Voi cei mai buni copii ai firii,
Urziți din lacrimi și sudoare.

Iar pretutindeni, când satele se întorceau dela truda câmpului, aceleași doine le înflora simțirea:

La noi sunt codri verzi de brad
Și câmpuri de mătase;
La noi ațăția fluturi sunt
Și-atâta jale 'n casă.
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sunt cântece și flori
Și lacrimi multe, multe...

Căci nimeni n'a redat ca Goga, sentimentul părăsirii a

celora rămași la sate și dorul lor după cei ce s'au despărțit de viața modestă și umilă a țăranului, pentru totdeauna :

Stinsă-i para lumânării
De pe lespede de piatră
Și bătrânii, bieți, alături
Tot mai stau, uitați la vatră.

Luna trece șura popii,
Luminând în drum pridvorul,—
Pipa moșului nu arde,
Baba și-a uitat fuiorul.

Doar târziu, când prind mai aprig,
In vecini să latre câinii,
Ei tresar, se văd în față
Și plâng amândoi bătrânii.

— Câtă jale li-a fost scrisă !
Doi feciori aveau la casă...
Unu-i mort de astă toamnă,
Altul stă cu domni la masă.

Nu se putea ca „Cetatea Moldovei“ să nu cinstească memoria marelui luptător, mai ales că în urmă cu câțiva ani de zile aici în Iașul tuturor marilor tradiții românești, în catedrala Mitropolitană, Goga s'a legat prin jurământ să ducă lupta alături de A. C. Cuza, patriarhul naționalismului, pentru izbânda cauzei românești.

Evenimentul cultural dela 28 Iunie 1942 a avut un adânc ecou în masele largi ale poporului românesc căci sărbătorirea a fost organizată până în cele mai mici amănunte, cu binecunoscuta-i simțire moldovenească, de d. prof. Gh. A. Cuza, el însuși poet al datinei nemuritoare pe care o cântase altădată cu avântată simțire :

Străbunul meu, Ioniță Vel Postelnic
Purta ișlic, șalvar turcesc, giubea
Și s'afunda în fum de narghilea
Ca un altar în norul său jertfelnic.

Era la port ca toți pe-atunci : raia,
Născut în hatul vremii neprielnice,
Dar ruga lui pe buchi de molitfelnic
Spre viitor și către noi râvnea.

Visa la moștenirea nepătată,
La veacuri vechi trăind în cele noi,
Și la urmași cu inimă curată.

Așa gândea Postelnicul Coroi
Că datina-i podoabă pentru casă
Ca un chenar pe lîa de mătăasă.

În dimineața neuitatei zile, din toate unghiurile țării venise să participe masiv la această mare sărbătoare toți prietenii și colaboratorii revistei, care împlinise deabia un an de când se afla sub conducerea neobosită a d-lui prof. Gh. A. Cuza. Iar acei ce n'au putut lua parte și-au scuzat absența sau au participat prin scrisori și telegrame trimise chiar și din locurile îndepărtate ale frontului ridicat de Sfânta Cruce împotriva bolșevismului.

Au fost prezenți domnii: ing. I. Gigurtu, fost prim ministru, prof. univ. Gh. A. Cuza, prof. univ. I. Coroi, prof. univ. Al. Vulpe, prof. univ. I. Popovici, poetul I. Buzdugan, fost ministru, prof. P. State, prof. univ. G. Drăgănescu, Gh. Bezviconi, Sergiu Matei Nica, Sergiu Roșca și N. Coban, redactori ai ziarului „Basarabia” — Chișinău, prof. Simion Varzaru—Bălți, av. Marcel Adam—Dorohoi, av. Gh. Urziceanu—Bacău, Toma Vlădescu—București, av. N. Paicu—București, av. G. Comaniciu—Brașov, av. Tr. Mazilu—Câmpu-Lung-Muscel, prof. Mazilu—Brașov, prof. Șt. Popescu—Dâmbovița, dr. Jean Ghiulea—București, prof. Pătureanu—Buzău, pr. Furtună—Dorohoi, av. St. Soceanu—Târnava, prof. univ. C. Tomescu, fost ministru—Cernăuți, av. V. Prelipceanu, fost ministru—Fălticeni, d-na Țița Paulescu, directoarea ziarului „Sentinela”—Focșani, ing. Bleja—Bacău, dr. H. Vasiliu, directorul ziarului „Chemarea”—Botoșani, dr. I. Rugină, av. Romeo Drăghici, mare proprietar—Iași, av. Cudelcă—Câmpulung-Bucovina, av. Virgil Rusu—Vaslui, N. N. Gane, fost primar al Iașului, av. Pralea—Piatra-Neamț, N. Ionescu—Piatra-Neamț, studenți N. Cazacu și Văzduțeanu—Cernăuți, av. Marta—Huși, av. Cocută—Roman, Caton Movilă—Constanța, Avramescu—Timișoara, av. Zaharia Andronic—Tecuci, av. M. Manea—Roman, Anton Constantin, mare proprietar—Fălcu, av. Stoica—Bârlad, V. Ionescu—Piatra-Neamț, pr. Filip—Dorohoi, Gh. Chițigoii—Tg. Ocna, pr. I. Crăciun și V. Buscu—Bacău, Șerban, proprietar—Galați, Rudolf Suțu, președintele

Sindicatului Ziariștilor Profesioniști—Iasi, dr. V. Romano, dr. N. Lazăr, N. Urdea—Timișoara, Gr. V. Coban—Soroca, av. Cădere, și mulți alții. Prin prezența lor masivă ei au dat sărbătoririi dela Iasi toată întinderea și prestigiul ce i se cuvenea.

Din partea celor ce n'au putut participa la această mare sărbătoare, s'au primit numeroase telegrame și scrisori. Toate poartă aceiași simțire ideală, mărturisind frățietatea din rândurile „Cetății Moldovei“. Iată câteva din scrisori:

Iasi, 22 Iunie 1942

Domnule Director,

Am onoare a vă mulțumi pentru invitația cu care ați binevoit a mă onora, regretând din suflet că nu pot participa la prieteneasca reuniune a revistei „Cetatea Moldovei“ de sub conducerea personală a dvs., deoarece în ziua de 28 Iunie a. c., sunt absent din garnizoană, din cauza serviciului.

Comandant secund al C. IV A.

ss) General de Divizie

Schwab Hugo

Fălticeni, 21 Iunie 1942

Mult stimate Domnule Cuza,

Vă rog să mă credeți, sunt dezolat că nu voi putea fi, în ziua de 28 Iunie, la Iasi, conform invitației dvs.

Exact în acea zi avem, în Fălticeni, serbarea centenarului înființării Școalei Domnești, a cărui absolvent sunt și eu, și am făgăduit încă de mai înainte, directorului actual al școlii, să fiu și eu față, și să deschid cu o cuvântare, această frumoasă serbare.

Vedeți, dar, că am un motiv destul de puternic, să nu pot lipsi din localitate, și vă rog mult să mă iertați. Regret că nu voi avea ocazia să fac vizită ilustrului Dv. părinte, căruia vă rog să-i transmițeți cele mai sincere salutări și urările mele de de viață sănătoasă cât mai îndelungată.

Primiți vă rog, prea stimate Domnule Cuza, salutările mele cele mai dinstinse.

ss) Artur Gorovei

București, 20 Iunie 1942

Mult stimată Domnule Profesor Cuza,

Cu nespusă bucurie am primit invitația de a participa la aniversarea unui an de apariție a revistei „Cetatea Moldovei”, subț onorată și distinsă dvs. conducere. Noi Moldovenii de loc în deosebi, și toate sufletele curate românești din întreaga țară, sorbim cu lăcomie prospețimea frumoaselor pagini ale „Cetății Moldovei”, care ține aprinsă fiacără vie a ideii naționaliste și creștine pure, fără de influențe străine. Cu cel mai generos avânt tinerească, ați trasat un drum bine definit în diversitatea genurilor literare, care preocupă revista, plămădită și susținută cu suflet moldovenesc.

Cu cel mai adânc respect îmi permit să vă felicit pentru revistă, știind câtă trudă se mistue și câte sacrificii consumă o asemenea publicație în vremurile de față.

Voi regreta toată viața mea că împrejurări protivnice, nu-mi dau răgaz de a lua personal parte la această sărbătoare a familiei noastre.

Pe această cale îmi permit să vă trimit și manuscrisul unui articol pentru a fi publicat, dacă se va găsi potrivit.

Încă odată vă rog să binevoiți a crede în sincera admirație și marea prețuire a „Cetății Moldovei” și a distinsului său director, căruia îi urez din toată inima: Izbândă!

ss) Dima Gavrilău

Roman, 18 Iunie 1942

Mult stimată Domnule Profesor,

Cu cele mai profunde și mai sincere sentimente vă mulțumesc pentru dezinteresata dvs. grijă ce ați avut-o față de mine invilându-mă la întâlnirea colaboratorilor și prietenilor revistei „Cetatea Moldovei”, cu ocazia împlinirii unui an — de când publicația a trecut sub conducerea dvs.

Îmi pare nespus de rău și vă rog să credeți, stimată domnule profesor, că nu pot să fiu în mijlocul dvs. Socotiți-mă totuși, dacă binevoiți: prezent, — iar eu de aici, din Roman, cu regretul în suflet, mă voi gândi Duminică 28 Iunie crt. la dvs., la venerabilul A. C. Cuza și la regretatul Octavian Goga.

Urându-vă ani mulți și luminați în lupta pe care o duceți

pentru românism, atât dvs. cât și colaboratorilor revistei „Cetatea Moldovei“, arătați vă rog tuturor din juru-vă respectosul și caldul meu salut.

Cu aceiași prețuire, rămân al dvs.,

ss) M. Florens

Tg. Jiu—lagăr

Dragă George,

Suntem aici izolați pe un podiș înconjurat de munți înalți și așteptăm cu răbdare ceasul cel bun. Salutări la toți prietenii noștri și petrecere bună de 28 Iunie.

Cu toată dragostea,

ss) G. Pascu

De undeva de pe linia frontului s'au mai primit și aceste rânduri:

Domnule Profesor,

De pe front, din cel mai înaintat sector al armatelor noastre invincibile, am luat cunoștință că la 28 Iunie ați fixat adunarea tuturor colaboratorilor revistei „Cetatea Moldovei“, printre care am cinstea să mă număr și eu.

Vă rog să mă considerați prezent scriind poate în acea zi, cu arma, o pagină pentru „Cetatea Moldovei“.

Urez prosperitate revistei noastre și dvs. izbândă până la capăt.

Să trăiți, să trăiască „Cetatea Moldovei“ și colaboratorii ei.

ss) Prof. Aurel H. Golimas

Sublocot. rez. din Cavalerie

Fălticeni, 22 Iunie 1942

Mult stimate Domnule Profesor,

Vă mulțumesc din toată inima pentru distinsa onoare ce-mi faceți, numărându-mă printre invitații zilei de 28 Iunie, dar din motive independente de voința mea, nu pot veni.

Vă rog totuși să credeți că voiu participa cu tot sufletul la înalta solemnitate.

Primiți vă rog asigurarea celor mai sincere sentimente.

ss) Tana Mugurel

Telegramele primite de d. prof. Gh. A. Cuza păstrează aceleași accente calde :

„Neputând veni vă rog a primi expresiunea sentimentelor mele cele mai distinse“.

Ing. Popescu-Dolj—București

„Motive independente de voința mea mă împiedică de a veni la comemorarea lui Octavian Goga. Imi permiteți ca alături de dvs. și de părintele naționalismului românesc A. C. Cuza să-mi plec genunchii ca omagii pentru memoria luptătorului Goga“.

Arhitect Mucitescu—Tunari

„Rog contați pe sprijinul unui vechiu prieten pentru frumoasa dvs. revistă „Cetatea Moldovei“.

Dr. Ion Teicu, fost prefect-publicist—Oravița

„Impiedecat în ultimul moment să viu, sunt totuși cu sufletul acolo. Cu urări de viață lungă pentru dvs. Propășire „Cetății Moldovei“.

ss) Av. Gionea—Brașov

„Urez prosperitate „Cetății Moldovei“. Fiind mobilizat nu pot veni“.

ss) Dr. Soreanu—Slatina

„Rog scuză absența mea. Consideră-mă prezent cu aceeași afecțiune, încredere și îmbrățișări“.

ss) Em. Protopopescu-Pachi—București

„Salutând reuniunea prietenilor „Cetății Moldovei“, vă rog să primiți încredințarea sentimentelor mele de devotament și aleasă prețuire“.

ss) Grigore Urziceanu—Bacău

„Impotriva voinței mele neputând participa, rog fiți încredințat de statornicia sentimentelor mele“.

ss) Av. Dan Antonescu—Buzău

„Participare împiedicată puternice motive, rămân sufle-

teșie între zidurile luminoase ale „Cetății Moldovei“. Intreaga admirație pentru prețioasele realizări. Omagii respectuoase venerabilului iluminat A. C. Cuza“.

ss) Aurel Stino—Fălticeni

„Gândul, sufletul și inima mea sunt alături de zbuciumul nostru lăuntric și de lupta ce o duceți prin slova tipărită, prin grai, prin fapta neînfricăată naționalistă. Insușirile mari ale Moldovei sunt în ființa noastră, și toate comorile ei, și cerul, și codrii și izvoarele, și restriștile, și zilele de mărire, și letopisețele, și simțirea așa cum numai moldovenii o au, vă simt viața și truda literaturii ce o dați neamului românesc. Copil al leșilor, statornic al acestui târg al tuturor amintirilor, dela cele voevodale până la scriitorii din bojdeuca din Țicău sau din casa lui Kogălniceanu, sunteți acolo un glas de zbucium, un luptător al gândirii naționaliste, un îndrumător al literaturii românești prin „Cetatea Moldovei“, cronicar și boer credincios înfipt în pământul Moldovei. Un crainic, un păzitor de datină și credință strămoșească, o lumină puternică de talent jertfitor totdeauna pentru scumpa Moldovă. La sărbătorirea prin care ați proslăvit eterna cetate a Moldovei începând cu Miron Costin până la Octavian Goga. Ce poate inima mea curată să vă aducă decât umilul ei prinos de închinăciune ce nu poate fi cuprinsă în vorbe pentru jertfa ce o aduceți pentru Moldova. Jertfă moștenită dela părintele naționalismului român, tatăl dvs., A. C. Cuza. Dumnezeu să vă dea zile lungi și bune ca să culegeți toată holda înfăptuirilor sângerânde din fapta voastră care o revărsați din prisos pentru fericirea neamului românesc“.

ss) Const. Cehan Racoviță—Cernăuți

„Cu ocazia primei întruniri ai scriitorilor din Moldova întregită, Societatea scriitorilor din Basarabia aduce salutul ei de luptă și izbândă pentru îndeplinirea aceluiași ideal de afirmare românească și închegare frățească între toți condeerii din Moldova cea mare“.

ss) N. Dunăreanu, Colonel Dobjanschi,
Iorgu Tudor, Pr. G. Portasă, Elena
Malai, Sabin Velican—Chișinău

„Din îndepărtata cetate a Argeșului, prietenii, admiratorii și abonații „Cetății Moldovei“ transmit directorului revistei prof.

Gh. Cuza asigurarea solidarității ideologice cu prilejul comemorării poetului Goga în Iași, iar patriarhului naționalist A. C. Cuza, urări de izbândă românească“.

ss) Profesor Mihail Ilovici—Curtea de Argeș

„Din cauze independente de voința noastră fiind reținuți în București participăm cu tot sufletul alături de dvs.“.

ss) Armand și Mircea Vrânceanu—București

„Cu ocazia comemorării și aniversării suntem alături de dvs. cu sufletul și credința nestrămutată“.

ss) Gâlcă, Bujeniță și Oțleanu—București

„Din cauză de boală nu pot răspunde invitației. Sunt alături de dvs. în tot ce veți hotări“.

ss) Niculai Dicescu—Râmnicu-Sărat

„Sunt prezent cu toată inima la înălțătoarea sărbătoare“.

ss) Nichita—Agigea-Constanța

„Pios omagiu memoriei marelui om de stat și poet Goga. Trăiască luptătorul premergător al românizării d. A. C. Cuza. Trăiască „Cetatea Moldovei“ și creatorul ei de slovă, gândire și poezie d. Gh. Cuza“.

ss) Dragomir Petrescu, Directorul
Revistei „Buceagul“—Bolgrad

Nici presa nu a rămas indiferentă la marea manifestație ieșană. Cotidianele din Iași și din București i-au închinat largi reportagii.

Ziarul „Moldova“ din Iași cu data de 29 Iunie, întâmpină solemnitatea cu un călduros articol: „Cinstirea scriitorilor moldoveni“.

„Astăzi, Iașul rămas credincios încă strămoșeștelor tradiții, Iașul cu sufletul neîntinat de arginții vânzătorilor, Iașul ce a pătimit și sângerat pentru sfânta cauză a românismului, dar nu s'a abătut o singură clipă din drumul biruințelor prezente și a crezut nezdruncinat în ceasul tuturor dreptăților, își primește oaspeții veniți la pioasa solemnitate de cinstire a dăltuitorilor de gând și slovă moldovenească.

„Așa precum în depărtate vremi, tot Iașul a fost acela ce

a promovat cel dintâi pe gânditorii de mai târziu ai neamului românesc și aslăzi tot lui îi revine sarcina să aducă pios omagiu de recunoștință la mormintele ce închid pe acei care prin scrisul ori verbul lor înaripat au ținut treze conștiințele și nestinsă flacăra naționalismului.

„Meritul inițiativei acestei solemnități revine desigur conducerii revistei „Cetatea Moldovei” căreia d. prof. Gh. Cuza s'a străduit să-i deie trebuitorul suflu de viață nouă pentru menținerea neșlirbită a faimei Iașului ca oraș al culturii, reușind s'o impună atenției cititorilor din întreaga țară, ca îndreptar al ceasurilor de astăzi.

„De aceea se cuvine să răspundem cu entuziasm chemării făcute și odată cu urările de bună venire adresate făuritorilor de versuri și proză adunați poate pentru întâia dată de prin ținuturile realipite în orașul năzuințelor și înfăptuirilor de totdeauna, să dovedim prin prezența noastră că Iașul n'a uitat și păstrează aceiași vie prețuire scriitorilor moldoveni, ziditorilor de grai și simțire cu adevărat românească”.

Deasemeni la câteva zile după manifestație, același ziar „Moldova” (9 Iulie 1942), publică articolul „Infrățire cuturală” semnat de vechiul și cunoscutul publicist, d. Victor Munteanu din care reținem următorul pasaj :

„Revista „Cetatea Moldovei” a reușit să strângă în juru-i, nu numai minți luminate, dar și suflete curate de buni români care să răspundă în totul chemării ceasului ce-l trăim și unui frumos program de activitate intelectuală și națională.

„D-l prof. Gh. Cuza, directorul distinsei reviste „Cetatea Moldovei”, a reușit să atragă în ziua de 28 Iunie la chemarea sa, reprezentanți distinși din toate meleagurile provinciilor românești, iar această participare de suflete s'a transformat într'o adevărată sărbătoare înălțătoare, într'o manifestație românească care prinde așa de frumos în Iașul nostru cultural, în vechea cetate a Moldovei, încărcată de gloria tecutului ei istoric”.

+ * +

Colaboratorii și prietenii revistei noastre s'au strâns mai întâi la locuința d-lui prof. A. C. Cuza pentru a aduce omagiul lor aceluia care a strălucit ca doctrinar al naționalismului nostru, — ca poet, ca gânditor de o rară clar-viziune în ceea ce pri-

vește problemele sociale, economice și politice, însfârșit ca luptător neînfricat și adesea singur pentru izbânda cauzei românești.

La ora 10 dimineața la locuința din str. Codrescu, d. prof. A. C. Cuza a primit distinși oaspeți, prieteni și colaboratori ai revistei „Cetatea Moldovei” veniți din cele patru unghiuri ale țării, interesându-se îndeaproape de stările sociale, agricole și culturale de pretutindeni. L-am regăsit pe A. C. Cuza, neclintit, același, omul gândurilor sale, al idealurilor sale românești contopite în lozinca : „O singură reformă socială : Omul ; o singură călăuză : Crist”.

Mai vesel ca oricând, jovial, d. prof. A. C. Cuza, impresionat de atâta dragoste și cinstire, desmințea parcă propria sa afirmație că „adevărul adeseori nu are prieteni, dar nici alți dușmani decât minciuna”.

Impresionantă a fost întâlnirea cu prietenii și colaboratorii din Basarabia eliberată de cotropirea bolșevică. Tuturora profesorul le-a adresat cuvântul său blând și luminos ca un apus de soare. D-l A. C. Cuza a ținut și cu această ocazie să facă elogiul Moldovei, acest ogor fecund al spiritualității românești, fixând Iașul în binemeritele lui sfere de înaltă ținută românească și aducând un prinos de recunoștință pentru cei care nu din interese meschine ci din convingere sunt și rămân ieșeni...

Casa patriarhului naționalismului devenise neîncăpătoare pentru marele număr de prieteni veniți să-l vadă, să-i arăte devotamentul lor.

Pe peretele din dreapta biroului străjuește figura de apostol a marelui cărturar Neculai Iorga. Privirea lui parcă îndemna pe fiecare din noi să ne aducem aminte, dacă nu de altceva, cel puțin de gândurile pe care el le-a scris undeva și care glăsuiesc :

„Trupul societății e statul, sau ceia ce-l poate înlocui, hrana și-o ia din rodul muncii naționale, mâna ei de apărare e oastea, inima ei e învățământul ; există deci și o inimă, o minte a tuturor.

„Cine o cercetează nu trebuie să se oprească la cărți. Aceasta ar fi o istorie literară, în cel mai îngust și mai neîndesulător înțeles al cuvântului. Cartea pornește dintr'un suflet,—

singură ea, sau împreună cu alte cărți, cu alte fapte sociale, — și acest suflet trebuie cercetat și înțeles“.

Desigur că Neculai Iorga nu s'a gândit atunci când a scris aceste rânduri la cele ce au fost să fie, precum nici la sufletul prietenilor și colaboratorilor „Cetății Moldovei“ care au înțeles ca odată cu prăznuirea atâtor înaintași într-o slovă și simțire moldovenească să-l amintească și pe el, pe marele cărturar al neamului ce poate singur a fost dela Miron Costin încoace...

Către sfârșitul vizitei, vigurosul octogenar d. prof. A. C. Cuza dela care a purces mișcarea naționalistă în țara noastră, a rostit câteva cuvinte de adâncă mulțumire pentru vizita ce i se face, cu atât mai mult cu cât se dovedește că prin marele număr al participanților, atâtea gândiri se unesc în jurul revistei „Cetatea Moldovei“. Și dorința mea — continuă d. prof. A. C. Cuza — este ca această revistă sub directorul ei să rămână a Iașului și numai în Iași. Păstrați acest oraș care este Iașul, pentru noi și pentru mișcarea noastră naționalistă. Aceasta este singura recunoștință ce i-o putem da, de a rămâne prin scrisul nostru, prin fapta noastră și prin ființa noastră, ieșeni și numai ieșeni. În ceea ce mă privește, nu voi uita niciodată acest mare moment de solidaritate românească și mulțumindu-vă pentru vizita ce ați binevoit a mi-o face, sunt convins că spiritul Dvs. pus în slova scrisă a acestei reviste, va desăvârși înfăptuirea unei Români noi, în cadrul unei Europe noi, prin izbânda nației românești“.

Participanții au aplaudat îndelung cuvintele rostit de patriarhul naționalismului și rând pe rând au ținut să ureze d-lui prof. A. C. Cuza viață lungă pentru a-și putea vedea înfăptuită și desăvârșită munca sa de o viață întreagă.

La părăsirea locuinței profesorului mult iubit, asistența s'a fotografiat, pornind apoi spre catedrala mitropolitană pentru a participa la slujba de pomenire a celor ce au fost înaintași ai slovei și simțirii românești, dela Miron Costin și până în zilele noastre.

Parastasul în Catedrala Sfintei Mitropolii a Moldovei a avut loc la orele 11 jumătate dimineața când pe lângă cei prezenți la locuința d-lui prof. A. C. Cuza au mai participat d-nii col. Adam prefectul județului Iași, general C. Ionescu primarul Municipiului, prof. M. David rectorul Universității Mihăilene,

dr. C. Dăniță directorul general al Casei Asigurărilor Sociale din București, Const. Tăutu ajutor de primar al Municipiului Iași, inginer consilier silvic M. T. Florescu, dr. N. Teodorescu, G. Iamandi, directorul postului de radio al Moldovei, av. Alfons Herovanu, av. Eug. Marinescu, prof. Emil Diaconescu, poetul cpt. Corneliu Dabija, George Lesnea, consilier magistrat Misi-hănescu, magistrat Sava Mărgineanu, magistrat N. Bosie, magistrat Radu Suțu, dr. Frandin, avocat Dem. Suțu, av. I. Dimitriu, av. Gh. Stati directorul ziarului „Prutul“, av. Em. Ceicovschi, A. Leon, prof. Obreja, Adrian Pascu directorul ziarului „Moldova“ precum și un mare număr de medici, avocați, profesori, reprezentanți ai armatei și un foarte numeros public, ce au făcut neîncăpătoare Catedrala Sfintei Mitropolii. Slujba religioasă a fost oficiată de însuși I. P. S. S. Mitropolitul Irineu al Moldovei și Sucevei înconjurat de tot soborul Sfintei Mitropolii a Moldovei. Răspunsurile au fost date de corul mitropolitan.

Intr'o profundă tăcere și adâncă reculegere, oficiul pomenirii și-a desfășurat aripile spre ceruri. Pomelnicul citit de însuși I. P. S. Mitropolit Irineu, suna înfiorat prin umbra bolților.

„Grigore Ureche, Miron și Niculai Costin, Niculai Milescu, Dosoftei Mitropolit, Ion Niculce, Varlaam Mitropolitul, Petre Movilă, Dimitrie Cantemir, Constantin Stamati, Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu, Bogdan Petriceicu-Hajdeu, Alecu Russo, Veniamin Costachi Mitropolitul, Vasile Alecsandri, Costachi Negruzzi, Gheorghe Sion, Simion Bărnuțiu, Mihail Eminescu, Ion Creangă, Costache Negri, Vasile Adamachi, Nicolae Gane, Alexandru Holban, Vasile Conta, Vasile Pârvan, Barbu Delavrancea, Alexandru Vlăhuță, Vasile Bogrea, Ștefan Petrovici, Neculae Paulescu, Ion Cătuneanu, Dimitrie Moruzi, Alexei Matteevici, Simion Murafa, Neculai I. Beldiceanu, Dumitru Anghel, Neculai Iorga, G. Topârceanu, Octavian Goga, Alexandru Pogonat și Maria G. Cuza“.

În momentul în care soborul preoților le cânta veșnica pomenire, dangățul clopotelor Sfintei Mitropolii vestea cetății Iașului sfârșitul închinării către Domnul, pentru marii înaintași cei mai mulți din ei născuți și astrucați în sfântul pământ moldovenesc.

După sfânta slujbă I. P. S. S. Mitropolitul Irineu al Mol-

dovei și Sucevei a rostit în fața porților Impărătești, următoarea vibrantă cuvântare :

„Moldova lui Ștefan cel Mare a fost leagănul scrisului românesc. Aci s'a plămădit Istoria neamului românesc cu cronicarii Miron Costin și Niculce, s'a continuat cu Polihistori Miclescu și Dimitrie Cantemir și a atins culmile înfloririi cu Alexandru Xenopol și Neculai Iorga. Aci a răsunat întâiași dată versul românesc, în Psaltirea cârturarului Mitropolit Dosoftei, pentru a-și atinge apogeul cu nemuritorul Eminescu. Aci și-a făcut începutul și a luat avânt cârturărimea bisericească cu vrednicii mitropoliți Varlaam și Dosoftei, cu Paisie Velicicovschi, smeritul monah dela mănăstirea Neamțu și cu ucenicul său mitropolitul Veniamin Costachi. Aci în Iași, literatura populară prin diaconul Ion Creangă, filosofia prin Maiorescu și Conta și științele fizico-naturale prin Petre Poni, Cobălcescu și alții, au înscris pagini nepieritoare în analele acestor ramuri de activitate intelectuală românească.

„Rol covârșitor în dezvoltarea și propășirea mișcării intelectuale și dătătoare de ton în literatură, a avut „Junimea“, care grupase în jurul său pe toți fruntașii intelectualității moldovene. Junimea care a lansat pe Creangă și pe Eminescu și din care mai supraviețuiesc astăzi numai doi corifei: Patriarhul naționalismului român, d. profesor A. C. Cuza, care este aci de față și d. Constantin Meisner care trăește retras în București.

„O fericită continuare a „Junimii“ reprezintă astăzi revista „Cetatea Moldovei“ condusă de un an de d. profesor Gh. Cuza și de valoroșii ei colaboratori.

„Astăzi, d. profesor Gheorghe Cuza a poftit la Iași pe toți cinstitorii scrisului moldovenesc, de pe întreg cuprinsul țării, să se adune laolaltă spre a comemora pe ostenitorii și făuritorii scrisului moldovenesc trecuți la veșnicie și împreună cu ei și pe poetul „pătimirii noastre“ pe marele naționalist, luptător neînfricat alături de titanul A. C. Cuza, pe Octavian Goga.

„Neștearsă fie-le pomenirea!“

D-l prof. Gh. Cuza directorul revistei noastre a încheiat solemnitatea dela Mitropolie, cu următoarea cuvântare :

„Colaboratorii și prietenii „Cetății Moldovei“ au ținut să aducă prinosul recunoștinții lor scrisului moldovenesc din toate timpurile. La o săptămână după aniversarea începerii cruciadei

împotriva bolșevismului, comemorarea de acum e menită să amintească că numai faptele sunt ale omului dar că duhul ce le însuflă este al lui Dumnezeu; că unele lipsite de cellalt, se risipesc, nemernice, asemenea păpădiilor în furtună.

„Ca naționaliști și creștini, am vrut ca, în preajma biruinții dreptății românești, să îngenunchem la altarul datinei sfinte și în fața glorioaselor umbre ale cugetului nostru,—amândouă dă-tătoare de virtuți fără prihană.

„Nicăieri mai mult ca la noi, nu s’au împletit năzuințele de viitor cu aducerile aminte venite de dincolo de veac. Dintre toate, datina legată de credința străbună e cea mai puternică fiind și cea mai îndepărtată, fiind mai veche chiar decât conștiința și statornicirea hotarelor naționale.

„Adevărul e că țara s’a zămislit în țințirime. Acolo, după vechiul obicei schito-dacic, se întruneau strămoșii întru prăznuirea înaintașilor. În preajma mormintelor și-au țărcurit ei hălăduirile. Pentru apărarea lor împotriva pângăriturilor și-au varsat ei sângele. Necropolele preistoriei au fost sâmburele neamului după cum glasul toacei i-a fost prima bucurare.

„Prăznuirea de astăzi nu e decât o sfioasă împlinire a datinei de demult, ea îndreptându-se către cei mai străluciți purtători de făclii ai geniului moldovenesc.

„Dar, se va spune,—Octavian Goga nu e moldovean. Ca și noi însă, el — provincialul din Ardeal, — a stăruit și a jertfit pentru unitatea cugetului românesc de pretutindeni. În Goga slăvim nu înaintașul dar pe înțeleptul purtător de slovă și pe tovarășul scump din lupta pentru desrobirea națională. Slăvim pe bardul pătimirii românești care, din cântecul său, a cioplit piatra de temelie a idealurilor de astăzi. Slăvim pe acela care a ținut mai degrabă să moară decât să se abată dela jurământul depus acum șapte ani în fața aceluiași altar la care îl prăznuim. Goga a fost și rămâne pentru noi ritmul eroic al năzuințelor băștinașe din cuprinsul etnicității noastre.

„Cum însă românismul nu se afirmă numai spațial dar și în timp, adâncindu-se în noaptea veacurilor, am înțeles să îmbrățișăm în aceeași comemorare pe cei mai îndepărtați făurari de slovă și grai moldovenesc. În opera lor, stă doar izvorul vredniciilor noastre dârze și arcanul mândrelor însușiri naționale. Scrisul lor e martorul vitejiilor seculare și dăătorul de duh al

virtuții războinice care farmă colo, departe spre Răsărit, țasta năpârcei iudeo-comuniste.

„*Scriptura*, — precum ne spune Miron Costin, — *depărtate lucruri de ochii noștri ne învață; cu acele trecute vremi să pricipem cele viitoare*“. Infiorați, ne plecăm peste fantoma adâncă a scrisului cronicarilor, să ne deslușim chipul în mistica ei undă. Dela cel mai vechi dintre ei aflăm că „*noi dela Râm ne tragem*“. Dela cel mai strălucit știm că „*prin cetitul cărților cunoaștem pre ziditorul nostru Dumnezeu; cu cetitul laudă îl facem pentru toate a lui către noi bunătăți; cu cetitul pentru greșelile noastre milostiv îl aflăm*“. Iar mitropolitul cărturar Dosoftei ne învață să ne ferim de Jidov, care, după a sa părere, e prea bătrân pentru a încăpea în cristelnița botezului.

„Conștiința națională, dragostea pentru bucoavele sfinte și lupta împotriva veneticului pripășit la noi, — iată cele ce se desprind cu atâta luminoasă pătrundere din scrisul vechilor mănuiitori de slovă.

„Dela dânsii până la scriitorii naționaliști ai României moderne, — Hașdău, Eminescu, Conta, Creangă, Xenopol, Goga, — făgașul a rămas neclintit. Căci tot de dânsul ne învrednicim să călcăm și noi care n'am păstrat din nemurirea lor decât dragostea de glie.

„Suntem la acest din urmă popas al devenirilor moldovenești ca cea din urmă verigă a unui lanț al cărui început nu-l mai putem afla după cum nu-i cunoaștem nici capătul. Dar ce nemăsurate puteri și ce negrăită mângâiere ne dă conștiința de a nu trăi ca niște netrebnice viețuitoare; de a ști că munca noastră vine de undeva și merge către un scop!...

„Solemnitatea de astăzi este nu numai o pioasă reculegere. Ea cuprinde și restul nostru scriitoresc. Prea suntem uitați și oropsiți de soartă ca să ne mai dăm și noi uitării! Să ne deprindem copiii să-și prețuiască trecutul; să-i învețe duhul; să-i pătrundă străfundurile. Căci neamul e ca planta. El nu se ridică spre cer dacă nu are rădăcina adânc înfiptă în pământ.

„Cetatea Moldovei“ e fericită să-și fi văzut inițiativa înțeleasă și îmbrățișată. Colaboratorii și numeroșii ei prieteni de pretulindeni, prin participarea lor entuziastă, dovedesc nevoia sufletească a acestei prăznuiri. La rândul nostru am putut face dovada că titulatura revistei nu e o firmă oareșicare ci enun-

țarea unui întreg program a cărui lozincă este, — *prin trecut, spre viitorul izbândeii naționale!*

„Așa să ne ajute Dumnezeu“!

Cucernica prăznuire dela Mitropolie a fost difuzată de postul de Radio Moldova, de subț inimoasa conducere a d-lui G. Iamandi care și-a dat și de astă dată neprecupețitul său concurs.

Ieșind din Catedrală, asistența în frunte cu I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei și d-nii prof. A. C. Cuza, ing. Gigurtu, prof. Gh. Cuza, prof. C. Tomescu, prof. I. Coroi și ceilalți frunțași ai intelectualității moldovenești, s'au fotografiat în fața sfântului lăcaș de închinăciune.

Colaboratorii și prietenii revistei noastre s'au îndreptat în corpore spre Biserica Trei Ierarhi, la mormântul lui Dimitrie Cantemir și la monumentul din apropiere al lui Gheorghe Asachi așezat în fața școlii primare cu acelaș nume din str. Ștefan cel Mare. A urmat un scurt popas în piața Teatrului, la statuia lui Vasile Alecsandri și a lui Miron Costin.

Apoi, în autobuzele puse la dispoziție de Uzina Electrică și Șc. Normală „V. Lupu“, precum și în numeroase mașini particulare, întreaga asistență a pornit spre cimitirul „Eternitatea“.

La mormântul proaspăt al celei ce a fost Maria prof. Gh. Cuza, pe lespede de piatră s'a depus o splendidă jerbă de flori, iar preoții Const. Nonea și Gh. Niculea au oficiat o scurtă slujbă religioasă. Cu acest prilej s'a sfințit și piatra funerară așezată pe mormânt și pe care sunt dăltuite versurile Mariei Delacozia :

Când, fulg topit, la finele de iarnă,
Voi trece de lumeștile hotare,
Veni-va oare liniștea cea mare
Uitarea peste lacrimi s'o aștearnă ?

Fiindcă port un vis fără 'mplinire
Legat de-al răsvrătirilor păcat,
Ca frunza 'n vânturi poate 'mi va fi dat
Iluzia-mi să-și afle ispășire...

Căci nu vreau să mă uiți! și eu voi cere
La tronul lui Isus, în alte sfere,
La capătul Tăriei Sale reci,

Să nu mă ducă 'n lumile stinghere,
Ci până la suprema înviere
Să fiu de tine-aproape 'n veci de veci!

În numele bisericii, Sf. Sa preot C. Nonea referent cultural al Mitropoliei Moldovei, a rostit o scurtă cuvântare, evidențiind calitățile de poetă ale celei ce a fost Maria prof. Gh. Cuza, bine cunoscută sub pseudonimul Maria Delacozia. Apoi Sfinția Sa a preamărit prăznuirea pe care purtătorii de condei de astăzi o fac întru pomenirea genialilor înaintași ai slovei și simțirii românești și moldovenești în special. Pr. C. Nonea a încheiat, rugând Cerul să primească închinăciunea pentru odihna sufletelor lor.

Pioșii pelerini, în frunte cu d. prof. A. C. Cuza, Gh. Cuza, prof. C. Tomescu și alții, au trecut apoi la mormântul poetului erou Alexandru Pogonat, și el colaborator al revistei noastre unde s'a depus deasemenea o jerbă de flori, iar preoții au oficiat o slujbă religioasă. De aici, au fost cercetate mormintele lui Vasile Conta, Gh. Topîrceanu, M. Kogălniceanu, Dimitrie Moruzi, Ion Creangă, Neculai Gane, D. Anghel, N. Beldiceanu, prof. Corneliu Șumuleanu, general Tarnovschi, Barbu Delavrancea, Vasile Adamachi, colonel Manolescu Mladian și al tuturor scriitorilor moldoveni ce-și dorm somnul de veșnică odihnă în cimitirul „Eternitatea” din Iași, oficiindu-se la fiecare câte o scurtă slujbă religioasă.

Aproape de orele 14 pelerinajul dela cimitir a luat sfârșit, iar colaboratorii și prietenii revistei noastre s'au întâlnit la o masă comună, în grădina restaurantului Vidrașcu dela Copou. Au participat la această reuniune intimă peste 100 de persoane în frunte cu I. P. S. S. Mitropolitul Irineu al Moldovei și Sucevei, inginer Ion Gigurtu, prof. Gh. A. Cuza directorul revistei, prof. univ. C. Tomescu, prof. univ. I. Coroi, prof. univ. Drăgănescu și numeroși prieteni și colaboratori din Iași și întreg cuprinsul țării care au venit să sărbătorească totodată un an de când conducerea „Cetății Moldovei” a fost preluată de d. prof. Gh. A. Cuza.

Rugăciunea mesei a fost rostită de d. prof. univ. C. Tomescu, ascultată de participanți în picioare.

Intr'un decor rustic o orchestră de lăutari a trimis tot timpul spre cina duhului neaoș românesc, acordurile romanțelor

cu cuvinte de A. C. Cuza. Din când în când un grup de tineri entuziaști aflați în aripa dreaptă intonau marșuri și cântece, patriotice, menținând tot timpul un avânt și o bună dispoziție.

D-l prof. Gh. Cuza directorul revistei „Cetatea Moldovei”, ascultat cu o mare atenție, aduce mulțumiri tuturor celor cari au răspuns chemării sale, venind la această solemnitate.

„Pentru noi, a spus d. prof. Gh. Cuza, ziua de astăzi este într'adevăr o zi înălțătoare, iar Moldova care a trăit și trăește numai din trecutul ei, are fericirea de a constata prin masiva dvs. participare că prezentul îi asigură aceiași triumfală cale și în viitor”.

Și directorul revistei „Cetatea Moldovei” continuă: „Acțiunea întreprinsă de gruparea acestei reviste se desfășoară într'adevăr într'un ritm eroic la care a răspuns țara întreagă, cu toată spiritualitatea ei în frunte cu I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei și al Sucevei. După Dosoftei, Varlaam și Veniamin Costache, chiriarhul Moldovei este el însuși un mare cărturar și pentru pilda ce o dă, prezidând această reuniune, nu pot de cât să-i aduc toate mulțumirile mele.

„Avem deasemeni în mijlocul nostru pe un om de finanțe, el însuși directorul unei mari reviste, „Libertatea”, d. ing. Gîgurtu, căruia îi mulțumim de participare. Și iarăși ne arătăm grațitudinea față de reprezentanții de pe meleagurile Transilvaniei și ale provinciilor desrobite Basarabia și Bucovina. Nu numai Moldova întregită, dar Transilvania, Banatul, Muntenia și Oltenia, au venit, prin delegații lor, să comemoreze pe avântul poet al pătimirii noastre naționale Octavian Goga și pe marii înaintași dăltuitori ai slovei întru simțire românească.

„Reuniunea de astăzi a mai avut drept scop afirmarea năzuinții noastre care tinde să transforme „Cetatea Moldovei”, într'o cetate a duhului românesc de pretutindeni.

„Astăzi revista noastră a ajuns să aibă întinse ramificații pe întreg cuprinsul țării, iar în toamnă vom reuși ca ea să desfășoare o activitate conferențiară în toate provinciile unde își are nenumărați prieteni.

„Ceea ce ne-a putut impresiona astăzi nu a fost numărul mare al participanților ci entuziasmul idealului lor care a transformat această zi într'o adevărată sărbătoare, în imnul rezonanțelor românești pentru izbânda ideei călăuzitoare, — „România a Românilor”.

„Astăzi, mai mult ca oricând, noi sperăm pentru că avem de ce spera.

„Ne îndreptăm gândul către camarazii noștri care sângerează pe frontul antibolșevic. Țara a îmbrăcat uniforma înalteilor imperative naționale. Ea se apără astăzi, făurindu-și căile vieții. Jertfa de acum va avea desigur, căci nu se poate să nu aibă, dreptul de a-și clădi o stare bună, mai înfloritoare, atât la graniți cât și înlăuntru. După încheștarea de astăzi neamul se va regăsi pe sine, așa cum l-am visat și l-am vrut noi în decursul unei lupte de mai multe decenii. Trăiască veșnicia românească !

I. P. S. S. Mitropolitul Irineu, aduce binecuvântarea Sa Arhipăstorească. Apoi în cuvinte simțite închină în sănătatea d-lui prof. Gh. Cuza, directorul revistei „Cetatea Moldovei“ urându-i să facă din această revistă o cetate inexpugnabilă mai inexpugnabilă decât... Singapore și Sevastopol.

D-l ing. *Ion Gigurtu* fost prim ministru, luând cuvântul, arată că se găsește la această reuniune atras de pomenirea ce s'a făcut pentru marele poet ce-și doarme somnul de veșnică odihnă în Ardealul drag, Octavian Goga. D-sa evocă prietenia ce l-a legat de Octavian Goga care era înainte de toate un cunosător al tuturor marilor noastre probleme naționale. Deși poet, Octavian Goga a văzut cu o claritate nemai întâlnită încă. Deși poet el a văzut greșala ce se face prin acea politică a orașelor contra satelor, cu atât mai mult cu cât orașele se găseau în mâni străine. Octavian Goga a văzut clar și în războiul trecut, după cum dacă ar fi fost să se facă politica lui, nu am fi ajuns în situații atât de grele pentru țara noastră. Totdeauna și în toate timpurile istoria a fost aceea care a dat dreptate lui Octavian Goga. În unirea sa cu d. prof. A. C. Cuza, O. Goga a învins politicianismul din el și alături de patriarhul naționalismului ar fi putut să ducă pe culmi nebănuite rosturile istoriei țării noastre.

„Salut cu bucurie înjghebarea dvs. în jurul revistei „Cetatea Moldovei“ cu atât mai mult cu cât știm cu toții că cine iubește familia își iubește provincia și cine își iubește provincia își iubește țara. Dar gândurile dvs. pornesc generoase și clocolitoare dela patriarhul naționalismului, d. prof. A. C. Cuza, în sănătatea căruia ridic paharul meu !“, — a încheiat d. ing. Gigurtu.

D-l prof. univ. *C. Tomescu* dela Facultatea de Teologie din Cernăuți, a vorbit în numele Bucovinei evidențiind însemnătatea unirii Octavian Goga—A. C. Cuza.

„Intrarea lui Octavian Goga — a spus d. prof. Tomescu— în casa profesorului A. C. Cuza a însemnat nu numai o îmbrățișare, ci pagina nouă care, odată întoarsă, nu se mai poate da înapoi. Dacă moartea lui Octavian Goga înseamnă încă o mare lovitură pentru nația românească și ea va fi pomenită și de copiii copiilor noștri, profesorul A. C. Cuza va retrăi în fiecare dintre noi ca un om a cărui suferință morală a fost așa de mare, încât a întrecut suferința trupească a mucenicilor Horia, Cloșca și Crișan. A. C. Cuza rămâne ca un mare regenerator fără revoluție și de aceea în numele Bucovinei închin în sănătatea patriarhului naționalismului d. prof. A. C. Cuza“.

D-l prof. univ. *Gh. Drăgănescu* fost rector al Universității din Cernăuți și fost primar al aceluși municipiu, vorbește de rolul avut în literatură de Octavian Goga și de d. A. C. Cuza. D-sa încheie cu versurile lui Goga ce au rămas în manuscris și care răsună astăzi atât de duios muștrătoare :

„Și cum subț tîmpla mea fierbînte
O lume întreagă îmi reînvie,
Nu câte au fost îmi vin în minte
Ci câte ar fi putut să fie“.

Iar după aceea a luat cuvîntul cunoscutul publicist bucu-reștean d. *Toma Vlădescu*. D-sa a arătat că solemnitatea de astăzi a dat prilejul unor mari amintiri. În afară de amintirea marelui Octavian Goga, mai este încă o amintire pentru fiecare dintre cei prezenți care cu ani de zile în urmă erau considerați derbedei pentru că încercau să cheme țara pe făgașul ideii naționale care astăzi e în curs de înfăptuire. Dela vigurosul octogenar care este A. C. Cuza a purces mișcarea naționalistă. Aici deci, în Iașul tuturor redeșteptărilor naționale, avem datoria să ne strigăm nădejdea într'o izbîndă definitivă.

D-l av. *Comanici* din Brașov vorbește în numele Ardealului și arată rolul pe care-l are astăzi „Cetatea Moldovei“. „Noi Ardelenii așteptăm sosirea revistei Dv. și o citim cu patima cu care citeam odinioară „Sămănătorul“.

Prin „Cetatea Moldovei“ să faci d-le profesor Cuza o cetate a românismului de pretutîndeni !“

D-1 *Sergiu Matei Nica*, tânărul scriitor basarabean, rostește o cuvântare înflăcărată în numele provinciei de curând desrobite, în numele pământului care și astăzi plânge și al frunzelor ce-și cântă tainic durerea, arătând că dacă baionetele românești au făcut în răsărit unirea granițelor, datoria scriitorilor moldoveni este să facă acum unirea sufletească. Mulțumește pentru atenția deosebită ce s'a dat scriitorilor basarabeni și felul în care a fost primit de domnii profesori A. C. Cuza și Gh. Cuza.

D-1 *I. Buzdugan*, fost ministru, mult prețuitul poet basarabean, deapănă câteva amintiri despre Octavian Goga și arată lupta dusă de el pentru întregirea hotarelor României. Închină pentru d. prof. Gh. Cuza, directorul revistei „Cetatea Moldovei”, căreia îi dorește să ajungă în curând o cetate a României, dela Bug și până la Tisa.

D-1 prof. *Petre Stati* improvizează și citește discursul său în versuri care au fost îndelung aplaudate :

Am râs, ne-am desfătat, apoi
Am plâns pe stinsit dintre noi...
Zăbind cu fiecare floare,
Visând belșugul din ogoare.
Și viitorului, la porți,
Am năzuit din anii morți...
Precum în depărtări veghiază
Cetății lașilor de pază,
Prin noapte miș de luminiți,—
Scânteii ce 'n suflete trăiți
Stânge-ți-vă în rotu sublim
Cetate nouă să zidim...
O altă lume românească,
Cetatea lașilor să crească
Și până 'n mândrul răsărit
Să ardă 'nflăcăratu-i mit...
Lui Cuza tânărul de azi
Să-i deie Cerul, lung răgaz —
Călit în încercări amare,
Cât Cuza vechi, să fie mare.
Acestei verde tinereți
Să-i piară stolul de tristeți,
Cutezător iar să ne suie
Spre-o zare care astăzi nu e,
Dar care mâne poate fi,
De vom lupta, de-om îndrăzni...

D-1 av. *Stefan Soceanu*, în numele Olteniei, arată că vrea românească așteaptă să fie îndeplinită.

D-1 av. *Gh. Urziceanu*—Bacău, spune că în ceea ce privește viitorul, generația d-sale rămâne pe linia trasată de marele A. C. Cuza și încheie ridicând paharul pentru M. S. Regele Mihai I, d. Mareșal I. Antonescu Conducătorul Statului și Neamul Românesc.

D-1 prof. *Gh. Cuza* încheie seria discursurilor. Referindu-se la marea epopee pe care o trăim, d-sa salută înfrățirea armată româno-germană, evidențiind că d. prof. A. C. Cuza este acela care a preconizat apropierea politică de Marele Reich.

În altă ordine de idei, d. prof. Gh. Cuza arată că dacă „Junimea” a fost o societate creatoare de școală, ea n’a fost totuși și creatoare a spiritualității. „Cetatea Moldovei” este o revistă a spiritualității românești și gruparea acestei reviste nu se va țărui și nu va avea un caracter negativ așa cum l-a avut „Junimea”. În adevăr, se întreabă d. prof. Gh. Cuza, unde era „Junimea” când se protesta la 1879 împotriva faimosului art. 7 din vechea Constituție? Ce a făcut „Junimea” față de Eminescu și de Creangă? Noi însă nu vrem să dărâmăm pe nimeni și rostul adunării a fost ca să ne închinăm înaintașilor. Ceea ce este sigur este că noi suntem un început de viață nouă.

Suntem tineri și dacă entuziasmul ne împinge prea departe, apoi aceasta o facem cu cugetul curat, o facem pentru o lozincă care se cere împlinită. Deocamdată, rămânem numai la scrisul nostru, după cum românizarea de acum rămâne cu oamenii săi.

Lozınca noastră nu are nimic comun cu românizarea de astăzi. Ce folos că gândul Mareșalului e generos, când cei chemați să-l realizeze nu-i înțeleg plinătatea !...

În încheiere, d. prof. Gh. Cuza mulțumește I. P. S. S. Mitropolitului Irineu al Moldovei precum și tuturor participanților care au ținut ca prin prezența lor să consfințească marea înfrățire către care se străduiește lumea naționalistă din România.

Manifestația desfășurată la Iași în ziua de Duminică 28 Iunie, a întrecut prin măreția ei multe din manifestațiile culturale din ultimele decenii.

Dar importanța ei nu a stat în desfășurarea formală ci în

adâncimile ei etice. Nimica nu trăiește în vânt și o ctitorie e cu atâta mai puternică, dacă temeliiile ei sunt adânci. Prăznuirea dela Iași, a trezit glasul trecutului, a evocat marile figuri ale scrisului românesc, reactualizându-le. Astfel s'a împletit truda de ieri cu cea de astăzi, dând un sens superior eforturilor contemporane.

Slova gânditorilor este ca potirul sfintelor daruri dela altarul unui neam. El purifică și dă puteri de viață nouă.

Iată ce a vrut să evidențieze comemorarea pornită la Iași din inițiativa d-lui Gh. A. Cuza, directorul acestei reviste, la un an dela preluarea conducerii ei.

A. M. FRIMU

CRONICA EXTERNĂ

FALIMENTUL SISTEMULUI MILITAR SOVIETIC ȘI SITUAȚIA ANGLO-AMERICANILOR

Teatrul de război din Răsărit a atras din nou atenția mondială. Cu toate că în tot cursul iernii armatele sovietice au încercat felurite acțiuni ofensive în Crimeia, la Rostov, în sectorul Harcow, ori în regiunea Moscovei și a Leningradului, nimeni nu se preocupa de aceste operații, fiindcă se știa că sistemul defensiv german este de nepătruns. În cursul lunii Iunie forțele de șoc ale armatei Reichului au pornit marea ofensivă.

După prăbușirea încercării lui Timoscenko din fața Harcowului, după curățirea Crimeii de bolșevici, prin căderea bastionului extrem de fortificat pe care-l prezenta Sevastopolul, înaltul Comandament german a socotit clipa potrivită, pentru deslănțuirea unui formidabil atac în direcția sud-est. În vreme ce o parte a unităților blindate luau cu asalt Rostowul, desfășurându-se dincolo de Don în întreaga regiune a Caucazului, alte puternice formații germane, alătura de care mereu trupele românești au adus un aport glorios, se îndreptau din sectorul dela răsărit de Harcow, spre marea buclă a Donului, având ca țintă Stalingradul, punct vital pentru soviete, oraș cu fabrici imense și centru de trafic fluvial și feroviar al Rusiei caucaziene, cu Rusia centrală și nordică. Rând pe rând forțele Reichului au tăiat drumurile de cale ferată care duceau spre Moscova. Ocupând Voronejul, calea ferată dela Rostow a fost pierdută pentru bolșevici. Aici a fixat înaltul Comandament german puternicul cap de pod, care constituia punctul de plecare pentru forțele în desfășurare spre sud, de sub comanda Mareșalului von Bock. Fazele de înaintare în Caucaz, pot fi cu drept cuvânt de-

finite sub eticheta de fulgerătoare. La interval de câteva zile numai, au fost ocupate importante localități sovietice: Jeisk, Worosilovsk, Armavir, Krasnodar și Piatigorsk, în afară de nenumărate alte localități mai mici. În prezent a fost atinsă filiera munților Caucaz cu cele 5 mari defileuri, pe unde trec cinci linii de cale ferată bolșevice, legate dincolo de munți de centrul petrolifer Baku, de Tiflis, capitala Georgiei și patria calăului Stalin, de Sucum, Kutaîs, Batum și Erewan. În vreme ce forțele de șoc ale Reichului zdrobesc inamicul, care zădarnic încearcă să se mai imbarce în cele două porturi dela răsăritul Mării Negre și anume Novoroslisk și Tuapse; alte coloane înaintează în direcția Mării Caspice, unele căutând să atingă Astrahanul, de care se găsesc foarte aproape, iar altele străbătând regiunea petroliferă Grosny, cu obiectivele Derbert și Kuba, spre Baku.

În foarte scurtă vreme sovietele, vor pierde marile lor surse de petrol, vor pierde calea de comunicație a Volgăi și se vor vedea strânși într'un arc de cerc nimicitor, care va ține din fața Leningradului până la răsărit de Stalingrad. Această situație strategică va însemna sfârșitul Rusiei sovietice și a regimului bolșevic. Intrată în debandadă, armata roșie se va fărâmița, după modelul în care s'a distrus armata polonă, Zvârcolirile culiselor diplomatice ale lagărului democrat sunt concludente în această privință.

Recent s'a desfășurat la Moscova, o conferință Stalin-Churchill la care au luat parte și experții militari americani. Scopul acestei conferințe, dată fiind situația falimentară a armatei rusești, era să se precizeze: a) Dacă ajutoarele în materiale de război din partea Londrei și Washingtonului vor fi intensificate, deoarece sovietele au pierdut o mare parte a uzinelor și a fabricelor; b) Dacă anglo-americanii se mai cred capabili în cursul anului 1942 să creleze al doilea front, care natural să nu fie aerian, ceea ce n'ar aduce niciun fel de ușurare frontului sovietic; c) În fine, elucidarea unei chestii personale dintre Stalin și Churchill. Anume, premierul britanic a blocat în Golful Persic toate materialele de război americane, declarând că-i sunt imediat necesare pentru frontul egiptean. Din această pricină, timp de mai multe luni bolșevicii n'au mai primit nici un tank și nici un tun din această direcție. Slăbind rezistența armatei roșii, Churchill a susținut armata sa falimentară din Africa, pe care Mareșalul von Rommel se știe că a alungat-o într'un timp record, nimicind-o în cea mai mare parte, până la porțile portului egiptean Alexandria. Stalin dorește de aceea să reamintească primului ministru londonez, că prin acțiunea sa necugetată a slăbit grav frontul sovietic, ne făurind o situație acceptabilă nici în Africa de Nord. Asemenea erori pot fi fatale, deoarece prăbușirea bolșevismului va atrage după ea și sigura prăbușire a Marii Britanii,

Pentru a avea un tablou complet al evenimentelor de război din ultimul timp, cât și a consecințelor politice directe, care vor decurge din ele, urmează să mai stăruim asupra a două aspecte hotărâtoare.

Ani de ziie propaganda britanică a stăruit asupra amănuntului, că cele două flote de război combinate, engleză și americană, sunt stăpânele necontestate ale oceanelor. Acțiunea din Atlantic a submarinelor Axei, distrugerea recentă a flotei de război americane în Pacific, lângă Insulele Salomon, prin acțiunea combinată a flotei și aviației nipone, toate acestea au răsturnat definitiv de pe soclul închipuirilor comode, mitul forței navale anglo-americane. Se apropie ziua când d-nii Churchill și Roosevelt își vor da seamă, că bazele planului lor strategic, de acțiune în cele cinci continente, s'au năruit complet. Dacă St. Unite mai speră în compensații teritoriale, sustrăgând Angliei, Canada și Australia; Albionul nu mai poate nădăjdui nimic dela viitor.

Revoluția din India a clarificat și ultimul aspect, care mai părea neprecis, în existența imperiului colonial britanic. În vreme ce trupele nipone se găsesc la numai 500 km. de Calcutta, cei 350 milioane de indieni au pornit mișcarea de eliberare, cerută de marele luptător naționalist Mahatma Gandhi, cu 24 ore înainte de arestarea sa și de abuziva dizolvare a Congresului hindus. Răspunsul Londrei a fost sălbatec și identic cu răspunsurile din trecut. În piețele din Madras, Benares, Bombay, Calcutta au fost ridicate spânzurători. Eșafodul cu stâlpii de biciuire a apărut pretutindeni, în acest veac al 20-lea, aând trenuri de hârtie au fost consumate de scribii anglo-saxoni, pentru a se lăuda politica de libertăți și de umanitate a Albionului. Mil de naționaliști hinduși au căzut răpuși sub gloanțele de mitralieră ale asupritorilor, în vreme ce apele sfinte ale Gangelui se înroșiau de sânge nevinovat. O telegramă din New Delhi, a vice-regelui, anunță că autoritățile engleze sunt pretutindeni stăpâne pe situație. Frază de goală fățărnicie, care zădarnic încearcă să înfrunte sângele atâtor martiri, căzuți pentru libertate. Anglia își joacă ultima carte. Dar și-o joacă greșit și criminal, ca întotdeauna, târând după ea în prăpastie St. Unite.

I. FR. BOTEZ

CRONICA IUDAICĂ

CARTEA KAHALULUI

**Documente pentru studiul iudaismului în Rusia și a influenței sale
asupra popoarelor în mijlocul cărora se dezvoltă
de I. Brafman**

Cap. XII

După aceste evenimente Napoleon se convinsese, că puterea rabinilor și autoritatea lor religioasă, erau neputincioase spre a schimba o iotă din religia iudaică și că realizarea Sanhedrinului la Paris reprezenta produsul fantaziei unor idealişti, cari nu aveau nici un fel de cunoștință despre legile și istoria poporului iudeu.

Supărat de insucces și convins că era imposibil să rupă legăturile prea strânse și exclusive ale iudaismului, Napoleon încercă în anul 1808, să rezolve problema jidovească într'un alt chip. El restrânse valoarea și autoritatea polițelor persoanelor creștine, care se găseau în mâinile Jidanilor, interzise împrumutul cu dobândă acordat funcționarilor și limită dreptul jidovimil de a-și schimba mereu domiciliul. Într'un cuvânt, prin decretul din anul 1808 Napoleon căută să elibereze populația dominantă de jugul jidovesc, prin mijloace, care am văzut că în orice timp și loc li s'au aplicat.

Dar situația n'a durat multă vreme. „Dumnezeu va trimite supărări celor care ne urmăresc și astfel vom fi uitați“, spun de obicei Jidanii, când cineva se revoltă împotriva manevrelor oculte și infame pe cari ei le practică. Prin căderea lui Napoleon I totul a fost dat uitării. N'a rămas decât organizarea (pe atunci numită religioasă) a Jidanilor, care n'au împărtășit soarta marelui om, și care organizare în ciuda menirii sale primitive, servește iudaismului de meterez, împotriva atacatorilor cu mult mai puternici decât Napoleon, Nabucodonosor și Aman din antichitate.

La începutul acestui veac, civilizația creștină și-a tăiat drum și a pătruns pe terenul regatului talmudic, amenințând puterea sa internă și ajutând la dezorganizarea lui naturală, prin forța înăscută pe care o posedă. Printre Jidanii care au primit o educație europeană : „religia iudaică exista (după cum afirmă Stern), asemeni tablelor de legi sparte ; ritualul asemeni lanțurilor rupte și legăturile ascunse, potrivit cărorai Jdanii viețuiau unul pentru toți și toți pentru unul, asemeni unor plase de pescar sfărâmate”.

Atunci au alergat în ajutorul drapelului iudaic bătut de furtună : Mendelson, Fridländer și alții. Sforțările lor disperate se dovedeau neputincioase pentru a reaprinde în înaltele sfere jidovești sentimentele patriotismului talmudic (dacă se mai poate vorbi de patriotism) și pentru a micșora și para loviturile puternicului dușman cu care luptau.

În curând, supunându-se curentului, o parte din jidovi au trecut (de formă) la creștinism și prin aceasta au mărit anumite șanse anti-iudaice¹. Spre a pune capăt acestei manevre, eforturile particulare n’au fost de ajuns — chiar dacă erau realizate de un Mendelson, Fridländer și alții ; aici, trebuiau sforțările unanime ale tuturor reprezentanților oficiali și atunci, instituția semi-religioasă jidovească făurită de Napoleon a servit de armă și de suport iudaismului.

Oricine cunoaște iudaismul, rămâne convins că nu se admit erarhii religioase și că potrivit normelor sacre, în sânul său nu se admite nicio instituție particulară și nicio persoană care să fie înarmată cu puteri religioase, — nici pentru riturile care se practică în timpurile noastre, nici pentru funcțiile religioase în general, fiindcă toate acestea sunt obligatorii pentru orice Jidan, ca mijloc de a-și realiza salvarea personală².

Circumcizia, căsătoria, îngroparea morților, ritualul sărbătoririi Paștelui, rugăciunea peste pahar, purificarea femeilor, rugăciunile publice și particulare în sinagogi și toate riturile care se practică în prezent, aparțin laicilor, încă din vremea Regatului Ierusalimului, a templului și a Sanhedrinului.

Aceste drepturi jidovești sunt confirmate prin legile lui Moise, Mișna, prin talmud și toate comentariile acestor legi, vechi și moderne. Astfel că orice Jidan își îndeplinește îndatoririle religioase pretutindeni unde se gă-

1. Moise Mendelson a murit în credința iudaică, dar toți urmașii săi, cu excepția unui singur fiu, au trecut de formă la creștinism. Fridländer s’a botezat fără convingere și exemplul său a fost imitat de mai mulți alții.

2. Numeroși creștini acordă o însemnătate deosebită reuniunilor rabinice dela Braunschweig, Kassel și Berlin, urmărind scopul organizării unei anumite reforme a iudaismului. Jidanii privesc aceste constatări cu totul altfel. Care sunt rezultatele practice ? se întreabă istoricul jidan Grețș. „Vântul le-a spulberat repede, pentrucă jidovimea nu admite nicio deosebire între clerici și neclerici”. (Scrisoarea lui Grețș către un prieten). Hamahida, 1869, pag. 181. Propunerea de a se supune problemele religioase și metodele rabinice unei ierarhii a rabinilor, a fost respinsă, între alții și de Mendelson, pentru aceleași motive. Vezi și Jost : *«Geschichte des Judenthums»*. Lipsca, 1869 (B. 3, pag. 304).

sește, fără întârziere, fără a aștepta pe nimeni și fără a avea nevoie de nici o autorizație specială. De aceea niciun control în materie nu-i posibil și cea mai mică atingere adusă acestui privilegiu radical pe care legea l-a acordat Jidanilor, dă naștere la cea mai îndărătnică opoziție a maselor. Dar ceea ce este surprinzător, se constată în faptul că lucrurile sunt pe deplin ignorate de către lumea creștină savantă, care consideră iudaismul din punctul de vedere al doctrinelor creștine, neadmițând că ritualul și rugăciunile jidovești n'au nevoie de un personal anumit. Și mai este de subliniat că lecția dată de Sanhedrin, n'a folosit pentru a vindeca pe franceji, de astfel de păreri. Instituția amintită a fost îndată după aceea reorganizată în consistoriu central și trebuie să presupunem că guvernul francez, admitea că rabinii au drepturi foarte întinse în raport cu riturile și cu funcțiile religioase și că nădăjduia să profite de autoritatea acestora pentru a supune religia iudaică, controlului său; dacă ar fi fost altfel, guvernul nu și-ar fi dat silința să reorganizeze această instituție, ei ar fi suprimat-o, pentru că i-a înșelat așteptările.

Iată un aspect general al noii reorganizări pe care Jidanii au înregistrat-o, la începutul secolului al XIX-lea în Franța și care le-a servit drept bază de plecare.

Serviciile făcute iudaismului de către această nouă instituție sunt imense și inamicul cel mai temut al iudaismului, Napoleon I, este citat pe bună dreptate, în istorie, ca un salvator. Instituțiile create de el, a năruit influența de control pe care civilizația creștină o exercita asupra iudaismului și i-au salvat existența viitoare. Părăsind activitatea religioasă (pentru motivele arătate) și ordinea străveche stabilită, noii reprezentanți oficiali, prin singura lor voință personală au devenit tutorii sentimentului național al Jidanilor, pe care-l exagerau în fiecare clipă. Discursurile cu care se înfățișau pretutindeni, în locul învățăturilor morale, reaminteau necazurile veacurilor trecute și acțiunea creștină împotriva iudaismului. Se vorbea de inchiziție, de autodafeuri și de alte aspecte crude ale evului mediu. În altă ordine de idei se demonstra superioritatea morală a fiilor lui Israel, depozitarii legii mozaice și ai talmudului, care au dat omenirii, un Spinoza, un Salvador, o Rachel și un Meyerbei, etc.¹. În felul acesta se săpa tot mai adânc prăpastia care deosebește pe Jidani de restul umanității.

Astfel de germini au fost inoculați cu profuziune tinerimii. Noua instituție jidovească a concentrat în mâinile sale școlile, asigurând succesul viitor al drapelului talmudic, sub egida legilor țării și sub patronajul autorităților, care acordă elevilor jidani anumite drepturi și privilegii, prin instituirea de seminarii, numite „religios-iudaice” și prin școli de rabini.

Și cum, membrii Sanhedrinului sunt plătiți de stat, care le recunoaște

1. În furia lor oratorică, Jidanii uită totdeauna să recunoască faptul, că celebritățile lor s'au adăpat la izvoarele culturii creștine.

o putere oficială, acțiunea lor n'a fost niciodată limitată de autoritatea publică.

Influenții lor asupra vieții civile, a familiei și a vieții private a Jidanilor trebuie să atribuim înființarea peste tot a unui număr infinit de asociații locale și universale sub diferite denumiri, care tindeau să întărească înainte de orice, legăturile nesigure ale alcătuirii lor interioare, prin restabilirea principiului adoptat în vechime de ei, drept deviză: „unul pentru toți și toți pentru unul”¹.

Însfârșit, inițiativa lor se datorește înființarea „Alianței israelite universale”, care cuprinde pe toți Jidanii din omenire și care grație influenții puternicilor săi protectori, care dețin o mare parte a capitalurilor, formează acum un nou centru politic al expansiunii jidovești².

Ca armă principală pentru a realiza scopurile lor oculte, aceiaș ierarhie a fost stabilită, după cererea jidovimii în toate țările din Europa.

Trad. de I. FR. BOTEZ

1. Vezi amănunțele în: Brafman, „Asociațiile jidovești”. Wilna, 1868, volumul II.

2. Vezi Brafman, idem.

ÎNSEMNĂRI

PIERDEREA LUI HORIA TECULESCU

În primele zile ale lunii August s'a stins, aproape uitat în voita-i retragere dela Sighișoara, sufletul ales și plin de daruri al profesorului Horia Teculescu.

Cu dânsul dispăre una din cele mai caracteristice și atotcuprinzătoare figuri ale tinerii generații ardelenesti. Truda sa neobosită a stărui pe drumuri ideale până la ultimul mare popas, dărză și fără abateri, disprețuind deziluziile de tot felul.

A avut o activitate rodnică și multilaterală. A fost director al liceului „Principele Nicolae” unde își avea catedra de filosofie. Duminicile și sărbătorile le dăruia asociației culturale „Astra” al cărei strălucit conferențiar era. Totodată, fiind membru în Consiliul Eparhial ortodox, lasă amintirea unui mare animator, prin viu grai și scris, al bisericii noastre de stat. Pasionat cercetător al trecutului neamului, a fost un distins cercetător istoric și un fervent îndrăgostit de creația literară populară, înmănunchind un volum de cântece de pe Mureș și Târnave, premiat de Academia Română. A mai dat la iveală un studiu despre „Viața și opera lui Virgil Onițiu” și până în ultimul moment a colaborat la toate publicațiile de seamă ale Ardealului în frunte cu revista de aleasă ținută naționalistă din Sibiu, „Luceafărul”.

Convingerile sale le-a afirmat și în cadrul vieții politice fiind un distins și aprig luptător fruntaș în rândurile partidului naționalist-creștin condus de A. C. Cuza și Octavian Goga. Căci el reprezintă o strălucită tradiție de țară, fiind fiul arhierelui Iustinian Teculescu, fost episcop al armatei și mai apoi al Ismailului, un cunoscut propovăduitor al cuvântului lui Dumnezeu și scriitor el însuși.

Pe Horia Teculescu l-am cunoscut mai întâi cu ocazia fuziunii dela Iași, apoi în lupta electorală dela Mehedinți din primăvara anului 1936. Dela început ne-am topit inimile în aceeași vibrație, fiindcă esența lor era una și aceeași, — ideală și nepângărită de vicisitudinile clipelor curgătoare. Slab, palid, cu fruntea brăzdată de semnul apostrofic al gândirii, cuvântul său vărsa lave, iar din ochi îi picurau neprețuitele smaragde născute din pâlălaia purificatoare a adâncimilor de cuget. Și a rămas până în ultima

clipă așa cum ni s-a arătat atunci. În decursul anilor, nu și-a desmințit nici prietenia precum nici convingerile.

Calitățile sale neobișnuite în ordinea morală și estetică, au avut o singură scădere. Modestia. Nu numai boala moștenită care îi măcina zi de zi puterile, dar și o discreție rar întâlnită, l-au făcut să prefere colțul baștinelor ardelenesti în care sufletul i s-a topit ca o lumânare la altar. Știa că numai acolo mai putea fi înțeleasă strădania sa jertfelnică. Altfel, cine să i-o prețuiască într-o țară și într-o vreme în care ritmul trepidant al parvenitismului discredita orice fel de nobilă preocupare?

Oameni ca Horia Teculescu sunt prețuiți la noi doar *post mortem*.

După uitările de tot felul ce i-au gratificat munca, el a fost dus la groapă, înveșmântat în cutele tricolorului și jălit de duhul Târnavelor pe care l-a cercetat cu sfânta pasiune a marilor înamorați. La înmormântare, printre alte cuvântări profund simțite, au vorbit reprezentanții I. P. S. Balan al Ardealului și al P. S. Colan al Clujului precum și directorul regional pentru Brașov al „Astrei”.

Din partea camarazilor naționaliști, au participat domnul avocat Octavian Comaniciu, fost prefect de Brașov, și subsemnatul. Căci cu Horia Teculescu, a plecat din rândurile noastre unul dintre cei mai distinși și devotați ostași ai drapelului național cu Svastica.

Acum, ca și atunci, picurăm lacrima fierbinte a despărțirii pe mormântul proaspăt din pământul amărit al Ardealului pe care Horia Teculescu n'a avut fericirea de a-l vedea reîntregit.

Facă Cerul ca cel puțin de dincolo să cunoască mângâierea împlinirii visurilor sale scumpe de ardelean și de fervent naționalist pentruca într'adevăr să-i fie țărâna ușoară și somnul împăcat. G. A. C.

ASOCIAȚIA „AMICILOR GERMANIEI”

Nu de mult a luat ființă la București atât de mult și sincer dorita de către noi „Asociație a Amicilor Germaniei”.

Printre membrii fondatori găsim numele d-lor I. Rădulescu-Motru, Titus Dragoș, Ion Marin Sadoveanu și câțiva alții, — personalități bine cunoscute fie pe tărâmul literelor fie pe cel politic. Dar mai bine cunoscute ca a unor neobosiți jertfitori pentru apropierea de Germania în decursul anilor grei când democrația își ridică stăvilarele în calea înfrățirii cu Marele Reich al lui Adolf Hitler. Numele acestor membri fondatori amintesc de caracterele fără prihană care nu știu ce înseamnă tranzacția nici compromisul, care preferă jertfa de sine unui abandon moral. Dela început cu Germania, au rămas prietenii ei devotați, străbătând toate înegurările, toate persecuțiile, toate atacurile și vexațiunile nedrepte. Au primit cu seninătate atât insulta de „agenți nașiști” cât și sancțiunile procesuale ale democrației, fără să crănească, purtând zâmbetul înaltelor apostolate pe buze.

Prezența domniilor lor printre ceilalți membri fondatori, este deci

o bine meritată deși tradivă recunoaștere. Și e bine că s'a procedat așa, căci etica își are aceleași cerințe elementare, — în viața publică cât și în cea privată.

Țara a aplaudat. Aplăudăm și noi. Adăugăm numai regretul de a nu vedea acolo și pe alți reprezentanți ai concepției totalitare în stilul dumealor, căci mai sunt mulți, — slavă Domnului! G. A. C.

D-L I. PETROVICI ȘI IAȘUL

În câteva luni de ministeriat d. I. Petrovici a dăruit diferitelor instituții ale Iașului suma de 250.000.000 lei. Numai Universitatea a primit 27 milioane lei, din care 15 milioane pentru lucrările din corpul principal și 12 milioane pentru facultatea de medicină.

Datorită generoasei asistențe ministeriale, avem astăzi la Iași o operă și o orchestră simfonică iar Bisericile, Academiile, Pinacoteca și Școlile de toate gradele se văd renovate, lepădând paraginile de pe trupul lor.

După decenii întregi de delăsare democratică, Iașul are înfățișat un ministru, dacă nu al său, cel puțin înțelegător al nevoilor sale. Și îi este cu atâta mai recunoscător cu cât cunoaște prea bine dificultatea obținerii fondurilor la Centru, atunci când e vorba de alt oraș decât Capitala Țării.

Prețuim la d. Petrovici devotamentul sentimentelor pentru Moldova în general, pentru Iași în special, și avem convingerea că Bucureștiul în care și-a strămutat activitatea nu le va dilua esența ideală. G. A. C.

UN AN DELA MOARTEA LUI ALEXANDRU POGONAT

S'a împlinit un an dela moartea lui Alexandru Pogonat. Odată cu omagierea neuitatului camarad și colaborator, adusă de „Cetatea Moldovei”, apoi de „Revista Fundațiilor Regale”, poetul G. Lesnea în colaborare cu d. R. Suțu au înmănunchiat în volum versurile rămase de pe urma lui.

Inchinările aduse deslușesc din ce în ce mai precis silueta idealistă a temperamentului său ales. Pogonat e primul poet ieșan, care și-a dat viața în actualul războiu, iar moartea lui nu a fost o întâmplare. Cu ani în urmă, Pogonat a dus împotriva comunismului și a apologeților lui, în deosebi cei ieșeni, o luptă fără de cruțare, în care și-a irosit forțele în dauna producției poetice.

Cel care se războie cu înverșunare pentru naționalism într'un timp când nu erau apreciate nici stilul și nici jertfele luptei, s'a dus acolo departe pe câmpiile însângerate ale Răsăritului să pilduiască prin ultima și suprema jertfă, că idealurile sale îi erau mai scumpe decât însăși viața.

* * *

Un noian de amintiri, îmi înprospătează anii de studenție, când l-am întâlnit pe poetul Pogonat. Scriam la o gazetă lunară *Glasul Studențimii*, scoasă de studențime cu multe sacrificii. Li așteptam cu înfrigurare apariția ei de sub rotativele „Universului”, urmărind pasionați atacurile aduse profesorilor democraji. Deși eram expuși la eliminări, pentru nota agresivă, cât și pentru

atitudinile noastre, am stăruit la această foaie până ce și-a încetat definitiv apariția. Totuși, la o astfel de gazetă, nesocotită de tribuna scrisului prin anii 1934, 35, 36, pentru nenumăratele articole, clocotind de entuziasmul tinereții, s'a făcut în curând remarcat scrisul unui coleg, a cărui incisivitate subțire și tăioasă ca o lamă, pentru caracterele unei indiscutabile aristocrații. Deși articolele nu erau semnate, auziam că ele ar fi scrise de un poet ieșan, care a vagabondat mult, ca François Villon, și care scrie teatru și comedie, reviste humoristice, redactate de el în întregime. Era Alexandru Pogonat. El evoca boema de altădată, prin surâsul nepotolit al planurilor sale, — diverse și de cele mai multe ori irealizabile... I-am urmărit apoi scrisul, încercând să-mi imaginez, figura scriitorului, până când într-o seară la ședințele *Insemnărilor ieșene*, printre alții, ne-a întâmpinat, doi ochi sclipitori și jucăuși într-o față rotundă, de culoare închisă, cu umerii obrajilor ieșiți în afară, cu bărbia ascuțită și cu nasul puținșadus în sus, de dilatația nărilor. În trăsăturile fizice, ca și în scrisul său, vibra expresia eclectică, deși după vorbă, părea un țaran mucalit, de prin părțile Moldovei. Mi-a întins mâna frățește, ca unuia dela „Glasul Studențimii“, rătăcit ca și el în țarul „Insemnărilor“.

M'a tras apoi într'un colț, unde ședința nu poate să tulbure alte preocupări, vorbindu-mi de o nouă reorganizare a „Glasului“ de o altă poziție a rubricilor precum și de un alt puls, pe care i l-ar imprima, dacă redactorul ar accepta să-i cedeze foaia. Nu l-am mai întâlnit apoi în cenaclul „Insemnărilor“; i-a trimis în schimb la intervale tot mai mari, câteva poezii.

* * *

Pasionat al stilului cronicăresc, dar aparținând aceleiași familii poetice ca și Al. O. Teodoreanu (Hronicul paharnicului Toma Hâncul, are multe înrudiri cu Hronicul măscăriciului Vălătuc) ca și al poeziei populare. Pogonat păstrează în toată opera sa o notă humoristică, dominată de o fantazie bogată :

„Trecut-au zmau gonit, purces călare,
Și'n urmă solz vrăjit au lepădat.
Că iată, zid de beznă s'au durat
Și spaimă, chiuind, au prins să sboare“.

până când furtuna se depărta în locuri hieratice, unde mâinii de munți vrăjmași se bat în capete.

Metamorfismul tipic poetului G. Lesnea, mai diluat de astă-dată în expresie arhaică și fantasmagorie, cu evocări de basm, străbate din *Sălciile* :

„Pe zarea cu trei sălcii plângătoare
Când noaptea îi la cel din urmă ceas
Așează, întunericul, popas
Și-așteaptă să-l ajungă Sfântul Soare

„Cucoșii, solii soarelui, dau glas
 Și lunecând pe rouă de răcoare
 Pornește Vremea ca o apă mare
 Să curgă iar de unde-a fost rămas...

...Trec falduri mari de purpură pe vânt
 Și cât văzduhul schimbă de veșmânt,
 Cărări de smalț și aur se înseamnă...

Și după craiul Nopții iar pornit,
 Trei sălcii, trei vădane, plâng în toamnă
 Cu frunze și cu solzi de răsărit...

Dacă nota grațioasă și elegiacă apare din mai toate sonetele, o vervă altoită pe un humor sănătos, străbate din *Hronicul paharnicului Hâncul* :

„Cest Toderașcu-Vodă cu Ciubăr
 Cumnat de cuscră s'au aflat a-i hire,
 Și, Joldii-Vodă, cam nepot de văr.

Ce os domnesc hiind, întru râvnire
 De scaun au purces, pe Domnul său
 Cu hiclenie vrând a-l moștenire...

Au bănuț și Domnul de gând rău
 Că s'au visat urit cât nu se poate;
 (Lung, rece și cu capul bălălău...

Și babe chiar au strâns la nouă sate,
 Den vis să scoată vestea ce-i de scos...
 Ce, mai nemica n'au știut a scoate...

Tâmplându-se a hire cu folos
 Cest Toderașco, dis de dimineață
 Au și izbit la curte pre den dos...

— Cât, Domnul la scapare de viață
 Den dos aflând, nevoe au fugit
 Cu doamna și coconii, pre den față..."

Balada Negurii, inspirată după o variantă a Mioriții, e poate cea mai realizată poezie a lui. Nu poate fi citată în întregime, deoarece e lungă, dar fluxul metaforei, mărește imaginea negurii, care crește fantastică, haotică, cuprinzând țările, amestecând zările, într-o înfiorare dantescă :

„Bat buzduanele
 Zmeii vâltorilor...
 Joacă gorgoanele
 Focul comorilor...

Culmile malului
Leapădă aşchie...
Solzii pravalului
Sar, ca din praşchie...

...Apele vadului
Sforul şi-alătură
Tăpile iadului
Urlă, pe mătură...".

Poetul Pogonat era o inteligenţă vie, eferverscentă, preocupat mai mult de idealul generaţiei sale, decât de tipărirea volumelor proprii, Deşi n'a fost un teoretician, el a căutat asiduu în coloanele ziarului *Chemarea*, să desluşască şi să fixeze misiunea timpurilor noi. În casa lui din fundacul Copoului, pe stradă sau în reuniunile camaradereşti, ne vorbea adesea de necesitatea unui ziar românesc, dar nu scris de jidani sau jidoviţi. Voia un jurnal al tineretului românesc pătruns de sentimentul naţionalist, prin care s'ar fi putut întreprinde, de aici dela Iaşi, epuraţia presei din întreaga ţară. În *Chemarea*, unde scria zilnic, ataca cu o doză de humor, dublată de sarcasme sângeroase înstrăinările de tot felul, pregătind biruinţele prezentului,

Chemarea fiind în agonie, Pogonat scoate la Iaşi revista *Statu-Palmă, Barbă-Cot*, săptămânal de poezie şi polemică. Aici se simţea la largul lui: poezie, proză, recenzii, polemici, erau scrise numai de el. Şi pretutindeni semăna acelaş duh naţionalist. Căci el credea fervent şi cu avânturi mistice. De aceea nu a cunoscut compromisuri comode ca unele din victimele sale de altă dată care, schimbându-şi haina, sunt astăzi naţionalişti, după cnm eri erau democraţi, şi dau astăzi ca şi ieri, directive în săptămânalele bucureştene din categoria „Vremii”.

Poetul Pogonat, s'a trudit să iasă din sbaterea oarbă a vremii şi să-i dea sensul pe care mai târziu l-a nîmbat cu propriul său sânge.

Alexandru Pogonat a realizat pe deplin punctul de vedere al lui André Gide din *Incidences*, cum că fiecare generaţie soseşte cu un mesagiu pe care trebuie să-l înmâneze vieţii, rostul bătrânilor fiind de a ajuta ajungerea la destinaţie a misivei. V. I. Cataramă

ÎNSEMNĂRI ECONOMICE INTERNE

Rezerve din producţia de peşte.—Producţia de peşte, fiind anul acesta abundentă, Ministerul Agriculturii de acord cu Ministerul Apărării Naţionale şi Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării, a hotărît, pentru aprovizionarea populaţiei cu peşte sărat în timpul iernei, stocarea unei cantităţi de 6 mil. kgr. peşte. Din această cantitate 2 mil. kgr. peşte se va săra de P.A.R.I.D., 2 mil. kgr. de Incop. şi 2 mil. kgr. de particulari. În acest scop s'au luat măsuri pentru repararea instalaţiilor frigorifere din Galaţi şi Brăila, precum şi ameliorarea transporturilor pe CFR. şi apă.

Activitatea fabricilor de marmeladă şi conserve.—La fabricile din ţară s'a început prepararea marmeladei. Pentru moment se fabrică marme-

ladă de căpșuni, smeură și vișine. Se vor prepara cantități mari, în vederea satisfacerii nu numai a consumului intern, dar și a eventualelor cereri de export. Căci în afară de cele 4 fabrici care au lucrat anul trecut, se vor pune anul acesta în funcțiune alte 12 fabrici. Capacitatea lor maximă totală: 800 vag. marmeladă. Producția în 1941 a fost de 90 vag. dar pentru anul 1942 nu se cunoaște exact cantitățile de fructe și nici zahărul ce se va putea obține; se contează totuși pe o producție de circa 300 vag. marmeladă. Aceleași fabrici vor usca și circa 200 vag. fructe și circa 40 vag. legume. Se va spori producția și la fabricile particulare, prin înființarea a încă două fabrici pentru industrializarea fructelor și legumelor. Una la Gura Ilouț, jud. Arad, dând posibilitatea Moșilor să-și valorifice produsele, și a doua la Tighina.

Scăderi de prețuri.—Din cauza recoltei bogate ce se prevede, au început a se înregistra scăderi de prețuri:

Vinul, dela lei 160 la lei 120-130 litrul; la unele podgorii găsindu-se și sub lei 100 litrul.

Tuica de prune al cărui preț era de lei 120 centigr. (lei 360 litrul) a scăzut acum la lei 70 centigr.

Bumbacul a apărut, în ultimul timp, pe piață, în cantități destul de mari, astfel că prețurile au înregistrat scăderi de 30—40 %.

Valorificarea stufului din Delta Dunării.—Se vor construi fabrici cu concursul industriei chimice germane. Cercetări amănunțite au arătat că stuful poate fi prelucrat în hârtie celofibră, zahăr, alcool și amidon.

B. N. R. cumpără monetele perforate de 5, 10 și 20 de bani.—Pentru necesitățile industriei de război, se cumpără monetele de 5, 10 și 20 de bani perforate și care conțin nichel. Prețul de cumpărare este de lei 180 pentru un kgr. Pentru predările benevole sub formă de donație se eliberează adeverințe.

Recensământul proprietăților imobiliare din Basarabia și Bucovina. Se va revizui complet situația proprietăților, atât spre a înapoia foștilor proprietari bunurile pierdute pe timpul ocupației bolșevice, cât și spre a stabili destinația ce urmează a se da bunurilor rămase fără stăpân, prin moarte, dispariția sau expatrierea foștilor proprietari. Se vor face și împroprietăriri ale ostașilor care s'au distins în război.

Primele case țărănești de împrumut.—Vor lua ființă în curând primele 8 case și anume în localitățile: Dorohoi, Storojineț, Orhei, Abrud Făget (jud. Severin), Sân Nicolaul Mare. Băilești (jud. Dolj) și Mizil. Conducători ai caselor, vor fi numiți provizoriu, funcționari detașați dela B. N. R.

Construirea de ateliere noi de reparat locomotive, la Craiova.—Se declară de utilitate publică și urgentă. În urma pierderii atelierelor dela Cluj, actualele ateliere C.F.R. au devenit insuficiente. S'a făcut și o comandă de locomotive noi, din cele mai moderne, din Germania, a căror parcare

și întreținere în bună stare de funcționare, trebuiesc asigurate. Așezarea noului atelier la Craiova (adaogă expunerea de motive) urmărește și ridicarea economică a acestui oraș, lipsit până acum de industrie.

Comandă importantă de automobile.—Ministerul de Interne a făcut o comandă de 220 autoturisme, următoarelor firme :

Steyer-Daimler-Puck	115	mașini	Rm.	725.000
Ringhoffer-Tatra-Werke	70	"	"	531.000
Stoever-Werke	35	"	"	253.000

Total 220 mașini Rm. 1.509.000

Inst. de Credit Românesc a acordat până acum următoarele credite :

	Industrie	Comerț	Total
Preluări	150.400.000	86.700.000	237.100.000
Infiiințări	39.600.000	93.500.000	133.100.000
Desvoltări	68.000.000	72.500.000	140.500.000
Total Lei	258.000.000	252.700.000	510.700.000

Credite aprobate pentru farmacii reprezintă Lei 45.600.000.

Academia de Agricultură. Prima ședință de constituire a fost convocată pentru 10 Iulie 1942. Academia va avea 7 secții și anume : cultura plantelor ; creșterea animalelor ; viticultură-horticultură ; economie rurală ; științe naturale fizico-chimice-meteorologice ; geniu rural și industrii agricole. Din cei 47 membrii notăm pe d-nii C. I. C. Brătianu, I. Cămărășescu, Anton Mocsony, D. Alimănișteanu, Dr. Gr. Antipa, M. Berceanu, N. I. Mavrocordat, etc.

Accesul evreilor în incinta vamală și în birourilor de vămuire C. F. R. este interzis.— Direcțiunea C. F. R. amintește că prin art. 21 lit. c. Legea Vămilor, s'n intrzis evreilor să îndeplinească formalități de vămuire.

G. M.

DELA JIDANI LA JIDOVÎȚI

Ordonanța nr. 2 a Corpului IV armată intrată în vigoare dela 2 August 1942 pentru județele Iași, Roman, Botoșani, Neamț, Baia și Vaslui, cuprinde la articolul II, următoarele :

Art. 2. Vor fi sancționați cu trimeterea în Transnistria, la munca grea, sau în ghetouri împreună cu familiile lor, (tată, mamă, soția și copii), toți evreii care comit următoarele infracțiuni :

Acei care prin orice mijloace, se vor sustrage de a se prezenta atunci când sunt chemați la munca obligatorie ; acei care prezentându-se nu vor executa muncile la care sunt puși, sau se vor arăta recalcitranți sau inactivi.

Nu execută conștiincios serviciul la muncă sau se sustrag dela lucru prin înșelăciune, cumpărare, intervenție, neprezentare la chemările făcute pentru munca obligatorie. părăsirea fără voie a lucrului, etc.

Vor avea relații intime cu românele.

În cazul când bărbații infractori nu se prezintă de bună voe, sau nu sunt descoperiți de organele polițienești, vor fi trimise în Transnistria familiile lor.

Vor fi de asemeni trimiși în Transnistria și românii, care vor înlesni sustragerile evreilor dela munca obligatorie.

Orice intervenție pentru favoruri, este interzisă, indiferent de calitatea celui ce intervine.

Acei care vor interveni, vor fi semnalați Marelui Stat Major, pentru a se cere Președinției Consiliului de Miniștri internarea în lagăr.

Comandantul Corp. IV Armată
General de Corp de Armată,
(ss) Sănătescu Constantin

Șeful de Stat Major,
(ss) Colonel Verdeș

Prim-Procuror Instr. Militar
(ss) Lt.-Colonel Rudeanu Corneliu

Așa dar, autoritatea militară s'a văzut datoare, și bine a făcut, să intervieve în termenii cei mai categorici față de șmecherlăcul unora și corupția celorlalți. Ordonanța, în încheiere, cuprinde sancțiuni severe, interesând deopotrivă atât pe jidanii mituitori cât și pe cozile de topor care, prin șperțurile și bacșișurile primite, desonorează numele de Român.

La rândul nostru, nu știm ce să înfierăm mai mult. Fapta Jidanului, ticăloasă pe cât îi este neamul, sau cea a românului care, pentru îmbuibarea și ghiftuirea sa, primejduiește existența statului național, clădit cu truda și jertfa înaintașilor și cu sângele unei întregi generații care moare vitejește pe îndepărtate câmpuri ale Răsăritului.

Pentru această categorie de „Români”, Transnistria nu e o soluție. O țară care poate mâine va fi definitiv a noastră, nu se ctitorește cu bandiți. Locul acestora e în pușcării sau, ținând seamă de vremea războiului, la stălpul de execuție.

Mai degrabă fără, decât cu o asemenea vermină în casă. G. A. C.

POETUL G. TUTOVEANU, COLABORATOR PERMANENT AL REVISTEI NOASTRE

Ne bucură să semnalăm versurile pline de avântată și caldă inspirație semnate de d. G. Tutoveanu, veneratul poet bărlădean, ca un debut al permanentei d-sale colaborări la revista noastră.

În rândurile prietenești ce întovărășeau materialul, d-sa ne spune textual: «este începutul colaborării mele la „Cetatea Moldovii” căreia-i voi rămâne credincios până la sfârșit cum sunt și „Convorbirilor Literare”».

„Cetatea Moldovei”, onorată de cinstea ce i se face, mulțumește călduros vechiului și atât de prețuitului colaborator al „Convorbirilor”. D-sa vine să întărească alături de noi continuitatea spiritului specific al Moldovei, spre a o lăsa moștenire, pildă și îndemn urmașilor osârdnici într'ale scrisului provinciei noastre scumpe. G. A. C.

D-L ARTUR GOROVEI ȘI POEZIA

Ținem să atragem atenția asupra versului d-lui Artur Gorovei publicat în numărul de față al revistei. E o poezie de tinerețe, din 1887, și totuși, — făcând abstracție de vaga influență eminesciană pe care, de altfel, o găsim stăruind și în scrisul contemporan, — ea mărturisește o autentică factură poetică prin sensibilitatea aleasă și atmosfera ei evocatoare.

Poezia d-lui Artur Gorovei constituie o adevărată revelație. Căci, consacrat ca folclorist și istoriograf, d-sa a rămas cu desăvârșire necunoscut sub acest nou aspect. Coroana personalității veneratului cărturar capătă înflorirea unei nestemate deabia acumă descoperită, spre desfătarea estetică a noastră a tuturor. G. A. C.

D-L TOMA VLĂDESCU ȘI „BIOLOGIA STATULUI”

Ne vine din București vestea că d. Toma Vlădescu, distinsul publicist naționalist, director al ziatului „Invierea” și colaborator al revistei noastre, este pe punctul de a încheia, după luni de trudnică muncă, lucrarea d-sale închinată „Biologiei Statului”.

În ciuda modestiei autorului care ține, — după cât se pare, — să-și prezinte lucrarea sub rubrica „eseurilor”, „Biologia” va avea proporții apreciabile atât în concepție cât și ca volum. Statul va fi prezentat de d. Vlădescu nu în ființa sa abstractă, toretică, ci în ruajul său pragmatic, — de organism viu și palpabil. Punctul de plecare al studiului este cel naționalist; concluziile se vor întemeia pe observațiile personale culese din experiențele istoriei politice a omenirii.

Dat fiind personalitatea autorului care este, și un cunoscut fruntaș al naționalismului românesc, „Biologia Statului” este așteptată cu o legitimă nerăbdare de intelectualitatea noastră. G. A. C.

LAȘITATEA JIDOVEASCĂ RĂMÂNE VEȘNIC ACEIAȘI

O telegramă recentă din Istambul aduce vestea că propaganda desfășurată de Engleji în Palestina, în vederea constituirii unui corp expediționar jidovesc, n’a dat rezultatele dorite. În ciuda campaniei duse, nu s’au înrolat în armata britanică decât un număr foarte restrâns de tineri israeliți.

Jidanii nu vor să lupte, și pace. Într’aceasta au urmat cu fid elitate și entuziasm exemplul Albionului. Căci desigur e mai comod să împingi pe alții la război decât să-l faci tu singur. Englejilor li s’a înfundat de astădată. Înșiși acei pentru care au purces marea înclăstare, refuză onoarea de a le purta uniforma. Jidanul s’a dovedit și cu această ocazie ceea ce a fost dealungul întregii sale istorii, — laș față de orice amenințare, bun numai de opere destructive. G. A. C.

SOCIETATEA MUZICALĂ „ARMONIA” DIN CERNĂUȚI

„Floarea superbeii culturalități bucovinene”, — cum singură se denumește, — și-a ținut cea din urmă adunare generală la Cernăuți în ziua de 2

August a. c., alegând ca președinte pe colaboratorul nostru, d. prof. univ. Leca Morariu, directorul revistelor „Făt Frumos” și „Mihail Eminescu”, din Capitala Bucovinei.

Cu această ocazie societatea face următorul călduros apel:

„„Armonia” rod istoric al unui vitreg trecut de suferință, dar și de eroică autodefensiune națională; „Armonia”, mărturie a intensivei culturalității bucovinene; „Armonia”, faptă românească obârșită din izvorul de veșnică apă-vie al generoasei inițiative particulare; „Armonia”, viață a sufletului românesc artistic și cultural; — „Armonia” vă cheamă sub steagurile ei!...”

Subt priceputa și inimoasa conducere a d-lui Leca Morariu, nu ne îndoiim că societatea va cunoaște în curând prosperitatea și strălucirea dorită, împlinind astfel sănătoasele ei tradiții artistice care își au începutul încă din anul 1881. G. A. C.

D-I EUSEBIU CAMILAR, SECRETAR DE REDACȚIE LA „CETATEA MOLDOVEI”

Începând cu numărul viitor, d. Eusebiu Camilar, preia secretariatul de redacție al revistei noastre.

Ne bucurăm astfel să-l știm rămas printre noi, lăsând altora satisfacția de a-l prețui de departe, cum o făcea dăunăzi, în ziarul „Timpul” (16 Aug. 1942) talentatul critic literar, d. Ion Caraion:

„Eusebiu Camilar. E numele unui poet și prozator de puternic talent. Semnătură lui o întâlneam acum câțiva ani de preferință în „România Literară” a lui Cezar Petrescu. Ne amintim îndeosebi cu plăcere de nuvelele „Tata” și „Stâna” — oricând citabile ca modele ale geniului. Deasemeni, în câteva numere, „Universul Literar” i-a adăpostit fragmente dintr’un roman anunțat în „Fundațiile Regale”.

„Noi nu-l cunoaștem pe Eusebiu Camilar și nici nu introducem această notiță pe baze de cuscrenie literară ori prietenie prost interpretată, cum se procedează în alte părți. Dar ca Eusebiu Camilar, acest modest om, necunoscut nouă, care poate în tăcerea lui înjghebează pagini mari sortite unei târzii recunoașteri unanime, vor mai fi fiind mulți. Ar fi preferabil să ni-l apropiem. Putem deveni mai onești, mai respectați, mai garantat sortiți posterității durabile astfel, decât prin egoismele și răutățile noastre de toate zilele”.

Ținem să subliniem că *tăcerea* lui este proprie *modestiei moldovenești*. Datorită ei, Camilar nu se împăunează cu nimic deși ar putea-o face cu de toate. Distinsul literat e de curând întors de pe front unde, ca simplu sergent, a dobândit „Virtutea Militară de Război” și propunerea pentru „Crucea de Fier” germană. Dar nici acest glorios „detaliu” nu-l cunoaște nimeni.

„Cetatea Moldovei”, încrezătoare în darurile-i sufletești și în simțul profund al datoriei, îl îmbrățișează ca pe un vrednic fiu al Țării de Sus, urându-i spor la muncă. G. A. C.

RECENZII

G. Bezviconi: *Mănăstirea Japca din județul Soroca*. Tiparul tipografiei „Fântâna Darurilor“, București, 1942.

Într'un frumos volum de 280 pagini, d. Bezviconi publică istoricul și documentele acestei mănăstiri, despre care noi Moldovenii de dincoace de Prut, aproape că nu știm nimic, și nu ni-a fost cunoscută nici din nume.

La începutul ei, Japca a fost mănăstire de călugări, dar după războiul din 1914-1918, un număr mare de călugărițe din Polonia rusească, s'au refugiat în Basarabia, și în urma deciziei sfântului Sinod din Petersburg, din 20 April 1916, arhiepiscopul Anastasie al Basarabiei, a dispus așezarea călugărițelor refugiate din mănăstirea Lesna la mănăstirea Japca, iar călugăriile din această mănăstire, au fost strămutați la mănăstirea Hârjauca. În mănăstirea Japca, au rămas în 1918, stărița Ecaterina (Eugenia Boris Efimov), persoană cunoscută familiei imperiale, cu 26 călugărițe și 182 surori, „moșia mănăstirii fiind în mod excepțional lăsată, chiar după reforma agrară română, dela 1919, la un număr de peste 130 hectare de pământ“. Istoricul mănăstirii Japca este amănunțit descris de d. Bezviconi; se arată judecățile ce a avut de îndurat mănăstirea cu diferite persoane care voiau să-i răpească din pământul ce avea; ni dă numele stăriților, cu amănunte din activitatea lor, etc.

De când a devenit mănăstire de călugărițe, „conducerea gospodăriei mănăstirii a fost îndreptată într'un domeniu mai mult spiritual și cultural, funcționând o școală pentru orfane de război de prin satele învecinate, un gimnaziu, o școală de gospodărie sătească, cu durata studiului de trei ani, și o școală de pregătire pentru învățătoare, cu durata studiului de doi ani. Dar șederea stărițelor Ecaterina și Nina, la Japca, n'a fost îndelungată, ele retrăgându-se în Serbia, în 1920. Opera lor n'a rămas însă în părăsire, de oarece exarhul mănăstirilor din Basarabia, arhimandritul Visarion Puiu, a căutat să consolideze și să mențină activitatea începută, oprind la conducerea mănăstirii pe economă Doroteia“. „Până la 1916, mănăstirea avea o moșie de peste 500 ha. de pământ, din care s'au păstrat 205 ha. pământ arabil, 71 ha. iamaș, 7 ha. vie, 6 ha. livezi, 7 ha. pădure, 2 ha. iazuri, 2 ha. grădină de zarzavat, 3 ha. conac și 4 ha. clădiri. Episcopul Visarion Puiu a redobândit dela Stat încă 49 ha. de pădure, a aranjat o nouă moară sistematică, a înzestrat mănăstirea ca și la Dobrușa cu o uzină proprie de electricitate, punând temelia corpului de chilii nouă de lângă clopotniță, destinate școlii“. În partea a doua a lu-

crării, d. Bezviconi reproduce toate documentele mănăstirii Japca, dând și arborii genealogici a diferitelor familii care au fost de ajutor mănăstirii. Lucrarea d-lui Bezviconi, ce face parte din „Colecția de documente Mitropolitul Visarion Pulu“, este foarte interesantă, și autorul merită toată cinstea, pentru că a alcătuit această operă de valoare. **Artur Gorovei**

Constantin Turcu : *J. A. Vaillant*, București, 1942, în biblioteca „Cunoștințe folositoare“ a profesorului I. Simionescu, 32 pagini, 16 lei.

Vaillant a sosit în țară la 1829, în vârstă de 25 ani, ca percepător al familiilor Filipescu și Ghica. El a fost director al internatului colegiului Sf. Sava din București, dar a ajuns și mai apreciat pentru vasta lui activitate publicistică. Părăsind țara la 1842, el a rămas un prieten devotat al Românilor, pe care i-a vizitat și mai târziu. D-l Turcu publică o listă a peste 40 scrieri ale lui Vaillant, despre România. Fiind o lucrare de popularizare, scrierea d-lui Turcu este redată într-o limbă ușoară, conținând totuși un material bogat documentar și totalitatea datelor interesante. **G. B.**

G. T. Kirileanu : *Biserica Sf. Ioan Domnesc din Piatra-Neamț*, extras din Anuarul liceului „Petru Rareș“ din „Piatra-Neamț“, 1942. Autorul excelentei descrieri a Domentului Regal din Broșteni (1906), al unor prețioase miniaturi despre Conache, Creangă, răzeși și vechile scrieri moldovenești, d. Kirileanu publică un interesant material despre biserica din Piatra-Neamț, ctitoria lui Ștefan cel Mare. Este importantă lista cărților vechi ale acestei biserici și însemnările de pe ele. Același autor prezintă un extras din revista „Păstorul Tutovei“ : *Condica veche a bisericii Sf. Ilie din Folticeni*. **G. B.**

Gândirea, București, an. XXI, nr. 6, Iunie-Iulie 1942.

Ultimul număr al cunoscutei reviste bucureștene, apare de astă dată în haină festivă, închinat fiind „Glasurilor din Balcani“.

Subt același titlu directorul revistei d. prof. univ. Nichifor Crainic, publică un prea interesant articol editorial în care explică sensul omagiului adus bunei vecinătăți cu Bulgaria.

Vechile vrajbe balcanice ațâțate de marile puteri europene, trebuie să dispară pentru a face loc orânduirilor politice ale Axei : „Ne-am rânduit în noua configurație a politicii europene ca spițele unei roți în căpățâna ei ; și precum spițele n'ar putea sta fixe la locul lor fără rotocolul obezilor care le unește și le strânge laolaltă, tot astfel țările angajate în noua ordine europeană n'ar putea fi cu adevărat părți integrante ale ei fără legăturile dintre ele, care dau siguranță și durabilitate întregului“.

Deocamdată calea cea mai sigură spre o apropiere este cea a cunoașterii reciproce, pe teren sufleteș și spiritual în primul rând.

Analizând elementele care au apropiat sau îndepărtat vecinătatea celor două popoare, d. Crainic le situează pe deoparte în *ortodoxia* comună, pe de alta în „ideea slavă“. Ea a apropiat pe Bulgari de Moscova, ajutându-i scopurile imperialiste de subt firma panslavismului și despărțind de noi statul du-

nărean. Autorul însă vede îndemnul spre solidarizare chiar în această idee despărțitoare. Căci, „dacă rasa slavă diferențiază pe Bulgari de Români, panslavismul politic, sub care se maschează imperialismul rus, trebuie să ne apropie ca orice comună primejdie de moarte“.

Fără să urmărim rigurosul optimism al d-lui Crainic, subliniem totuși nobilul d-sale efort de a contribui la o apropiere armonică ce se face atât de imperios simțită pentru dezvoltarea Europei de mâne.

Contextura deosebit de bogată a numărului, e alcătuită numai din material bulgăresc. Poeziile autorilor bulgari sunt traduse de d. N. Crevedia, actualmente atașat de presă la Sofia. Proza literară e tălmăcită de d. Valentin Chelaru, care deține aceeași calitate la Zagreb. Pentru redarea unei cât mai complete imagini a creației bulgare, Gândirea dă câteva minunate reproduceri după pictura și sculptura vecinilor de dincolo de Dunăre.

Nu ne putem opri de a semna înaltul scop etic al acestui număr. El lîmpezește rostul revistelor care își înțeleg într'adevăr menirea, recapitulând în eforturi prometeice încercarea de a coborî focul cereștilor idealuri, peste lumea patimilor trecătoare. G. A. C.

BIBLIOGRAFIE

CĂRȚI

Gustav Hägerman, „Activitatea partidului în folosul Germanilor“, Berlin, 1942.

Harald Jahrl, „Munca țaranului în Germania“, Berlin, 1942.

Const. N. Tomescu, Scurtă povestire istorică despre Sfânta Mănăstire Neamțu, 1942.

D. Iov, „Gospodarul din Orhei“, București, 1942.

Olimpiu Boitoș, „Din laboratorul literar al lui O. Goga“, Sibiu, 1942.

N. Dașcovici, „Politica externă ru-sească la gurile Dunării și Marea Neagră“, București, 1942.

Octav Sargețiu, „Căntece în singurătate“, ed. rev. „Viața Basarabiei“ Buc. 1942.

Petre Vancea, „Nu s'a schimbat nimic“, Iași, 1942.

Ion Pelivan, „Nicolae Ștefan Casso“, București, 1942.

Mircea Tomescu, „Migrațiile din com.

Aluniș (jud. Olt) și influențele lor“, Craiova, 1942.

D. V. Barnoschi, „Stăvilare“, roman, București 1942.

Ștefan Popescu-Drăgușeni, „Baba Dochia“, poem dramatic, București, 1942.

Elefterie Negel, „Poftiți la moarte!...“ roman trăit, București, 1942.

Visarion Puiu, „Aspecte din satul lui Negrea“, București, 1942.

M. Gr. Constantinescu, „Prefață la istoria literaturii române de G. Călinescu“, Iași, 1942.

Leca Morariu, „Miron Costin“, Cernăuți, 1942.

Ben. Corlaci, „Pelerinul serilor“, poem, București, 1942.

G. Obreja-Iași, „Doctrina comunistă“, Iași, 1942.

Banca Românească, „Înfăptuiri sociale și culturale în folosul personalului“, București, 1942.

REVISTE

DIN STRĂINĂTATE

Die Kunst im Deutschen Reich, Berlin, a. VI, ed. B., nr. 6, Iunie 1942.

Deutschland, Berlin, a. XI, nr. 5, Mai și 6 Iunie 1942.

Bolletino Bibliografico Italiano, Roma, an. II, nr. 12, Dec. 1941; an. III, nr. 1, Ianuarie 1942 și nr. 2, Febr. 1942.

Rivista del Lavoro, Roma, an. XI, nr.

3, (nuova seria), Iunie 1942.

Europa Nouă, Berlin, an. IV, nr. 126, 127, 128, 129, Iulie-August 1942.

Welt Dienst, Frankfurt a. M., nr. IX/15 și 16, 1 Aug.-15 Aug. 1942.

Serviciul Mondial, Frankfurt a. M., nr. III/11 și 12, 1 Iunie-15 Iunie 1942.

DIN TARĂ

Gândirea, București, an. XXI, nr. 6, Iunie-Iulie 1942, dir. Nichifor Crainic.

Convorbiri literare, Buc., an. LXXV, nr. 1-2, Ian.-Febr. și 3-4, Mart-April 1942, dir. I. E. Torouțiu.

Luceafărul, Sibiu, an. II, Iulie-August, 1942.

Viața Basarabiei, București, an. XI, nr. 7, Iulie 1942, dir. Pan Halipa.

Transnistria creștină, Tiraspol, an. I, nr. 2, dir. Arhim. Iuliu Scriban.

Luminătorul, Chișinău, an. LXXV, nr. 7-8, Iulie-August 1942, dir. prof. univ. C. Tomescu.

Revista Bucovinei, Cernăuți, an. I, nr. 7, Iulie 1942.

Făt-Frumos, Cernăuți, an. XVII, nr. 3, Mai-Iunie 1942, dir. Leca Morariu.

Timocul, București, an. IX, caet I, 1942.

Scoala și Viața, București, an. XII, nr. 7-10, Martie-Iunie 1942, dir. T. Iacobescu.

Tribuna Avântelor, București, an. VII,

nr. 3, Martie, nr. 4, Aprilie, și 5-6, Mai-Iunie 1942, dir. gen. dr. V. Panaitescu.

Analele Moldovei, Tecuci, vol. I, fasc. I-IV, Ianuar-Decembrie 1941.

Biserica Basarabeană, Bălți, an. I, nr. 3, Iunie 1942, organul Episcopiei Hotinului.

Satul, București, an. XII, nr. 140-141, Iulie-August 1942, dir. A. Udrea.

Arhanghelul, Botoșani, an. VI, nr. 1-2, Martie-Aprilie și 3-4, Mai-Iunie 1942, dir. pr. Hristofor Deliu.

Buletinul agricultorilor, Cornești-Dâmbovița, an. XIII, nr. 8, August 1942, dir. D. Stamatelache.

Viața Săceleană, Brașov, an. I, nr. 3-4, Mai-Iunie 1942.

Păstorul Tutovei, Bârlad, an. V, nr. 5-6, Mai-Iunie 1942, dir. Gr. A. Dimitriu.

Muncitorul Român, București, an. V, nr. 2, Iulie 1942, dir. Pan. M. Vizirescu.

Alaci, București, an. XIII, nr. 5-7, Mai-Iulie 1942.

Z I A R E

Frankfurter Zeitung, Frankfurt a. M., an. XXXVI.

Acțiunea, București, an. III, dir. T. Bobeș.

Porunca Vremii, București, an. XI, dir. dr. Ilie Rădulescu.

Basarabia, București, an. II.

Gazeta Comerțului, București, an. XIII, dir. A. C. Cusin.

Transnistria, București, an. I.

Transilvania, București, an. X.

Moldova, Bacău, an. V, dir. Const. Sturzu.

Raza, Chișinău, an. XII, dir. Vasile Țepordei.

Tribuna Tineretului, an. VI, dir. Mihail Daneș.

Țara Voevoților, Focșani, an. XI, dir. prof. Tănase Pușcă.

Politica Socială, București, an. X, dir. dr. T. și D. R. Ioanițescu.

Ardealul, București, an. II, dir. Constantin Hagea.

Gazeta dela Turda, Turda, an. III, dir. Vasile Iluțiu.

Gazeta dela Turda pentru tineret, Turda, an. II, dir. V. Iluțiu.

Vocea Tutovei, Bârlad, an. VII.

Gazeta muncii românești, București, an. V, dir. Gh. Gr. Cristescu.

Gazeta, București, an. III, dir. George Gregorian.

Excelsior, București, an. VII, dir. I. B. Demetrescu.

COMERCIALA FARMACEUTICĂ

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

BUCUREȘTI

STRADA GENERAL BERTHELOT Nr. 39

Telefon 5-05-89

Telefon 5-12-68

DEPOZIT DE MEDICA-
MENTE ȘI CHIMICALE,
ULEIURI ETERICE
PENTRU PARFUMERIE
ȘI SCOPURI COMES-
TIBILE, FIOLAJE

REPREZENTANȚE PENTRU ROMÂNIA A FABRICILOR :
DEUTSCHE KABELWERKE A. G., BERLIN; CAUCIUCĂRIE
MEDICINALĂ GEHÉ & Co., A. G., DRESDEN ;
SPECIALITĂȚI FARMACEUTICE

Vizitați SLĂNICUL MOLDOVEI!

Stațiunea Slănic Moldova, proprietatea Epitropiei Sf. Spiridon din Iași, este situată în jud. Bacău, la 18 km. de Tg. Ocna, în bazinul Slănicului, având o altitudine de peste 500 metri. Este cea mai renumită stațiune de băi și ape minerale din țară.

Această stațiune se află așezată la poalele munților, în una din cele mai frumoase poziții ale Carpaților, bucurându-se de un climat dulce. În general, în Slănicul Moldovei, avem o vară plăcută, puțin răcoroasă față de arșița dogoritoare din regiunile de șes și deluroase și nici iarna nu e atât de aspră. Precipitațiunile sunt relativ puține în cele 3 luni de vară și de cură.

Stațiunea Slănic, cu cele mai vaste posibilități de cură și tratament din țară, posedă ape minerale renumite, fiind indicată în bolile de ficat, boli de stomac, de intestine și de nutriție. În această stațiune se găsesc ape minerale de băut, ape minerale pentru inhalatii și pulverizații pentru balneo-terapie, băi de acid carbonic, hidroterapie, institut de fizioterapie, etc. În inhalatorul acestei stațiuni, se tratează bolile aparatului respirator ca : astm, bronșite, etc.

Slănicul mai oferă vizitatorilor și numeroase distracții : cinema, teatru, bibliotecă, sală de dans, orchestră, diferite sporturi, (tenis și pescuit), precum și excursiuni în împrejurimile minunate ale stațiunii.

În această stațiune se găsesc numeroase vile, hoteluri și restaurante de primul rang.

Un repaus în stațiune este indicat și reconfortant, ape minerale cu minunate efecte, altitudine potrivită și o climă dulce, iată ce oferă Slănicul vizitatorilor săi.

Distanța Tg. Ocna—Slănic se parcurge cu autobuzele C. F. R., pe o șosea de un pitoresc minunat, prin cheile Slănicului. Toată valea e strânsă între munți uriași, iar utilul se armonizează cu frumosul. Epitropia Sf. Spiridon n'a cruțat niciun sacrificiu pentru a desăvârși cu tot confortul acest cuib de liniște, sănătate și voie bună.

Vizitați Slănicul Moldovei. Stațiunea este deschisă între 1 Iunie—1 Octombrie ; în lunile Iunie și Septembrie se acordă reducere la toate taxele.

Preferăți Slănicul Moldovei, celorlalte stațiuni !

COLECȚIA „CETAȚII MOLDOVEI”

Ștefan Berechet, *Care din trei*, trad. din Cehov.

G. Bezviconi, *Rotrea familiilor românești peste Nistru*.

— *Costache Negruzzi, scriitor basarabean.*

— *Legăturile familiale ale lui A. C. Cuza cu Basarabia*

— *Scriitorul Leon Donici*

— *Prințul Constantin Moruzi.*

— *Romancierul Dimitrie Moruzi.*

Gh. A. Cuza, *Frankfurt, Cetatea antiiudaismului mondial* (epuizat)

— *Cuza-Goga, o înfrățire ideală*, (ed. II-a), 10 lei.

— *Prin Tighina și Cetatea-Albă*, 60 lei.

— *Profanare scelerată sau act de demență. (Cazul Gh. Călinescu).*

— *Bugeacul—drumuri și popasuri basarabene* (epuizat)

— *Tit Liviu, cântăreț epic al Romei.*

I. Florea-Rariște, *Rătăcire prin vis*, (versuri).

A. M. Frimu, *Prăznuirea slovei naționaliste din Moldova*.

N. Grigoraș, *Orașele Moldovei și populațiile de origine străină*

— *Ceva despre urmașii lui Petru Vodă Rareș*

— *Mănăstirea Cetățuia.*

— *Naționalismul antisemit al lui A. D. Xenopol.*

Petru Iroaie, *Natură și sens popular românesc*.

I. G. Loghin, *M. Eminescu și provinciile desrobite*.

C. Martiniuc, *Moldova de Sus*.

Marga Mateescu, *Assisi, cetatea Sf. Francisc*.

Anton Nițu, *Simbolul religios egeean de pe figurina plastică neo-eneolitică dela Casimcea (Dobrogea)*.

Ion G. Savin, *Mitropolitul Movilă și Sinodul dela Iași*.

— *Religia creștină, — formă fundamentală a civilizației și culturii române.*

— *Politica religioasă a Axei*

PREȚUL 100 LEI